TRAVEN / ARABA

TRAVEN

ARABA

cem yayınevi

ARABA

cem yayınevi
Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han 3/3
Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 527 17 41 – Fax: 526 97 42

ÇAĞDAŞ DÜNYA YAZARLARI

B. TRAVEN

ARABA

Türkçesi
Saadet Özkal

Birinci Basım, 1991
Dizgi: Cem Yayınevi
Baskı: Yaylacık Matbaası

BİRİNCİ BÖLÜM

I

Andres Ugalde safkan Kızılderiliydi. Büyük Tseltal ulusundan.

Tsimajovel bölgesindeki bir finca'dan, Lumbojwil'den gelmeydi. Bu finca'nın tam adı Santa Maria Dolorosa Lumbojwil'di.

Lumbojwil, bir Kızılderili komünü ya da tarım kolektifinin Kızılderili dilindeki eski adıydı ve işlenmiş toprak gibi bir anlamı vardı. İspanyolların istilasından sonra bu komün Kızılderililerin elinden alınmış, toprak da buraları yöneten genel vali tarafından bir İspanyol paralı askerine satılmış ya da armağan edilmişti; bu da komünü finca'ya, yani bey arazisine dönüştürdü. Asıl sahipler, Kızılderililer, başka hiçbir yere gidemeyeceklerinden, ortak topraklarının ortasında bulunan köylerinde oturmaya devam ettiler. Biraz doğdukları toprağa duygusal bağlılıklarından, biraz da nereye giderlerse gitsinler kendilerini aynı yazgının beklediği gerçeğinin hızla yayılıp açığa çıkması yüzünden burada kaldılar. Artık kendi topraklarında bağımsız köylüler olmaktan çok uzaktılar; şimdi finquero, topraklarının yeni sahibi, kendi takdirine ve insafına göre onlara toprak tahsis ediyor, burada, kendilerini ve ailelerini yaşatmak için muhtaç oldukları ürünleri yetiştiriyorlardı. Yarı kölesi haline geldikleri yeni sahip için yapmakla yükümlü oldukları çalışmanın karşılığı buydu.

İspanyollar, böyle bir komün toprağını ele geçirmişlerse, Kızılderili dilindeki eski adın yaşamasına izin verirlerdi, yüzyıllardır bu adlara alışmış Kızılderili halkın nereye ait olduğunu öğrenip aklında tutabilmesi için tek seçenek buydu. Ama İspanyollar, yeni kazandıkları toprakları kendi tanrılarının koruyacağından emin olmak için, Kızılderili dilindeki adın önüne iyi bir Hıristiyanın adını koyarlardı. Bu olaydaki: Şefkatli Azize Meryem.

Finca zamanla miras ve satışlar yoluyla sayısız el değiştirmiş-

ti. Ama bu alım satımlarda hiçbir zaman değişmeyen şey, toprağın kendisi ve asıl yerlisiydi. Finca'da bugün hâlâ, henüz İspanyollar gelmeden önce orada yerleşik olan aileler oturur. Bunlar, yeniden kendi mülkiyetlerine verileceği günü sabırla bekleyerek, topraklarına ve yurtlarına sadık kaldılar.

Şimdiki sahip Don Arnulfo Partida'ydı, İspanyol kökenli bir Meksikalı. Gerçi artık damarlarında İspanyol'dan çok Meksikalı ve Kızılderili kanı taşıdığına hiç kuşku yoktu ama, İspanyol kökeniyle pek gururlanıyordu.

II

Bir finca'ya ait bir peon'un finca'dan ayrılması pek sık rastlanacak olaylardan değildi. Baba peon, oğul peon ve kız bir peon'un karısı. Yasa gibi bir şeydi bu. Yine de bir peon kendi yaşamını sürmek için kaçacak olursa, finquero bölgesindeki municipalidad başkanına beş peso öder, başkan da kaçak peon'u polise yakalatıp finca'ya geri getirtirdi. Peon, kaçmasının karşılığı olan özel cezayı çektikten sonra, bu beş peso'yu da çalışarak ödemek zorunda kalırdı. Ama bir Kızılderiliyi ailesine, kandaşlarına, dostlarına bağlayan iç bağlar, bir peon'da ait olduğu finca'dan kaçmak düşüncesinin filizlenmesine pek ender meydan verirdi.

Andres Ugalde kaçması gerekmeden ayrılmıştı finca'dan. Finca apaçık yarı kölelik anlamına gelse de, bir peon'nun soyunun geldiği finca'dan ayrılmasının onun için her zaman şans olacağı söylenemez. Bu kaç olayda onun yararına olursa bir o kadar olayda da zararına olmaktadır. Bunu önceye bilmeye, hele de yaşantısını ustalık ve başarıyla yeni bir çevreye uydurmaya zekâsı yetmez peon'un, çünkü finquero bu zekâyı geliştirmekten dehşetle kaçınır. Hele peon'un zekâsının bu geliştirilmesi bir de devlet eliyle yapılsın; o zaman iyice aksileşir ve devlet için en büyük cansıkıntısı haline gelir. Monarşist kesilir, ya da tek lider, ne olduğu hiç farketmez, yeter ki, peon'larına gösterilen ve kendisi için tehlikeli gördüğü bu devlet ilgisini bu yolla engelleyebilsin.

III

Don Arnulfo'nun kızlarından biri Tenejapa'ya gelin gitmişti. Tenejapa, yarısı Ladinolar denen Meksikalı, öbür yarısı da saf Kızılderili nüfusuyla, güzel, temiz bir kasabadır. Kızılderililer kendi aralarında kendilerine ait mahallede, Ladinolar da kendi aralarında bir başka mahallede otururlar. Ama, pazarda ve tüm ticarette Kızılderililerle Meksikalılar bir aradadırlar, tıpkı bütün dünyada bir kent halkının başka zamanlarda da bir arada olduğu gibi. Meksikalıların kendi belediye başkanları, Kızılderililerin de kendi şef ya da jefe'leri vardır, ya da reis, casique ne diyorlarsa öyle birileri.

Dona Emilia yeni yerinde doğru dürüst hizmetçi bulamıyordu, Tenejapa'nın Kızılderili kızlarına alışamadığından mıydı, yoksa çevresinde alıştığı suratlar olsun mu istiyordu, artık nedeni her ne idiyse, sonuçta bir Kızılderili uşağı bir mektupla birlikte babasına yolladı. Babasından memleketteki çiftlikten iki kızı kendisine yollamasını rica ediyor, istediği kızların adlarını da hemen veriyordu: Ofelia ve Paulina. İki kız daha önce memlekette, baba evinde hizmet görmüşlerdi zaten, ve Dona Emilia mutfakta, oturma odalarında uzun zaman onları görmüştü çevresinde. Hepsini bir çırpıda halledebilmek için, babasından bir de erkek çocuk yollamasını rica ediyordu. Genç kocasına dükkânda çok gerekliydi bu çocuk, becerikli olmalıydı.

Don Arnulfo kızının hiçbir isteğini geri çeviremezdi, hele de onun, geçen hafta bazı gerçeklerden haberdar olduğunu çıtlattığı, üstü kapalı dolambaçlı sözcüklerle, emredilen vade içinde onu büyükbaba yapacağını sezdirdiği bir zamanda hiç çeviremezdi. Baba, istenen iki kızı yollamak üzere kolları sıvadı, birlikte gidecek çocuğu da hemen saptadı.

Bu çocuk Andres'ti. İki kızdan biri, Ofelia, teyzesiydi Andres'in. Teyzesiyle birlikte gideceği için, baba ocağı jacalito'sundan, doğup büyüdüğü kerpiç kulübeden ayrılmak pek zor gelmedi çocuğa.

Körpe yaşamında evden ilk ayrılışıydı. Ana oğluna posol yoğururken ağlıyordu. Ama babası kendine hâkimdi ve gerçek duygularını hiç belli etmiyordu. Yine de çocuk, erkekçe içgüdüsüyle, babasını tepeden tırnağa sarsan derin sevgiyi ve ayrılık acısını sezmişti. Gerçi baba oğlundan ayrılmanın kendisi için ne anlama geldiğini yüz çizgilerinde en ufak bir kıpırtıyla bile açığa vurmuyordu, ama, koyu kahverengi gözlerinde, çocuğun onda daha önce hiç görmediği zayıf bir yanıp sönme, tuhaf bir parlama vardı. Bu da ona öyle derin bir sevgiyi açıklıyordu ki, babasında kendisine karşı böyle bir sevme yeteneği olabileceğini hiç sanmazdı Andres. Çünkü Criserio, dünya ve yaşam hakkında, kendi bir parçacık mısır tarlasının, milpa'sının, fasulye bahçesinin, birkaç koyununun, patronun tarlalarının ve hayvan sürülerinin ona öğrettiği ve öğretebildiği kadarından fazlasını bilmeyen basit bir adamdı. Duygularını ne sözcükler ne de hareketlerle dile getirebilirdi. Dile getirmeyi düşünmezdi de zaten.

Evinden ayrılırken babasının gözlerinde gördüğü bu parlama çocuğun ilerdeki tüm yaşamını belirleyecek şeydi. Kişiliğinin gelişmesinde büyük dönüm noktası, yazgısının oluşumunda başlangıç oldu bu.

Andres o sıralar on bir yaşındaydı.

IV

İki kız atlara bindirildiler, birkaç parça paçavralarıyla battaniyeleri de hasırlara sarılıp bir katıra yüklendi.

Andres'le, eşlik etsin diye onlarla birlikte yollanan ve hayvanları geri getirecek olan uşak yaya yürüyorlardı.

Üç günlük bir yolculuk oldu bu.

Sıla özlemi, gerek iki kızınki gerekse de çocuğunki, Tenejapa'da Dona Emilia'nın bildik yüzünü görür görmez yatıştı. Patronun evinde de olsa o da onlarla aynı toprakta doğmuştu. Ofelia'dan yalnızca bir yaş, Paulina'dan da yalnız üç yaş büyüktü. Bir arada büyümüşlerdi, iki Kızılderili kız ev hizmetine çok erken yaşta girmişlerdi çünkü. Ve burada, evde, mutfakta, oturma odaların-

da ortalığı birlikte toplamışlardı, birlikte gülmüşler, birlikte ağlamışlar, birlikte dans etmişler, finca'nın küçük kilisesindeki kutsal resimlerin önünde birlikte diz çökmüşler, küçük sırlarını birlikte yaşamışlardı. Dona Emilia Kızılderililerin dilini kızlar kadar akıcı konuşurdu, kızlar da kendilerini Meksikalılar arasında idare etmeye yetecek kadar İspanyolca bilirlerdi.

Gerçi genel olarak, bir krallıkta veliahtın çoğu zaman kraldan daha çok tutulması türünden bir sevilmeyle sınırlanmıştı ama, babasının peon aileleri arasında hep sevilmişti Dona Emilia. Ama o da hastaların yardımına koşmaya her zaman hazır olmuştu; ayrıca ne zaman kendi kanısına ya da peon'ların düşüncesine göre babası veya mayordomo tarafından bir haksızlık yapılsa, elinden geldiğince haksızlığı düzeltmeye çalışırdı. İşte bu yüzden, iki kız ve çocuk, kendilerine yakın hissettikleri genç kadının yanında kalmakla, yeni bir çevrede bulunduklarını birkaç gün sonra unutuverdiler.

Don Leonardo, Dona Emilia'nın kocası, kimseye bir kötülük yapamaz gibi görünen efendi bir adamdı. Karısının hizmetçilerine de aldırış ettiği yoktu. Sık sık gazaba gelebilen Don Arnulfo'yla karşılaştırınca daha iyi, daha hakbilir bir patron gibi göründü kızlara.

V

Don Leonardo comerciante'ydi. Tüccar. Tenejapa'da bir «Tienda de Abarrotes» işletiyordu. Şeker, kahve, mısır, fasulye, sabun, un, konyak, konserve, ayakkabı, fener, balta, hazır elbise, gömlek, pamuklu kumaş, ipek kurdele, fonograf, ilaç, tütün, aziz tasviri, mürekkep, şişe bira, koku, eyer, mermi gibi her çeşit malın bulunduğu bir ambarla bir dükkân. Tenejapa gibi aşağı yukarı bin nüfuslu, yarı Kızılderili yarı Meksikalı bir kente göre milyonluk kentlerdekiler ayarında ve büyük boyutlu sayılması gereken, küçük çapta, tek kişilik bir işletme.

Don Leonardo bu geniş kapsamlı işi tek başına da pekâlâ çekip çevirebiliyordu. Ancak zorunlu hallerde, aşırı kalabalık olursa,

diyelim bir kadın üç centavo'luk mum isterken aynı anda bir Kızılderili kadın da iki centavo'luk hintyağı almak isterse Dona Emilia'nın yardıma koşması gerekebiliyordu. Ama bir şey satın almak üzere dükkânda aynı anda iki kişinin birden bulunması pek seyrek olan bir şeydi, olursa da yalnız pazarın kurulduğu günlerde olurdu.

İşlerin günlük akışı öyle rutinleşmişti ki, bir Kızılderili sabah erkenden, beş buçukta kapının önüne çömelir, kapının açıldığı anda da içeri girip bir quinto'luk –beş centavo– tütün yaprağı isterdi. İki saat sonra bir çocuk gelir, bir medio'luk –altı centavo– çekilmiş kahve isterdi. Saat onda bir terzi kadın yedi numara makine iğnesi sordururdu. Dükkân sahibi yedi numara iğnesinin olmadığını bildirirdi.

Çocuk bir koşu eve gider gelir, «Sekiz numara da olabilirmiş,» derdi. Don Leonardo ne yazık ki kendisinde sekiz numara da olmadığını, yalnız dokuz numara bulunduğunu söylerdi. Çocuk bir daha gider gelir ve üç centavo'ya dokuz numara bir iğne alırdı. Böylece iğne, taraflar en son akşama doğru beş numara üzerinde kesin anlaşmaya varıncaya dek gün boyunca dört kez değiştirilir, satış da terzi kadının, numarası yine uygun gelmediği takdirde iğneyi hafta boyunca değiştirme hakkının olması koşuluyla son bulurdu.

Zaman zaman bir çift çizme de satılırdı elbette, ya da altı metre krep kumaş, veya yirmi beş tane kinin hapı, hatta yirmi üç peso'luk koskoca mavi bir elbise. Söylemek gerekir ki yirmi üç peso'yu elbise New York'tan getirtilmiş diye Don Leonardo isterdi. Dört saat sonra ise elbise, gerek Don Leonardo'nun gerekse alıcı kadının ağlamaları ya da en azından ağlıyor gibi yapmaları arasında on dört peso'ya satılırdı. Kadın ağlamasına, kendisinin yalnızca sekiz peso'luk bir elbise istemiş olduğunu, ama şimdi bu fahiş fiyatı ödeyebilmek için birikmiş parasının hepsini elden çıkarmak zorunda kaldığını bahane ederken, öbürü, elbiseyi alış fiyatının da altında sattığı, bunu yalnızca komşu hatırı için ve elbise bir düğünde giyilecek diye yapabileceği ve de sırf bu yüzden yaptığı, bayanın, ömrünün sonuna dek onun sadık müşterisi olarak kalmasını umduğu teraneleriyle gözyaşı dökerdi. Bütün bunlar olup bittikten sonra Don Leonardo genç karısına elbiseden altı

peso kazandığını açıklar, kadın da bütün kente, doğrusu bu kez Don Leonardo'yu iyi kafeslediğini, en azından otuz peso edecek bir elbiseyi gülünç denecek kadar düşük bir fiyata, on dört peso'ya kapattığını, hiçbir zaman, tüm hayatı boyunca hiç, bu kadar güzel, bu kadar iyi, bu kadar modern bir elbiseyi bu kadar az bir paraya satın almamış olduğunu anlatır dururdu.

Bu tienda Don Leonardo'yu değil zengin, orta halli bile zor yapardı. Rekabet çok fazlaydı. Kasabada öyle çok dükkân vardı ki her üç eve bir dükkân düşüyordu. Kuşkusuz, öteki dükkânlar Don Leonardo'nunki kadar büyük, malları da onunki kadar zengin değildi. Çoğu dükkânlar aslında sadece dükkâncıklardı, tüm dükkânların yarışında mevcut bütün mallar on peso'ya toptan satın alınabilir, bu arada insan hâlâ alacaklı da kalabilirdi.

Don Leonardo bunun yanısıra kendisine daha çok kazanç getiren başka işlere de koşuyordu. Özerk köylerde oturan Kızılderili çiftçilerden toptan, büyük ölçeklerde mısır satın alıyor, sonra bunu Javel, Tullum, Yalanchen, Balun Canan gibi daha büyük kentlerde iyi bir kârla satıyordu. Tsimajovel bölgesinden kahve, Pichucalco bölgesinden kakao kaldırıyor, bu malları istasyonda Amerikalı büyük kahve kakao alıcılarına satıyordu. Hucutsin'den binlerce balya tütün alıp kentlerdeki satıcılara satıyordu.

Bu işleri çok büyük boyutlarda yürütüyor değildi. Elbette ki hayır. Buna yetecek sermaye yoktu onda; ayrıca ortada karşılıklı yaşama ve varolma kavgası veren çok fazla tüccar vardı. Üretim de bu yolla zengin olmaya yetecek kadar çok ve istikrarlı değildi. Ama bu yan işlerin, huzur içinde bir rahata ermesinde ona enikonu yararı dokunuyordu. Haklı olarak kendini kayınbabası Don Arnulfo'dan daha varlıklı sayabilirdi.

VI

Şimdiye dek ona dükkânda teyzesi yardımcı olmuştu. Gelgelelim evlenmesinden bu yana teyzeyle arası açılmıştı. Yavruları evlenip de kendileri sevinçle açılmış kollarla bu evliliğe kabul edilmediklerinde huysuz hatta saldırgan olmak annelerle teyzele-

rin yaradılışında vardır. Ve teyzeler, özellikle de evde kalmış teyzelerse hele, zaman zaman kaynanalardan da çok kana-susamış olurlar. Kaynananın iyisi, istisna olanı bile mağara adamı çağından kalmadır. Bu öyle çok unutulur ki, kaynanalar üstüne şakaların çoğunlukla o kadar cansıkıcı olması da bu yüzdendir.

Don Leonardo genç karısını sürekli dükkânda bulundurmayı sevmiyordu, oysa Meksika'da küçük kentlerde, özellikle de alt orta sınıfların küçük dükkânlarına kuraldır bu. Meksikalı kadın ticarette erkeğine taş çıkartır. Ondan daha çalışkan, durumu yakalamada daha kıvrak ve daha hızlıdır. Günün birinde Meksika'da kadınlar politikaya atılırsa eğer –1929 seçimlerinde böyle bir yönelim ortaya çıktı zaten– Meksika Cumhuriyeti güvence içinde iç barışı gerçekleştirebilecek ve görülmemiş bir ilerleme kaydedecektir. Çünkü Meksika kadınında Meksikalı erkekte hiç olmayan bir şey vardır: Önceden hesap yapma ve hesapladığını sabırla bekleme rahatlığı.

Don Leonardo karısının dükkânda çalıştığını görmek istemediğinden, en azından böyle bir zorunluluk doğmasın diye, iş içinde yetiştirebileceği ve mal alımı nedeniyle kendisinin evde olmadığı zamanlarda yerini alacak bir genç düşünmüştü.

Dona Emilia Andres'i anlatıp bu çocuğu önermişti kocasına. Andres aşağı yukarı dokuz yaşlarındayken sofrada hizmet etmek üzere Don Arnulfo'nun malikânesine gelmişti.

Meksika'da rancho ve hacienda'larda sofra hizmeti görenler hemen hemen hep erkek çocuklardır, kızlar pek seyrek kullanılır. Bunlar her zaman, hacienda'nın peon'larından bir ya da birkaçının çocukları, dolayısıyla da her zaman Kızılderili çocuklardır. Ama zaman zaman, finca patronunun ya da onun yetişkin oğullarının finca'daki Kızılderili kızlarla kurduğu aşk ilişkilerinden doğmuş çocuklar da kullanılır.

Bir peon'un erkek çocuğunun patronun malikânesinde çalışması, babasının hesabına işlenen zorunlu çalışmadandır. Çocuğun babası bunun karşılığında ya kendisine tahsis edilen bir parça toprak daha alır, ya da patron için yapacağı ayda iki haftalık zorunlu çalışmasından bir iki gün indirilir; veya kendisi için, patronun otlaklarına gidebilecek birkaç keçi, hatta bakarsın bir inek besleme hakkı kazanır; belki de çocuk, babasının ya gömleklik kumaşa ih-

tiyacı olduğu, ya da beyden bir domuz veya köpek yavrusu satın aldığı bir zamanda patrona yapmış olduğu bir borca karşılık çalışır.

Andres yalnız sofraya bakmaz, bulaşıkların yıkanmasına, odaların temizlenmesine de yardım eder, bahçedeki çiçekleri sular, patronun koşum takımlarını parlatır, koşu atlarının yıkanmasına, ırmaktan su taşınmasına da yardımcı olurdu, ortada bu anlamda yapılacak başka bir şey gözükmediği zaman da mayordomo yardıma çağırırdı, bu kez de ip eğirmeye yardım etmesi gerekirdi. Ama yaptığı ne olursa olsun hiçbir işte ölesiye çalışmak zorunda değildi. Nasıl ki, hepsi de apaçık yarı-kölelik düzeni içinde olsalar da, hiç kimsenin, tek bir peon'un bile kendini ölesiye harap etmesi gerekmiyordu. Bu finca'da da gerekmediği kesindi. Çünkü hiçbir iş aşırı bir hızla yapılmazdı. Ne burada, ne de bir Meksikalı ya da İspanyolun mülkiyetindeki başka herhangi bir finca'da.

Ola ki Andres evdekilerden biri tarafından çağrılır da o sırada köyün öteki oğlanlarıyla sağda solda itişip kakıştığı için görev başında hazır bulunmazsa, sonunda ortaya çıktığında bir iyi işe koşulur, herhalde fırsattan yararlanarak kulakları da bir iyi çekilirdi; ama öte yandan olay da böylece unutulmuş olurdu.

Ne olursa olsun evde çalışmak Andres için büyük avantajdı. İspanyolcayı kapmıştı; hem de öyle iyi öğrendi ki, ilerde, Tenejapa'ya geldiği tarihte, konuşması oradaki Meksikalı gençlerin konuşmasından hiç ayırdedilmiyordu. Aynı zamanda anadili Tseltali'de konuştuğundan ve bu da, Andres'in konuştuğu lehçeden ayrılıklar göstermesine karşın Tenejapa ve yakın çevresinde Kızılderililerin konuştuğu dilin aynı olduğundan, çocuk Don Leonardo için bulunmaz nimetti. Çünkü Don Leonardo'nun, özellikle de pazarın kurulduğu günlerde, Meksikalıdan çok Kızılderili müşterisi oluyordu.

VII

Don Leonardo çok geçmeden adamakıllı alıştı çocuğa. Öğrenmeye istekliydi Andres, akıllı ve yetenekliydi de. Malları birbi-

rinden ayırmayı, adlarını doğru söylemeyi çabucak öğrendi; değerlerini ve dayanıklılıklarını öğrendi, fiyatlarını öğrendi ve kısa zamanda da, bir malı kaçtan sunacağını ve efendisine hâlâ bir kâr bırakmak üzere fiyattan en son ne kadar inebileceğini öğrendi.

Gerçi ne çocuğa beslediği büyük sevgiden, ne de hele çocuğun geleceği için duyduğu kaygıdan falan değil, tam tersine yalnız bencilce ve yalnız kendi çıkarıyla ilgili nedenlerden ötürü böyle yaptığına hiç kuşku yok ama, Don Leonardo, okuma-yazma ve hesap öğrensin diye çocuğu akşam okuluna yazdırdı. Hesabı pek azdı çocuğun. Birisi ona bir peso vermiş, satın alınan mallar da seksen altı centavo tutmuşsa, önce Don Leonardo'ya ya da Dona Emilia'ya sormak, hatta onları aramak zorunda kalıyordu, çıkarmayı yapsınlar ve ne kadar geri vereceğini ona söylesinler diye. Bu külfetli, çoğu zaman da, Don Leonardo tam yemekteyken ya da gazetesini okumak üzereyken çok rahatsız ediciydi. Ayrıca çocuğun sandık ve ambalajların üstündeki etiketleri okuyamaması ve bu yüzden sık sık yanlış sandıkları açması, ya da fiyatların sayılarını karıştırıp sık sık malları fiyatının altında satmasına ramak kalması da pek cansıkıcıydı.

Don Leonardo bu konu üzerinde düşünüp taşındı ve çocuğun, okur, yazar ve hesap yapabilirse kendisi için daha yararlı olacağını hesapladı. Dünyanın her yerinde büyük boyutlarda olan şey burada küçük boyutlarda işliyordu. Fabrika sahibi, büyük kapitalist, büyük toprak sahibi özü gereği proleterin eğitilmesine karşıdır. Çok haklı olarak, eğitilmiş proleterin, dünyadaki kendi ayrıcalıklı konumu için tehlikeli olabileceğini sezer. Ama ekonomik yaşam öylesine karmaşık, öylesine çapraşık olmuştur ki, eğitimsiz işçileri olan bir fabrika sahibi, çevresine eğitilmiş ve kavrayış düzeyi yüksek işçiler toplayan öteki fabrika sahipleri tarafından perişan edilir. Bir pusluk bir uzunluğa on adımlık bir civata dişi açması gerektiğinde hangi dişlileri çalıştıracağını hesaplayamayan bir tornacının bugün fabrika sahipleri için hiçbir değeri yoktur. Bugün bir işçinin kullanacağı makineler genellikle öylesine karmaşıktır ki, makinesindeki sayısız manivelalar, çarklar ve kolların üstündeki bir sürü yazının hepsini birden yıldırım hızıyla okumayı becerememeyen bir işçi, iki saniye içinde fabrika sahibinin on bin dolar zarar etmesine yol açabilir. Önüne koyulan resimleri okuyamayan,

anlayamayan ve onlara göre çalışmayı bilmeyen bir işçi, bugünün fabrika sahiplerinin gözünde işe yaramazdır. Günümüz kapitalisti, kapitalist olmak ve öyle kalmak istiyorsa eğer, günün birinde onları işçi olarak kullanacağına göre, proletaryanın çocuklarına iyi bir eğitim vermesi için devleti teşvik etmek, hatta zorlamak zorundadır, ve bu eğitim de, yüz yıl önce ancak fabrika sahibi çocuklarının gördüğü, hatta onların bile pek ender elde edebildiği düzeyde olmalıdır. Kapitalist, proletaryanın bu eğitimini vergileriyle desteklemek zorunda kalır. Bunu yüreğinde acı bir öfkeyle yapar, ne ki başka çıkış yolu da yoktur. Bugün –gelecek için daha da kesin bir şey bu– dünyada baş sırayı en iyi öğrenimi görmüş üst katmana sahip ülke almıyor, tam tersine, doların değerini, sınırları içinde en iyi eğitilmiş proletaryayı yetiştiren ülke belirliyor.

İşte, Don Leonardo'yu çocuğa az buçuk bir eğitim vermek için harekete geçiren de, kârlılıkla ve kendi çıkarıyla ilgili böyle saf düşüncelerdi. Ama şimdiden rahatlıkla söylenebilir ki, çocuk günün birinde bu öğrenimini Don Leonardo'nun işine gelmeyecek bir biçimde kendi kişisel yararına kullanacak olursa, Don Leonardo hemen nankör bir mahlûktan, bulunduğu yere efendisi sayesinde gelip onun büyük iyiliğine kara nankörlükle karşılık gösteren bir çocuktan söz edecek, «Bunu önceden bilseydim çocuğu o bitli Kızılderili köyünde bırakırdım, böylece oğlan bir şeyler öğrenecek diye güzel paracıklarımı boşuna harcamazdım,» diyecektir.

VIII

Don Leonardo'nun çocuğun öğrenimi için harcadığı güzel paracık çok değildi. Ayda altmış centavo. Ama Don Leonardo bu harcamayı abarttıkça abartıyordu.

Aslında bundan çok söz etmekte tümüyle haksız değildi. Çünkü bütün kentte, hizmetinde bulunan küçük bir Kızılderili çocuğu okula yollayan, dahası bunun için para da ödeyen tek kişi oydu herhalde. Tenejapa'da oturup da Kızılderili çalıştıran öteki Meksikalılar, çalışanlarına biraz olsun bir şeyler öğreneceği bir olanak vermeyi akıllarından bile geçirmezlerdi. Hizmetçi, ister er-

kek ister kız olsun, sabahın beşinden akşamın onuna kadar çalışırdı. Her zaman ağır iş değildi bu, ama hep ayaküstü olmak zorundaydı ve ne zaman çağrılsa hazır bulunmalıydı. Tek saat hizmetçisiz kalınamazdı. En azından beyi ve hanımı böyle isterlerdi. Hele onu okula göndermek; bir kere saçmaydı bu, öte yandan günahtı da. Şu nedenle saçmaydı, çünkü bir süre sonra Kızılderili gencin beyin öz oğlundan daha çok şey bilmesi gibi bir durum doğabilirdi. Beyin öz oğullarına öğrenimleri açısından çok gevşek davranılırdı çünkü. Çoğunlukla hepsi hepsi az buçuk okuyup yazabilmeleri düzeyinde tutulurdu bu. Hem bir Kızılderili çocuğa okumayazma gibi şeyler öğretmek günahtı da. Çünkü Kilise bir Kızılderilinin öğrenim görmesini pek hoş karşılayacak anlayışta değildi. Kilise Kızılderilileri kendi saflık ve bilgisizlikleri içinde bırakmak istiyordu; masum yavrunun Cennet'e gideceği kesindi çünkü, oysa eğitimin okumuş bir Kızılderiliyi nereye yönlendireceği hiç belli olmazdı. Kızılderili Benito Juarez örneği o zamanlar çok tazeydi henüz, bugüne kadar da taze kaldı. On beş yaşına kadar Cennet'e yaraşır bilgisizlik içinde yaşamış olan bu Oaxacalı Kızılderili bir parça eğitim olanağı elde etti. Birçok zorluktan sonra sonunda iyi bir kültür edinince de, Meksika halkı adına Kilise'nin bütün mal varlığına el koydu ve Tanrı'nın bizzat kendisi tarafından Kilise'ye bağışlanmış olan sonsuz haklara öyle bir şiddetle saldırdı ki, daha önce Katolik Kilisesi'ne karşı kimse bu kadarına cesaret edememişti. Kilise'nin Kızılderilinin öğrenimine yan gözle bakması şaşılacak bir şey değil.

Don Leonardo'nun Andres'in öğrenimi için harcadığı altmış centavo göründüğünden çok daha az paraydı gerçekte. Çünkü: Andres hiçbir ücret almıyordu.

Bir Kızılderili çocuğa kim ücret öder ki zaten! Kızılderili genç sevinsin ki çalışabilme onuruna sahip. Ücret olarak bu yeter de artar. Patronunsa iş vermesine karşılık Kızılderiliden minnettarlık beklemek hakkıdır.

Andres'e yemek veriliyordu. Boldu yemek. Doğruyu söylemeli. Ama yemeğinin, mısır pidesi, kara fasulye, şili, ya da daha doğru belirlemek gerekirse tortilla, frijole ve yeşil biberden daha başka bir şey olduğu çok enderdi.

Çocuk çağrılınca hemen hazır olmasa, ya da işinde bir hata

yapsa, aslında yemeğini bile hak etmediği ve efendisinin onun yüzünden her gün zarara girdiği söylenirdi sürekli.

Yemek dışında giyecek de alıyordu patronundan. Giyecekler, beyaz bir pamuklu pantolon, pamuklu kumaştan gömleğimsi beyaz bir ceket ve kenevirden bir şapkaydı. Ayakkabı ve çizme almıyordu çocuk. Sandalet bile almıyordu. Hep yalınayak gezerdi, hayatında hiçbir zaman da ayaklarında bir şey olmamıştı. Buna alışkındı çocuk, daha iyisini de bilmezdi.

Yörenin fiesta'sı, yani Tenejapa'nın koruyucu azizinin şenliği olduğunda belki bir beş centavo alırdı çocuk. Ya da efendisi çok cömert günündeyse iki real. Yirmi beş centavo. Kendisine dulces, şekerleme alabilsin diye. Fiesta yılda yalnız bir kez olduğundan bu da yılda bir olurdu.

Ama daha bitmedi. Çocuğun kendi dia de santo'su, yani kendi koruyucu azizinin günü gelince bir on centavo daha alırdı, belki yeni bir de cintaron de lana. Pamuklu pantolonu bele bağlamaya yarayan kırmızı bir yün kuşak.

Bir yatağı yoktu. Buna da alışkın değildi. Mutfağın bir ucuna ya da portico'nun bir köşesine serdiği bir petate'nin üstünde uyurdu, kenevirden yapılmış bir minderin. Bu minderi kendi evinden getirmişti.

Çocuk, finca'nın malikânesinde hizmet ederken de hiçbir zaman ücret almamış olduğu ve orada bir centavo'yu bir kez bile eline almadığı için ücretin ne olduğundan habersizdi. Bu nedenle de, şimdi yılda iki kere efendisinden birkaç centavo alınca kendini ekonomik durumu bakımından çok gelişmiş hissediyordu.

Bir kapitalisti kıskançlıktan çatlatabilecek bir sistem. Bunu yasal olarak yeryüzünün dört bucağına yerleştirmek her işverenin hoş rüyasıdır.

IX

Öğretmen ayda altmış centavo karşılığında çocuğa eğitim vermeye bayıla bayıla razıydı.

Yirmi beş peso aylığı vardı.

Jefe Politico'nun, Eyalet Başkanı'nın ayda altı yüz peso'su vardı, şantaj ve rüşvetlerden sağladığı gelirler hesaba katılmış değil. Bunlar aylığından daha fazlaydı.

Bütün devlet memurları içinde en düşük geliri olan, öğretmendi. Savcılarla polis müdürlerine onunkinin yirmi katı para veriliyordu. Onlara yirmi kat fazla para ödenmesi ve yüz kat fazla saygı gösterilmesinin nedeni, insanlığın kusurlarını kıtır kıtır yiyip bitirmek onların ödevi olduğu içindi. Devleti ayakta tutmak ve özel mülkiyetin onaylanmasının bir uygarlık göstergesi olduğunu kişinin kafasına sokmak için zorunlu bir ödev.

Öğretmen şantaj yapamazdı, çünkü buna ne hakkı ne de gücü vardı. Ona rüşvet vermeye ise kimse zahmet etmezdi. Çünkü birinin okulda bir sınavı verip verememesi, gerek öğrenci gerekse de ana babası için herhangi bir önem taşımazdı.

Gelirini ancak bir tek yolla, büyüklerle, gündüz okula gelemeyen çocuklar için akşam okulu açarak yükseltebilirdi. Kasaba çocuklarının büyük çoğunluğu, Kızılderili çocuklarının da hepsi gündüzleri çalışmak zorundaydılar. Birileri tarlalarda, öbürleri mum dökülen, sigara sarılan, toprak çanak çömlek yapılan, battaniye dokunan, deri işlenen, şekerleme kaynatılan, şapka örülen ev sanayiinde.

Öğretmen her öğrenci için, yetişkin olsun olmasın ayda bir peso fiyat biçiyordu. Çok sayıda aile bu bir peso'yu bir araya getiremiyor, bu yüzden de çocuklar eğitimsiz kalıyordu.

Don Leonardo iyi tüccar olduğunu gösterip, Andres için öğretmene ödeyecek olduğu bir peso'dan kırk centavo daha indirmeyi bildi.

Andres'in yediden dokuz, dokuz buçuğa kadar kaldığı okula aslında her akşam gelmesi gerekirdi. Her akşam gitmeyi de istiyordu, çünkü öğrenmekten hoşlanıyordu. Ama patronunun ona dükkânda ihtiyacı olunca gidemiyordu. Dükkân işlerdi, öğrenmekse zaman israfından başka bir şey değildi.

Don Leonardo hiç kitap da almıyordu çocuğa. Ola ki kırk yılda bir dükkândan kirlenmiş bir defter ya da yarım bir kurşun kalem veya bir şişe bayatlamış mürekkep vereceği tutarsa, bunu da binbir lafla ve ekşi bir suratla yapardı. Ama çocuk artık ambalaj için kullanılamayan eski paket kâğıtlarını alabilirdi elbette, ay-

rıca sokaklarda gidip gelirken de dikkatli olmalıydı ki birinin düşürdüğü ya da attığı bir kalem artığını kaçırmasın.

Öğrenmenin bu biçimi ne kadar sakat olursa olsun Andres birçok şey öğrendi.

Herhalde öğrendiklerinin en önemlisi de okumuşluğun ne değer taşıdığını kavramasıydı. Çünkü okuyup yazabilmenin değerini ancak okuyup yazabilen bilir.

İKİNCİ BÖLÜM

I

Andres bu arada on beş yaşında olmuştu. Hâlâ yalınayak geziyordu. Ve daha hâlâ, mutfağın bir kıyısına ya da portico'nun bir köşesine serdiği ve sabah kalkınca yeniden dürüp çatı kirişinin altında bir yerlere soktuğu bir petate'nin üstünde uyuyordu. Petate, kenevir minder yani, artık o, evden gelirken getirdiği değildi. Örtündüğü battaniye de eskisi değildi artık. Petate yata yata parçalanmıştı tabii ki. Gene de Don Leonardo bir yenisini vermemişti, çünkü bir petate, bir peso yirmi centavo tutuyordu.

Bu süre içersinde Dona Emilia, bu arada dünyaya getirmiş olduğu iki çocuğunu evdekilere gösterebilmek ve onları hayran bırakmak için iki kez finca'daki babasını ziyarete gitmişti.

Bu yolculuklarda Andres eşlik etmişti kendisine. Artık koskoca bir gençti tabii, Don Leonardo karısıyla çocuklarını ona gönül rahatlığıyla emanet edebilirdi.

Böylelikle Andres babasını, annesini, kardeşlerini ve tüm hısım akrabayı yeniden görmüştü. Babası ise, çocuğun eşyalarının ne kadar acınacak durumda olduğunu görünce, yeni bir battaniyeyle yeni bir petate vermişti ona.

Battaniyeyi patronun bodega'sından satın almak zorunda kalmıştı baba. Dokuz peso tuttu, iyi bir battaniyeydi çünkü. Chamula Kızılderilileri tarafından yapılmıştı. Petate'yi de yine kendi patronundan almak zorunda kalmıştı, bu minder de bir peso yetmiş beş centavo tuttu. Finquero'nun bodega'sında her şey, kentteki dükkânlardakine göre yüzde elli, yüzde yüz dolayında pahalı olurdu çünkü.

Doğal olarak baba Criserio battaniyeyle petate'nin parasını ödeyemezdi; malum, hiçbir zaman ücret almıyordu çünkü. Sonuç olarak bunları patronundan veresiye alıp hesabına geçirtmek zorundaydı. Don Arnulfo bildirdi: «Battaniye dokuz peso'dur.»

«Bu çok pahalı, patron,» diye karşılık verdi Criserio, «Simajovel'de beş peso'ya battaniye alabilirim.»

«Paran varsa alırsın Criserio.»

«Ama benim param yok patroncito, beyciğim,» dedi Criserio bunun üzerine.

«Sana çok pahalı geliyorsa battaniyeyi almak zorunda değilsin Criserio,» dedi Don Arnulfo ve battaniyeyi gerisingeri rafa soktu.

«Evet ama battaniye bana gerekli, hijito'm için, benim oğlancık için. Soğuktan ölüp gidecek yoksa,» dedi Criserio, yüzünün ifadesini hiç değiştirmeden.

«Battaniye dokuz peso'dur Criserio. Daha ucuza bırakamam. Eğer senin için çok pahalıysa ve başka yerden daha ucuza battaniye alabiliyorsan senin bileceğin iş. Battaniyeyi benden almaya mecbur değilsin. Yoksa ben senin borç yapmanı mı istiyorum sanıyorsun? İnan istemiyorum. Muchacho'larımın, finca'daki işçilerimin hiç borçları olmasın, yeğlerim ben. Derdim olmaz o zaman, muchacho'larım da özgür olurlar, istedikleri zaman da giderler. Kölelik yok burada.»

«Bunu bilirim elbet beyim,» dedi Criserio. «Esclavo değiliz biz. Özgürüz. Ne zaman istersek, nereye istersek gidebiliriz.»

«Eğer bana borcunuz yoksa, değil mi? Bunu da bilirsin tabii?»

«Elbet bilirim patron. Eğer patrona borcumuz yoksa.» Criserio giderek ezberlemiş gibi konuşuyordu. Anlam üstünde kafa yormuyordu. Anlam çok uzaktı ona. Don Arnulfo'ysa işini kısa yoldan yapıyordu. Peon'larından biriyle pazarlık edecek, onunla borçtan doğan bağımlılık ya da toprağa bağlı olup olmama sorunları üzerine tartışmaya dalacak zamanı yoktu onun. Böyle sorunlar ne onun için dertti, ne de başka herhangi bir finquero için. Ortada soğuk, kuru nesnellik vardı. Devlet, hükümet, askerler ve polis, alacaklı sıfatıyla onun haklarını savunurlardı.

«Şimdi, battaniyeyi istiyor musun, istemiyor musun? Ne istiyorsan söyle, hiçbir şey istemiyorsan da çek git. Battaniye dokuz peso'dur. Borç yapmak istemiyorsan almak zorunda değilsin.»

«Battaniyeyi de petate'yi de alıyorum,» dedi Criserio.

«İyi,» diye belirtti Don Arnulfo, «Öyleyse deftere, hesabına yazayım.»

«Evet beyciğim, yaz hesabıma. Battaniyeyle petate'yi benim oğlan için istiyorum, şu sıra gitmek üzere de.»

Don Arnulfo defteri açtı, Criserio Ugalde hesabının bulunduğu sayfayı çevirdi, bir yandan yazarken, «Şunu tam olarak düzenleyene kadar bekle,» dedi.

«Olur patroncito, beklerim.» Criserio eşyaları toparladı, koltuğunun altına soktu.

Don Arnulfo yazmamakta direnen kalemin ucunu kenarda tırnağıyla kazıdı ve yüksek sesle hesapladı: «Battaniye dokuz peso. Doğru mu Criserio?»

«Evet, doğru patron. Dokuz peso.»

Don Arnulfo yazdı ve ardından ekledi: «Petate bir peso yetmiş beş centavo.»

«Ama patron,» diye sözünü kesti Criserio, «petate çok pahalı. Yajalon'da iyi bir petate ancak yedi real eder.»

«Por Diabolo, Şeytan götürsün seni, petate'yi almak istiyor musun, istemiyor musun? Neyi isteyip istemediğine karar ver artık. Zamanım yok benim.» Don Arnulfo'nun canı çok sıkılmıştı. Criserio da onu daha çok kızdırmamak için, «Elbet patron,» dedi, «istiyorum petate'yi. Benim oğlan için. Andres için.»

«Bueno. Bir peso yetmiş beş centavo. Doğru mu Criserio?»

«Doğru, patron.»

«Muy bien,» dedi Don Arnulfo yazmaya devam ederek, «bu durumda, yuvarlak hesap on bir peso. Doğru mu Criserio?»

«Doğru, patron.»

«Öyleyse, on bir peso bu. Bana on bir peso borçlu kaldığın ve ödemediğin için on bir peso da o eder, hepsi yirmi iki peso. On bir peso battaniyeyle petate için, on bir peso da parayı ödemeyip bana borçlu kaldığın için. Doğru mu Criserio?» Criserio hesap bilmezdi. Bu kadar hızlı toplama yapmayı ise asla beceremezdi. Aynı hızla yapamadığı için de sayılar şaşkına çeviriyordu onu. Ayrıca patronunu kızdırmak da istemiyordu, patronsa sayıların hepsini İspanyolca söylüyordu zaten, Criserio İspanyolca sayıları belki anlıyordu ama kafasında bütünleştiremiyordu.

Böylece Criserio'nun «Doğru, patron,» demesi son derece doğaldı. Mademki patron söylüyordu, doğru olması gerekirdi. Çünkü patron, bu kadar onurlu ve zengin bir bey, hileli yollarla

yoksul bir Kızılderilinin sırtından zenginleyecek değildi.

«Kabul mü Criserio?» diye sordu Don Arnulfo.

«Kabul patron,» diye yanıtladı Criserio.

Don Arnulfo Criserio'ya kargacık burgacık bir çarpı işareti attırıp hesabı onaylatmadı. Criserio, güzelim, tertemiz, «Tanrı'nın adıyla!» açılmış hesap defterine mürekkep bulaştırırdı rahat. Çarpı işaretinin orada bulunması zorunlu da değildi. Bir anlaşmazlık doğacak olursa, ki bu hiç olmazdı, hiçbir memur çarpı işaretini sormazdı. İşaretler fiilen de değersizdi zaten, çünkü ne Criserio, ne de finca'nın başka herhangi bir peon'u, çarpı işaretiyle onayladığı şeyi okuyamazdı. Böylece çarpı işareti olmuş olmamış, hiç farketmiyordu. Don Arnulfo «Doğru mu?» diye sormuş, Criserio da yanıtlamıştı: «Evet patron, doğru.» Bir finquero'yla peon arasındaki davada Meksika'daki her yargıç bu sözlü onayı geçerli sayardı. Peon onaylamıştı; buna göre de, yapmış ve kabullenmiş olduğu borçtan sorumluydu.

Don Arnulfo namuslu ve onurlu bir beydi. Peon'larına, tanıdığı birçok finquero'ya göre daha iyi davranırdı. Öteki toprak beyleri peon'larına karşı bu kadar yufka yürekli değildiler.

«Gömlek beş peso. Doğru mu? Efendim? İyi. Gömleğin parasını ödemediğin için beş peso da o eder. Bana beş peso borçlu kaldığın için o da beş peso. Ve senden hiç nakit para alamayacağım için beş peso da o. Şu halde, beş artı beş artı beş artı beş, hepsi yirmi peso. Tamam mı?»

«Evet patron, tamam.» Peon, gömleğe gereksinimi olunca başka hiçbir yerden satın alamaz bunu, çünkü dünyada, yanında çalıştığı ve ona borcu tek bir centavo bile olsa bırakıp gidemeyeceği efendisinden başka hiçbir yerde kredisi yoktur.

Köle değildirler onlar, peon'durlar. Meksika'da kölelik İspanya'da bağımsızlığın ilan edilmesiyle kaldırıldı. Meksika'da köleliğin olmadığı Anayasa'ca onaylanmıştır.

Şu tanrısal dünya düzeninin bir bölümünde proleterlerin okur yazar olup çok hızlı hesap yapabilmeleri para getirir; bu akıllıca dünya düzeninin başka bir bölümündeyse proleterlerin hesap yapmayı bilmemeleri ve İspanyolca öğrenmemeleri daha iyi para getirir. Para kazanmak isteyenin hangi bölümün nimetlerinden yararlanacağına karar vermesi yeterlidir. Her iki tarafta da altın madenleri vardır.

II

Criserio, acaba bütün bunlar hakça oldu mu olmadı mı diye hiç dert etmedi kendine. Böyle işleri algılayıp kavrayacak kadar geniş düşünmeyi beceremezdi. Birisi çıkıp, burada alçakça aldatıldığını açıklamak için onunla saatlerce konuşsa gene anlamazdı. Dinler dinler, sonuna gelince de, «Patron haklıdır,» derdi, «çünkü patron soylu adamdır, yoksul bir Kızılderiliyi aldatmaz. Hesap ortada zaten, çünkü ben on bir peso borçlu kalıyorum, öyleyse yirmi iki peso eder işte. Hiçbir yanlışı yok.»

Don Arnulfo, sonuçta gene yirmi iki peso'ya gelmek üzere başka türlü de yapabilirdi elbette. Doğrudan şöyle söyleyebilirdi: Battaniyeyle petate birlikte yirmi iki peso ediyor, alırsın ya da almazsın. Ama Kızılderili bunun bir vurgun fiyatı olduğunu anlardı. O zaman da satın almaz, bunun yerini tutacak ve kendi sağlayabileceği bir şeyle, örneğin avlanmış hayvan postlarıyla idare ederdi. Çünkü fiyatları anlıyordu. Finca'da bütün malların kentteki pazara göre biraz daha pahalı olması gerektiğini de anlıyordu, sonuçta finquero'nun nakliye bedeli vardı çünkü, ayrıca finquero'nun hangi fiyattan alış yaptığını da bilmiyordu.

Yalın fiyatları kavrardı peon, onun akıl erdiremediği ve izleyemediği, finquero'nun sayılar ve denkleştirme hesaplarıyla yaptığı hızlı oyunlardı. Hele bu durumda hesaptaki sayılar beşin üstüne çıktı mı, peon için her tür kavrayışın sonu demekti bu. Ondan sonra ister on beş, ister yirmi iki, ister altmış yedi peso olsun, hepsinin anlamı birdi onun için.

Böyle sayıların karşısında o denli şaşkına dönerdi ki bir tür hipnoza girerdi. Ve gerçekten olacağı tutsa da yargıç ya da başka görevliler Kızılderili toprak işçilerine haksızlık yapılıp yapılmadığını saptamak üzere finquero'nun hesaplarını inceleyecek olsalar, bu hipnoz daha da derinleşirdi. Nitekim bütün dünyada bir şikâyetleri olduğunda başvurabilecekleri bir tek adam bilirlerdi, o da kendi patronlarıydı.

Hey gidi zavallı Kızılderili. Yoksa hiç de zavallı değil mi? İle-

ri uygarlık düzeyindeki ülkelerde de aynı tanrısal düzen yürürlüktedir: Yüzbaşısından dayak yiyen asker yalnızca yüzbaşısına şikâyette bulunabilir, şikâyetin haklı nedenlerle dayanıp dayanmadığına ve yukarıya iletilip iletilmeyeceğine yine bu yüzbaşı karar verir.

O yüzden de uygar bir ülkedeki askerin, her şeyi sabırla sineye çekmek zorunda olan, zavallı cahil peon'a, yükseklerden gururla sırıtarak bakmaya hiç mi hiç hakkı yoktur.

Yeryüzünde insanın köleleştirilmesi ve soyulup soğana çevrilmesinin, eğer bunlar gerçekten varolmasa aklı başında normal hiçbir insan tarafından hayal edilemeyecek pek çok yöntemi vardır.

III

Criserio, oğluna battaniyeyle petate'yi verebildiği için memnundu. Ona bunların on bir peso tuttuğunu söyledi. Ama bu nedenle yirmi iki peso'luk bir borç yükümlülüğü altına girdiğini söylemedi.

Olayı kafasında başka türlü kuruyordu o. Mallar on bir peso tutuyordu. Doğruydu bu. Gerçekte yirmi iki peso borçlanmasınınsa battaniyeyle hiçbir ilgisi yoktu, on bir peso'yu nakit olarak ödeyemediği içindi bu. Bu nedenle de bu konu üstünde oğluyla konuşmayı gerekli bulmadı.

Eğer bilseydi de Andres hiçbir şeyi değiştiremezdi zaten. Ama on bir peso'nun bile babası için ne kadar büyük bir para olduğundan haberi vardı herhalde. Finca peon'larının ekonomik ilişkilerini bilirdi çünkü. Evden ayrıldığı sırada belki bilmiyordu bunları, ya da kavramamıştı. Ama artık büyümüştü, ayrıca finca'daki iki ziyareti sırasında, öteki peon'ların kulübelerinde de, babasının kulübesinde de her şeyden konuşulmuştu.

Peon'ların kulübelerinde böyle ilişkilerin sözü edildiğinde eleştirel bir biçimde olmazdı bu. Her şey olduğu gibi kabullenilirdi. İnsan bir ırmağın yukarı değil de aşağı akmasını nasıl değiştiremezse, bunlara da yazgının asla değiştirilemez ebedi buyruğu olarak bakılırdı. Patron patrondu, peon da peon. Bu böyleydi ve

böyle kalacaktı. Peon'un oğlu yine peon olur. Patron finca'yı oğluna bırakır ya da satarsa, patronun adı değişir ama ilişkilerde hiçbir değişiklik olmaz. Eğer gerçekten bir şeyler eleştirilecek olursa, bu da, patron tarafından falancaya tahsis edilmiş olan toprağın fazla cılız olduğundan, çok taşlı, çok engebeli olduğundan, ya da küçük bir parça toprakları daha olsa ne iyi olacağından, veya tüccarlara sattıkları domuzların fiyatının yirmi beş ya da elli centavo daha yüksek olması gerektiğinden, çünkü iki peso seksen centavo'nun besili bir domuz için gerçekten çok az para olduğundan öteye gitmezdi.

Patronun, peon'larının sattığı bütün domuzlar, keçiler ya da koyunlar üstünde şufa hakkının olması; başkalarına satmak üzere peon'larından satın almak istediği domuzların fiyatını doğrudan kendisinin belirlemesi; peon'ların, küçükbaş hayvanlarını gezginci tüccarlara satmak istediklerinde öncelikle onun iznini almak zorunda olmaları; tüccara sattıkları her parçadan patrona elli ya da yetmiş beş centavo, hatta bir peso ayırmak zorunda olmaları, bunlar eleştirilmezdi. Çünkü bunlar patronun en doğal hakkıydı. Domuzlar, koyunlar ve keçiler onun finca'sında büyümüşlerdi ya. Oysa peon'lar domuz ve keçi yavrularını kendi paralarıyla almış olurlardı, hayvanların yediği de kendi yetiştirdikleri mısırdı.

Peon'lar kendi bahçelerinden artakalan mısır ya da fasulyeyi de gezginci tüccarlara ya da en yakın yerdeki pazarda dilediklerince satamazlardı. Patronun bunda da şufa hakkı vardı, yine bunda da satış yapabilmek için ondan izin almak gerekiyordu, elde edilen paranın bir kısmını da ona vermek zorundaydılar.

Eğer ona borçları varsa, ki hepsinin de vardı, bu durumda bir şey satmak şöyle dursun, üstelik her şeyi ona vermek zorunda kalırlardı. Patron da ne fiyat saptarsa borçtan o kadar düşerdi.

Bunların tümü haktı, göklerin yasası ve takdiriydi ve hepsi Kilise tarafından onaylanmıştı. Çünkü tanrılar patronun kandaşıydılar ne de olsa. Kızılderililerle ise hiçbir akrabalık ya da hısımlıkları yoktu.

Böyleydi bu, çaresi yoktu. Her zaman böyle olmuştu ve her zaman böyle olacaktı. Peon'lar daha iyisini bilmezlerdi. Onlar bir tek şey bilirlerdi, o da dünyanın her yerinde böyle olduğuydu, nitekim nereye gitseler, nereye baksalar, bütün komşu finca'larda hep böyleydi. Öyleyse bütün dünyada böyle olmalıydı. Onların

dünyası, daha doğrusu dünya ve yeryüzü diye bildikleri, aynı dili konuşan Kızılderililerin oturduğu alandı.

Kendi dillerinin konuşulmadığı yer, yabancı ve bilinmeyen bir dünyaydı. Orada nasıl ilişkilerin egemen olduğunu bilmezler ve öğrenemezlerdi.

Bölgelerinde bağımlı olmayan köyler de vardı. Bunlar hiçbir zaman bir finca'ya peon yapılmamış Kızılderililerin oturduğu köylerdi genellikle. Ya toprak hiçbir İspanyolun ona sahip olmayı istemeyeceği kadar acınasıydı buralarda, ya da buradaki Kızılderililer öyle dik kafalı, öyle direngen, öyle kırıp geçirici çıkmışlardı ki hiçbir İspanyol tutunamamıştı.

Bachajon'da ve başka bir iki köyde böyle olmuştu. Ama peon'lar, oralara bakınca, bu bağımsız Kızılderililerin, kendilerinden bile çok daha perişan bir yaşam sürdüklerini görüyorlardı. Bu bağımsız Kızılderililer bazen o denli yokluk içinde yaşıyorlardı ki, kendi istekleriyle bağımsız köylerini bırakıyor ve kendi istekleriyle peon olarak bir finca'ya göçüyorlardı. Nedenleri sayısızdı bunun. Bu nedenlerin çoğunun kökü, bu Kızılderililerin kişilik yapısında, alışkanlıklarında ve geleneklerinde yatıyordu. Ama baş neden, Kızılderililerin umutsuz cehaletiyle, büyük toprak beyleri ve onların bağlaşığı Kilise'nin Kızılderilileri bu cehalet içinde tutmaktaki becerisiydi.

IV

Andres'in babası artık oğluna yeni battaniye ve yeni petate almak zorunda değildi kuşkusuz. Bunu, oğlunu sevdiği ve onun yokluk çekmesini görmeye dayanamadığı için yaptı.

Andres'e bu eşyaları alması gereken adam, patronuydu, Don Leonardo. Oysa, Andres ister üşüsün ister kuru yerde yatsın, ister ağır bir soğukalgınlığıyla yatağa düşsün ister sağlıklı ve hayat dolu kalsın, Don Leonardo için hepsi birdi. Kızılderili bir gencin sağlığıyla ne ilgisi vardı ki onun! Çocuk zatürreeye ya da sıtmaya tutulup ölecekse ölürdü, ona neydi bundan? Binlerce Kızılderili çocuk vardı. Karısına rica eder, babasına yazıp başka bir çocuk istemesini söylerdi.

Yalınayak bir Kızılderili çocuk için tasalanmaya kalksa sonu nereye varırdı? Çocuk kendisi on bir peso etmezdi bile. Kaldı ki kuru yerde uyumanın Kızılderili bir gence hiçbir zararı yoktur. Buna alışkındırlar onlar, köpekleri kadar da dayanıklıdırlar. On bir peso iş yapmak için lazımdı ona.

Andres hâlâ hiçbir ücret almıyordu, Don Leonardo da çocuğa bir kez olsun bir ücret vermeyi hiç aklından geçirmiyordu. Çocuk yirmi, otuz yaşına da gelse, dükkânı yemek dışında ayda yirmi peso'dan aşağı çalışmayacak San Cristoballi bir genç adam kadar iyi de çevirse, Don Leonardo gene ücret vermezdi ona.

Son iki yılda çocukla ilgili olarak yaptığı tek değişiklik, şimdi Andres'in Tenejapa'da bir fiesta olunca beş ya da on centavo değil, bir toston almasıydı. Elli centavo.

«Bununla saçma sapan şeyler alma kendine, hele aguardiente, konyak falan alayım deme sakın!» Elli centavo'yu, sanki yirmi peso'luk altın para veriyormuşçasına, bir havayla çıkarıp verirken böyle uyarırdı onu Don Leonardo.

V

Don Leonardo zaman zaman, şimdiden çok sorumluluk gerektiren görevler de veriyordu Andres'e.

Yanında büyük paralarla San Cristobal'e, en yakın büyük kente yolluyordu onu; orada mal alıyordu Andres, bu alınan malları Tenejapa'ya getirecek olan arriero'larla, yani katırcılarla pazarlık ediyor, malların başında duruyor, bundan sonra da eksiksiz ve hasarsız durumda Tenejapa'ya ulaşmalarına bakıyordu.

Bu işler çocuğun ufkunu önemli ölçüde genişletti. Gerçek bir büyük kent tanıdı, dünyanın dört bir yanından gelen malların bolluğunu, çeşitliliğini gördü, San Cristobal'den binlerce kez büyük kentlerin olduğunu duydu, oysa buraya ilk geldiğinde, ona dünya yüzünde bundan daha büyük, bundan daha güzel bir kent olamaz gibi gelmişti. Kilometrelerce uzayıp giden caddeler, burun buruna oturtulmuş evler vardı burada. Bütün evler taştandı ve birçok ev de pencereliydi. Pencereli evler olduğunu daha önceden bilmezdi

Andres, çünkü daha önce böyle bir ev görmemişti. Tenejapa'da birkaç tane vardı ama pencereler tel kafes geçirilmiş deliklerdi sadece. Şimdiyse camlı pencereler görüyordu burada, hatta koskocaman camekânlı dükkân pencereleri de gördü, bunların ardında mallar diziliydi ve insana onları hemen tutuverecekmişsin gibi geliyordu.

Carreta'ları yani öküz arabalarını da ilk burada gördü. O zamana dek, çekçek ya da arabaların olduğunu ve bu arabaların hayvanlar tarafından çekilebileceğini hiç bilmezdi. Çünkü önceden çekim hayvanlarını da bilmezdi. Finca'nın tarlalarında olsun, Tenejapa'daki tarlalarda olsun, çift sürülmezdi; yalnızca, toprağa bir sırıkla vurularak, içine mısır tanelerinin ya da fasulyelerin yerleştirildiği çukurlar açılırdı. Eğer domates ya da şili gibi şeyler için toprağı biraz sürmek gerekirse, bu da, aslında sadece tahta bir sırıktan ibaret olan ve peon tarafından çekilen bir karasabanla yapılırdı. Bu durumda Andres'in çekim hayvanları hakkında nereden bilgisi olabilirdi ki? Değil arabaların, sırf çekçeklerin gidebildiği yollardan bile, koskoca, geniş bölgede tek bir tane yoktu. Bütün yollar dar keçiyoluydu yalnızca ve bunlar çoğu kez öyle dar, öyle taşlı, öyle delik deşik ve öyle bozuktular ki, bu yollarda tehlikesizce yürümek katırlar için bile zordu. Andres bir carretero'dan, carreta'ların, Tenejapa'dan San Cristobal'e olan uzaklığın on beş katı yol yaptığını işitti. Tenejapa'yla Cristobal arasıysa yük katırı için bir günlük esaslı bir yürüyüş demekti.

Çocuk bunu anlatan carretero'ya inanamayarak baktı. Ama öteki carretero'lar da aynı şeyi söylediler. Tuz satan Kızılderili bir sokak satıcısı da, sorduğunda bunun doğru olduğunu söyledi, bir keresinde bir tuz yükünü carreta'yla Arriaga'ya götürmesinden biliyormuş.

Böylece Andres, yaşadığı yerkürenin büyüklüğü hakkında ilk fikrini edinmiş oldu.

Şimdiye dek yeryüzünün büyüklüğüyle ilgili hiçbir şey canlanmamıştı kafasında. Gerçeği söylemek gerekirse bu konuda hiçbir zaman kafa yormuş da değildi. Don Leonardo'nun evinde ya da dükkânında Tullum, Tonala, Tapachula, San Geronimo, Vera Cruz ve Mexico City'den söz açıldığında, bildiği tek kent olan Tenejapa nasılsa bu kentleri de öyle canlandırırdı kafasında. Bu

kentlerin çok uzak olduğu söylendiğinde de, bunların Tenejapa'dan, kendi memleketi Lumbojwil Fincası'na göre, olsun olsun da iki ya da üç, bilemedin dört katı uzaklıkta olabileceğini hesaplardı kendi kendine. Buna karşılık kentlerin ne olursa olsun ufuk çizgisinin içersinde bulunduklarından kuşkusu yoktu, çünkü herkesin de bildiği gibi dünya burada fiilen son bulurdu.

Cabildo'nun, yani belediye binasının portico'sunda rastladığı bir başka carretero, burada küçük bir saç fırıncığın üstünde tortilla ve frijole pişiren Kızılderili bir kadından birlikte akşam yemeği yerlerken, carreta yolunun sonunda arriaga'nın bulunduğunu, arriaga'nın da tren istasyonu olduğunu söyledi. Andres bunun ne demek olduğunu sorunca da, buraya dev arabaların, carreta'lara yüklenerek ülkenin iç kesimlerine ulaştırılmak üzere uzak ülkelerden mallar getirdiğini anlattı. Bu arabaların carreta'ya göre çok daha büyük olduğunu, bir arabanın taş bir ev kadar olduğunu, tek bir arabanın bu kadar çok yük alması sayesinde de, kırk hatta elli carreta'nın ağzına kadar doldurulabildiğini söyledi. Bu arabalar demirden yapılmış yollarda gidiyor, böyle arabalardan kırk tanesi, hatta çok çok daha fazlası başka bir büyük araba tarafından çekiliyordu; bu da çok duman yapar ve kocaman bir hayvan gibi müthiş iniltiler çıkarır, ter dökerdi. Bunun adı da ferrocarril'di. Demiryolu.

Ferrocarril sözcüğünü biliyordu Andres, öğretmenden yazılışını öğrenmişti çünkü. Ama açıklamasını yapmamıştı öğretmen, çünkü öğretmen kendisi de hiç demiryolu görmemişti, resmini de görmemişti ve nesneye kafasında bir biçim veremiyordu. Öğrencilerin sözcüğü öğrenmeleri ve yanlışsız yazmayı bilmeleriyle yetinmek zorundaydı. Sözcük okuma kitabında geçiyordu. Ama Andres sözcüğü bildiği ve doğru yazabildiği için, kendini bu nesneye tuhaf bir biçimde yakın hissetti. Carretero ona demiryolunu, onun görünümünü, inildemesini, terlemesini, öksürmesini, ürümesini ve solumasını anlattığı zaman, çocuk, sanki daha önce bir ferrocarril'i bir yerlerde gerçekten görmüş gibi bir duyguya kapılıyordu neredeyse. Ona verilen ve onu belirleyen adı bildiği, dahası yazmasını da becerdiği için, hiç yabancı, hiç yeni, hiç beklenmedik bir şey gibi gelmiyordu bu ona. Canavarın inildemelerine ve kükremelerine karşın içinde hiçbir korku uyanmıyordu. Tam tersine, cana-

varı yakından görmek istiyordu. Ve olan biteni kavramaksızın keşfetti ki, alışılmadık bir şeyi tanımak ve onun adını bilmek, bu alışılmadık şeyin ürkütücülüğünü yok ediyor. Kendisinin onun adını bilmekle kalmayıp bu adı yazabiliyor da olması, içini güçlü bir güven duygusuyla dolduruyor ve ona daha önce kendisinde hiç bilmediği bir gurur veriyordu.

Carretero'nun övünmek için gerçekte olduğundan çok daha korkunç ve dehşet salıcı olarak anlattığı korkunç bir canavar, sırf onun adını biliyor ve bu adı harfler aracılığıyla anlaşılır ve görünür hale getirebiliyor diye, büzülüp kuru bir nesneye dönüşmüş, bunun sonucunda da çocuk, şu bir iki dakika içinde yaşadığı ve aslında pek basit olan bu iç serüven sonunda, okumuşluğun taşıdığı değeri tokat yemiş gibi bir anda anlayıvermişti. İçinde olan biteni kimseye açıklayamazdı. Yalnızca hissedebilirdi bunu.

Ve üstünde düşündükçe içi daha da aydınlandı, düşündükçe çevresi daha da aydınlandı ve düşündükçe tüm dünya bir anda daha bir aydınlık oldu. Tanıdığı sözcük tüm nesneyi öyle güzel açıklıyor ve inceliyordu ki, artık buna bağlı hiçbir giz kalmıyordu. Ferrocarril. Çok açık. Ferro demir demektir, carro araba, ril ray demek; yani, rayların üstünde giden demirden bir araba. Bütün bunlar sözcüğün içinde biraz gölgede bırakılmıştı yalnız. Tüm sözcüğü fazla uzatmamak için her sözcük kısaltılmıştı.

Andres buradan kalkıp, ihtimal bütün sözcüklerde böyle olduğu, her sözcüğün her nesne ve olayı tam olarak açıkladığı, nesne ve olayların gizlerini çok somut biçimde çözdüğü düşüncesine vardı. Kafasında başka bir iki sözcük denedi. Doğruydu da. Kendi çarçabuk parlayan düşüncesine göre, bütün sözcüklerde böyleydi.

Ondan sonra okumuşluğun karşısında tamamen başka tavır aldı Andres. Şimdi okumanın, salt işte daha başarılı olmaya ve daha hızlı çalışmaya yaradığını düşünmüyordu artık. Öğrenmenin ve okumuşluğun, belki de işteki basit yararından daha büyük olan başka bir değeri daha olduğunu hissediyordu. Düşünceleri kendisini aşmaktaydı.

İnsanların ekonomik ya da toplumsal yaşamı içindeki sıkıca sınırlanmış belli ilişkilerden küçük bir felsefi kuram çıkaran herkesle aynı durumdaydı. Bilmez ki, aynı kuramı kendisinden önce bin kişi çoktan ortaya koymuştur ve bu bin kişinin arasında bir

ellisi bu küçük kuramın temel düşüncesini de kavramıştır, hem de daha, Aristoteles'in, hayatını kazanmak için Atina sokaklarında sandalet bağı sattığı zamanlarda. Çünkü daha o zamanlarda bile bir düşünür, dünyanın altını üstüne getirmiş de olsa tek başına öğretisiyle yaşamını sürdüremiyordu; kendisine ekmek ve tuz sağlayacak bir asıl geçim kaynağına, düşünsel olmayan gündelik yaşam için kullanım malları alışverişine ihtiyacı vardı. Yeni bir düşünce yakaladığına inanan herkes ne durumda olursa Andres de o durumdaydı. Okumuşluğun; putların, papazların ve insanlardaki o çarpıklıklara neden olan her tür boş inan hayaletinin tehdit edici ve korku salan egemenliğini yıkabileceğine inanıyor ve demiryolu konusunda ortaya çıktığı gibi, bilinmeyen canavarları tehlikesiz kılabildiğine, putları ve tehdit edici hayaletleri temellerinden söküp atabildiğine göre, babasını ve memleketteki finca'nın tüm peon'larını ömür boyu ezildikleri kölelikten kurtarmayı da başarması gerektiğini düşünüyordu.

Kendisinin okumuşluğu vardı ve özgürdü.

Ne var ki, darmadağınık düşüncelerinin içinde Lucio beliriverdi birden, ertesi sabah onunla birlikte malları Tenejapa'ya götürecek olan katırcı.

«Peki sen nerde yatacaksın Andres?» diye sordu.

«Burda, cabildo'nun portico'sunda yatabilirim,» dedi Andres. Petate'sini sermişti bile; gece boyunca katırcılarla carretero'lar için sıcak, sade yemekler bulunduran Kızılderili kadının sadece birkaç adım ötesine.

«Boşver bunu,» dedi Lucio, «benimle gel sen. Don Ambrosio'nun kapısında yatarız, malların olduğu yerde. Katırlar arka avluda hemen elimizin altında olurlar. Erkenden yükleriz, ikide. Dörtte de rahat rahat yola koyulmuş oluruz.»

Bu, Andres'e özgür olmadığını, her istediğini yapamayacağını, burada, portico'da yatma hakkına bile sahip olmadığını hatırlattı. Oysa burası, gelen ve yola çıkan atlılarla, carretero'larla, katırcılarla, seyyar Kızılderili çömlek satıcıları ve sepetçilerle bütün gece işliyordu, görecek çok şey, duyacak çok şey vardı burada. Ama o, katırcı Lucio'nun aramak zorunda kalmadan onu en çabuk tarafından el altında bulacağı bir yerde yatmak zorundaydı. Çünkü mallarla birlikte dönüş yürüyüşüne, patronu tarafından

nakliyeden sorumlu tutulmuş olan Lucio komuta ediyordu. Hem Andres'in de bir patronu vardı, ve patron, hoşuna gitsin gitmesin, mallara bekçilik etmesini buyurmuştu ona. Çünkü bey ona yemek veriyor ve minderini evinin bir köşesine sermesine izin veriyordu.

Andres başı boş sağa sola dalıp çıkan düşüncelerinin içinden, sahip olduğunu sandığı okumuşluğun, canvarlarla putlar karşısındaki her tür korkuyu yıktığı düşüncesini bulup çıkarmıştı kendi kendine. Ama nesnel ve kuru bir biçimde gündelik görevlerden söz eden Lucio tarafından efendisi hatırlatılınca yeniden korkuya kapıldı. Bir şey eksik kalır ya da kendi istediği gibi olmazsa Don Leonardo'nun ne kadar vahşi ve öfkeli olabildiğini deneyimiyle bilirdi. Bilirdi ki, öfkelendiği zaman, kasa mı olur, kalın bir sopa mı, ya da demir bir kasa keneti mi, eline ne geçirirse hiç duraksamadan çocuğun kafasına indirirdi.

Lucio'yla birlikte karanlık sokaklardan Don Ambrosio'nun evine doğru ağır ağır yürürken, okumanın kendisine ne yarar sağladığını düşünüyordu Andres. Onun, Andres'in, okumayı, yazmayı, hesap yapmayı bilmesi, yalnızca patronuna, Don Leonardo'ya yarıyordu, kendisine değil. O, eskiden neyse öyle kalmıştı, hiç ücret almayan, ne buyruk verilirse boyun eğecek olan, günün yirmi dört saatinde, çağrıldığı ve ona ihtiyaç duyulan her an işbaşında bulunacak bir peon.

Ama özgürdü. Çünkü özgürlük nedir biliyordu. Carcel ya da hapishane denen pis deliğe tıkılı olmayan peon özgürdü. Patron bir peon'u ne zaman isterse bu deliğe yollayabilirdi. Özgürlükse, insanın hafta içindeki tembelliğine karşılık, ya da itaatsizlik yüzünden, veya bir dana kaçmış diye, pazar günü boyunca elleriyle ayaklarının arkaya bağlanmış olmamasıydı.

Andres özgür olmadığını söyleyemezdi. Ne hapisteydi, ne de finca'nın eyer deposunda bağlı yatıyordu. Özgürdü. Ertesi sabah yüklü katırlarla giderken yolun sol tarafı fazla çamurlu ya da fazla eğri büğrü olursa, katırları sağ salim geçirmek için sağ tarafı seçmekte özgürdü. Ayrıca sarı katırın üstüne boz katıra göre birkaç kilo fazla yüklemekte de özgürdü. Varsayalım ki sigarası var, yolda birkaç tane tüttürmekte de özgürdü. Bir peon hayattan başka nasıl bir özgürlük beklerdi ki! Belki bir de evlenme özgürlüğü; yaşı gelip de başka bir peon kızını ona karı olarak verdiğinde, Ve ayrıca son büyük özgürlüğü de vardı; bir sürü yapma, onları pat-

ronun kendisine tahsis ettiği küçük tarlanın ürünleriyle büyütme ve böylece patrona yeni peon'lar sağlama özgürlüğü.

Bildiği özgürlüklerin tümüne sahipti Andres. Ve fikrini sorsalar, okulda çocuklara ilke diye ezberletilen şeyi haykırırdı yüksek sesle: «Ben bağımsız bir ulusun içinde özgür bir yurttaşım. Viva La Patria, Viva!»

Haykırdığı şeye inanırdı da.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I

Don Leonardo Chilon'da para sıkıntısı içindeki bir finquero'dan çok ehven bir fiyata otuz katır düşürmüştü. Katırları Andres'in eşliğinde Tenejapa'ya getirtti ve burada, iyi bir görünüm vermek için onları iyice besledi.

İyi katırların fiyatlarının ne kadar olduğunu soruşturdu ve şimdiki halde en iyi fiyatların La Concordia'da verildiğini işitti, burada birkaç kahve plantasyonu sahibi yüzlerce katır almayı düşünüyormuş.

Daha başka duyduklarından da bu haberin gerçeğe dayandığını öğrenir öğrenmez, katırları La Concordia'ya götürmeye karar verdi.

İşi bağlamak üzere en iyi atını alıp önden gitti. Katırları, Tenejapa'dan bir iki uşağı daha yanına yardımcı alan Andres'le arkadan getirtti; çünkü bu kadar uzun bir yolculukta bir katır sürüsü, üstünde iyi bir binici oturan tek başına bir atla aynı adımda yürütülemez.

Kendileri gelmeden iki gün önce Don Leonardo katırları satmıştı. Alıcı da satıcı da alışverişten memnundular. Don Leonardo bol bol para kazanmış, plantasyon sahibiyse sandığından çok daha ucuza almıştı katırları. Katırları Tabasco'dan alacak olsaydı, yarısı kadar daha pahalı olurdu çünkü.

II

O hafta La Concordia'da çok insan vardı. Büyük bir pazara, bir feria'ya bağlı olarak bir şenlik arifesiydi.

At satıcıları, sığır satıcıları, Comitan'dan eşek satıcıları, kahve ve kakao plantasyonları için bağımsız köylerden işçi angaje eden işçi simsarları, kahve, mısır, odun toptancıları, makine acenteleri, tarım aleti ve demir eşya acenteleri, toprak alıcıları, kumaş ve her çeşit kullanım malı satıcıları, herkes oradaydı. Anlaşmaları sağlama bağlamak için bu insanların hepsinin çok para vardı yanlarında. Bu insanlar çok para kazanırlardı ve hepsi de bu kez özellikle çok kazanmayı umuyorlardı.

Geceler uzundu. İyi içilirdi. İnsanlar akşamları nasıl vakit geçireceklerini ya da iş konuşulmadığında ne yapacaklarını bilemedikleri için, harıl harıl kumar oynuyorlardı.

Don Leonardo katırlarını sattıktan sonra hemen yola çıkmadı. Kazanılan paralarla yeni alışverişler yaparak kârına kâr katma fırsatından yararlandı. Ama, öteki bütün adamların işleri gibi, onun işleri de pek hızlı ilerlemiyordu. Adamlar gerçekten çok zaman harcıyorlardı; çünkü bol zamanları vardı ve her biri hep daha iyi fırsatlar, daha iyi teklifler kolluyordu.

Uzun geceler boyunca ne yapacağını o da bilemiyordu. O yüzden, bütün diğerlerinin de yaptığı gibi bir grup erkekle oturup kumar oynaması çok normaldi.

Birlikte oynadığı caballero'ların her birini tek tek tanırdı. Hepsi –kendisi de daha farklı değildi–, alışverişte her tür hileyle karşı tarafı kafeslemeye çalışmaktan hiç geri durmadıkları halde, kumarda hepsi, kendisi de dahil, namuslu ve güvenilirdiler. Oyunda namuslu olmalı insan, caballero namusu böyle gerektirir. Alışverişte kimse böyle bir titizlik göstermez ama, gene de herkes namuslu adam olarak kalır. Grup, Siete y Medio oynuyordu. Oyun çok hızlı yürüyordu.

Sabaha karşı ikide, Don Leonardo katırlardan kazandığı bütün parayı kaybetmişti. Ama oyun sürüyordu. Parasını geri almak umuduyla oyuna koyabileceği bir peso'su bile kalmamıştı. Ve oyunda caballero'lardan hiçbiri borç para vermezdi. Sıkı uygulanan eski bir kuraldı bu.

Adamlar tanıdıkları bir La Concordia'lının evinde, büyük bir salonda oynuyorlardı. Bütün beylerin uşakları yanlarındaydı, muchacho'ları.

Bu uşaklar her zaman beylerinin yakınında olurlardı. Burada da minderlerine yatmış, patronlarının yanıbaşına uyumaktaydılar.

Birkaçı portico'da uyuyor, öbürleri beylerinin oyun oynadığı salonun köşelerinde yatıyordu. Beyleri hiç rahatsız etmiyordu bu.

Zaman zaman uşaklardan biri ya da öteki, efendisinin ayağıyla hafifçe dürtülüyordu:

«Olla, Lazaro, koş şu karşıki cantina'nın kapısını çal, on iki real var burda, bir şişe comiteco anejo alacaksın. Hadi, fırla artık, sallanıp durma. Susadık.»

III

Bu kez caballero'lardan biri tarafından dürtülen, Lazaro değil Andres'di. Böyle toplantılarda orada bulunan bütün beylerin uşakları ortak toplumsal maldı, öyle ki kimin uşağının kimin tarafından çağrılıp işe koşulduğuna kimse bakmazdı.

Andres geri geldi ve comiteco şişesini masanın üstüne koydu.

«Hadi, bir fırt da sen al muchacho,» dedi Don Laureano, Andres'i göndermiş olan bey. Bir bardağı doldurup çocuğa doğru itti. Andres bir dikişte boşalttı bardağı. Ardından, küçük kesilmiş parçacıklar halinde bir tabağın içinde duran peynirin bir parçasını bir kürdanın ucuna geçirip yedi.

Meksika'da bir beyin uşağıyla ilişkisi efendi-köle ilişkisi gibi değildir. Özellikle de yolculukta, su, kahve, konyak ya da sodalı bir içki, ne olursa olsun, uşağıyla aynı şişeden içme konusunda fazla titiz değildir bey. Yemek konusunda da öyledir. Eğer hava çok soğuksa, karşılıklı birbirlerini ısıtsınlar diye, battaniyesine sarınıp uşağının yanıbaşına kıvrılıverir. Kızarmış hindisini uşağıyla son derece adil biçimde bölüşür; uşak, posol topağından ya da et parçasından, ne kadarla doyacağını düşünüyorsa o kadarını koparıp alır eliyle. Ama bey o sırada yemek yemiyorsa ya da yemeğini önceden yemişse, uşak, açlıktan ölse de efendisinin yemeğine el süremez. Gerçi muchacho az önce efendisiyle aynı şişeden içmiştir ama, eğer tırısa kalkan bir atı çok uzağa gitmeden yakalamak için yeterince hızlı davranmazsa, bu aynı şişeden içmiş olmak, uşağa hemen arkasından bir tekme atma konusunda beyde hiçbir tereddüt yaratmaz.

Don Leonardo onu farkettiğinde Andres yeniden köşesine büzülmek üzereydi.

«Dinleyin Don Laureano,» dedi Don Leonardo o an, «muchacho'mu sürüyorum oyuna, karşılığında ne kadar koyarsınız?» Don Laureano kasayı tutuyordu.

Gözlerini kaldırdı, hızlı bir bakışla Andres'i yukardan aşağıya süzdü; satın alınmasına bir anda karar verilecek bir atı süzer gibi.

Bir yandan kartları karıştırırken, «Castelano konuşur mu, yoksa yalnız İdioma mı bilir?» diye sordu.

«İkisini de konuşur, bir parça da okuma-yazma bilir,» diye karşılık verdi Don Leonardo.

Don Laureano, bunun önerebileceğinin en sonu olduğunu belirten bir tonla, kısaca, «Yirmi beş peso,» dedi.

«Aceptado, kabul,» diye yanıtladı Don Leonardo. Oyun açıldı ve Don Leonardo kaybetti.

Revolverini kılıfından çıkardı ve elinde tartmaya başladı.

Başka nerede olsa, oyuncular Don Leonardo'yu düşüncesizce bir intihardan korumak için yerlerinden fırlarlardı. Oysa beylerin hepsi de Don Leonardo'nun hareketini görmüş oldukları halde bir teki bile Don Leonardo'nun elindekini düşürmeye kalkışmadı.

Her biri, kendine açıklamasını yapacağı sağlam felsefeden yeterince nasibini almıştı: Eğer kendini vurmak istiyorsa onun sorunudur bu, bizimle hiçbir ilgisi yok. Biz ona yaraşır bir biçimde defnederiz kendisini, çünkü bu, caballero ve arkadaş sıfatıyla görevimiz bizim.

Ama beyler Meksikalıydılar, hiç kimsenin kendini bu kadar çabuk vurmayacağını iyi bilirlerdi. Rancho'sunu, evini, kayınpederinin evini, bir de en iyi atını kaybetmedikçe intihar tehlikesi doğmaz.

Meksika böyle bir şey için fazla güzeldir. İnsanın ikinci bir yaşamda yeniden Meksika'ya düşüp düşmeyeceği ise hiç o kadar kesin değildir. Onun için de insanın elindekini iyi koruması ve tanrıların işiyle uğraşmaması en iyisidir.

Don Leonardo revolverini şefkatle okşadı, sonra da Don Laureano'nun önüne koydu.

Don Laureano kartları karıştırmayı yarıda kesti, kartları elinden bıraktı ve bir sanat eserini inceler gibi revolveri gözden geçir-

meye koyuldu. Tarttı, salladı, namlusuna baktı, mekanizmasını yokladı ve, «38 kalibre. Bueno, muy bueno. All right, elli peso,» dedi.

Oyunculardan biri bağırdı: «Ben altmış veriyorum.»

«Ben de veriyorum,» dedi Don Laureano kuru bir sesle. Çevresine bakınarak sordu: «Daha çok öneren?»

Daha çok veren çıkmadı.

«İyi, altmış peso,» diye bildirdi Don Laureano, başını Don Leonardo'ya çevirerek.

«Aceptado,» diye yanıtladı Don Leonardo.

«Altmışın hepsini bırakıyor musunuz, yoksa daha az mı koymak istersiniz?» diye sordu Don Laureano.

«İlk kartımı göreyim, öyle koyarım.»

«Bueno, nasıl isterseniz amigo.»

Don Leonardo kendisine dağıtılan kartı yerden aldı. Yediliydi. «Altmış peso'nun hepsini koyuyorum.» dedi.

«İyi,» diye karşılık verdi Don Laureano, «otra, bir tane daha, yoksa tamam mısınız?»

Don Leonardo bir an düşündü. Yedili öyle iyiydi ki başka bir kart istemeye akılsızlık denirdi. Revolveri kaybedecek olursa, eyerinden, bir de atından başka bir şeyi kalmıyordu. Ödünç alınmış bir atın üstünde geri dönmek zorunda kalabilirdi; buysa bir caballero için yüz kızartıcı bir şeydir hani neredeyse bir Kızılderili gibi yaya yürümek kadar yüz kızartıcı. Meksikalı bir caballero'nun ancak atı altında yıkıldığı zaman yaya yürümeye hakkı vardır. Büyük zorluklar ve hayvanla binici için sürekli tehlike altında da olsa, atla gidilebilen bir yerde yaya yürümek ancak Amerikalı araştırmacıların işidir. O yüzden de, çalışmalarıyla tüm uygar dünyada kendilerine bir isim yapmış olsalar bile, Meksikalı bir caballero'nun gözünde pek yüksek bir yeri yoktur bu araştırmacıların.

Don Leonardo, Don Laureano'nun artık neredeyse oyundan çekmiş olduğu karta, ne olduğunu arka yüzünden okumayı umarcasına, delip geçici ve keskin bir bakışla bakarken bir saniye daha düşündü.

«Yetişir, gracias,» demeyi kararlaştırdı. Ama isteğinin tam tersine, «Otra, bir tane daha,» sözleri döküldü ağzından. Kart kendisine uzatıldı. Bir süre, sanki bakmaya korkuyormuş gibi, al-

dığı haliyle, resmi aşağı bakar biçimde tuttu kartı. Oyuncuların hepsi, gerilimin tadını doya doya çıkarmak için onun yüzüne bakıyorlardı. İşte kumar sırf bu yüzden o kadar ilginçtir, çünkü sürekli çifte gerilim yaşarsın, kendininkini ve oyun arkadaşınınkini.

Don Leonardo kartı ağır ağır çevirdi. Oyun arkadaşlarının hepsi, elinde ya altılı ya da yedili olması gerektiğini şimdi iyice biliyorlardı artık, çünkü daha az sayısı olsaydı yeni bir kart istemekte tereddüt etmezdi.

Bir papaz almış olduğunu gördü.

Her iki kartı da yere açarak bir solukta konuştu: «Siete y Medio, caballeros, yedi buçuk, beyler.»

Sanki başka türlü sonuçlanması zaten mümkün değilmiş gibi, sakin sakin revolverini aldı, yeniden kılıfına soktu.

Birkaç yüz peso toplamış, ayrıca kasayı kazanmıştı. Kasayı tutanın, geri kalan bütün oyunculardan önde, fazladan bir yarım sayısı vardır her zaman.

IV

Oyun sürüyordu.

Öğleden sonra saat beşte, beyler, artık son üç elin oynanacağını, bundan sonra artık rövanş istenemeyeceğini ve zaten verilmeyeceğini açıkladılar. Bu konuda birleştiler, çünkü hepsi öyle bitkindi ki artık kâğıtları zor tutuyorlardı ellerinde, ve epeydir sayıları şaşırmaya başlamışlardı. Don Leonardo bütün parasını geri almış, üstüne, birkaç yüz peso fazlasıyla iki bin peso kadar da bir para kazanmıştı.

Kazanılan ve kaybedilen miktarların bir değerlendirmesi yapılırsa görülür ki, beylerden hiçbirinin çok fazla kanı emilmemiştir. Birinin ya da öbürünün iki üç bin peso kaybetmesi trajedi olarak görülmezdi. Kaybetmiş olan beyler, daha o yarı uykulu durumdayken bile, oyundaki kaybı karşılamak için, satacakları malların fiyatına ne kadar ekleyeceklerini hesaplarlardı. Sıra son hesaplaşmaya geldiğinde ise, genellikle ortaya çıkar ki, kaybı ödeyen çok ender olarak oyuncuların kendisidir. Hesabı, oyuna hiç karışmamış bambaşka biri ödemek zorunda kalır.

Adamlar yarı sendeleyerek kalktılar, portico'ya çıktılar. Çevrede dolanarak beylerini beklemekte olan uşaklar fırlayıp geldiler, koltukları beylerin kumar oynadığı salondan çıkarıp sofaya taşıdılar. Adamlar yorgun argın kendilerini koltuklara attılar. Birkaçının hemen başı düştü; öbürleriyse, ciddi şeyler konuşmaktan çok kendilerini uyanık tutmak için, gözlerinden uyku aka aka havadan sudan konuşmaya başladılar.

Yarım saat sonra ev sahibi, beylerden comidor'a, yemeğe buyurmalarını rica etti.

Beyler, yemeklerini yedikten sonra kalktılar, gerindiler, yola koyuldular; bu arada dünyada neler olup bittiğini öğrenmek ve işlerin yakında sonuçlandırılıp sonuçlandırılamayacağını anlamak için, konuşacak birilerine rastlamak umuduyla sokaklara döküldüler.

Don Laureano Don Leonardo'yla birlikte çıktı. İkisi aynı fonda'da kalıyorlardı.

Kapının önüne çıktıklarında Andres oradaydı, köşeye dayanmış, yine efendisini bekleyen bir başka uşakla gevezelik ederek dikilmekteydi.

Don Laureano Andres'in omzuna dokunup, «Adın nedir senin hijito, evladım?» dedi.

«Andres Ugalde, su servidor, senor,» diye yanıtladı çocuk.

«Pekâlâ Andres,» dedi Don Laureano, «hiç öküzlerle çalıştın mı daha önce?»

«No, senor,» diye karşılık verdi çocuk.

«Öyle zor bir iş değildir,» diyerek, konuşmasını sürdürdü Don Laureano, «çok sürmez, öğrenirsin. Güçlü gençsin, çok da zeki bir yüzün var. Sanırım geleceğin parlak. Pek yakında anlarız bunu. Artık benim muchacho'm olduğunu biliyorsun değil mi?»

Andres şöyle bir Don Leonardo'ya bakıp, «Yüksek izninizle patron, ama ben Don Leonardo'nun hizmetindeyim,» dedi.

Don Laureano başını çevirdi, Don Leonardo'ya baktı ve,

«Don Leonardo, çocuğa artık benimle olacağını söylemediniz mi?» diye sordu.

Bu soruyla Don Leonardo hayal meyal, çocuğu oyuna sürdüğünü ve kaybettiğini anımsadı..

Revolveri koyup kazandığında, onu bir an önce yeniden üstüne alıp kılıfına sokmak derdine düşmüş, aynı oyunda kazandığı paradan da önce ona davranmıştı. Aynı oyunda, şimdi daha da iyi anımsadığı gibi, kasayı da kazanmıştı. O andan sonra da yalnızca kaybettiği ve yeniden kazanmak istediği parayı düşünmüştü. Çocuğu kaybetmiş olduğunu ise tümden unutmuştu. Öyle olmasa, Don Laureano öğlene doğru bir ara para darlığına düşüp üstündeki kişisel eşyalarını bile para yerine sürmeye başladığında ona söyler, önce çocuğu oyuna koymasını, böylece onu yeniden kazanmak için kendisine fırsat vermesini isterdi.

Ama oyun bitmişti artık.

Don Laureano çocuğu geri vermek zorunda değildi, çocuk için konmuş olan yirmi beş peso'nun ödenmesi karşılığında olsa bile.

Meksika'da insan ticareti yoktur, hiçbir insan satın alınamaz, hiçbir insan satılamaz. Anayasa bunu yasaklar ve Anayasa, cumhuriyetin her sakinini, onurla, üstünde belli koşullar altında yalnızca kendi babasının, polisin, savcının ve devletin bedensel haklara sahip olduğu, özgür, bağımsız, dokunulamaz bir kişi olarak tanımlar. Bu nedenle Don Leonardo ne yapsa hatasını düzeltemezdi artık. Çocuğa karşılık Don Laureano'ya yirmi beş ya da elli peso teklif edemezdi. Bu, insan ticareti olur ve bu yüzden hem Don Leonardo hem de Don Laureano, ikisi birden ağır hapisle cezalandırılabilirlerdi. İkisi de iyi ve inanmış Katoliklerdi, bir Hıristiyanı satmak, bu bir Kızılderili de olsa günahtı onların gözünde. Dahası, cumhuriyetin bir yurttaşı için para teklif etmek ya da kabul etmekten ve erkin bireylere mal gibi davranmaktan, gerek caballero gerekse Meksikalı olarak her ikisi de utanç duyarlardı. Neresinden bakarsan bak her tür töreye ve ahlaka aykırıydı bu.

Ama ahlak kavramı öylesine karmaşıktır ki –hem yalnız Meksikalılarınki de değil– beyler karılarının, çocuklarının, ana babalarının malını mülkünü oyuna koyduklarında, uygunsuz, yapılmaması gereken, utanılacak bir taraf görülmez bunda; ve beylerin

paraları yetmediğinde oyuna devam edebilmek için, ortaya karılarının, kızlarının ya da sevgililerinin bedensel namusunu sürmeleri de normal kabul edilir.

Ama bu olayda işin ahlak yanı çok sağlamdı. Andres gayri menkul servet olarak bir finca'ya ait olan bir peon'du. Gerçi anayasa nedeniyle satılamazdı ama beyler arasında alınıp verilebilirdi. Yeni efendiyi isteyip istemediği peon'a sorulmazdı. O da latifundia sahipleri ve Kilise tarafından öyle iyi eğitilmişti ki, değiş tokuş edilmesine en ufacık bir sözle olsun karşı çıkmayı aklına getirmezdi. İtaatsizlik olurdu bu. Hiçbir peon'un itaatsiz olmaya hakkı yoktu.

Finquero'nun, peon'larına, ayrıcalıklı atlarına olduğundan daha az bağlılığı vardı. Don Leonardo'nunsa beş kuruşluk bağlılığı yoktu Andres'e. Eve gider gitmez kayınpederinin finca'sından başka bir genç bulurdu kendine.

Uykulu uykulu, «Evet, doğru Andres,» dedi, «sen artık Don Laureano'yla olacaksın.»

Böylece onun için olay kapanmış oluyordu. Don Laureano'yla konuşmasını kaldığı yerden sürdürdü. Kumar kayıpları için yas tutulmaz, arkasından ağlanmaz bunların. Pinti olmamalı insan. Bir caballero her zaman yücegönüllüdür.

VI

Bir hafta sonra Don Leonardo yine evinde, Tenejapa'daydı. Yolculukta La Concordia'dan kiraladığı bir genç hizmet etti kendisine. Parasını ödeyip geri yolladı onu.

Dona Emilia Andres'i hemen sormadı. Andres'in bir görevi olduğunu ve daha sonra geleceğini sandı. Ayrıca karı koca üç dört haftalık bir ayrılıktan sonra birbirlerine kavuşunca, evlilikten de henüz pek sıkılmış değillerse, normal olarak birbirlerine söyleyecek başka şeyleri olur ve bunlar, Kızılderili bir muchacho'nun nerede kaldığından daha önemli, daha hoş görünür onları.

Ama Andres iki gün sonra da hâlâ gözükmeyince, Dona Emilia, «Sahi, Andres nerde?» diye sordu kocasına, «hiç ortalıkta görmedim onu.»

Don Leonardo bir an için, «Yolda çocuğun başına bir kaza geldi,» demeyi düşündü. «Bir katır tepti çocuğu ve onu toprağa vermek zorunda kaldık.»

Yolda gelirken kafasında kurduğu buydu Don Leonardo'nun. Ama şimdi tam söyleyecekken aptalca buldu bunu. Umursamaz bir tavırla şöyle dedi: «Çocuk mu? Haa, çocuk. Üç katırımı kaçırdı yolda, katırları bulup getirmekse günlere mal oldu bize, bir miktar da paraya. İyice aşağılara kaçmışlardı. Çocuğa neler oldu bilmiyorum. Artık hiçbir işe yaramaz. Bana da diklendi, kafa tuttu. La Concordia'da da sıvıştı gitti. Başka uşaklara Tapachula'ya gitmek istediğini söylemiş, orada çok para kazanabilirmiş. Peşinden kovaladım. Gitmek istiyorsa gider elbette. Harcadığın onca emeğin karşılığında bunu görüyorsun işte. Babana yazalım da finca'dan doğru dürüst başka bir çocuk yollasın bize.»

Hoş alışkanlıklara ara veren uzun bir ayrılığın ardından çoğu kez olduğu gibi kadın kocasının kucaklamalarını tam şu sıra özellikle tatlı bulduğundan tartışmak niyetinde değildi. Buluşmanın tatlı eğlencelerine engel olur bu. Onun için de Dona Emilia başka bir şey söylemedi bu konuda. Andres unutuldu. Don Arnulfo'nun gönderdiği yeni çocuk eve hemen alıştı.

Hem bu, finca'dan taptaze çıkmış, çok itaatli ve çok uysal olduğu için, finca'da alışmış olduğu gibi sabah akşam yüzsuyu dökerek beyinin ve hanımının ellerini öptüğü için, Dona Emilia'yla Don Leonardo, yeni çocuğun Andres'ten daha iyi, daha gayretli, daha iyilikbilir, daha söz dinler, daha sadık, daha namuslu ve daha güvenilir olduğu konusunda görüş birliğine vardılar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I

Don Laureano Figueroa, comisionista'ydı. Alım satım acentesi gibi bir şey. Socton'da otururdu, Mexico City, Puebla, Monterrey, ABD, İspanya, Fransa ve adlarından öte pek bir şey bilmediği daha birkaç ülkedeki iki, üç yüz ticarethanenin temsilcisiydi.

Eyalette, dikiş makineleri, mısır taneleme makineleri, porselen eşyalar, bitümlü karton, oluklu saç, petrol, yazı makineleri, ağızdan dolma İspanyol tüfekleri, çiçek tohumu, dikenli tel, gazete, şişe bira, şarap ve sigarada genel temsilcilik ondaydı.

Mektup kâğıtlarının başında da okunabileceği gibi, dünyanın her noktasına taşıma ve ulaştırma garantisi veriyordu.

Toprak, ev ve ipotek alıp satıyordu. Ülkenin bütün kasabalarında validen de politik şeflerden de daha çok tanınırdı. Çünkü ülkede Meksikalıların oturduğu herhalde tek bir yer yoktu ki, tüm dükkânların, tüm fonda'ların, tüm otellerin, tüm resmi dairelerin duvarlarında, üstünde Meksika'nın hiçbir yerinde bulunamayacak, rengârenk, olağanüstü güzel bir manzara resmi olan bir takvim asılı olmasın. Bu güzel manzaranın tepesinde, Don Laureano'nun siyah harflerle basılmış adı yazılıydı ve resim, onun genel temsilciliğini yaptığı bütün malların isimleriyle çevrelenmişti.

Don Laureano'nun bu kadar çok malın genel temsilciliğini yapması gülünç bulunmamalı. Eğer yalnız bir büyük ticarethanenin temsilcisi olsaydı şimdiye dek çoktan açlıktan ölmüş olurdu. New York'ta bulunan dünyaca ünlü bir piyano fabrikasının genel temsilciliği ondaydı. Üç yılda topu topu bir piyano satmayı başarabildi. Ama firmaya da yazdığı gibi, gelecek iki yıl içersinde bir piyano daha satacağından umutluydu, çünkü evli bir çift aylardan beridir kendilerine bir piyano edinmek niyetiyle ortalıkta dolanıp duruyordu. Dikiş makinelerinin satışı bu kadar yavaş yürüyor sayılmazdı, ama bu iş de çok parlak görünmüyordu.

Yazı makinelerinde iyi bir iş yapacağına inancı vardı. Bunun nedeni, yazı makinelerinin ülkedeki işadamlarınca tam şu sıralar tanınmaya ve tutulmaya başlamış olmasıydı. Politik şeflerle arası iyiydi ve ülkedeki bütün resmi dairelere yazı makinesi satmayı umuyordu.

En önemli işi taşımacılıktı kuşkusuz. Taşıma işi sağlam ekmek parasıydı onun için, tüm maddi varlığının temeliydi.

Arriaga'yla Balun Canan arasında işleyen kırk carreta'sı vardı. Ülkede ailece ünlü olduklarından, kendisi de namuslu ve güvenilir bilindiğinden, taşıma işi hiç eksik olmazdı.

Kervanlarına salt değerli mallar ve para değil, tek başına yolculuk yapan kadınlar, akrabalara ya da okula gönderilen çocuklar da emanet edilirdi. Carretero'larının emanet malları haydutlara ya da doğal zorluklara karşı yaşamlarıyla savundukları her yanda ün salmıştı.

II

Andres böyle paldır küldür, kendisine danışılmadan bir beyden öbürüne geçirilmiş olmasını hiç sorun etmedi. Bunun ona bir yararı olmayacağı gibi gerçeği de değiştirmezdi. Nitekim beyler, eşeklerini, atlarını, katırlarını da alır satar, değişirlerdi aralarında. Hiç kimse, acaba at yeni bir sahip ister mi diye sormaz, atın neden hoşlanacağı kimseyi ilgilendirmezdi.

Bu konuda bir şeyler söylemek Andres'in de hiç aklına gelmedi. Hele de beylerin kendi aralarında anlaştıkları bir konuda evet ya da hayır demek gibi bir hakkının olabileceği aklının ucundan bile geçmedi. İnsan hakları ya da benzeri bir şeylerin varlığından habersizdi o. O yalnız bir tek şey bilirdi, bu bir tek şeyi de çocukluğundan beri bilirdi: Bir peon'a düşen itaat etmektir. İster savaş ister barış zamanında olsun, bir asker, üstleri tarafından, saplanıp kalacağı ve geberip gideceği bir batak çukuruna gönderileceği zaman, buna karşı bir şey söylemesine izin verildiği dünyanın neresinde görülmüştür! İtaat bir askerin birinci görevidir, hele bir peon'un en birinci ve en yüksek görevidir. Onu efendileri aralarında değişirler, asker de Flandern'e gönderilir, ister hoşuna gitsin ister gitmesin. Bugün İngilizlerin esenliği için savaşıp kan dö-

ker, yarın Fransızların dünyaya oynak kızlar sağlama hakkı için. Proleterlerin itaati gevşeyecek olursa devletin temelleri sarsılır ve isyan toparlanıp sıçramaya hazırlanır. Tut ki bir finquero aklına esip de peon'a, «Hijito mio, como te gusta, bu hoşuna gider mi evladım?» diye soracak olsaydı, bütün doğa yasaları altüst olur, şaşkınlığa uğrardı.

Andres patronunun ona düşüncesini sormasını asla beklemiş de değildi. O, kendisine buyurulanı yaptı. Ne fazlası, ne eksiği. Eğer efendisi kendini en yakın ağaca asmasını buyurmuş olsaydı yapmayacağım diye diretebilirdi, Kilise'nin yasalarına aykırıydı çünkü bu. Buna karşılık, kendini kırbaçlatması ya da falakaya yatması buyurulduğunda, bu, Kilise'nin yasalarına aykırı olmuyordu. Kilise bazı şeyleri iyi öğretmişti ona: Bir yerde Tanrı tarafından oranın efendisi tayin edilmiş efendiye itaat yoksa, orada Tanrı'ya ve Kutsal Papa'ya itaat de beklenemez. Ne zaman ki itaat bütün rotalarda güvenceye alınır ve çok iyi güvence altındadır, Tanrı'ya ve Kilise'ye itaat de işte ancak o zaman güvencede olur. Bunun insanın kanına ta baştan işlenmesi gerekir.

Bütün alışverişte Andres'e dokunan belki bir tek şey vardı, o da alışılmış bir yaşantıdan yeni bir yaşantıya geçirilmesiydi. Kendi isteğin dışında, alışılmış bir şeyden bir yenisine atlamak çoğunlukla sancılı olur.

III

Ama daha Don Laureano'nun oturduğu yere doğru yolculuk sırasında bile, yeni beye hizmet etmenin eskisinden kat kat hoş olacağını anladı Andres.

Don Laureano finca yaşamının içyüzünü bilmezdi. Bir finca'da peon'lar olduğunu bilirdi elbette, ama finca'da nasıl katı bir disiplinin, hatta despotluğun hüküm sürdüğünü bilmiyordu. Arasıra işleri nedeniyle bir finca'da konuk olduğu zamanlarda da finca proleteryasının gerçek durumuna ve koşullarına bakacak fırsatı olmadı. Buna aldırış ettiği de yoktu. Onun derdi orada inceleme yapmak değildi. O, iş yapmak ve finquero'nun kişiliğinde kendine kalıcı bir dost kazanmak isterdi.

Don Laureano işadamıydı. Carretero ve muchacho'larının tü-

münc, bir işadamının bakış açısından kalkınarak, iyi işadamlarının altın ilkesiyle davranırdı: Yaşamak ve yaşatmak. Zengin deneyimiyle bilirdi ki, böyle bir ilke, eğer tüm işadamlarınca dikkate alınsa, her tür iş, ticaret ve ilişki için yalnızca elverişli olur. Gerçi adamlarının hepsi kıt kanaat, çetin bir yaşam sürüyorlardı. Ama peon'ların ve başka birçok proleterin yaşamıyla karşılaştırılınca kendi yaşamları gene de çekilir gibi görünüyordu. Dayton'daki bir fabrikada haftada otuz dolar alan bir demirci –bir yolu düştüğünde, Gaston'da bir tekstil fabrikasında çalışan bir işçiden, haftada topu topu on bir dolar kazandığını işitmiş– itiraf ediyor: «Allah belasını versin, ben derim yüzüle yüzüle, benim kavruk dört çocukla hayatta ancak bu kadarcık sürünüyorsam, boğazında sekiz çocuk varken haftada on bir gümüşle Gaston'daki bu zavallı son of a gun ne yapar? Ulu İsrafil, onun yerinde olmak istemem doğrusu, haftada otumuz var diye seviniyim ben. Ne öne uzar, ne arkaya, orası öyle, peki, şu Gaston'daki zavallı köpek yavrusu haftada on bir kırıntıyla nasıl idare ediyor? Şu dünyada en büyük dünya harikası bu bence.»

Don Laureano'nun çalıştırdığı kişiler özgür insanlardı. Carreta'larını beylerinin avlusuna çekip şöyle diyebilirlerdi: «Dinleyin patron, ben gidiyorum, başka bir iş arayacağım kendime.» O zaman, eğer iyi ve güvenilir bir carretero söz konusuysa, şöyle derdi Don Laureano: «Niçin gitmek istiyorsun Julian? Dört yıldır benimlesin. Hep iyi anlaştık seninle. Bueno, sana günde bir yarım daha veriyorum.»

Carretero ya kalır, günde yarım real fazla alır, memnun olurdu. Ya da kalmaz, çeker giderdi. Eğer gitmeyi iyiden iyiye kafaya koymuşsa, Don Laureano kalmaya zorlamazdı onu. Adam özgürdü.

Kuşkusuz çok çabuk öğrenirdi ki –sandığından çok daha çabuk hem de– özgürlük, iyice bakılıp yakından incelenince pek az özgürlüktü aslında. Çünkü kendisine daha az para ödeyen, daha sıkı çalıştıran, rezilce davranan başka bir işveren bulurdu. Ama, ardına kadar açık ağzına damlayan yağmur damlalarıyla mideyi doldurmak karın doyurmadığından beye hizmet etmek zorunda kalırdı, emeğine karşılık para vaadediyordu çünkü bey, kendisine tortilla ve frijole alabileceği parayı.

Özgür carretero bu dolambaçlı yoldan büyük hikmete varır ve anlardı ki, özgürlük ve toprağa bağlı olmamak, katı ekonomik durumun çıplak çehresini hoş bir maskenin ardına gizlemek için uydurulmuş güzel sözlerdir.

Böylelikle, bütün maddeler ve koşullar mantıklı kesin sonucuna kadar izlenince iş şuraya varırdı: Peon'lar nasıl sabredip finquero'larının yanında kalmak zorundaysalar, özgür carretero'lar da tıpkı öyle sabredip sadık ve güvenilir kişiler olarak beylerinin yanında kalırlar.

Carretero bilir ki, istediği zaman istediği yere gidebilecek özgür adamdır o. Peon da, istediği zaman istediği yere gitme hakkı olmayan bağımlı adam olduğunu bilir. Ama, yaşamak zorunda oldukları ekonomik koşullar cümlesinin sonundaki nokta yerine konduğunda, ikisinin de aynı batağa saplanmış olduğu ortaya çıkar. Fark, birinin batağıyla öbürünün batağının adlarındadır yalnız.

Finquero'lar, peon sistemi ayakta kaldıkça kârlı çıkarlardı, öbür beylerse özgür kişileri kendileri için çalıştırdıkça daha çok para kazanırlardı.

Özgür olmayan peon yalnızca ona buyurulanı yapardı. Bütün düşünme işini patronuna bırakır, böylelikle de buyruğun sonucunun bütün sorumluluğunu patronuna yıkardı.

Özgür carretero, kendisi düşünmek ve yaptığının sorumluluğunu kendisi üstlenmek zorundaydı. Çünkü katı bir biçimde yalnız buyurulanı yapıp carreta'sıyla en iyi ve en güvenli biçimde nasıl ilerleyeceğini yolun her kilometresinde kendisi düşünmese, bir carreta servetiyle birlikte asla menziline ulaşamazdı.

Dört yüz yıldan beri aynı konumda olan bir finca, bu konumda ancak peon'lar sayesinde varlığını sürdürebilir. Bir taşımacılık kurumu, ancak özgür olduklarına inandırılan işçilerle gelişebilir. Özgür işçilere sorumluluk yüklenebilen ve işçi sorumluluğunda bir hata ettiğinde ücretinden indirme ve cezalarla patronun bundan işçiyi sorumlu tutma hakkını elinde bulundurduğu bir özgür işçi sistemi, kazanç sağlamaya peon sistemine göre daha elverişlidir. Köleliğin yeryüzünden kaldırılmış olmasının tek nedeni budur. Reformistlerle filantropistler çağlarından bir yüzyıl kadar geridedirler hep. Onlar yalnızca gelişmiş bir kapitalist ekonomi bi-

çimi için yararlı olan şeyleri bulup çıkarırlar. Artık öyle mi ya? Nitekim cumhuriyetçi bir yönetim sisteminin monarşistlerin saldırıları karşısında güvencede olabilmesi de ancak genel ekonomik yaşama monarşist bir sisteme göre daha ileri hedefler açtığı ve daha büyük kazanımlar vaadettiği sürece mümkündür. İnsanın toplumsal yaşamına ilişkin teori ve ülküler, ancak ekmek parası için daha büyük bir güvence verdikleri zaman yaşama geçme olanağı bulurlar. Geri kalan tüm ülküler, ne kadar güzel görünseler de, kitaplarda, broşürlerde, el ilanlarında sıkışıp kalırlar. Mitinglerde ateşli bir coşku uyandırmayı başarırlar ama, ardından gelen günün gerçekçi şafağı da en büyük coşkuyla birlikte söker: Karnını doyurmak istemenin ve yaşamak için karnını doyurmak zorunda olmanın coşkusuyla.

IV

Andres yolda Don Laureano'nun yanında at sürüyordu. Geceyi geçirdikleri La Providencia'yı arkalarında bırakmışlardı.

Kendine bir sigara yakıp bir tane de o alsın diye paketi çocuğa uzatırken, «Demek hiç öküzlerle çalışmadın Andres?» diye sordu Don Laureano.

«Hayır, patron. Don Leonardo'nun öküzü yoktu, carreta'sı da yoktu. Tenejapa'dan Jovel'e giden yolda, Tisimajovel'e ve yukarda Bilja'ya giden yollarda carreta işlemez. Çok dardır yollar, bataktır, çok inişli çıkışlıdır, taşlıdır da. Oralarda ancak katırlarla gidebiliyorduk. Birçok yolda da katırlar bile yürüyemez. Yıkılır, uçuruma düşerler. O zaman da yalnız hamal kullanabiliyorduk.»

«O yukardaki yollardan birkaçını gördüm,» dedi Don Laureano. «Epey işim oldu oralarda. Eğer atını kaybetmek, kendin de boynunu kırmak istemiyorsan, attan inip millerce mesafeyi yürümen gerekir. Finca'da da hiç öküzünüz olmadı mı?»

«Yalnız sürü olarak senor, satmak için. Patron onları Tabasco'daki pazarlara götüreceği zaman dağınık sürüler halinde Juan Bautista'ya ve yukarda Frontera'ya sürülürlerdi.»

«Zararı yok, muchacho,» dedi Don Laureano, «çok sürmez,

öğrenirsin. Kavraması o kadar güç değil. Akıllı ve zeki bir delikanlısın gibime geliyor. Öküzlere boyunduruk takmayı, arabayı koşmayı çok yakında öğrenirsin. Bir süre de eski carretero'larımla konvoyda gittin mi, yolu da işin bütün inceliklerini de çok geçmeden öğrenirsin.»

«Niyetim bu patron.»

«İş göründüğü kadar ağır değildir,» diye aydınlattı bey, «yükleme bitti mi işin kalmamış gibidir. Hayvanlar muchacho'lardan daha iyi bilirler yolu. En karanlık gecede bile güdülmeden koşarlar. Elbette, yolun bozuk olduğu yerlerde bazen sıkı iş olur yapılacak. O vakit arkadan desteklemek gerekir. O sırada tekerlek parmaklarını kuvvetlice kavrayacaksın. Kimi zaman da carreta'ların çukurlardan çıkarılması gerekir, yolu düzlemek için göçüklerin taş ve destekle doldurulması gerekir. Gözünü dört açar da oturduğun yerde uyumazsan dingil kırılmasıyla pek kolay kolay karşılaşmazsın. İş bu işte. Ama bundan sonrası senin suçundur ve uyumakla dikkatli olmamanın cezası vardır.»

«Gözümü dört açacağım patron.»

«Eminim çok hoşuna gidecek. Birçok yol öğrenirsin, birçok köy, şehir görürsün. Demiryoluna inersin. Companero'ların, dostların, arkadaşların vardır her zaman. Bazen carreta'da aileler de olur. Eğer insanlarla ahbap olur kendini sevdirirsen, bakarsın bahşiş diye bir yarım peso çıkar sana. Muchacho'larımın bir fırsat düşüp de bir paketi bir yerden bir yere götürmek için yanlarına almalarına ses çıkarmam, bir günlüğüne bir yolcu almalarına da karşı değilimdir. Bunun için ödenen yirmi otuz centavo senindir. O kadar incesini hesaplamam.»

«Muchas gracias, senor, çok teşekkürler.»

«Evet, şimdi gelelim ücrete Andres. Bu konuyu da temize havale etmek için konuşmamız gerekiyor. Don Leonardo sana günde ne kadar ödüyordu?»

«Don Leonardo bana ücret ödemezdi,» dedi çocuk, gerçeğe uygun olarak.

«Benim yanımda öyle şey yoktur,» diye açıkladı Don Laureano, «işini yapan herkes ücretini hak etmiştir. Benim ilkem budur. Kimse benim için bedava çalışmaz. Ben her emeğe para öderim. Peon'lar ve köleler yoktur benim yanımda. Bir işçi de yaşa-

mak, bir yerlere varmak ister. Bak, bir encargado'm vardı benim, bir kervan kılavuzu yani, on sekiz yıldan fazla benim için çalıştı. Şimdi Suchiapa'da küçük, güzel bir dükkânı var. Yanımda on beş yıl çalışan bir başkasıysa şimdi çok güzel bir ranchito'nun sahibi. Alcala'da küçük bir çiftlik. Adamlar içki içmediler, iyi çalıştılar ve sürekli para biriktirdiler. Ben isterim ki muchacho'larım bir yerlere varsınlar, ömürleri boyunca el kapısında çalışmak zorunda kalmasınlar. Anastasio, şu Suchiapa'da dükkânı olan, dükkânında sattığı bütün malları krediyle benden alır. Her zaman da dakikası dakikasına ödeme yapar. Benim için çalışan ve benim işimde namuslu ve güvenilir olan muchacho'lar bütün hayatları boyunca benden yardım ve destek görürler. Adamlarımdan hiçbirini unutmam.»

Şu anda Don Laureano'nun anlattıklarının hepsi doğruydu. Abartılmış tek söz yoktu. Adamlar iyi carretero olamayacak kadar yaşlandıklarında –Andres'in çok geçmeden öğreneceği gibi carretero yaşamı yıpratıcıdır çünkü–, Don Laureano küçük bir iş kurmalarına yardımcı olurdu. Bundan sonra da adamlar onun en iyi müşterileri olurlar, aynı zamanda da yerleştikleri bölgelerde ona alt acenteler olarak hizmet verirlerdi, yakın çevredeki diğer ticaret yapanlar hakkında haber alma büroları olarak kusursuz hizmet gösterirler ve yeni toprak sahipleri ile onların mal ve makine ihtiyaçları konusunda iyi önerilerde bulunurlardı. İşlerini örgütlemeyi ve genişletmeyi iyi bilirdi Don Laureano.

«Dediğim gibi Andres, kimse benim için bedava çalışmak zorunda değildir. Senin ücretini de düşündüm zaten. Sana günde bir real, ayrıca bir realin üçte ikisini veriyorum. Yani yirmi centavo. Ayda altı peso eder bu. İyi ücrettir.»

«Muchas gracias, patron.» Bu Andres için gerçekten de çok iyi ücretti, çünkü bugüne değin hiç ücret almamıştı, altı peso'ysa onun ihtiyaçlarına oranla çok büyük bir paraydı.

«Yalnız öncelikle yavaş yavaş ödeyeceğin bir borç var Andres.»

«Nasıl bir borç patron?» diye sordu Andres. «Ben hiçbir şey satın almadım.»

«Doğru muchacho, sen hiçbir şey satın almadın. Ama sana söylemem gerekiyor ki, Don Leonardo kumarda sana karşılık yir-

mi beş peso borçlandı bana, ve kaybetti bunu. Bu yirmi beş peso'yu senin ödemen gerekir elbette.»

«Evet efendim.»

«Bu... dur bakalım,» Don Laureano kendi kendine alçak sesle hesapladı: «Evet, bir peso'da yirmi centavo beş tane var, yirmi beş peso'da yüz yirmi beş tane. Demek ki yüz yirmi beş gün ediyor. Bu durumda sana ücretini in efectivo, yani nakit olarak ödemezden önce yüz yirmi beş gün çalışman gerekiyor. Ancak zalim değilim ben. Herhangi bir şeye ihtiyacın olursa bana söylersin, sana daha sonra hesaplaşmak üzere üç dört peso'luk bir avans veririm.»

«Evet efendim.»

«Anlıyorsun değil mi Andres?»

«Evet efendim.»

«Anlaştık mı o halde?»

«Evet efendim.»

«Tabii yemek alıyorsun. Yol erzaklarınızı toptan alırsınız, fasulye, tuz, şeker, kahve, pirinç, kurutulmuş balık, kurutulmuş et olarak, arasıra da bir kutucuk sardalya. Yolda tortilla alabilmeniz için yol parası da alırsınız. Carretero'larım içinde açlıktan öleni hiç olmadı daha. Ve paralarını tekila'yla comiteco'ya yatırmadıkça her zaman para biriktirdiler, hayatta bir yerlere varabildiler.»

«Evet efendim.»

«Tabii biliyorsun, yirmi beş peso'luk borcun tamamı ödeninceye kadar beni bırakıp gidemezsin, benden avans alman halinde bu da borçtur, kendine başka bir patron aramayı düşünmeden önce bunu ödemen gerekir, hele de Guatemala'ya koşmayı düşünmeden önce. Guatemala'da muchacho'lar çok daha bedbaht zaten. Eğer Arriaga'da avarelik eden muchacho'lar Guatemala'da çok para kazanıldığını anlatacak olurlarsa sakın kulak asma. Arriaga'da, Tonala'da, Tapachulo'da kaldırım arşınlayan serserilerin uğursuz uydurmasıdır bu. Anayurdunda kal Andres, efendine sadakat ve itaatle hizmet et, o zaman hiçbir şeye muhtaç kalmazsın. La patria, su pais propio, hayatta en iyi ve en emin yer vatanındır, senin gibilerin arasındasındır ve asla aç kalmazsın. Sana baktıkça, iyi ve sadık bir carretero olacağına iyice kanaat getiriyorum Andres.»

«Çalışacağım patron.»

«Bunu kesinlikle bekliyorum Andres. Carretero olarak çok sorumlu bir işin var. Hele carreta'ndaki mallar, çalınacak, yanacak, veya uçuruma düşüp kaybolacak olursa bütün zararı sen ödemek zorunda kalırsın. O durumda ücretinden keserim bunu ve bana borçlanmış olursun. Ama dikkatli davranırsan böyle bir şey olmaz.»

«Hiçbir malın kaybolmamasına dikkat edeceğim patron.»

«Biliyorum, sen güvenilir bir delikanlısın Andres.»

Bir süre daha yan yana at sürdüler. Sonra Don Laureano sigarasının izmaritini fırlatıp, «Şimdi biraz hızlanalım da ilerleyelim,» dedi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

I

Carreta kafilesi, döne kıvrıla ve takırdaya tangırdaya, Socton'dan yukarı, El Calvario geçidine çıkan on beş millik yolu tırmanmaktaydı. El Calvario geçidi, Cerro de Chiapa üzerinden geçerdi. Cerro de Chiapa, Sierra'ların, yani Socton'la Ixtapa arasında boydan boya uzanan ve tropikal Tullum Gutierrez ovasını serin La Mesa de la Casas yaylasından ayıran sarp kayalık sıradağların en yüksek noktasıydı.

Bunca sevap ve bunca iyi Katolik adına karşın, korkunç kötü bir şöhreti vardı El Calvario geçidinin. Akla gelebilecek her açıdan gerçek bir felaket yoluydu. Yaya, atlı, ya da katır sırtında olsun, her cins ve her soydan yolcu için felaket yoluydu. Ağır eşya yüklerini, ya da içinde kadın yolcuların –ki kadınların rahat rahat yüz elli kilo çeken esaslı bir ağırlığı olurdu çoğu zaman– veya ata binemeyen yaşlı erkeklerin oturduğu küfeleri taşıyarak tırmanan Kızılderili hamallar için de daha az felaket yolu değildi. En başta da carreta sürücüleriyle yük hayvanı katarlarının güdücüleri için felaket yoluydu geçit.

Bu sürücüler, suskun ve yorulma nedir bilmeden, hafif ve ölçülü adımlarıyla biteviye tırmanan Kızılderili hamallar gibi sağlam karakterler olmadıklarından, palmiyelerin ve muz ağaçlarının sonsuz yeşili içinde huzur bulan Socton kasabasını terkettikten bir saat sonra sövüp saymaya başlarlardı. Yol dikleşip çetinleştikçe sövgüler de kızışır, iyice vahşileşirdi. Bu carreta sürücüleriyle katırcılar, kendi canlarına ve annelerinin canına tövbe eder, lanet okurlardı bu yolda; kendilerini yaratana lanet okur, doğdukları güne lanet okur, en başta da kendilerini carreta sürücüsü yapan güne lanet okurlardı. Olanca sesleriyle gökteki Tanrı'ya ve Kutsal Bakire'ye lanet okur, piyango olarak da Kilise'nin tüm azizlerini cehenneme gönderirlerdi. Yolun yaptığı her yeni dönemeçte, te-

kerlek kırılmadan, dingil kırılmadan, öküzler derin uçurumlara yuvarlanmadan, yük hayvanları yer yarıklarından aşağı kaymadan geçip gitmelerine yardım etmesi koşuluyla, ruhlarını Şeytan'a vaadederlerdi. Bütün çocuklarının ruhlarını da.

Kalvar dağının tepesinde, üstünde sararmış çelenklerle yığınla çiçeğin yattığı yüksek bir taş yığının içine dikilmiş, havanın etkisiyle çürümüş büyük bir tahta haç vardı. Haça vardıklarında, carretero'larla katırcıların hepsi, yıpranmış koca hasır şapkalarını çıkarır, üç kez diz büküp haç çıkarırlardı. Böylelikle yeniden, inanmışlar ve dindarlar alayına kabul edilmiş olurlar, Şeytan'ın da kendileri ve ruhları üzerinde artık bir etkinliği kalmazdı. Çünkü Tanrı ve Kutsal Bakire Ana büyüklük gösterirler, nedamet getirip methiyelere ve kutsanmış mumlara geri dönen günahkârı bağışlarlardı. Çünkü dağları, uçurumları, ırmakları, bataklıkları ve denizleri vareden O, bu eserler yüzünden olan ve yapılan her şeyin sorumluluğunu da üstlenirdi. Sonuçta adamların geçide çıkmaları gerekiyordu çünkü, bu felaket yolunda kendilerine ister Tanrı, ister Kutsal Bakire Ana, isterse de Şeytan yardım etsin, temelde onlar için hava hoştu, yeter ki arabaları, hayvanları, yükleri ve eşyalarıyla yukarı çıkabilsinlerdi.

Ne var ki, bütün insanlara kurtuluş vaadeden haç burada diye belki öyle sanılır ama, haça ulaşmakla felaket yolu hiç de son bulmuş olmuyordu. İnsanlara bu kadar kolay kurtuluş yoktur yeryüzünde, yoksa sefahata ve fuhuşa dalmaları işten değildir. Tek başına haç çıkarmanın da bir yararı yoktur. Şu ölümlü, çileli dünya o kadar ucuz değildir.

Birçok yolcu için, özellikle de tek başına ya da ikişer ikişer yolculuk eden, yanlarında yalnız bir iki uşak bulunan atlılar için gerçek felaket yolu asıl şimdi başlardı.

Çünkü El Calvario'nun çifte anlamı vardı. İnsan bir anlamı lanetler, tövbeler, sızlanmalar, ter dökme ve ahlayıp oflamalar arasında kavradı mı, sırada daha ikinci anlamın anlaşılması dururdu. İkinci anlamın anlaşılmasıysa, pek çok kere, yolcuların ani ve usulüne uygun, o derecede de acımasız ölümüyle sonuçlanırdı. Bu nedenle, sağ salim ve bir yerlerine bir şey olmadan haçın yanına geleceklerinden pek o kadar emin olmayanlar, yolda carretero ve arriero'lara göre daha az sövüp sayarlardı. Bu ikincilerin doğaları sağlamdı, kavranması kolay olan bu dünyada düşünecekleri daha

çok şey olduğundan, öbür dünyayı daha az düşünürlerdi. Ölüm yolculara çoğu kez öyle apansız gelirdi ki, haç çıkarıp öbür dünyada rahat bir yaşamı tam zamanında garantiye alacak zamanları bile kalmazdı.

II

Geçidin kötü şöhreti ve dehşet salması, yolcularla kervanları pusuda bekleyen haydutlar yüzündendi. Haydutlar, temkinle ve bilgiyle kazançlarının ardında koşan, deneyli, akıllı, zanaatlarının ehli işadamlarıydılar. Valilerin, generallerin, polis şeflerinin, diputado'ların, belediye başkanlarının, vergi müfettişlerinin ülkeyi ve halkı talan ettikleri bir yerde, devlet memuru olmayan yüzlerce kişi için de, fırsat düşünce aynı biçimde çalıp çırpmaktan başka çare kalmaz çoğunlukla. Memurlar çalınca bunun adı yolsuzluk olur, memur olmayanlar çalarsa buna da haydutluk denir. Ama neresi olursa olsun, memurların çaldığı yerde haydutlar da vardır. Ve yukarlarda çalmaya son verilir verilmez, aşağıda da tamamı bir hafta içinde haydutların soyu tükeniverir.

Kalvar dağındaki haydutlar her gün pusuya yatmazlardı. Buna karıları da asla sabır göstermezdi zaten; sonuçta bir kadın günlük ekmek ve arasıra bir çaput dışında başka şeyler de bekler kocasından. Ayrıca yol kesenler salt haydutlukla yaşayamazlardı da; görünüşü kurtarmaları gerekiyordu. O yüzden hepsinin küçük bir tarım işi vardı, kimisinin de büyük. Ve bu tarım işine zamanlarının en büyük bölümünü ayırırlardı. Birincisi, saygıdeğer yurttaşlar olarak kalmak için; ikincisi gereksiz yere kuşku uyandırmamak için; üçüncüsü de, onurlu yurttaşlar olarak büyümesi gereken çocukları nedeniyle sağlam bir gelire sahip olmak için.

Tüm bu gibi nedenler yüzünden her gün ava çıkmıyorlardı. Bir kere, buradan geçmek yolcuları büsbütün yıldırırdı, ya da yalnız büyük gruplar halinde yolculuk ederlerdi ki o zaman haydutlar hiç iş yapamaz olurlardı. Dahası, hükümet buraya sürekli bir askeri posta yerleştirirdi ki bu da haydutların hiç işine gelmiyordu. Bu yüzden, bazen tek bir yol kesme olayı bile olmadan, haftalar, hatta çoğu kez aylar geçerdi. Sonra birdenbire, üç gün üst üste, yoldan geçen bütün yolcular, bütün katarlar soyulurdu. Öte yan-

dan zaman zaman, yalnız bir iki yolcunun durdurulduğu, yalnız küçük bir katır kervanının soyulduğu ve aynı gün ya da aynı hafta içinde yolu kullanan bütün geri kalanların rahatsız edilmeden geçtiği de oluyordu.

İşte yolu bir dehşet yolu yapan, haydutların ortaya çıkışındaki bu belirsizlikti. Hiç kimse, soyguna uğramadan sağ salim geçip geçemeyeceğini önceden kestiremezdi; hiç kimse, mal alımında kullanacağı ya da mal satışından kazandığı parayı veya başka bir değerli eşyasını bir yerden bir yere gönül rahatlığıyla götüremezdi. Yanında yüklü bir para olmasa bile, değerli bir eşyası olmadan da yolculuk etse, insan sırtındaki elbiseyi ve hayatını koruyup korumayacağından emin olamazdı yine de. Yalnızca atlar, katırlar ve eyerler alınmazdı. Bütün hayvanlarda dağlanarak yapılmış işaretler vardı çünkü, eyerlerinse o kadar çok sayıda küçük özellikleri olurdu ki bunların yardımıyla haydutlar keşfedilebilirdi.

Durum böyle olduğuna göre, yolcular hiç kuşkusuz büyük gruplar halinde yolculuk edebilirlerdi. Bunu yapabilirlerdi elbette. Ama yolcu dediğin bir bölük asker gibi idare edilemez ki yola çıkması emredilsin ve tam emredilen saatte yürümeye koyulsun.

Beş adamın yola çıkabildiği gün, aslında o grupla gidecek olan öteki beş adam yerinden ayrılamaz, çünkü bir tanesinin çocuğu hastalanmıştır bu arada, bir başkasının karısı doğum yapmıştır, üçüncüsü bir ev satın almıştır ve o gün gidip görmek zorundadır, dördüncüsü midesini bozmuş, beşincisi ise, aslında bu yolculuğa çıkmasına hiç gerek olmadığını, yolculuğunu pekâlâ erteleyebileceğini düşünmüştür. Bundan sonra ilk beş de dağılır artık. Birinin beklenmedik bir mahkeme celbi çıkar, öbürünün sabah sabah evi yanar; böylece bu yolculuğa ne olursa olsun kalkışmak zorunda olan, üç, hatta topu topu iki kişi kalır geride, bunların da bütün işleri belli bir günde Tullum ya da Arriaga'da bulunmalarına bağlıdır da onun için. Böylece ikisi tek başına yola çıkarlar. Haydi hayırlısı. Okunup kutsanmış muskalarla, aile üyelerinin sayısız haç çıkarmalarıyla ve iyi bir revolverle donatılmış olarak atlara biner gider ve bundan iki gün ya da iki hafta sonra, uçurumlardan birinin dibinde, kurşunlanmış ya da katledilmiş olarak bulunurlar. Haydutlardan bazıları, arkalarından namuslarına dokunacak hiçbir söz edilemeyecek masum, çalışkan, aklı başında yurttaşlar olarak araştırmaya yardımcı olur ve bu sırada sıtma görme-

miş sözlerle hükümeti suçlarlar; haydutların Kilise'ye inançlarının kıtlığından yakınır, bu haydutların, öbür dünyada karşılığını bulacaklarına ilişkin bir inançtan yoksun oldukları için, devletin başına bela oldukların söylerler.

III

El Calvario geçidini kim yaratmışsa, ister bir deprem, ister gökteki Tanrı, ister yerkabuğunun çok yavaş bir değişimi olsun, geçidi her kim ya da her ne yaratmışsa, çok cömertmiş. Bir doğa harikası yaratmış.

Yol, kayalık dağlarda elliden fazla dönemeç yaparak yükselir. Belki de seksen dönemeçtir, ya da yüz. Kim bilir? Quien sabe? Kimse dönemeçleri saymaz. Saymaya kalkışan da geride kaç tane kaldığını az sonra unutur. Çünkü dikkatini, şu anda coğrafi saptamalardan daha önemli olan başka şeyler üstünde toplamak zorundadır.

Yukarı tırmanış daha Socton'dan başlar. Kentin son kilisesi şimdiden kentin o kadar yukarısındadır ki, nefes darlığı çeken dindarlar burayı ziyaret edemezler.

Kentte caddeler, beş yüz yıl önce pek moda olan türden yuvarlak parke taşlarıyla döşenmiştir. Ama daha son parke yolu geride bırakır bırakmaz bir işkence başlar ki, insan bundan ancak, hemen hemen yüz kilometre sonra, caddeleri parke döşeli bir sonraki kente ulaşınca kurtulur.

Yol, caddelerle meydanların yüksek palmiyelerle çevrelendiği, tarlaların, bahçelerin, işlenmiş arazilerin sıcak bölgelere özgü bitki, çiçek, funda ve ağaç zenginliğiyle dolup taştığı tropikal ovadan, yukarılara, Sierra'ların Kuzey Ohio'dakiler kadar güzel, kalın ve boylu çamlarla kaplı serin tepesine tırmanır.

Yolun sol yanındaki uçurumlar ve dik yarlar gitgide derinleşir, sağdaysa, hemen hemen yolun tüm uzunluğunca, Sierra'ların yüksek ve sarp kayalık duvarı uzanır; bu duvar yol boyunca, üstünde büyüyen bitkilerin ve dikenli fundaların karakteriyle değişime uğrar yalnız.

Sonra tepede, geçitte, ayaklarının altında uzanıp yayılan tropikal ovayı görür insan. Ta gerilerde, ufukta, yeşil-mavi bir ışık

titremesi halinde, yüksek tepeleriyle bulutların derinliklerine dalarak, Sierra'ların bir başka kolunun upuzun sıradağları yükselir.

Titreyen düzlüğün içinde görünürde kıpırtısız, görünürde yabancı; modelsiz, örneksiz, herhangi bir amaç güdülmeden dokunmuş dev bir halıya işlenmiş gümüş bir iplik gibi, Grijalva ırmağı uzanır.

Gülünç bir trajedidir ki, insan yolun bir yerinde cömert bir doğanın bağışladıklarına bakarak kendini tümüyle unutabilirken, tam o yer, tabancalı, tüfekli, bıçaklı haydutların en yakında olduğu yerdir. Tam o yerdedir ki, yolcularla kervanlar için bir kaçamak, bir geri dönüş, bir kaçış yoktur artık. Yolun sol yanında sarp kayalık uçurum iki yüz, üç yüz metreye kadar iner, sağ yandaysa yolun içinden büyüyor gibi duran kaskatı kayalık duvar yükselir; bu duvar öyle sarptır, öyle yalçındır, dikenlerle ve akla gelmedik her tür bitkiye ait parmak boyunda iğnelerle öyle çalılanmış ve doludur ki, keçiler bile düşünmez bu yoldan kaçmayı. Birçok yolcunun geçide neden «Ayudame Purisima!» dediği anlaşılıyor galiba. «Kutsal Bakire, Kutsal Ana, buradan sağ salim geçmeme yardım et!» Ama haydutlar da iyi Katolikler oldukları ve yine onlar da o gün kendilerine iyi bir ganimet nasip olsun diye Purisima'ya seslendikleri içindir ki, olasılıklar her iki taraf için her zaman yarı yarıyadır.

IV

Yolun sunduğu sayısız tehlikeden edinilen ders, carretero'ları, çok büyük ve uzun bir katar oluşturmaya yetecek sayıda araba bir araya toplanıncaya dek, Socton kentinin dışındaki bir mola yerinde birbirini beklemeye itmişti. Büyük bir carreta katarı, haydutlarca belki bir süre için durdurulabilir ama başarıyla saldırılıp soyulamaz. Eşkiyalar en baştaki carreta'ya saldırıp da tek bir silah sesi patlamayagörsün, ya da saldırıya uğrayan carretero'nun tiz çığlığı çınlamayagörsün, bütün katar hemen durur ve ortadaki carreta'larla arkadakilerin sürücüleri, herhalde arabaları siper alarak, ateşli sopaları, machete'leri, sopaları, bıçakları, tekerlek par-

maklarıyla, ya da ellerine başka ne geçirebilirlerse onunla, arkadan öne doğru ilerlemeye başlarlar. Bu durumda eğer zamanında kaçamazlarsa haydutların hali duman olur. Sondaki carreta'ya saldırmaları halinde de yalnız cephe değişimi olur, ama sonuç aynı kalır.

Birkaç kez de, haydutlar carreta'ların nakit para yüklü olduğunu öğrendiklerinde, katar hem en baştaki hem en sondaki arabadan aynı anda saldırıya uğradı. Bunu izleyen kudurmuşçasına kavga gürültüde, haydutlar öküzleri hızla yalıtladıktan sonra birkaç carreta'yı uçuruma yuvarlamayı, başka birkaçını da soymayı başardılar, ve bunlardaki malları, yağmalanan malları hemen güvenceye almak üzere dibinde birkaç adamın nöbet tuttuğu yarlara attılar. Ne var ki bu arada, yukarda savaşan haydutlar için kaçıp kurtulma ve canını kurtarma zamanı geçmişti, çünkü haydutların yarısından çoğu sağ değildi artık, içlerinden birkaçı da bedensel bakımdan artık tam anlamıyla noksansız sayılmazdı. Carreta'ların taşıdığı parayı ele geçiremeden, hatta yüzünü bile görmeden savaşı bırakmak zorunda kaldılar.

Carreta'lar, tuz, çini, kitap, şişe ve benzeri gibi aslında çok sınırlı ticari değeri olan mallar ve haydutlar için satışa gelmeyen makine parçaları, madeni plaka, demir çubuk gibi eşyalar taşıdıklarında, dört ya da sekiz arabalık küçük gruplar halinde de giderlerdi.

Carretero'lar kendi üstlerinde pek az para taşırlardı. Her biri belki altmiş, bilemedin yetmiş centavo; bu birkaç centavo'yu saklamayı da öyle iyi becerirlerdi ki hiçbir haydut bulamazdı.

Buna karşılık carreta'lar ipekli eşya, saat, elbiselik kumaş, ziynet eşyası, şarap ve likör, revolver, av silahları, cephane gibi değerli servetler taşıdığında, kırk, altmış ve daha çok arabadan oluşan büyük katarlar halinde giderlerdi.

Yine de büyük katarların, haydutlara karşı korunma açısından ne kadar gerekli olsalar da pek çok sakıncası vardı. Bunlar küçük gruplara göre çok daha yavaş ilerlerler, bunun sonucunda da taşıma pahalıya gelirdi; çünkü geçen hergün, öküzlere yem, sürücüye ücret demektir, tüccar içinse bir günlük gecikme malı zamanında satamaması, anlamına gelebilir.

Büyük katarlarda hayvanlara yem sağlamak küçüklere göre çok daha zordur. Büyük bir katarda dingil kırılmalarının sayısı da

küçüklerdekine göre çok daha fazladır ve kafile bir arada kalmak isterse, kırılan dingiller onarılıncaya kadar bütün katar durmak zorunda kalır. Carreta'ların yalnızca korunmaya gerek duydukları zaman büyük katarlar halinde gitmelerinin nedeni budur.

V

Carreta'lar, hantal ve ağır yapımlı, iki tekerlekli arabalardı. Tekerlekler çok yüksekti. Yürüyüşte aşılacak olan ırmaklar ve bataklıklar nedeniyle. Carreta'nın kendisi dar tutulmuştu, boyu eninin aşağı yukarı iki katı olurdu. Çember biçiminde bir çerçeveye oturan yarı küresel bir çatıyla örtülmüştü.

Yirmi carreta'lık bir kafilede aynı tip çatısı olan iki carreta zor bulunurdu herhalde. Bir carreta'nın kaba keten bezinden bir çatı örtüsü olursa öbürünün hasırdan bir çatısı olurdu, bir başkasının da iç içe geçirilerek örülmüş, palmiye yapraklarından. Biri karaca postuyla örtülü olurdu biri antilop derisiyle, biri aslan kürkü biri kaplan derisiyle, biri de, birbirine eklenmiş eski gömlekler, pamuklu pantolon ve battaniyelerden oluşan paçavralarla. Sonra bakarsın bir carreta'nın sepet türünde örülmüş bir çatısı olurdu, kimininse iyi tabaklanmış inek, keçi ya da koyun derisinden kahverengi bir çatısı.

Her carreta bir çift öküz tarafından çekilirdi. Öküzler büyük boynuzlu, son derece ağır hayvanlardı. Bunların çoğunun öyle ağır ve muazzam bir görünümleri olurdu ki sanki şekil değiştirmiş fillerdiler.

Öküzler boyunlarına geçirilen bir boyunduruk yardımıyla değil, güçlü alınlarından çekim yaparlardı.

Çekim çifti olan iki öküz yan yana getirilir, sonra da kafalarının üstüne, boynuzlarının hemen arkasına ağır bir çekme kirişi konurdu. Bu kiriş, güçlü kuvvetli bir uşağın tek başına yerine koyabilmek için epey çaba harcamasını gerektirecek kadar ağırdı aslında. Kiriş istenen yere konup da öküzler birbirinden doğru açıklıkta olunca, dayanıklı, kaba işlenmiş kösele kayışlarla kiriş boynuzlara sıkıca bağlanırdı. Kayışlar yerlerinde daha sağlam durabilsin diye bazen boynuzlara delik açılırdı.

Çekme kirişi kayışlarla tespit edildikten sonra carreta'nın ağır okuyla birleştirilirdi. Ok arabanın içinde hareketsiz dururdu.

Öküzler başları öne eğik durumda giderlerdi. Hiçbir hayvan kafasıyla kendi başına bir hareket yapamazdı. Bir hayvanın kafasının her hareketi, yanındaki hayvanın kafasında da aynı hareketi doğururdu. Öküzler, yürüyüş sırasında carreta'ların çevresinde uçuşan binlerce ısırgan sinekten ve başka böceklerden gövdelerinin ön yarısını kurtaramazlardı. Yalanamazlar, seyiremezlerdi bile. Bu böcekleri yaratmış olan Tanrı'nın onlara zorla dayattığı şeye katlanmak zorundaydılar. Öyle olurdu ki, yağmur beklenen ya da başka nedenlerle böceklerin özelikle aç ve kana susamış olduğu günlerde, öküzlerin gövdelerinin üstü, sayısız ince iplikler halinde aralıksız sızıp duran kanla baştan başa sıvanırdı.

Patlak ve camlaşmış gözleri yola dikili, gözyuvarlarını çok seyrek, yalnızca arada bir oynatarak, arkalarında arabaları, ağır ağır, adım adım yürür giderlerdi öküzler. Adımları son derece yavaş, ama bir makineden çıkıyormuşçasına düzgündü.

Öküzler kamçıyla değil, uzun çubuklarla dürtülürlerdi. Sert ağaçtan kesilmiş çubukların bir ucu sipsivri sivriltilmişti. Bazıları sivriltme yerine çivi çakarlardı. Öküzleri canlandırması gerektiğinde carretero öküzlerin gerisine batırırdı bu çubuğu. Öküzlerin gövdelerinin arka kısımlarında sineklerin yapamadığını sivri çubuklarıyla carretero'lar yapıyorlardı (hayvanlar buradaki sinekleri kuyruklarıyla kovalamayı başarıyorlardı çünkü). Yolun özellikle çetin olduğu, öküzlerinse yorgun ve aç olup carretero'ların istediği gibi ilerleyemediği zamanlarda, az sonra öküzlerin arkalarından da yol yol kan sızmaya başlardı. Öte yandan, yollarda çok oyalanınca carretero'lar da kendilerine ücret verenlerce şişlenir, dürtülür, sövülür ve kapı dışarı edilmekle tehdit edilirlerdi. O zaman öküzler, dünyanın kusursuz ve Tanrı'nın âdil olmasından, yapılanı karşılıksız bırakmamasından hoşnutluk duyarlardı.

Kurak dönemlerde yol, yirmi beş elli santimetre kalınlıkta, gözleri, burunları, ağızları zehir gibi acıtıp yakan, çok beyaz, çok ince bir kireç tozu tabakasıyla kaplanırdı. Yağışlı dönemlerdeyse, carreta tekerlekleriyle öküzlerin ayaklarını iple bağlanmış gibi yere mıhlayan, yarım metrelik, inatçı, yapışkan bir toprakla örtülürdü.

Ama, ister kalın toz bulutları halindeki sürekli örtüsüyle ku-

rak zamanlar, ister yapışkan balçığıyla yağmur zamanı olsun, yol, binlerce deliği, çukuru, çöküntüsüyle, milyonlarca taşı, kaya parçası, birinci sınıf taş tomrukları, dev tropikal ve yarı tropikal ağaçların yıkanıp açığa çıkmış kalın kökleriyle, güzergâh boyunca hiç eksik olmayan toprak kaymalarıyla, yerinden kopan kaya kütlelerinin, çürüyen ya da yıkanan ağaç gövdelerinin çatırdayıp çökmesiyle, her zaman, ama her zaman büyük bir azaptı. Carretero'lar için hiçbir acıma, öküzler için hiçbir insaf, insan ve hayvanın binlerce felaketinden hiçbir kurtuluş yoktu burada. Çünkü Suchiapa'da, Tullum'da, Socton'da, Ixtapa'da, San Cristobal'de, Comitan'da, Sapatula'da binlerce insan yaşıyor ve bu insanlar tuz, elbise, kitap, mandolin, kilit, likör, saat, ayakkabı, yazı makinesi, fonograf, porselen fincan, ipek gömlek, küpe, fotoğraf makinesi, koku, fötr şapka, kibrit, tarçın, aspirin, yağlı boya resim, tığ, şişe bira, kurşun kalem, emniyetli traş bıçağı, gözlük, emzik, civata, yapraklı takvim, düğme talep ediyorlardı. Taşımasız uygarlık olmaz.

VI

Kafile sürüne sürüne Calvario'ya tırmanmaktaydı. Herhalde hiçbir sanatçının yaratamayacağı muazzam bir gürültü kompozisyonuydu bu. Bütün tonlar birbirinden o denli farklı, birbirine o denli aykırı olduğu halde, hepsi birlikte harika bir uyum gösteriyorlardı.

Solumalar; zaman zaman öküzlerin birinden ya da öbüründen çıkan bir homurtu; kayış bağlantılarının sızıldaması; tekerlek gıcırtıları; dingillerin gıcırdaması; carreta'yı oluşturan çerçevelerin çatırdaması; sandıklardaki iyi paketlenmemiş eşyalardan gelen tıngırtı ve zangırtılar; taşların üstünde sarsılıp tökezlemeler; bir tekerleğin tiz bir sesle bir kaya çıkıntısında kayması; yolun çukur bir yerinde bir carreta'nın bir tarafının çökmesi ya da kırılması; bir çukura saplanma; aşınmamış bir kayalık kısım üstündeki patırdamalar; kalın ağaç kökleri üstünde gümbürdemeler; carretero'ların bağırtıları; lanetler, sövgüler, tövbeler, haydalamalar. Birisi ıslıkla bir ezgi çalar, bir başkası kendi kendine türkü çağırır, öte

yanda biri bir şeyler homurdanır. Derken bir carreta bir çukurun dibine öyle bir oturur ki yoluna devam edemez olur. Komşu carreta'ların muchacho'ları yardıma gelirler ve carreta, bağrışmalar ve incelemelerle kaldırılıp çıkarılır. Sonra bütün kafile yeniden ağır aksak yürümeye koyulur.

Yolun kenarlarında, fundalıklarla otların arasında ağustos ve cırcır böcekleri cayırdar; bir yerlerde birkaç kuş öter; titreşen havada arılar vızıldar; kelebekler sağa sola kanat çırpıp, öküzlerin ıslak artıklarını umutla bekleyerek kafileyi izlerler.

Kafile, geniş bir tozdan mantoyla örtülmüştür. Yolun birkaç yerinde de, rüzgâr esince kalın, ağır toz bulutları kalkar, öylesine yoğundur ki bu, carretero önünde giden carreta'yı bile seçemez neredeyse.

Tozdan gözkapakları ağırlaşmıştır carretero'ların. Adamlar una bulanmış gibidirler. Yüzleri ter ve toz karışımında kapkaradır.

Yukarda, geçidin hemen önündeki tepede, yolun sayısız dönemecinin aynı anda kuşbakışı görülebildiği yerde duran birisi, ilerleyen kafileye bakarsa, muazzam, tuhaf, yabanıl bir solucanın yoldan yukarı çıktığı izlenimine kapılır. Her bir carreta solucanın uzun gövdesindeki bir boğuk gibi görünür. Arabalar sağa sola yalpalayıp sendeledikleri için de, büyük bir solucanın, bir tür ejderhanın yukarı doğru süründüğü izlenimi gitgide daha da güçlenir. Bunların araba olduğu yukardan seçilemez çünkü. Aradaki uzaklık ve titrek, ince bir duman gibi toprağın üstüne yayılmış olan sis beyazı, titreşimli sıcak hava, sağlam kafayla düşününce olamayacak şeyleri gerçek ve olmuş gibi gösterir. Ama, ağır tropik güneşinin altında, dalgalanan toz bulutlarına gömülmüş olarak ve yolun zorluk ve tehlikelerinin sürekli bilinci içinde tırmana tırmana, başka zamanlarda açık seçik düşünebilen bir insan bile, gerçekçi gözle bakma ve tarafsız yargıya varma yeteneğini tümüyle yitirir.

VII

Kafile sonunda geçide vardı. Son dar boğazı da atlatıp, sarp bir kayanın oluşturduğu kapıdan geçerek geniş El Calvario yaylasına çıktılar.

Bu yaylada üç rancho vardı. Bu rancho'ların en büyüğü olan El Calvario rancho'su, çok sayıda peon kulübesiyle bir köy etkisi bırakıyordu insanda. Beyaz badanalı evi, portico'sunun kolonlarıyla temiz ve iç açıcı bir görünüm sergileyen daha küçük bir başka rancho, yaylanın öbür ucunda bulunuyordu. Bu rancho atla gelen yolculara han görevi yapardı çoğunlukla, çünkü Tullum-San Cristobal yolunun hemen hemen tam ortasındaydı. San Cristobal'den gelen yolcular hep bu rancho'ya ulaşmaya çabalarlardı, çünkü buradan Tullum'a inen yol, sanki Ixtapa kasabasında gecelemişler gibi, kısalmış gelirdi onlara.

Yayla sürekli, bütün yıl boyu çayırlarla örtülüydü. Kurak zamanın sonuna doğru otlar çok cılız olurdu kuşkusuz. Ama sıkı çalışan öküz, katır ve atlar, yem konusunda seçmeci olmayı bu yolda çoktan unutmuşlardır. Sonunda dinlenme yerine ulaşmış olmaktan gözle görülür bir sevinç duyarlar. Çimenlik alanın dost görünümü, henüz otlar ne kadar cılız ve kılçıklı gözükse de, kişnetip böğürtür hayvanları. Özellikle de öküzleri. Tüm hayatları süresince burada mola vermeye alışmış olan bu hayvanları, carretero'ların en deneylisi bile bir kilometre öteye zor götürür. Socton'dan bu yaylaya kadar olan yürüyüş, Arriaga ile Balun Canan arasındaki bütün yolculuğun en uzun bölümüdür. Carreta'lar bu yolda hiçbir yerde duramaz çünkü. Yol çok dardır, yolda yem yoktur ve pek az su vardır. Suya ise, yalnız hayvanların değil, onlardan da önce carretero'ların ihtiyacı vardır.

Yayla bir yanından sarp kayalar ve sıradağlarla çevrilidir, öbür yanda ise dikenli ve sık, tropikal fundalık vardır.

VIII

Yaylaya varınca, carretero'ların yapmayı en çok isteyecekleri şey, düştükleri yere kendilerini atıp uyumaktan ibarettir. Yorgun ve gövdelerinin son zerresine kadar bitip tükenmişlerdir.

Oysa şimdi yeni bir iş başlamaktadır onlar için.

Bütün carreta'lar, bir carreta'nın yan tarafı bir sonrakinin yan tarafına yapışık duracak biçimde, birbirine bitişik olarak yan yana dizilir. Bütün Kızılderililer gibi carretero'ların da doğuştan gelen

bir güzellik anlayışı vardır. Bir topçu birliğinin topları, ordugâh yerinde bir kervanın carreta'larından daha güzel ve daha askerce yerleştirilemez. Haykırışlar ve komuta sesleri arasında, hamleler ve itmelerle carreta'lar bir hizaya getirilir. Öküzler çözülür, boyunduruklar alınır.

Carreta'lar her zaman sıraya dizilir. Ama carretero'ların at gibi çalışmaktan yorgun düşüp öküzleri boyunduruktan çıkarmamalarına sık sık rastlanablir. Öküzler, boynuzlarında o heybetli kirişlerle, ağır boyunduruklarına saplanıp kalırlar. Bu durumda hayvanlar, çift çift sürekli birbirlerinin yanında kalmak zorundadırlar. Biri nerede otlarsa komşu hayvan da orada otlamak zorundadır. Kafalarını yana doğru pek az hareket ettirebilirler, bir hayvan başını sağa çevirdiğinde komşu hayvan da aynı biçimde sağa çevirmeye zorlanır. Öküzleri boyunduruklu bırakmanın, hayvanlar için dayanılmaz gibi gözüken bir işkence olmasına karşın, belli mola yerlerinde bir nedeni daha vardır. Hayvanlar tek tek otladıkları zaman en iyi otlağı aramak için uzaklara dağılırlar. Mola yerinden beş kilometre uzaklaştıkları az olmamıştır. Bu durumda carretero'lar hayvanları aramak zorunda kalırlar, bazen öküzleri fundalığın ta içlerinden çıkarmaları gerekir, öküzler buradaki bazı ağaç yapraklarını cılız otlara yeğ tutarlar çünkü. Carretero'lar bu aramalarla çoğu zaman yarım günü, hatta tam bir günü yitirmiş olurlar. Bazen kervanın bütün carretero'ları, iki, hatta yalnızca tek bir öküzü aramaya çıkar. Gündüzleri zaten zordur da bu, hele geceleri daha da zorlaşır, adamlar çevreye yayılan hayvanları yakalamak için fenerlerle, çıralarla, fundalıkta, cengellerde sürünür dururlar. Carretero'lar kaçak öküzleri yakalamakta çok deneylidirler. Kırılıp kopmuş her dalı, çiğnenmiş her çalıyı, ezilmiş her ot demetini doğru okumayı alabeden kat kat iyi bilirler. Bir toynak izinin bir günlük mü iki haftalık mı olduğunu, bunun yakındaki bir rancho'nun serbetçe otlayan sığırlarının izi mi, yoksa kendi öküzlerinin izi mi olduğunu kesinlikle bilirler. Gene de öküzlerin, ya çok hızlı koşuculardır ve doğup büyüdükleri rancho'ya yollanmışlardır da ondan, veya bir sürüye karışıp bu sürüyle birlikte o hayvanların rancho'suna sürüklenmişler de o yüzden, bir hafta boyunca bulanamadığı bile olur.

Carretero'lar, kaçak hayvanları aramakla yitirdikleri zamanı ne yapıp yapıp kapatmak zorundadırlar. Malları geciktirmeleri

çok sık yinelenirse, patronlarından kaba küfürler işitir, belki de şiddetle cezalandırılır ya da işten atılırlar. Ondan sonra da işe yaramaz carretero'lar olarak bellenir, güvenilmez sayılırlar, başka bir yerde de zor iş bulurlar bir daha.

Arasıra öküzlerin boyunduruğunu almıyor diye, öyle hemencecik hayvan işkencecisi olarak damgalamamak gerekir carretero'yu. Boyunduruktan çıkarılmamış öküzler, enlemesine üstlerinde duran kirişle ağaçlara çarpıp durduruldukları için uzağa kaçamazlar. Yine de carretero onları sürekli boyunduruklu bırakmayı göze alamaz. Çünkü yan yana boyunduruklu kalan hayvanlar, serbestçe otlayanlar kadar iyi ve bol yiyemezler. Hayvan aç kalır, zayıf düşer, yeterince güçlü çekim yapamaz ve bakarsın yolda kalır.

Yemi carreta'ya taşıyıp hayvanları mola yerinde bağlı tutmak da olmaz. Büyük hayvanlardır; bu yüzden de, eğer iyi çalışacaklarsa çok yemeleri gerekir. Yem carreta'ya yüklense, o zaman da başka yük yüklenemez olur. Hayvanlar için götürülmek zorunda kalınan mısır –her yerde satın alacak mısır yoktur çünkü– yeteri kadar yer kaplamakta ve arabaya yeterince yük bindirmektedir zaten.

İyi bir carretero, gerek patronuna, gerek hayvanlarına, gerekse de belli bir zamanda mallara ihtiyacı olan tüccara yaranabilmek için ne tasarlarsa tasarlasın, her yerde, kendisinden daha güçlü ve kendi iyiniyetinden daha baskın durum ve koşullarla karşı karşıya kalır.

Yüzbinlerce hayvanın ve milyonlarca insanın eziyet çekmesi, dayanılmaz gibi gözüken şeylere katlanması gerekir ki, uygarlık varlığını sürdürebilsin ve yeryüzünün insanların oturduğu en uzak köşelerine götürebilsin.

ALTINCI BÖLÜM

I

Carreta'lar güzelce ve tertemiz dizilmişlerdi. Öküzler çözülmüş, boyunduruktan çıkarılmışlardı, yatacak birer yer bulup atıyorlardı kendilerini. Otlamayacak kadar yorgundular. Carretero'lar kendilerine basit yiyecekler hazırlamaya gittiler. Herkes kendi grubunu arıyordu.

Yürüyüş sırasında, carreta'lar nasıl sıraya girmişlerse öyle giderlerdi. Ama mola verilince, her beyin hizmetindeki carretero'lar kendi aralarında gruplaşırlardı; öyle ki, Don Laureano'nun carretero'ları bir grup oluşturur, bir başka comisionista'nın, mesela Don Nicasio'nunkiler yine kendi grubunu oluşturur, bir başka beyinkiler de yine kendi yemek grubunu düzenlerdi. Yemeklerini beylerinin verdiği kumanyadan hazırlıyorlardı çünkü.

Her gruptan bir adam, su getirmek için gaz tenekeleriyle dereye koşuyordu. Başka biri odun getirmeye fundalığa gidiyordu. Öbürleri, yemek kazanlarını asacakları çubukları kesiyorlardı.

Akşam bir hayli ilerlemişti bile. Alışılmışın dışında uzun bir yürüyüş günü olmuştu.

Az sonra büyük grupların yanında kamp ateşleri alevlendi. Ateşin yanında ve üstünde, çabuk ama ustaca yapılmış sehpalarda, içinde yemek pişirilen türlü kaplar asılıydı.

Adamlar, uzun süre pişmek isteyen fasulyeler sabah kahvaltısına da kalsın diye, bol miktarda fasulye kaynatıyorlardı. Pirinç pişiriyorlar, tortilla közlüyorlardı. Her yanda kahve pişirilmekteydi. Meksika'da yolculuk yapanların bütün yemeklerdeki vazgeçilmez içkisi. Kahve kıt olunca pinol de pişirilirdi bazen. Pinol, tane halindeyken kavrulup öğütülmüş mısırdır. Pinol de yoksa, yolun herhangi bir yerinden toplanmış limon yapraklarından çay pişirilirdi. Fasulyeler yumuşayıncaya kadar kaynatılır, sonra da şişelerde taşınan ve sıcak iklim nedeniyle zeytinyağı gibi sürekli sıvı hal-

de olan domuz yağıyla tatlandırılırdı.

Pirinç, Avrupa usulüne göre değil, Meksika usulünce pişirilirdi. Bir tavada domuz yağı kızdırılırdı. Yağ yeterince kızınca kuru pirinç taneleri tavaya dökülür ve esmerimsi bir renk alıncaya kadar sağa sola çalkalanırdı. Sonra ağır ağır, âdeta damlatır gibi su dökülürdü üstüne. Eğer ustaca yapılmazsa tavayı alevler sarar, çoğu kez de bütün pirinci yakan yüksek bir alev çıkardı.

Kahve de Meksika usulünce pişirilirdi. Konik bir sac cezveye su konuyordu. Sonra, bir avuç çekilmiş kahveyle, esaslı bir parça, kahverengi, arıtılmamış ham şeker giriyordu içine. Hepsi birlikte çorba gibi adamakıllı pişirilirdi. Kahve süzülmezdi, telve kahvenin içinde kalır, birlikte içilirdi.

Birkaç carretero yolda bir ada tavşanı yakalamıştı, kimisi yabani bir hindi vurmuştu, kimisi tatu yakalamış, kimisi de köpeklerinin yardımıyla oyuk bir ağaç gövdesinden bir pesquintle çıkarmıştı.

Bütün ateşlerin çevresinde, kemikleri ve öteki yemek artıklarını bekleyerek köpekler yatıyordu. Bütün carretero'ların köpekleri yanlarındaydı. Bir Avrupalıda pantolona ceket nasıl yakışırsa, bir Kızılderiliye de köpek öyle yakışır.

Yemeklerini zenginleştirmek için, ortalıkta dolaşan tavuk ve küçük domuz yavrularını yakalama fırsatı yürüyüşte çokça çıkardı carretero'ların karşısına. Ama carretero'lar çiftçileri soymazlar, çok çok Kızılderili küçük köylüleri soyarlar.

II

Bu kez kafilede çok kadın vardı. Tek başına yolculuk eden kadınlar, çocuklu kadınlar, hizmetçili kadınlar. Kadınların kimi San Cristobal'e gidiyordu, kimi Comitan'a ya da daha öteye, ülkenin iç kısımlarına ve hatta yukarı, Tabasco'ya. Hepsi, kocalarında karılarını atla yolculuk ettirmeye yetecek para bulunmayan, en alt halk katmanlarından kadınlardı. Çünkü kocanın bir hatta birkaç atı olsa bile, ya kendisi de birlikte gitmek zorunda kalıp zaman yitirecek ve dükkânını başkalarına emanet edecekti, ya da karısına eşlik edecek güvenilir uşaklar kiralamak zorunda kalacaktı. Bu

çok pahalıya geliyordu. Oysa kadın bir kervanla gitti mi, bir peso, hatta bakarsın yalnızca yarım peso öderdi oturmak için. Ayrıca kervanlarda giderek daha çok kadın yolculuk ettiği için, bir kadın, yabancı erkeklerin arasında tek başına kalmış kadar tamamen yalnız hissetmezdi kendini.

Zaman zaman çok küçük bir konvoyda tek bir kadının yolculuk ettiği de olurdu, yalnız ya da hizmetçisiyle birlikte. Ama bir kadın ya da hizmetçisi carretero tarafından rahatsız edilsin, görülmüş şey değildi. Ne gündüz, ne gece; meğerki kadın kendisi buna fırsat versin ve ekmek ve su kadar alışkın olup da kocasının yokluğu nedeniyle elde edemediği bir şeyler istesin. Böyle şeyler olmuyor değildi. Çünkü kadınlar daha çok Kızılderili kadınlardı. Ya da Avrupalıdan çok Kızılderili kanı taşıyanlar. Ve carretero'ların geldiği halk sınıfındandılar. Bir yolculuk da çoğu kez üç dört hafta sürdüğüne göre, bu yüzden kadınları pek suçlayamaz insan. Ağaçtan yontulmuş değiller sonuçta, damarlarında soğuk kiraz yaprağı çayı değil, sıcak, hayat dolu kan akıyor. Suç her durumda kocanın üstüne atılır zaten. Yalnız bırakmasaydı karısını! Aslında kocanın, neresinden bakarsa baksın hiçbir kesin bilgisi de olamaz.

Birçok carretero yolculukta karısını yanına alırdı. Bir Kızılderili ya da bir yarı Kızılderili uzun zaman kadınsız kalamaz. Patronlar, karısı yanında olan carretero'ları bekârlardan daha güvenilir sayarlar çoğunlukla. Karısını evde bırakan carretero'yu zaman zaman çılgınca bir hasret basar. Kaçar gider, carreta'yı yolun ortalık yerinde bırakıverir, ya da götürsün diye öbür carretero'lardan birine devreder.

Carretero'ların karıları da kocalarına yolluk olarak verilen kumanyadan yerler doğal olarak. Ama kumanya boldur. Yalnız fasulye ve pirinçtir zaten, burada değeri az olan şeyler. Patatesi bir carretero hayatı boyunca iki kere satın alamaz herhalde. Çok pahalıdır çünkü. Bey bile kendi mutfağında çok idareli kullanır patatesi. Sırıtan bir ironi! Orta ve kuzey Avrupa'da halkın ekmeğidir patates, asıl yatağı olan Amerika kıtasında ise en pahalı yiyecek maddelerindendir.

Carretero'ların kumanyasından bir kişi fazla yemiş bir kişi eksik yemiş, patronun ruhu bile duymaz. O kadarına bakmaz da zaten. Carretero'lar karılarını ister yanlarında götürsünler ister

götürmesinler, aldırış etmez o. Hele carretero'yla karısının yasak olarak evli olup olmadığı hiç umurunda değildir, ne onun, ne de başka birinin. Bir carretero'yla karısının hangi evlilik biçimi içinde yaşadığı yalnızca carretero'yla karısının sorunudur. Yalnız iki kişiyi ilgilendiren özel bir sorun, başka kimseyi değil.

Bir carretero karısının yediği iki kaşık fasulyeyi patronun sorun etmemesinde daha başka nedenler de vardır. Taşımacı, carretero'nun karısıyla, ücret ödenmesi gerekmeyen, karşılığı yalnızca ucuz yemekle verilen fazladan bir işçi kazanmış olur. Carretero'ların karıları bir kervanın iyi ve güvenlik içinde ilerlemesi için ille de gerekli değildirler gerçi. Ama çok işe yarar ve birçok işe yardımcı olurlar. Kaçan öküzlerin aranıp yakalanmasına yardım ederler. Aramaya yardım etmezlerse kampta kalıp mallara gözcülük ederler, böylece carretero'ların hepsi aramaya çıkabilir. Ya da erkeklere yemek pişirirler kadınlar, erkekler de o sırada araba kırıklarını onarabilirler. Ya da, kadınlar erkeklerine yemek pişirdikleri, gömlek ve pantolonlarını yıkayıp yamadıkları için, erkekler uykularını daha iyi alır, böylece yürüyüş sırasındaki çalışma için daha çok güç toplar, yolda akılsızlık etmezler. Yolun özel bir zorluğu yoksa, koca arasıra arabanın içinde kestirir, öküzleri kadın sürer. Bir carretero karısının kumanyadan yediği bir avuç kara fasulyeden başka ne beklesin patron!

III

Bütün carretero'ların karısı yoktur. Bu yürüyüşlerde çalıştırılan öküz güdücülerinin ancak beşte biri kadın götürür yanında, hatta daha da azı.

Carretero'ların kimisi, yolun bir yerinde annesi babasıyla veya evli kardeşleriyle birlikte yaşar. Kimi beyinin evinde oturur, yürüyüşte olmadığı zamanlarda burada bir köşe açılır kendisine. Kiminin, memleketindeki kulübesinde, bir sürü küçük çocuğu vardır, kadın da çocukların yanında kalmak zorundadır. Kiminin bir karısı vardır ama bırakıp kaçmıştır onu; ya da sefil yollarda, tropik sıcağında, tropik sağanaklarında gece gündüz sonu gelmeyen yürüyüşten sonunda usanmıştır kadın. Ya da gebedir, veya

kendi anası babası ya da kocasının anası babası onun evde, kulübede bulunmasını istemektedir.

Kimi carretero'larsa güven olmaz kocalardır. Bir kadından kısa zamanda bıkıp, kadını ya iyilikle ya da tekme tokat kapı dışarı ederler. Kimileriyse yalnız fırsat düşünce bir kadına giden, bunun dışında ve özellikle de yürüyüş sırasında çevresinde eksik etek görmek istemeyen iflah olmaz bekârlardır. Bunlar evli arkadaşlarının didişip dalaşmalarından neşelerini bulurlar.

Bu yüzden carretero'ların arasında tek bir kadının bile bulunmadığı konvoylara zaman zaman rastlanır. Eğlencenin en keyiflisi, en civcivlisi, en yozu da bu konvoylarda olur. O zaman adamlar, en açık saçık hikâye ve fıkraları anlatıp dinleyerek, gönüllerince eğlenirler. Kendini sürekli bir erkeğin hayatına bulaştırıp sıkıştırması bir kadının en kötü huyudur zaten.

Kuşkusuz, carretero'ların ideal bir dünyanın büyülü hazinelerini aramaya çıkacak zamanları yoktur. Etin boyunduruğu altında inleyen bütün erkekler gibi, onlar da ellerinde olanla yetinmek zorundadırlar, bu durumda da, güller saçılmış bir yolda dikenlerden sakınmayı öğrenmek zorundadırlar. Bu yolda öğrendikleri tek şey, bir gül ağacında gülden yüz kat çok diken olduğudur. Hem de ne dikenler!

IV

Doktora mı, akrabalara mı, yoksa bir düğüne mi, ne için nereye gidiyorlardır Tanrı bilir, bu yolcu kadınlarla carretero karıları dışında bir de sık sık işkadınları olur kervanda. Arriaga'dan ya da Tonala'dan mal almışlardır bunlar, şimdi de bunu, pazarlarda ve şenliklerde iş yapmak üzere kervanla ülkenin iç kesimlerine götürmektedirler. Bu işkadınlarıyla yolcu kadınlar, bu kamp yerinde kafileyle birlikte ateşin başında kalmıyorlardı. Hepsinin üstünde biraz yol parası bulunuyordu elbette. Ve rancho'lar buraya yakın olduğu için, kervan mola yerine gelir gelmez, kadınlar rancho'ların bey evine giderlerdi.

Orada başka kadınlar bulurlardı, ranchero'ların karıları, kızları, anneleri, teyzeleri, ya da Meksikalı bir ailenin çevresinde daha başka ne eklentiler olursa.

Çoğunlukla karşılıklı tanıyor olurlardı birbirlerini, hatta uzaktan akraba bile çıkarlardı, şahsen tanışmadıkları zaman da ülkenin bir yerinde ortak bir tanıdıkları olurdu. Böylece gece yarıları edilerek konuşulur da konuşulurdu; ıssız rancho'lardaki kadınlar, başka yerlere ait yeni haberler, rezaletler, dedikodular dinlemekten pek memnun olurlardı.

Kadınlar ranchero'ların aile sofrasında yemek yerlerdi. Bunun için çoğunlukla hesap çıkarılmazdı onlara, gene de bir şey ödeyecek olurlarsa, bu da topu topu, yirmi ya da otuz centavo olurdu, bir hizmetin karşılığı olmaktan çok biçimsel olarak.

Hepsi gönüllerince konuşmuşsalar eğer, artık dedikodular da erkeğe, daha doğrusu kadına gelmişse ve herkesin gözü kapanmaya başlamaktaysa, yatacak bir yer gösterilirdi kadınlara. Ya da kalın bir tabaka halinde çam iğneleri serilmiş döşemeye minderler yayılırdı. Kadınlar, yardımsever carretero'ların getirdiği yatak takımlarını buraya serebilirlerdi.

Yakında rancho ve hacienda olmadığı zaman, bu kadınlar da doğal olarak carreta'ların içinde eşyaların üstüne hazırlattıkları yerlerle yetinmek zorunda kalıyorlardı. Bu pek rahatsızdı. Ama ne yapabilirlerdi ki!

V

Carretero'ların karıları, düzenli bir ev hayatının alışkanlıklarına pek bağlı olmadıkları için, nerede yer bulurlarsa orada uyurlardı. Bunlar, sert, yontulmamış bir hayata alışmışlardı. Bir çoğu da çocukluğundan beri.

Nerede yatarlarsa orada uyurlardı. Neresi olduğu farketmezdi. Eğer carreta'da yer varsa ve carreta'daki mallar bir döşek hazırlamaya elveriyorsa, carreta'nın içinde yatarlardı.

Yok, carreta'da yer kalmamışsa, ya da malların biçim ve ambalajları bir döşek hazırlamaya elvermeyecek kadar düzensizse, o zaman kocalarının hemen yanında, carreta'nın altında, toprakta yatarlardı. Ya da sırtlarını bir tekerleğe verip çömelmekle yetinirlerdi. O da olmazsa carreta'nın yanında çayırlara uzanırlardı. Yolun sineklerin yoğun olduğu yerlerinde mosquito ağını üstlerine

germek için her zaman bir yol bulunurdu ama.

Carretero'ların kendileri ise, rahatsızlık sözcüğünün anlamını bile bilmezlerdi. Karıları yanlarında olduğunda onlara yatacak bir yer hazırlamayı, bunun da olabildiğince iyi ve rahat olmasını her zaman düşünürlerdi kuşkusuz. Ama kendileri için, dinlenmek ve uyumaktan başka bir şey düşünmezlerdi.

Çalışmaktan her zaman öylesine yorgun düşerlerdi ki, carreta'nın yanına uzanıp yattılar mı, insanı iliklerine kadar ıslatan sağanak yağmurda bile uyanmazlardı. Uyansalar bile öyle bitkin olurlardı ki, carreta'nın altına sürünecek bir hareketi bile yapamazlardı. Yalnızca, battaniyeyi başlarına daha sıkı çekmekle yetinirlerdi.

Yağmur sırasında carreta'nın altına sürünmenin çok yararı da olmazdı zaten. Çünkü yağan esaslı, tam bir tropik yağmuruysa, az sonra bütün kamp göle dönerdi. Ve bu sırada ortada kalmışlarsa halatlarla tahtalar hemen yüzmeye başlardı.

Böyle bir yağmurda da carretero hiçbir zaman kendini düşünmezdi. Yalnızca yükünü düşünürdü. Fırlayıp kalkar, yağmur arabanın içine girip de malları telef etmesin diye, carreta'nın her iki ucunda bulunan ve malları tozdan ve havadan koruyan hasırları sıkıca çeker kapatırdı. Çatının yürüyüş sırasında çözülmüş yerlerini bağlar, yırtıkları paçavra ya da otla tıkardı.

Köpekler canlanırlar, sandıklarla torbaların arasında kuru bir yer ararlardı kendilerine.

Carretero köpek değildi ki boşluklara sıkışsın. Çalışması bol ve eziyeti tam bir yeryüzü yaşamından sonra günün birinde ruhu cennete uçacak bir insandı o. Sevebilen, ağlayıp gülebilen bir insandı. Onu seven ve çocuğunun iyiliği için acıya göğüs geren bir anadan doğmuş bir insandı.

Patronu gibi bir insandı o. Anayurdunun pek zengin madalyalarla donatılmış başkanı gibi, büyük devet adamı Don Porfirio gibi bir insan.

Ama patron, carretero'suna küçük bir su geçirmez çadır almak ve ona, batak haline gelmiş bir kamp yerine bile kurulsa carretero'ya kuru bir yatak sağlayacak, küçük, hafif, katlanabilir bir karyola vermek için para harcayamazdı. Taşımacılıktan o kadar çok kazanılmıyordu, patronun düşüneceği başka harcamalar vardı, böylesi bir densizlikten daha önemliydi bunlar. Enli, altın bir çer-

çeve içindeki resmi patronun büyük oturma odasının duvarında parıltılar saçarak asılı duran Don Porfirio tarafından öyle çok, öyle harika yasalar yapılmıştı ki. Ama bu binlerce harika yasanın arasında bir tane, tek bir tane bile yoktu ki, carretero'yu, patronun carreta'sının önüne koştuğu çekim öküzlerinden daha yüksek bir yere koysun. Öküzler sağanak yağmurda, açık havada ve suların içinde yatabildiklerine göre yasalar üretilirken carretero'yu düşünmenin ne âlemi var Tanrı aşkına!

Öküzler iyi para eder. Carretero beş para etmez. İşine gelmiyorsa, yükünü belirlenen yere sağ salim ve güvenle ulaştırır ulaştırmaz çekip gidebilir.

Boş yer bekleyen yeterince carretero vardır nasıl olsa.

Kızılderili bir carretero için bunca gevezeliğe değer mi!

İşi için de daha iyi olur, şiddetli yağmurda dışarda yatarsa uyuyup kalmaz. Uyuyup kalması hiç hoş olmaz onun için. Şiddetli yağmurda gece yarısı kalkar, öküzleri bağlar ve yola koyulur. Böylece yoldan bir yarım gün kazanmış olur belki. Patron da işini zamanında yapan bir taşımacı olarak iyi bir ad yapar. Bu da ticarete hizmet eder ve anayurdun esenliği bunu gerektirir.

VI

Bu kamp yerinden sonra, ülkenin içlerine doğru, korkulacak haydut yoktu. Ancak Balun Canan yakınlarında, zaman zaman baskınların olduğu yollarda biraz tehlike vardı yine. Ama burada kardeşe benzeyen üç dört haydut vardı yalnızca. Bunlar da bir carreta'ya yanaşmaya ancak iki, bilemedin üç araba olması halinde kalkışırlardı. Daha büyük katarlara yaklaşmayı göze alamıyorlardı. Bunlar daha çok, tek başına giden atlı yolcular için tehlikeliydiler. Ve keşfedilmemek için, baskına uğrayan yolcuları her zaman katleden eşkiyalar olarak ün salmışlardı ülkede.

Yolun bundan sonraki yüz yirmi kilometresi güvenli olduğu ve çok sayıda carreta, hatta kervanın üçte ikisinden fazlası yalnızca Jovel'e, birkaçı da yalnız Shimojol'a kadar mal götürdüğü için, buradan sonra büyük kervanlar yeniden sekiz on carreta'lık küçük

gruplara bölünmeye başlardı.

Her konvoyun, konvoydan sorumlu olan ve münferit yürüyüşü belirleyen bir kılavuzu olurdu, encargado'su yani.

Bir konvoyda daha gecenin birinde sabah ateşi alevlendi. Encargado öküzlerinin iyi durumda olduğunu görmüştü, carreta'ları da aşırı yüklü olmadığı için, öğleye kalmadan Ixtapa'da olmayı düşünüyordu. Ixtapa bu yayladan ancak altı kilometre kadar uzaktaydı. Orada bir sürü malı dükkân sahiplerine teslim edecekti encargado.

Carretero'lar öküzlerine mısır verdiler. Sonra adamlar fasulyelerini yiyip kahvelerini içtiler. Bunu da bitirince, boyunduruk takma ve hayvanları arabaya koşma işine başladılar. Sonra bir uşak rancho'ya koşup, ardında yolculuğa bu konvoyla devam edecek olan kadınların yattığı ve akşamdan kendisine gösterilmiş olan kapıyı çaldı.

«Ola, senora, vamonos, listo. Hey senora, yürüyüşe geçiyoruz, her şey hazır.»

«Orito, muchacho, hemen, hemen şimdi geliyorum;» diye bağırdı kadın, anında uyanarak.

Kadınlar uzun uzun gerinip esnemeye vakit ayırmadan kalktılar.

Etekliklerini üstlerine geçirip kapıyı açtılar. Uşak odaya daldı ve kadınların yatak takımlarını alışkın birkaç hareketle toparlayıp birer denk halinde dürdü. Kadınlar, sağ ve sol ellerinin orta parmaklarına kabaktan oyulmuş ve içinde su bulunan bir tasa batırdılar ve ıslattıkları parmaklarıyla gözlerini sildiler. Bu hareketle Meksikalılarda –kadınlarda da erkeklerde de aynıdır– böyle bir yolculukta oldukları zaman yüzün yıkanması bitmiştir. Bundan sonra kadınlar avuçlarını açarak ellerini uşağın önüne tuttular, o da her kadının eline kabak tastan su döktü. Su burada yıkanan dört kadına yetti. Mutlak temizliği konusunda insanın uzun uzadıya tartışmaya girmekten kaçınacağı, üçte bir litre suydu bu.

Kadınlar böylece ıslatılan ellerini ovuşturarak kuruttular ve saçlarını sıvazladılar. Küçük birer çanta tarağıyla dört darbe vurup saçlarını taradılar, yolculuğa devam etmeye hazırdılar.

Bütün bunlar öyle hızlı oldu ki, muchacho'nun kapıya vurmasıyla, kadınların rancho'dan bir hizmetçi kızın getirdiği birkaç fincandan midelerine bir iki yudum sıcak kahve akıtmaları arasında yalnızca iki dakika geçmişti. Hizmetçi kız da aynı anda kapının

vurulmasıyla uyandırılmıştı, kahveyi ocaktaki kızgın külün içinde sıcak tutmuştu.

Hiçbir Meksikalı bu yollarda daha çok zahmete girmez. Bizler de –ya da büyükbabalarımız– trenlerde yataklı vagon olmayıp, takırdaya takırdaya giden posta arabasının en hızlı ve en rahat taşıt aracı sayıldığı zamanlarda aynı şeyleri yaptık. Öküzlerce çekilen bir carreta, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısındaki yaylı bir posta arabası kadar da lüks olmadığına göre, yolcuların Ritz otelinin kabul salonunda Afganistan kralıyla akşam yemeği yiyeceklermiş gibi süslenip püslenmeleri de beklenemez. Onların çevresine uymayan bir süs yaşamın uyumunu bozar. Çevresindeki şeylerin uyumu konusunda ise, çok ince ve gelişmiş bir duyarlık vardır Meksikalıda.

Üç dört hafta süren bir yolculuk boyunca carretero'lar yüzlerini hiç yıkamazlar. Traş da olmaz, saçlarını da kesmezler. Kızılderili kanından olanlarda ya hiç sakal çıkmaz, ya da görünmeyecek kadar azdır sakalları. Ama bazı soylarda gür sakal da olur. Bu soylardan olan, ya da büyükanne ve büyükbabaları bu soydan olanlarla karışmış olan carretero'lar, korkunç görünümleri yüzünden Şeytan tarafından cehennemden atılan beş yamyama benzer yürüyüşte.

Ama carretero'ların bu romantik görünümü zaman zaman bozulur yine de. Eğer bir ırmak kıyısında yeterince uzun bir mola verir ve çok yorgun olmazlarsa, o zaman yıkanırlar. Hele biraz fazlaca vakitleri de varsa, bir defada iki saat yıkanırlar neredeyse. Ama uyum gene de vardır. Her Meksikalı gibi carretero'nun da sabahleyin ilk yaptığı iş, iyice ve ısrarla ağzını yıkamaktır, daha kahvesinden bir yudum bile almadan. Sabah, akşam veya yürüyüşte, yoksul yemeğinden ağzına bir lokmacık sürecek oldu mu önce ellerini yıkar. Yolda su bulamazsa, ya da içinde su taşıdığı kabak testi boşalmışsa, önce ellerini yıkayamadığı için yemek yemez. Gerçi ellerin yıkanmasına, yıkanmak için yalnız on damla su kullanılacağı için ancak sembolik bir yıkama denebilir ama, gene de yemekten önce ellerin yıkanmış olması gerekmektedir.

Kadınlar, uyandırıldıktan üç dakika sonra, bir miktar yıkanmış, birazcık da kahvaltı etmiş olarak carreta'larına oturdular ve konvoy yola koyuldu.

VII

Bu arada ikinci bir konvoy yürüyüşe hazırlanmaktaydı. Burada işler daha ağır yürüyordu. Öküzlerin aranması ve öteki konvoyların öküzleri arasından çıkarılması gerekiyordu. Bu da o kadar kolay değildi. Daha gecenin kör karanlığıydı çünkü.

Başka bir konvoyda bir tekerlek kırığı onarılmaktaydı. Bir başkasında ise öküzlerin yaralarının tedavi edilmesi gerekmekteydi. Bir üçüncü konvoy, encargado'sunun dikkatli incelemelerine göre, belki de ancak öğleye doğru yola çıkabilecekti. Öküzler perişan düşmüşler, çok yorulmuşlardı, ayağa kalkmaya zorlanamazlardı. Aşırı yorgunluk yüzünden geceleyin pek az otlamışlardı. Carretero'lar onları yemeğe isteklendirmek için mısırı hayvanların ağızlarına kadar yanaştırıyorlardı. Öküzler dinlendirilmeden dört uzun yolculuk yapmışlardı. Her yolculuk da üç hafta sürmüştü. Don Laureano'nun konvoyuydu bu, bir carreta'yı da Andres sürüyordu. Don Laureano'nun şirketinde her zaman çok yük olduğu için carretero'larla öküzlerin özellikle çok ve hiç ara vermeden çalışmaları gerekiyordu. Büyük bir yük yerine teslim edildiğinde bir yenisi ulaştırılmayı bekliyor olurdu.

Oysa öküzlerin durup dinlenmeden çalışması bir sınıra kadardı. Öküzler otlaklarda tatil yapıp dinlenmedikleri zaman aşırı yorulup bitkin düşer, yolda yatar kalırlardı, ondan sonra da ne en iyi yemle, ne de en tatlı konuşmayla yola getirilebilirlerdi. Hele dayak atmanın hiç yararı olmazdı. Öküzler çoğu kez tıpkı katırlar gibi yaparlardı. Yola yatar, hangi tür yem olursa olsun almayı reddeder ve ölürlerdi.

Öküzlerle katırların, iyi bir otlakta her biri üç dört haftadan yılda üç dört kez dinlenmeleri gerekirdi. Ve bu dinlenmeyi alırlardı. Öküzler ve katırlar pahalıydı. O yüzden de intihar etmeleri beylerine pahalıya otururdu. Carretero'lar hiç dinlenme almazlardı. Onlar, pazar bayram demeden, gece, gündüz, yağmurda, tropik sıcağında, kum fırtınasında, gökyüzünün infilak eder gibi olduğu kudurmuş fırtınalarda, her gün çalışırlardı. Zaman zaman carrete-

ro'lar da kalırlardı yolda. Ama onlar hiçbir zaman bitkinlikten intihara kalkışmazlardı. Bu yalnız öküzlerle katırlara mahsustu. Zaten bu yüzden aptal öküzlerle onlardan da aptal katırlardır ya. Bir carretero'nun yolda bitkinlikten gerçekten düşüp ölmesi, ya da çukura saplanmış bir carreta'yı çıkarırken uçuruma yuvarlanıp parçalanması, veya bir carreta'nın tekerlekleri altında kalması işvereni için kayıp olmazdı.

Carretero'lar öküz ve katırlardan kat kat ucuzdular. Satın alma maliyetleri bir centavo'yu bile bulmazdı, meğerki işveren, işe aldığı carretero'nun daha önce efendisine yapmış olduğu bir borcu üstlenmiş olsun, böyle bir borç da bir öküzün mal olduğu paranın yanında devede kulak kalırdı.

VIII

Carreta'ların gidiş süresi içindeki tek tek devreler belirlenmiş değildi. Bu gidiş süreleri encargado'nun vereceği karara göre belirlenirdi.

Sıcak düzlüklerde carreta'lar yalnız geceleri gider, gündüzleri dinlenirlerdi. Öküzler çok sıcakta yürümezler, ya da iki saate kalmaz bitkin düşerler. Tropikal yörelerin bir otlağında doğmuş olsalar da ılıman bölge hayvanıdırlar ve ılıman bölge hayvanı olarak kalırlar. Öküzlerin işgücünü etkileyen yalnız sıcak değildir. Çevrelerinde uçuşup kanlarını emen binlerce koca atsineği de vardır. Bu sinekler yalnız parlak güneş ışığında ısırırlar. Güneşin önünü bir bulut kapatmaya görsün, sinekler de sırra kadem basar.

Serin yaylalarda gündüzleri de yol alır carreta'lar. Her yürüyüş, bir yandan yolun güçlüklerine, bir yandan da iyi bir kamp yerinin bir sonrakine uzaklığına göre, dört, altı saat sürer. Sonra dört beş saat mola verilir. Ardından yine yürüyüşe geçilir.

Yüz kilometrelik bir yol için bir carreta konvoyunun beş ile yedi güne ihtiyacı vardır.

Yüke ağırlığına göre fiyat biçilir. Bazen de kapladığı yere göre.

Ağırlık birimleri arroba ve quintal'dir. Bir arroba on bir buçuk kilodur, bir quintal kırk beş kilo. Genelde bir arroba'lık bir

yük, yüz kilometre uzaklık için bir peso'dur, bazen de dörtte üç peso, hatta çoğu kez de yalnızca yarım peso. Ağırlık çoğunlukla teraziyle saptanmaz, encargado tarafından tahmin edilir. Uzaklık da tahminidir. Kilometre olarak değil, legua olarak ölçülür. Bir legua aşağı yukarı dört kilometredir. Ama bu legua'yı, bir legua'yı arkasında bırakmak için ihtiyacı olduğu zamana göre encargado belirler. Encargado'nun on legua'lık diye tariflediği bazı hatlar, tam olarak ölçülürse gerçekte sekiz buçuk, hatta yalnızca yedi legua ederken, on iki legua diye tahmin ettiği bir başka yol gerçekte on beş legua olabilmektedir. Ama uzaklıklar carretero ve arriero'lar tarafından bir kere belirlendi mi o kadar kalır artık. Hatlar mühendislerce tam olarak ölçülse de daha uzun süre eskisi gibi kalır çoğunlukla. Bu yol uzunluklarını saptamış olan carretero'lar üç yüz yıl önce ölmüşlerdir. Adlarını kimse bilmez. Ama bugün bile bütün yüklere hâlâ onların ölçümlerine göre fiyat biçilmektedir.

Bunlar uygar bir Avrupalıya ne denli çaresiz ve kaba görünse de, sonunda her şey şaşılası bir uyum içinde dengelenmektedir. Beş legua fazla ya da eksik olmuş, bir yük yarım arroba fazla ya da eksik çekmiş, o kadarına bakılmaz. Taşımacı, müşterileriyle ya yükü üstlendiği, ya da teslim ettiği zaman uzlaşmaya varır.

«Bakın Don Laureano, sandıkları on arroba diye hasapladınız ama sekiz arroba bile tutmaz bunlar. Nasıl olur da on beş peso istersiniz benden?» der tüccar.

Bunun üzerine Don Laureano da şöyle der: «Don Miguel, ama itiraf edin ki sandıklar ağır ve büyük. İçlerinde ne var bilmem tabii. On beş peso gerçekten çok ucuz. Bununla masraflarımı nasıl karşılarım bilmem. Mısır her gün pahalılanıyor, muchacho'lar da gitgide daha yüksek ücret istiyorlar. İyi bilirsiniz ki Don Miguel, bu yol neredeyse kırk legua'dır, oysa ben size topu topu otuz beş legua hesapladım. Gene de o kadar katı değilim, nasıl olsa ilerde başka işler de yapacağız sizinle. Pekâlâ, on üç buçuk peso ödeyin. Ama bunu gerçekten ödeyebilirsiniz Don Miguel.»

Böylece on iki peso seksen centavo'ya anlaşırlar. Herkes hoşnuttur, geriye bir sorun kalmamıştır.

Don Miguel ekspres nakliye ödeyecek olsa, nakliye makbuzunda ne yazıyorsa o kadar centavo'yu tam tamına ödeyecektir. Don Miguel'le dost kalıp kalmamak demiryollarının derdi değildir

çünkü. Demiryolunun nakliye tarifesinde hiç sorumlu olmayan memurlarsa Don Miguel'le uzun uzun konuşmaya dalmazlar. Belli çalışma saatleri vardır onların ve bu saat dolunca evlerine giderler. Don Miguel sandıklarını ister teslim alsın, ister almasın.

YEDİNCİ BÖLÜM

I

Andres hemen hemen on dokuzundaydı şimdi. Üç yılı aşkın bir zamandan beri Don Laureano için carretero olarak çalışmaktaydı. Uğruna Don Laureano'nun mülkiyetine geçtiği yirmi beş peso'luk borç çoktan ödenmişti ve çoktan beridir ücretini nakit alıyordu.

Gerçi ücret aslında olması gerektiği gibi her ay günü gününe ödenmiyordu. Don Laureano nasıl canı isterse öyle ödeme yapardı, ücreti oluşturan birkaç peso'dan vazgeçmesinin işlerine bir zarar getirmeyeceğine ne zaman aklı yatarsa o zaman.

Bu arada Andres çok iyi ve işbilir bir carretero olmuştu. Arriaga'dan Balun Canan'a kadar olan yolu çok iyi biliyordu, en karanlık gecede bile gidebiliyor, her çukurdan, yolun her bozuk yerinden sıyrılmayı beceriyordu, yoldaki her taşı tanıyordu, her bir dönemeci, her batak yeri, her ırmak geçişini. Aşılacak ırmağı derinliğinin kaç pus olduğuna kadar bilirdi, ırmak geçişinin en uygun yeri Haziran ortasında neresidir, Eylül ortasında neresi, bilirdi. Carreta'daki malların ıslanmaması için, yağmur zamanında, su yeterince akıp gidinceye kadar bazen ırmak kıyısında birkaç saat, hatta yarım gün beklemek gerekirdi. Andres yoldaki her kamp yerini bilirdi, iki yüz yıl önce burada ilk kez konaklamış olan carretero'ların ona vermiş oldukları adla hem de. Yoldaki her çayırlık alanı, öküzler için yemlik olarak değerine kadar, kaç carreta alabildiğine kadar bilirdi. Yol üstündeki her rancho'yu, her Kızılderili kulübesini bilir, yol üstünde oturan herkesi tanırdı. En uygun biçimde yükleme yapmayı ve öküzleri en yüksek verimi alabilecek biçimde idare etmeyi öğrenmişti. Tekerlek ya da dingil kırılması durumunda her türlü onarımı ustaca yapabiliyordu. Yolda hiçbir şey olamazdı ki o çaresini bulamasın, tek başına olsa bile. Birçok kez küçük konvoyları encargado olarak hiç yardımsız götürmüştü

zaten. Don Laureano ona ve çalışmasına bir söz söyleyemezdi. Her bakımdan patronunun beklediğinden çok daha iyi uyum sağlamıştı işe.

Ücreti de bunun için artırılmıştı zaten. Şimdi günde kırk centavo alıyordu, aylık on iki peso. Yolun yakınındaki şeker değirmenlerinde, imbiklerde, tiftikhanelerde, kiremit fabrikalarında, bıçkılarda günde on altı saat çalıştırılan ve aileleriyle birlikte hayvanlardan daha sefil yerlerde oturup hayvanlardan daha berbat bir yaşam süren peon'ların bir ayda kazandığı dört beş peso'yla karşılaştırılırsa, çok iyi ve övünülecek bir para.

Öbür işçilere benzer olarak onlar gibi çetin bir yaşam sürüyordu, ama onun yaşamı özgürdü. O ve arkadaşları saatlere tutsak değildiler. Yeterince ağırdı çalışması. Yine de, tarım ürünlerinin işlendiği hacienda'lardaki o ezelden beri aç peon'lar gibi veremli veremli harap etmiyordu kendini. Yükünü iyi yüklemiş, carreta'sı bir tempo tutturmuşsa, öküzler aşırı yorgun ve aşırı çalışmış değillerse, yol da iyiyse, saatlerce carreta'da oturup düşlere dalabilir ya da çevrenin doğal güzelliklerini içine çekebilirdi.

Yıllardır hizmette olan öküzler, onlarca kez gitmiş oldukları yolu carretero'lardan daha iyi bilirlerdi. Bu doğaldı; öyle ya, öküzler burunları ve gözleriyle daha yakındılar yola. Ayrıca deneyli öküzler, insan soyundan birine küfretmek ya da onu kızdırmak için bu adı kullananların sandığı kadar aptal değillerdi hiç. Bir karar tutturup, öyle lök lök, ağırdan ağırdan yürürlerdi, çünkü carreta menziline ister bugün ister gelecek hafta varsın, onlar için hep aynı melastı. Zamanları boldu onların ve çalışmaya olduğu kadar yemeye de zaman ayırırlardı. Hep öküz kalacaklarını ve ayakları üstünde durdukları sürece bir carreta'yı çekmek zorunda olduklarını biliyorlardı belki de. Birer filozoftu onlar ve yürürken acele etseler de etmeseler de kaderlerinin asla değişmeyeceğini çok iyi biliyorlardı.

Öküzler hiç de aptal değillerdi. Yolu biliyor ve kendi canlılıkları için de iyi olduğuna inandıklarından bir adım fazla çalışmıyorlardı.

Öyle başıboş, dümdüz yürüyüp gitmiyorlardı kuşkusuz. Yolu iyi inceliyor ve yollarını, arkalarına bağlanmış olan carreta'nın izin verdiği oranda her kaya çıkıntısından, her çukurdan, her top-

rak kaymasından, her dallı budaklı ağaç kökünden kaçırıyorlardı.

Bunu sürücülerinin güzel hatırı olsun diye değil, besbelli ki kendi iyilikleri için yapıyorlardı. Bu, işlerini kolaylaştırıyor ve bir sonraki mola yerine daha çabuk varmalarını sağlıyordu. Bu kadarını bütün öküzler öğrenirdi ve kimse çıkıp da, eğer iyi çalışır, gayretli olursanız bir generale bakımlı koşu atı olabilirsiniz diyemeyeceğine göre, daha çoğunu öğrenmeleri de gerekmiyordu. Ama böylece kendi işlerini kolaylaştırmaları sürücülerinin işini de azaltmış oluyordu. Carreta'sının önünde deneyli öküzler olan carretero, carreta'sının üstünde dilediği kadar düş kurup uyuklayabilirdi.

Her deneyli carretero, konvoyundaki öküzleri çıkardıkları işe göre tanımak ve bir yolculuğa çıkarken kendine en iyilerini seçmek çabası içinde olurdu. Bir konvoyda önce, bütün öteki carreta'lara da aynı anda dikkat etmek zorunda olan encargado seçerdi öküzlerini. Onu, patronunun yanında en uzun süre hizmette bulunmuş olan carretero izlerdi. Diğerleri geri kalanları almak zorunda kalırlardı.

Andres, yürüyüşte kendi öküzlerini başka bir carretero'nun daha iyi öküzleriyle değiştirmek isterse ne yapacağını eski carretero'lardan öğrenmişti. Çünkü yürüyüşte, şu veya bu nedenle öküzlerin verimi değişebiliyordu. Nasıl bütün insanlar birbirinin aynı değilse, onlar da karakter, huy, yetenek, dış koşullara dayanma isteği bakımından pek az benzerlerdi birbirlerine.

Bazı öküzler ilk elli kilometrede çok iyi çekerler. Sonra gevşerler. Bazıları çalıştıkça açılır, çalıştıkça işe uyum sağlar ve yürüyüşte oldukları her yeni gün taze güç toplarlar. Kimisi, kayalık ve inişli çıkışlı yollarda sanki bu yollar öküz cennetiymiş gibi sakin sakin ve istekle giderken, balçık yol geçişlerinde olmadık zorluk çıkarır.

Andres'de, ırkının ezilmiş ve bastırılmışlara özgü doğuştan kurnazlığı vardı. Peon'lara gençliklerinden başlayarak, hayatını kurtarmak ve beyin karşısında hem ırk hem de kişi olarak kendini koruyabilmek için kurnazlığını kullanması öğretildiğinden, duygusal bir ahlak anlayışıyla kısıtlanmaz bu kurnazlık. Ya sen vurursun ya sana vururlar. Eğer sen, karşındaki kişi el kaldırırsan seni bir köpek gibi kurşunlayıp yere serme hakkı olan beyindir diye vuramıyorsan, bari dönüp yılan gibi kıvrılmayı becer ki tokat sana

rastlamasın, her şeye karşın rastlarsa da bir zarar vermesin. Askerler ve diğer köleler arasında işten kaçınanlar akıllılardır, öbürleri aptaldır.

II

Andres ücretindeki artışları küçük hilelerle elde etmişti. Hiçbir yerde proletere gerçekte yaptıkları için para ödenmez ki; ona ücret ödeyenin gözünde ne yapmış gözükürse onun için ödenir yalnız. Ahlakını yitirmesi onun suçu değil, ona ancak çalışmak için gerekli olduğu kadar yaşama hakkı tanıyanındır.

Bir keresinde Don Laureano, o anda kendisi de aynı yola gittiği için, o çok sayıdaki konvoylarından biriyle bir gün boyu birlikte oldu. Carreta'lardan birinin öküzleri çekmek istemiyor, direniyor ve boyunduruk kirişini düşürmeye çabalıyorlardı. O carreta'nın sürücüsüyle encargado, öküzleri ilerletmek için bütün çabalarını harcadılar. Boşuna. Don Laureano işe karıştı. Ama o da bir çare bulamadı. Carreta bütün yürüyüşü engelliyordu. Don Laureano, öküzleri satmayı, işe yarar durumda olmadıklarına göre de bu işte tanıdık bir taşımacıyı kafeslemeyi düşünüyordu. Sonunda bir çift dikkafalı öküz yüzünden bütün konvoy ilerleyemez olup durunca, öteki bütün carretero'lar bir şeyler söylemeye başladılar. Her biri başka bir şey biliyor, ama hiçbiri işe yaramıyordu. Andres de sanki rastlantıymış gibi olaya karıştı.

Öküzleri haydalamayı denedi. İki üç adım gidip sonra yine inatlaştılar.

«Bueye'lerin, öküzlerin derdi ne biliyorum sanırım,» dedi.

«Sen ya,» diye sözünü kesti encargado, «sen tam bu işe göresin zaten. Senin daha altın ıslak çocuk! Bana, ben ihtiyar aygıra, öküzlere ne olduğunu sen söyleyeceksin ha! Ben ki bu yollarda otuz yıl carreta sürmüşüm. Sen anana koş da altına kuru bir bez koysun senin!»

Don Laureano yanlarında durmuş, ikisinin atışmasına karışmıyordu. Ama Andres altta kalmadı: «Öküzler çok sıkı bağlanmış boyunduruğa,» dedi, «sorun, bu. Ya da sert bir kayış çekmiş.»

Encargado'nun ne diyeceğini beklemeden o yana seğirtti ve gidip öküzlerin kayışlarını çözdü.

Don Laureano yol kenarındaki bir taşa oturmuştu, kendine yeni bir sigara yaktı. Sonra hiç ilgisiz, Andres'in ne yaptığına baktı.

Andres, çözdükten sonra kayışları düzeltti, bol bol tükürükleyip görünür bir şekilde yumuşatıp esnekleştirdi, sonra yeniden bağladı.

«Bu iki öküz sert bağlanmaya gelmez,» dedi. «Lucio daha yeni bizde, hayvanları yeterince tanımıyor, ne yapsın.»

Bu sözlerle, companero'su Lucio'yu her tür suçtan ve kötü bağlaması yüzünden Don Laureano ya da encargado'dan azar işitme olasılığından kurtarmış oluyordu.

Öküzlerin kayışını çözerken Andres öyle kıvrak davranmış ve bazı hareketlerini elleri kollarıyla öyle ustaca gizlemişti ki, ne Don Laureano, ne encargado, ne de sıkkın sıkkın kenarda duran öbür carretero'lardan hiçbiri, Andres'in elçabukluğunu farkedemediler.

Bir önceki akşam sert ağaçtan sivri uçlu küçük koniler yontmuştu. Ve sabah erken, boyunduruklar takılırken, bu konicikleri elçabukluğuyla kayışların altına itivermişti.

İlk yarım saatte öküzler bu rahatsızlığı hissetmeyip, alıştıkları gibi gittiler. Ama güneş çıkıp da sıcak bastırınca, kayışlar kuruyup çekti ve koniler öküzlerin kafa derisine gömülmeye başladı. Öküzlerin gittiği her kilometrede koniler biraz daha derine gömülüp derilerini yara etti. Derileri yaralandıktan sonra da bu konicikler olağanüstü acıtmaya başladılar, bu da sonunda öküzlerin deli gibi davranmalarına neden oldu.

Bir carretero'ya küçük bir oyun oynanmak istendiğinde böyle bir hilenin zaman zaman dikenler ya da ağaç iğneleriyle yapıldığını iyi biliyordu Andres. Ama dikenler öyle çabuk batardı ki hayvanlar en baştan çekmez olurlardı. O zaman carretero da ne olup bittiğini anlardı elbette. Kayışları çözer, yeni baştan bağlardı. Yenilere oynanan bir oyundu bu, böylece bir işi iki kere yapmış olur, aptal kafa ünvanını hak ederlerdi.

Ama sert ağaçtan konilerle olan hile Andres'in kendi buluşuydu. Hile çok yavaş ve hiç farkettirmeden iş görüyordu. En yaşlı ve en deneyli encargado bile, öküzlerin önce güzel güzel yürüyüp sonra gitgide inatlaşmalarının, sonunda da hiç yürümek istememelerinin nereden ileri geldiğini bulup çıkaramazdı.

Andres kayışları çözüp yeniden bağlamıştı ki öküzler harekete geçtiler. İyi bakımlı birahane atları gibi istekle ve neşeyle koşuyorlardı.

Yaşlı encargado'nun gözleri faltaşı gibi açıldı, o andan itibaren de, Andres'e iyi dost olunacak tam değerli bir adam ve olgun bir carretero olarak bakmaya kesin karar verdi.

Hele Don Laureano'nun gözleri iyice şaşkın bakıyordu. Carretero'ların özel işlerinden çok anlamazdı gerçi, bir carreta konvoyunu Arriaga'dan Socton'a götürmek zorunda kalsa, kervanının bu yüzyılın ilk yarısı içindeki bir zamanda yerine varacağı kuşkuluydu.

Yürüyüş yeniden başlayınca bir punduna getirip Andres'i kenara çekti ve şöyle dedi: «Dinle oğlum, bundan böyle günde üç real veriyorum sana. İşi iyi öğrenmişsin, günde altmış centavo'yu hak ettin artık.»

Andres birkaç zaman sonra aldığı öteki ücret artışını da yine bir hileye borçluydu.

Carretero olarak çalıştığı yıllarda yeterince bilgi edinmiş ve salt çok, iyi ve titiz çalışmakla efendisinden bir övgü ya da ödüllendirme beklemeyeceğini anlamıştı. Çalışmasına çok değer verilmiyordu. Kendini patrona farkettirmeli ve onda öyle bir endişe uyandırmalıydı ki, bey, ücretini birazcık artırmazsa, öküzlerle uğraşmayı yaşlı bir encargado'dan bile iyi bilen son derece yetenekli bir carretero'yu kaybedebileceğini anlasın.

III

Bir önceki patronunun şimdiki patronuna kumarda yaptığı yirmi beş peso'luk borcu kapatıncaya kadar Andres'in dört aydan fazla çalışması gerekti.

Bu dört ay içinde kendine beş gömlek, üç don, dört pantolon, bir hasır şapka, yeni bir battaniye ve bir calico ceket almak zorunda kaldı.

Carretero çalışması giysileri sülfürik asit gibi yer. Bir sandıktan bir çivi, bir başkasından uzun bir kıymık fırlar, yükleme sırasında çivi gömleğe ya da pantolona takılır ve giysiler çok geçme-

den yol yol yarılır. Yürüyüşte sırtındaki giysi bir saat yağmur yer, sırılsıklam olur; ikinci saatte tropik güneşi giysileri öyle bir kurutur ki, gömleklerle pantolonlar birkaç gün içinde kavlaşırlar ve bir taşa sürtünse ayrılacak duruma gelirler.

Yolun üstünde de, buradan bir parça koparan, orada bir yırtık açan dikenli çalılar ve iğneli bitkiler bulunur. Daha neler neler vardır sakınılacak. Yükleme ya da yürüyüş sırasında zorunlu olarak yapılan bir hareketle giysinin bir parçası kopup gidiverir.

Hava çok soğuk ve yağışlı olup da üstü başı bir türlü kuruyamıyorsa, yolda bir defalık bir comiteco alır carretero. Şuradan limonata için bir limon, oradan bir paket sigara alır, buradan bir iki mango alır, öteden yaşantısını birazcık zenginleştirecek bir parça peynir. Derken pazar ya da şenlik olan bir yerden geçer ve yabanın köpeği gibi seyirci kalmak istemez. Bir defalık biraz eğlenmeye niyetlenir. Ateşin çevresinde çoğunlukla pek neşesiz geçen akşamlarını neşelendirsin diye bir ağız armonikası ya da bir gitar alır kendine. Ardından bir başka kez bir kalıp sabun alması gerekir, saçını kestirmek zorunda kalır, kimi zaman tahta tarağını kaybeder, yenisi gerekir. Derken, öküzlerin tedavisinde kullandığı kreolin şişesi kırılıverir, mutlaka alması gereklidir kreolini ve yeni bir şişe satın alır.

Olmadık dikenler ve iğneyle bezenmiş ya da taşlı yollarda ayaklarını berelenmekten koruyacak bir ayakkabıyı düşünmez. Ayakkabısı yoktur onun, alamaz da. Giydiği Kızılderili sandaletlerini onarmak için ham deri bulabilirse yeterince mutlu olur.

Ne kadar hesaplı olup ne kadar idareli davranırsa davransın, ne kadar aç durursa dursun, hep beyden avans almış durumdadır. Çünkü yeryüzünde ona kredi açan tek insan beyidir. Hiçbir satıcı ona veresiye satış yapmadığı için, gömlek, battaniye, pantolon, neye gereksinmesi varsa hepsini beyinden almak zorundadır. Carretero'suna sattığı malların değerini ise bey biçer.

Avans borçtur. Beyine borçlu oldukça hiçbir yere kaçamaz. Polis onu tutuklar ve tutuklama masrafı onun borç hanesine yazılır.

IV

Andres o yirmi beş peso'luk borcu ödeyip bitirdiğinde, ondan satın aldığı eşyalara karşılık daha kırk iki peso borcu vardı Don Laureano'ya. Nakit para olarak da, başka şeyler için kullandığı on altı peso'luk avansı.

Üç yılı aşkın bir zaman, sadakatle ve vefakârca, üstelik gerçek Hıristiyan alçakgönüllüğü ve tokgözlülüğüyle efendisine hizmet ettikten sonra, Don Laureano'ya borcu doksan dört peso'yu buluyordu şimdi. Bir matematikçi, eğer kırk yıl daha şimdiye dek olduğu gibi sadakat ve bağlılıkla efendisine hizmet ederse, Don Laureano ya da oğullarına dokuz yüz yirmi dört peso otuz yedi centavo borcu olacağını iki dakikada söyleyebilirdi ona. Hem de olasılık hesaplarıyla falan değil, düpedüz kesin hesapla. Ve Andres'in, sadakati ya da vefakârlığı veya hileleriyle sağlayacağı bütün ücret artışlarını da ince ince hesaba katarak.

Andres bütün carretero'lar gibi, bağımlı olan ve ait oldukları finca'ya bağlı kalan yoksul peon'lara acıma ve şefkatle, küçümseyerek bakardı.

Yine de, carretero'nun ekonomik ve toplumsal özgürlüğüyle bir finca peon'unun özgürlüğü arasında büyük bir fark vardı.

Bir carretero yürüyüşte uçuruma yuvarlanıp parçalanınca, veya üstünden bir carreta geçip ezilince, kudurmuş bir öküz onu boynuzlayınca, ayağını çıngıraklı yılan ısırınca, ya da bataklık hummasından ölüp gidince, patronuna olan borcu silinirdi. Patron hiç kuşkusuz, onun işinde geberip gitmiş olan carretero'ya değil, uçup giden borca yanardı. Ama carretero şimdi cennette özgür ve mutlu olurdu hiç değilse.

Buna karşılık bir peon öldüğünde finquero peon'un borcunun tek centavo'sunu kaybetmezdi. Peon'un borcu sessiz sedasız en büyük oğluna gider veya bütün oğullara bölüştürülürdü. Eğer ortada oğul yoksa peon'un kardeşine giderdi borç, ya da yalnız kızları varsa kızların kocalarına. Bu yüzden peon öldükten sonra da hâlâ özgür olmuyordu. Oğullarının, kızlarının, kardeşlerinin içinde finca peon'u olarak yaşamayı sürdürmek zorundaydı.

Peon gömülünce patron sorumlu oğulları, kardeşleri veya damatları çağırır, onlara hesap defterini ve ölenin borç sayfasını gösterir ve sorardı: «Doğru mu?» Kendisine soru sorulan cevaplardı: «Evet patron, doğru.»

O zaman patron soru sorulanın borç sayfasını çevirir, ölünün borç toplamını buraya geçirir, toplar ve yeni toplamı bildirip bir daha sorardı: «Doğru mu muchacho?» Kendisine soru sorulan cevaplardı: «Evet, doğru patron!»

Bu iş olup bittikten sonra patron finca'nın küçük kilisesini açar, peon'un karıları da içeri girmeye ve finca'nın koruyucu azizinin sunağına ölünün ruhunun kurtulması için birkaç mum dikmeye hak kazanırlardı.

Çünkü finca'nın patronu iyi bir Katolikti; tutup, ölmüş bir Katoliğin ruhunun ebedi kurtuluşu için mum adanmasına izin vermeyecek olursa, ölen yalnızca yoksul bir peon bile olsa, kendisinin günah hanesine yazılırdı.

Bunlar haktı. Hak sayılırdı. Ve hak olduğu için de, hak olan her şey gibi yasalar ve devlet tarafından korunurdu. Hak olanı polisiyle, askeriyle, savcısıyla, hapishanesiyle korumadıktan sonra devletin ne hükmü kalırdı!

Carretero'lara toplumsal sıralamada kendilerini finca peon'larından bir kademe daha yüksekte görme hakkını veren, bu küçük ayrıntılardı.

Dünya hak doludur. Peon'ların da, carretero'ların da, dünya yüzündeki bütün öteki proleterlerin de yanlışı, bedavadan elde edilebilecek haklardan yararlanmamalarıdır. Herhangi bir kişi, isterse dolu bir revolveri göğsüne dayamış olsun, bir carretero'yu suç işlemeye ne kadar zorlayabilirse, herhangi bir kişi, hatta gözünü onca para bürümüş finquero bile, peon'u ancak o kadar zorlayabilir suç işlemeye. Suç işlemek ve işlememek proleterin büyük özgürlüğüdür.

Carretero ve peon, tüm halkların ulusal marşlarında şarkının özünü oluşturan bu büyük özgürlüğü doğru olmayan, hatta doğrudan kendileri için tehlikeli olan bir biçimde kullanıyorlar diye finquero'yu ve taşımacıyı suçlamamak gerekir. Haksız ve hiç soylu olmayan bir davranış olur bu.

İstisnasız bütün insanlar doğuştan özgür iradeyle donatılmış-

lardır. Tek tek herkese her iki yol da açıktır: Cehenneme giden yol ve cennetin sonsuz zevklerine, sonsuz şenlik şarkılarına giden yol. Ekonomik ilişkilerde kölelik ve ücret köleliği laflarını icat eden, Deccal'dır. O Deccal ki havariler ondan söz etmişlerdir zaten: Kendini onlardan sakın. Onları asmak ya da elektrikli sandalyeye oturtmak, veya onların hayalciler ve devlet yıkıcıları olduklarını açıklamak, bütün iyilerin, bütün vicdan sahiplerinin, bütün soyluların kutsal görevidir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

I

Ocağın son haftasıydı. Şubat ortasında Balun Canan'da Aziz Caralampio şenliği yapılacaktı. Aziz Caralampio Balun Canan kentinin koruyucu aziziydi. Aynı zamanda, Balun Canan'ı aşağı yukarı yirmi kilometre ilersindeki geniş bir çayırlıkta bulunan küçük bir kasabanın, Sapaluta'nın da koruyucu aziziydi.

Aziz Caralampio'nun nasıl olup da Balun Canan'a koruyucu aziz olduğunu cevaplamak zor olurdu herhalde. Kaldı ki Balun Canan kentini Şeytan'dan ve bütün öteki kötülüklerden korumak için neden San Caralampio'nun seçilmiş olduğunu ve onu kimin koruyucu aziz tayin ettiğini bilen kimse de yoktu. Cura'lar bile, Balun Canan'lı papazlar yani, Caralampio'nun kent için neden bu denli önemli bir aziz olduğunu kısaca ve açıkça belirtmek zorunda kalsalar, mahcup duruma düşerlerdi. Cura'lar da dahil hiç kimse, San Caralampio'nun aslında kim olduğunu, ne zaman yaşadığını, kendisini aziz katına yükseltecek ne yaptığını kesin bir biçimde söyleyemezdi. Herkes, Balun Canan'daki ana kiliseyle Sapaluta'daki kilisede tahtadan heykellerinin bulunması gerçeğiyle yetiniyordu, ve buralarda, bir San Caralampio'nun gerçekten varolduğuna kendini inandırmak isteyen herkes, karşısında somut olarak görebiliyordu onu.

Aziz Caralampio onuruna yapılan şenlik, saf ve çıplak bir ticaret etkinliğiydi aslında.

Bayram bütün bir hafta sürüyordu. Buna bağlı ön ve son kutlamalar da olduğu için, aslında rahat rahat iki haftayı bulurdu.

Bu iki hafta içinde Kilise, bütün yılın en yağlı işini yapardı.

Bayrama katılan dindarların paralarını, mallarını mülklerini sızdırmak üzere ülkenin her köşe bucağından buraya koşan yüzlerce gezginci satıcı ve kumarhane işleticisi çok iyi iş yapardı. Dilenciler, köturumler, yankesiciler, dolandırıcılar, üçkâğıtçılar ve zar parlatıcılar, falcılar, ateş yiyenler, kılıç yutanlar, varyete cam-

bazları bölük bölük boy gösterirlerdi.

Anneleri ve sütnineleriyle birlikte takım halinde varıp gelmiş garson kızlar sayesinde kantinler de canlanırdı.

Bu pek kutsal bayramda, devlet otoriteleri güneşin altında yapılabilecek her şeye izin verirlerdi. Çünkü belediye başkanı, vergi tahsildarı, ilan pulu yöneticisi ve polis müdürü için de bu iki hafta yılın en önemli ve en büyük işiydi. Bu büyük işler sayesinde, afallayıp şaşkına dönmüş onlarca karşı aday ve seçmenle birlikte ve yüzlerce revolver patlamasıyla, devlet memuru ve polis şefi seçimleri de canlandırılmış olurdu. Çünkü bütün satıcıların, açtıkları tezgâhlara karşılık güçlü oylar vardı ödeyecekleri. Kumar oynamak bütün Cumhuriyet'te yasa hükmüyle yasaklanmıştı. Bu konuda olağanüstü izni yalnız belediye başkanı, polis şefi ve politik şef verebilirdi, bunun için de kumar masası işletenler bu izni yüklü paralar karşılığında satın almak zorundaydılar. Ayrıca cantinero'lar da, kantin sahipleri yani, iki haftalığına garson kız çalıştırma iznini alabilmenin karşılığını gereğince ödemeliydiler. Garson kızların anneleri de belediye başkanına ve öteki hükümet adamlarına iyi karşılıklar ödemeliydiler ki, fırsat düşerse kızları bir müşteriyle birlikte bir saatliğine bir eve yollama iznini alabilsinler. Misafir odalarını ve gelinlik yataklarını saat ücretiyle garson kızlara kiralayan dindar yurttaşlar da, bu kiralama iznini güzel paracıklarıyla hükümet makamlarından satın almak zorundaydılar. Bu dünyada hiçbir şey bedava değildir çünkü. Garson kızları muayene etmek ve onlara sağlık karnesi düzenlemek için hükümet makamlarından ruhsat alan doktor da, bu ruhsatla ilgili olarak belediye başkanıyla anlaşmalıydı ki, ola ki daha iyi karşılık ödeyen bir başka doktor çıkıp ruhsatı almasın. Her garson kız haftada üç kez sağlık karnesini yenilemek zorundaydı. Belediye başkanı ve polis şefinin talimatı böyleydi. Ve her sağlık karnesine garson kız tarafından üç peso ödenecekti. Böylece doktor da, Aziz Caralampio onuruna yapılan dinsel şöleni yıl içindeki en iyi işi olarak görürdü. Orta sınıftan iyi müşterileri yalnız fatura karşılığı tedavi olurlardı, bu faturalar da bazen üç dört yıl ödenmeden kalabiliyordu. Oysa garson kızlar, anında ödeme yapan ve suratlarını ekşitmeyen namus sahibi müşterilerdi.

Hükümet makamları paralara karşılık öyle bir şey yaparlardı ki, kentte hiç kimse, para hükümet makamında oturan adamların

cebini boyluyor diyemezdi. Hükümet makamları, iki yüz peso tutacak kadar havai fişek ve maytap alır, halkı sevindirmek için fişek eğlencesi düzenlerlerdi. Roma tarihini okumuş falan değillerdi, ama doğuştan bilgelikleriyle eski Roma felsefesine yöneliyorlardı: Ekmek ve heyecan. Ekmeği de unutmazlardı. Bir meydanda bir sığır, birkaç da domuz kızartılır, böylece bütün yoksullar birer parça barbacao'larını alırlardı. Bu fişek işiyle barbacao işinde de yine hükümet makamları kazançlı çıkardı, çünkü fişekleri satmak isteyen adamla yoksullar için barbacao'yu gönderen adamın bu siparişi verenlere şeref payı ödemeleri gerekirdi ki yine bu işin peşinde olan bir başkası çıkıp siparişi almasın. Yeryüzünde kimse kimseden bedavadan halkı eğlendirmesini ve bedavadan yoksulları doyurmasını bekleyemez. Aptal yerine konmadan da kimse yapmaz bunu. Bu adamlar masraflarını çıkarmak istedikleri ve buna mecbur oldukları için, hükümet makamlarınca parası ödenen malın ancak yarısını teslim ederlerdi, ya da öyle kalitesiz mal verirlerdi ki, değeri yarısından bile çok daha az ederdi. İşin içinde bütün hükümet makamlarının şu ya da bu biçimde parmağı olduğu için de kimse işi fazla kurcalamazdı. Zaten bu yalnızca külfet olur ve kırgınlık yaratmanın ötesinde hiçbir işe yaramazdı, yok yere düşman edinirdi insan. Ne zoruna? Hiçbir şeyi kurcalamazsan hayat daha güneşlidir. Belediye başkanının da, vergi memurunun da, polis şefinin de, hepsinin yeterince derdi var yeryüzünde, bir de adamların kasalarını, hesap defterlerini, makbuzlarını, teslim belgelerini didikleyip zaten bunca acıklı olan hayatlarını daha da karartmanın âlemi var mı? Şeytan bilir kimin tarafından günün birinde gerçekten bir teftiş yapılırsa eğer, o teftişi yapacak olan kişiler, öyle çerez kabilinden kolayca kazanılan elli peso'nun değerini de hiç kuşkusuz çok iyi bilirler. Hem hepimiz kardeş değil miyiz, varsa bizim pisliğimiz var boynumuzda, bu da kardeşler arasında kalır elbette, ve tabii ülke içinde. Viva la Patria! Çok yaşa güzel vatan! Sevgili yurdunun neresi senin işlerin için elverişli değilse, oraya pusuda bekleyen can düşmanın için top ve cephane fabrikası kur.

II

Andres küçük bir carreta konvoyunu Socton'dan Sapaluta'ya götürmekteydi.

Bu yolda pek az güçlük çıktığı ve kurak mevsim olduğu için, Don Laureano bu konvoyun idaresini ona bırakmıştı. Ayrıca, Arriaga-Tullum yolunda olağanüstü çok yükü olduğundan, malların cinsi de zarardan korumak için çok deneyli carretero gerektirdiğinden, tam o haftalarda yaşlı carretero'larının hiçbirinden vazgeçemezdi de.

Andres'in götürdüğü kervan, mallarını carreta'larla Sapaluta'ya götüren çok sayıda satıcı, erkek ve kadın da taşıdığı için idaresi kolay cinstendi. Bu satıcıların hepsi mallarının sağ salim varmasına özel ilgi gösteriyorlardı. Yolda tekerlek kırılması veya bozuk bir yolun zorunlu onarımı türünden bir şey oldu mu, mallarını kurtarıp pazara zamanında varmak için hemen işe el koyuyorlardı.

İhtimal halkın kendine özel bir koruyucu aziz arayıp bulacak kadar fantezisi ya da azizler hakkında yeterli bilgisi olmadığı için Balun Canan'la aynı azizi paylaşan Sapaluta, bayramı Balun Canan'dan, iki hafta önce kutluyordu. İyi iş yapma güdüsü, Sapaluta'nın dindar insanlarını bayramlarını Balun Canan'daki bayramla üst üste düşürmemeye itmişti. Yoksa pazarı, çok daha büyük olan Balun Canan'la bölüşmek zorunda kalacaklardı.

Şimdi pazar tek başına onlarındı, ilk yağlı kaymağı alabilirlerdi.

Sapaluta'daki bayrama Balun Canan'dan yüzlerce ziyaretçi geliyordu. Bunlar, nicedir görmedikleri, oysa pek sevdikleri akraba ve dostlarını ziyaret etmek için bayramı fırsat bilirlerdi. Böylelikle bedava yemek ve bedava kalacak yer sağlar, otel parasından kurtulurlardı. Ev sahibine çok yük oldular diye arkalarından konuşulması gibi bir dertleri yoktu, bunları nasıl olsa duymuyorlardı çünkü. Sapaluta'nın iyi insanlarıysa, iki hafta sonra topluca Balun Canan'daki bayrama gidip buradaki akraba ve dostlarının yanında kalarak zararlarını karşılarlardı.

Ama bütün bunlar ticaret için yararlı oluyordu. Çünkü bir

kentten ötekine giden yüzlerce ziyaretçi tüketimi önemli ölçüde artırmaktaydı. Bir yerde tüketim çoksa iş de iyi gidecek demektir.

Yaklaşık yüz kilometre çapında bir çemberin içindeki bütün çevre, bu iki bayram dolayısıyla dört hafta boyu coşku içinde olur, ancak Semana Santa, yani Kutsal Hafta hazırlıkları gelip çattığında kendine gelirdi. Kutsal Hafta, ne kadar küçük olursa olsun her yerde ayrı ayrı, dışardan katılım olmaksızın kendi içinde kutlanırdı. O hafta eğlencenin can damarı, Judio'ları, yani Yahudileri yakmaktan ibaretti, mukavvadan gövdelerin içine maytap sokup rüzgâra fırlatmak yani.

Bu çifte San Caralampio şenliklerinde özellikle Kilise de masraflarını bol bol çıkarmaktaydı. Kimse bunu kötüye çekmezdi. Kilise, kırk dört bin başka azizin yanısıra San Caralampio'yu da yaratmıştı, onun için de bayramda kendini sıkıntıya sokmaması çok haklı ve anlaşılır bir şeydi.

Balun Canan'dan Sapaluta'ya gelen yüzlerce ziyaretçi, Sapaluta kilisesinde San Caralampio'yu selamlayıp kiliseye bağış yapmayı en birinci görevleri sayıyorlardı. Karşı ziyaretçilerin de, Sapaluta'dan Balun Canan'daki bayrama gittiklerinde Balun Canan katedralindeki San Caralampio'ya saygılarını sunup yine kiliseye bağış yapmaları, ruhlarının kurtuluşu için zorunluydu. Çevrenin bütün dindarları, ne Balun Canan ne de Sapaluta'da oturmuyor olsalar bile, San Caralampio'ya ibadette bir kusur etmemek için her iki bayrama da taban teperlerdi. Kiliseye iki kere bağış yapmak hiç yapmamaktan iyidir. Tedbir tedbirdir. Din işlerinde sevabı az yapmaktansa çok ve fazla fazla yapmak daha iyidir. Kiliselerdeki bağış kutularının üstünde de açık açık yazdığı gibi, kiliseye helal edilmiş tek centavo unutulmaz.

Sapaluta ve Balun Canan'daki kiliseler parayı yalnız dindarlardan almıyorlardı. Kilise, paranın kimden geldiğine ve nasıl kazanılmış olduğunu bakmaz. Onun tek endişesi, güveler ve pas tarafından yenen hazineler için toplanan parayı sayabilmektir.

Bütün satıcılar ve bütün kumar masası sahipleri, tezgâhlarını açıp da hükümet makamlarıyla tezgâh parası ve vergi konularında hesaplaşır hesaplaşmaz, dosdoğru kiliseye koşarlar, evde güzel güzel karıları ve çocuklarıyla kalmak varken onun yüzünden bu uzun ve eziyetli yolculuğu yaptıkları ve onun onuruna, onun çağrısıyla buraya geldikleri için, işlerini bol kazançla kutsaması için

San Caralampio'ya yakarmaya giderlerdi. Mum adarlar ve ne yeryüzünde ne de gökyüzünde hiçbir şeyin bedava yapılmadığını bildikleri için, San Caralampio'nun özel bağış kutularına bol bol bozukluk atarlardı. İnsan, üstünde kese oldukça vermelidir. Oysa yukardaki yolculuğa çıkarken kesen olmaz genellikle ve iş işten geçmiş olur. Cantinero'lar da işlerine Aziz Caralampio'ya şükran duasıyla ve değerli bozukluklarla başlarlardı. Comitèco'larının ve diğer alkollü içkilerinin satışından iyi bir kârı garantilemek zorundaydılar. Herkesten önce de garson kızlar, mesera'lar, Aziz Caralampio'nun önünde birkaç saat dua edip bağış yapar, ya da henüz bir şey kazanmadıkları için üstlerinde para yoksa, pazarlarının bir yüzdesini ona resmen söz verirlerdi. Ve çaresiz, cahil, el değmemiş garson kızlara annelik eden yol yöntem bilir yaşlı bayanlar, yakışık alacak bir vakarla azizin önünde diz çökerlerdi. Soylu hareketlerle siyah başörtülerini yüzlerine indirir, başları eğik, bir oturuşta yarım düzine rosario için dua ederlerdi. Onlar özellikle fazladan gitmek zorundaydılar, bağışta da öyle. Özellikle de bağışta. Çünkü onlar yalnız kendileri ve kendi ruhlarının kurtuluşu için dua etmiyorlardı. Küçük bir çabayla masum ve el değmemiş kalamayacak kadar yaşlıydılar artık. Ama bencil değildiler. Onlar, kendilerine emanet edilmiş, güzel yüzlü oldukları, ama açlıktan da ölmek istemedikleri için sürekli olarak kötülüğün çekiciliğine kapılan ve kendilerini koruyamayan zavallı gözdelerinin ruhları kurtulsun diye dua ediyorlardı. Anneler, dualarıyla ve zengin bağışlarıyla bu kızları bütün günahlardan arındırıyorlardı, hem de peşin peşin. Bu yapıldı mı iyi bir iş kapısı da açılmış olurdu, çünkü onlara böyle söylenmişti: İtikat edin, dua edin ve fedakârlık edin, o zaman günahlarınız affolur. İtikat edene ve güvenene uhrevi saadet yolu açıktır. Amin.

Dilencilerle sakatlar da karınca kararınca verirler, kendilerini bekleyen iyi işi onlara sunanın San Caralampio olduğunu unutmazlardı. Duaları biter bitmez sürüne sürüne kiliseden çıkarlar, tam o andan işe başlamak üzere kapıya ve merdivenlere otururlardı. Önce bir süre kapıya en yakın yerler için kavga ederlerdi. Ama sonra akıllarını başlarına toplar, içlerinden her birinin nöbetleşe ikişer saat kapıya en yakın yerde oturmaya hakkı olacak biçimde, ince ince saptanan vardiyalar halinde örgütlenirlerdi.

Böylece şenlik bütün dünyevi ve uhrevi makamlarca bütün

gönülleri hoşnut etmeye hazır edildikten sonra, iş başlayabilirdi.

Ve ağlamaktan kıpkırmızı olmuş gözler, duygulanmış yüreklerle, şu andan itibaren yeryüzünde asla kötülük etmeyeceklerine, yalnız sonsuz hayata hazırlanacaklarına ilişkin yeminlerle, büyük bir resmi kuddas ayini başlardı. Tedeum laudamus.

Büyük resmi ayin bitip dindar cemaat kiliseyi terketmeye başladığında, katedralin önündeki meydanda orkestra ve marimbo'lar hazır çalıyor olurdu. Kumarcılar bağırırlardı: «Se fue!», masalarındaki rulet yuvarlağı neşeyle vızıldardı. Satıcıların tezgâhlarından bangır bangır sesler yükselirdi: «Soy el mas barato del mundo! Dünyada en ucuzu ben satarım!» Kantinlerden «Otra copita!» sesleri yayılırdı: «Kuruyan boğaza bir ufak daha!» Dilencilerle sakatlar kilisenin merdivenlerinde sızlanır dururlardı: «Tengo, hombre, caridad, por Dios, me muero! Açlıktan ölüyorum, Allah rızası için bir centavito'cuk verin!»

Garson kızlar dudak boyalarını çıkarır, ağızlarını kıpkırmızı boyarlardı.

Aziz Caralampio onuruna iş başlamıştı.

III

Bu sırada Andres, satıcıları mallarıyla birlikte şu anda Balun Canan'da başlayan şenliğe ulaştırma görevini tamamlayarak kervanını Sapaluta'dan Balun Canan'a getirmiş bulunuyordu. Şenlik bitinceye kadar bekleyecek, sonra insanları yeniden evlerine, Tullum ya da Suchiapa'ya, ya da tam nereye istiyorlarsa oraya götürecekti. Eşyaların ağırlığında pek azalma olmazdı, çünkü satıcılar, satış yaptıkları yol ve meydanlarda, bu çevrede yapılmış ya da hazırlanmış yeni mallar satın alma fırsatını her zaman bulurlardı. Bunlar duruma göre, tütün, kahve, pamuk, pamuktan tilma, post, minder, hasır eşyalar, sepet, comiteco, seramik oyuncak olurdu.

Burada ucuza satılan bu malları yanlarında götürür, ya yol üstündeki yerlerde satar, ya da ta aşağılara indirir, demiryolu üstündeki yüksek kazanç sağlayabilecekleri büyük kentlere götürürlerdi.

Andres'in kervanı Sapaluta'daki şenlik sırasında boş yatmamıştı. Carreta'lar Balun Canan-Jovel arasında yarı yolda bulunan Tsobtajal'e kadar gitmişti. Kervan buradan, Tsobtajal Kızılderililerince yapılmış çanak çömleklerden oluşan esaslı bir yük almış ve yükü Don Laureano'nun diğer kentlerdeki komisyoncularına teslim etmişti.

Buna karşılık, kervan Socton'dan yola çıkarken Don Laureano, dönüşü zamanında yapabilmek ve öküzleri çok yormamak için, Balun Canan şenliği sırasında öküzlerin dinlendirilmesini ve iyi otlatılmasını emretmişti. Şimdiden yine çok miktarda yük almıştı üzerine ve öküzlerini iyi durumda istiyordu. Carretero'lar bu neredeyse iki haftalık molayı sonunda bir iyi yıkanarak, kişisel eşyalarını yeniden düzene sokarak ve olabildiğince sık sarhoş olarak değerlendirdiler.

Ekonomik ve toplumsal sınıflamada en alt kademede bulunan proletarya, bayram ya da tatil olup da çalışması gerekmediğinde sarhoş olur.

Daha iyisini bilmez. Zamanını kendi yararına kullanmayı kimse öğretmemiştir ona. Kimse ona, tüm hayatın boyunca senin adına başkalarının düşünmesine izin verme, kendini kendin düşünmeyi öğrenebilirsin dememiştir. O yalnız bir tek şey öğrenmiştir, bunu iyi öğrenmiştir ve bu da: İtaat etmektir.

Gençliğinden başlayarak bu kazınmıştır beynine. Babası ona itaati öğreterek başlamıştır işe. Yalnız itaat etmeyi, nè olursa olsun itaat etmeyi öğrendiği için de, bu arada kendini düşünmeyi unutmuştur. İçip sarhoş oluyorsa mazereti tatil günü olmasıdır ve şimdi mutluyum diye kendini aldatır.

Sarhoş olması patronunun yararınadır. Yeter ki iş zarar görmesin. Tatil günlerinde kendi başına yapacak daha iyi bir şey bilmediği için hemen her tatilde içer. Hiç değilse kafasını yormamış olur ve beye özellikle yararlı olanı da, borçlu kalır. İstediği kadar içsin. İstediğini yapabilecek ve yaptırabilecek özgür bir adamdır çünkü. Özgür adam olarak, sarhoş olmaya ve parasını canı istediği gibi harcamaya bal gibi hakkı vardır. Ama hep erken saatte sarhoş olmalıdır ki, iş yeniden başladığında bir aptallık etmesin.

IV

Tatil günleri, hele bayram günleri, carretero'nun yaşamına çok aralıklı dağılmıştı. Ancak öküzlere kesin dinlenme gerekince belki ona da bir gün tatil kalırdı, o da bir araba tekerleği onarılmayacaksa eğer. Öküzler tam gün tatil, hatta uzun tatil yaparlardı ve tatilde yemeklerinde eksilme olmazdı. İster tatilde olsunlar ister olmasınlar, ücretlerini tam alırlardı. Bunun için de öküzdüler ya. Kırık araba onarmaktan anlamadıklarına göre uyuyabilirlerdi. Eğer esaslı bir yük götürülmekteyse –Kervanda yedek öküz götürebilirlerdi– o zaman carretero'lara ne tatil ne pazar kalırdı. Çoğunlukla da bütün bir yıl boyu. Carretero tatile, ateşten devrilmiş durumda petate'sinin üstünde kendini yerden yere atıp kıvranırken erişirdi ancak, ya da bir carreta'nın altında kalıp bacakları hissizleştiği zaman.

Altı gün çalışacak, işlerini yoluna koyacaksın; yedinci günse, çalışmayacaksın ama Tanrı'yı öveceksin. Haftanın altı günü Cennet bahçesindeki elma ağacını seyretmekten başka işi olmayan Adem'le Havva için yapması kolay.

Ama carretero'lar Cennet bahçesinde değil, aksi halde uygarlık zarar göreceği için yükün bekleyemeyeceği tanrısal ekonomik düzen içinde yaşıyorlardı. Onlara hayat verdi diye, carretero hayatı verdi diye Tanrı'yı övecek zamanları yoktu. Sonsuz hayatının kurtulması için dua et, dünya servetlerini çoğaltmak içinse çalış. Bununla karnın doymaz gerçi, ama hiç değilse yeryüzünde hep köle kalırsın, ve sonsuz mutlulukla şenlikler günün birinde mutlaktır sana. Şu dünyada özgürlük ve durumunu iyileştirme peşinde koşma carretero, yoksa kötülüğün tuzağına düşersin, devletin iyi düzenlenmiş ilişkilerini kargaşaya sürükler, dikenli yollara saparsın. Sadık ve itaatli bir köle olmak, işlerini yoluna koymuş beylerin servetinde gözü olmaktan daha değerlidir. Eski, iyi, denenmiş yasadır bu. onun için de beyden çok köle vardır.

Carretero'ların erdemi böyle sorunlara kafa yormamalarından ibaretti. Öküzlerinin sağlığı ve arabalarının iyi durumda olmasından başka bir şeye kafa yoracak zamanları yoktu onların. Hiçbir şey düşünemeyecek kadar da yorgun olurlardı her zaman.

Onlar memnun olmak isterlerdi. Daha çoğunu değil. Ötesi onları daha çok yormaktan başka bir işe yaramazdı.

Ve bir tatil gününde, centavo'ları çıkışmamazlık etmez de kafalarını bir iyi dumanlayacak konyağı alabilirlerse memnun olurlardı. Bu durumda da kimse düşünmelerini bekleyemezdi.

V

Andres'in kervanı kentin dışında, El Puente'ye giden yola bitişik açıklık arazideydi.

Carreta'lar düzgünce sıraya dizilmişti ve carretero'lar geniş bir kamp kuruyorlardı.

Öküzler çayıra dağılmış otluyorlardı.

Öküzler çeşitli kereler yakalanıp küçük ırmağın kenarına getirildiler ve burada, derilerine yerleşmiş binlerce keneyi yok etmek için saatlerce yıkandılar.

Banyodan sonra kampa geri getirildiler. Carretero'lar, gerekirse tedavi etmek üzere hayvanların gövdelerinde dikkatle yara aradılar. Sonra hayvanlar mısır tayınlarını aldılar ve tamamını yiyince de otlamak üzere yeniden serbest bırakıldılar.

Çayırda yüzlerce sığır, at, katır, eşek otluyordu. Katırlarla eşekler asla sığırların yanında otlamaz, sığırlar da asla atların yanında otlamazdı. Otlayan hayvanların hepsi belli gruplar oluştururdu. Çoğunlukla da aynı beyin hayvanları bir gruptu, çünkü serbest otlayan hayvanlar, sahiplerinin corral'inde topluca büyümenin ve arada sırada tuzlarını aldıkları rancho'larına hep birlikte sürülmenin verdiği alışkanlıkla, topluca dururlar.

Ama birçok grup da sempatiden oluşur. Kimi gruplarsa, hayvanlar sahipleri tarafından boşlandıkları ve nereye ait olduklarını tümüyle unuttukları için, zorunluluktan oluşur.

Öbür daha gevşek gruplar, yalnızca bu büyük çayıra rastlantıyla gelen hayvanları bir araya toplar. Yani, mola veren carreta'ların öküzleri, ayrıca bir başına dolaşan satıcıların at, katır ve eşekleri.

Çayırda binlerce hayvan otladığı halde ortalıkta pek az grup görünür. Çünkü çayır öyle geniştir ki hayvanlar düzlükte tamamen gözden kaybolurlar. Nokta halinde bile görünmezler. Çayırda

öküzlerini arayıp bulmak carretero'lar için o kadar zor değildi. Yol üstünde ya da konaklama yerlerinde, öküzleri grup halinde kalmaya ve çok uzaklaşmamaya alıştırırlardı. Hayvanlar da ancak yakında yeterli ot bulamazlarsa uzağa giderlerdi zaten, ya da ot acıysa, veya otlak daha önce otlamış hayvanlar tarafından pisletilmişse.

Ayrıca carreta öküzlerinin diğer sığırlardan öyle önemli farkları vardı ki, çok uzak mesafelerden bile, görünenin carreta öküzü mü, yoksa sıradan sığır mı olduğunu anlamak deneyli carretero'lar için çok kolaydı. Carreta öküzleri, başka büyükbaş hayvanlarınkiyle karşılaştırılamayacak, kocaman, birbirinden çok ayrık boynuzlarıyla, heybetli, güçlü hayvanlardı.

Ama kentin önünde başka kervanlar da konaklamıştı. Öbür kervanların öküzleri de aynı çayırda otladıklarından, aramaya çıkan carretero'lar görünen bir grup carreta öküzüne yaklaşırken bazen beş ya da sekiz kilometre yol tepiyorlar, yanına gelince de bunun başka bir kervanın hayvanları olduğunu görüyorlardı, böylece onca yol boşa gitmiş oluyordu. Ama carretero'ların hepsi ülkedeki bütün taşımacıların özel işaretini bildikleri için, bir carretero'ya hayvanlarının yerini, kendininkileri ararken onlara rastlamış olan başka bir carretero söylerdi.

Şenliğin son üç gününde, çayırda otlayan hayvanların arkasından genel arama başlıyordu. Ne yana bakılsa çayırda binek ve yük hayvanını arayan yaya ve atlı adamlar görünürdü. Bazen, şenliğe atla gelmiş bir yolcunun, yolunu şaşırıp uzaklara giden hayvanını bütün bir hafta aramak zorunda kaldığı bile olurdu, çoğu kez onu bu uzun zaman sonunda da bulamaz ve yakındaki bir rancho sahibine, kendisi daha fazla beklemeyeceği için, hayvan bir yerlerde ortaya çıkınca kendisine haber verme görevini bırakırdı.

Şenliğin son günleri yaklaşınca, çayırda otlayan sürülerin sahipleri, at ve sığır sürülerine gözkulak olsunlar diye adamlarını gönderirlerdi. Çünkü şimdi, at ve katır hırsızlarının nezaret edilmeyen iyi hayvan peşinde çayırı taradıkları tehlikeli dönem geliyordu. Yola çıkan satıcı ve ziyaretçi kalabalığında, binilen ya da yük taşıttırılan hayvanın yolcuya mı ait, yoksa çayırdan mı çalınmış olduğunu kimse bir bakışta anlayamazdı. Yabancı at ve katırlara kendileriyle gelmesini söyleyenler carreta'ların gittiği geniş yollardan gidecek değillerdi herhalde. At üstündeki biri çayırdan

canı istediği tarafa çıkabilirdi. Eğer rastlantıyla, o civardan, bütün komşularının işaretini bilen ve bu arada hayvanları satın mı aldığını, kaça aldığını soran bir çiftçiyle karşılaşmazsa, çalıntı hayvanlar bir iki gün içinde Tabasco'da, hatta Guatemala'da olurdu.

Çayırdaki hayvanlar yalnız böyle yüzlerce kişinin bir arada bulunduğu şenlikler sırasında çalınabilirdi. Çünkü normal zamanlarda o kadar az yolcu olurdu ki, yörede oturanların her biri, yolcu neye benziyormuş, ne giymişmiş, yanında hangi hayvanları getirmiş, hangileriyle yola çıkmış, tek tek bilirdi. Yanında gidip gelirken bir yerlerden çalınmış olabileceği kuşkusunu uyandıran tek bir at bile olsa, adam herhalde iki saatte üç günlük yol alamazdı.

Bu nedenle normal zamanlarda çayırda sürüler ahırdaki kadar güvenlikte olurdu. Ama büyük çayırlık alanla birbirlerinden ayrılan iki kentteki büyük dini bayramlar sırasında, sürü sahipleri şenliğin son haftasında gece gündüz eyerin üstünde oturup sürülerini toplu tutmak zorundaydılar.

VI

Hani yük almak ya da boşaltmak için gemisi limanda duran denizci, saf taşralıların belki de öyle sandığı gibi aylak aylak dolaşmak şöyle dursun, üstelik çoğu zaman açık denizdekinden de çok ve sıkı çalışmak zorunda kalır ya, carretero'ların işi de tıpkı böyledir.

Öküzleri yıkamış, tedavi etmiş ve yemlemişlerse, bu kez carreta'ları alırlardı önlerine. Bundan sonraki on iki hafta içinde başlarına bir kırık olayı geldi mi yandılar demekti. «Allahın cezası tembel herifler, Balun Canan'da iki koca hafta yatarsanız böyle olur işte! Carreta'larınıza çeki düzen vereceğiniz yerde içip içip sızdınız tabii. Bu kırık tekerlek senin bir aylığına patlasın da öğren bakalım carreta'nı sağlamlaştırmayı,» derdi Don Laureano. «Sana günde otuz centavo'yu ne diye veriyorum sanıyorsun? En iyisi kafana sopayı indirecektim ki görecektin, uğursuz kancık köpeğin oğlu!»

Altı ay, hatta bütün bir yıl hiç tatil yapılmamış ve carreta'lar sürekli yolda olmuşlarsa neye benzerlerdi ki!

Carreta iki yüz yıl önce yapılmıştı. Elbette, iki yüz yıl önce ona yeni görünümünü veren parçalardan bugün biri bile yoktu üstünde. Önce sol tekerlek parçalanıp gitmişti, sonra sağ tekerlek, ardından dingil, daha sonra da üst çerçeve. En eski parçasının sağlam kırk yılı varsa, üstündeki en yeni parça en çok beş haftalıktı.

Carreta'nın tek tek her parçası, parçaların yenilenme sırasına göre yaşları ve dolayısıyla kullanım değerleri bakımından birbirinden çok farklı yerlerde bulunduğu içindir ki, bir sonraki yürüyüşte ihtimal hangi parçanın kırılacağını kestirmek, carreta'nın yapısı hakkında kesin bilgi ve çok deneyim isterdi. Bu parçaları yenilemek, carretero'ların mola sırasındaki görevleriydi.

Don Laureano, kendisi kervanda olmasa da, carretero'lardan hiçbiri bir şey belli etmese de, yürüyüşte yolunda gitmemiş şeyi yine de bilirdi. Hiçbir carretero, ne patronu kendine yandaş edinmek için, ne de bir şeyin acısını çıkarmak için, arkadaşına ihanet etmezdi. Bu, yaradılışlarına aykırıydı. Bu kadar alçalmayı akıllarından bile geçirmezlerdi.

Kendi aralarında, yürüyüşte ya da konaklama yerinde bazen kıyasıya dövüşürlerdi kuşkusuz. Bıçaklar, machete'ler ve sopalarla birbirlerine girerlerdi. Bol kan akar, sayısız yumru, rengi mora dönmüş suratlar oluşurdu.

Proleterler, yeryüzünün her tarafındakiler hem de, karşılıklı birbirlerinin kafalarını kırmakta ayrı bir zevk bulurlar. Dolayısıyla da patronlarının kafası sağlam kalır. Sefil ve umutsuz ekonomik durumlarının baskısı altında biriken öfke, proleterlerin birbirini kardeşçe paralamasıyla yatışır çünkü. Ekonomiyi bir güzel altüst etme fırsatı tam ellerine geçmişken, onların yeterli itici güçten ve sağlıklı bir öfkeden yoksun olmalarının nedeni budur.

Ama, carretero'ların bu ateşli kavgalarından geriye asla bir kin kalmaz, içlerinden biri bir kez olsun companero'sunu patrona gammazlayarak öc almayı aklından geçirmezdi. Onların namus ve ahlak anlayışına aykırıydı bu. Yine de Don Laureano, yürüyüşte olan biteni ve bunun nedenini oldukça ayrıntılı biçimde öğrenirdi.

Bir kere, duran bir kervanın yanından geçen ve tabii olan biteni gören atlı yolcular olurdu her zaman.

Bunlar Socton'a gelirler, bir sokak köşesinde Don Laureano'ya rastlarlardı, hatta bakarsın bir işleri olurdu onunla.

«Santa Catarina'nın çok yakınında kervanınızı yatarken gördüm Don Laureano. Kötü durumdaydılar, ilerleyemiyorlardı.»

«Ne olmuş peki Don Cesar?»

«Tekerlek kırığı. Bir öküz de kirişi kırmış. Coyote bilir nerelere koşacaklardı onu yakalamak için!»

Carreta'larla yolculuk eden satıcılar ve aileler de şöyle yakınırlardı Don Laureano'ya: «Bakın Don Laureano, sizin carreta'larla gitmek perişanlık. Adamlar üç kere araba devirdiler yolda. Uyudular da ondan. Bu muchacho'lar tembel herifler tembel, tan flojos. İyisi mi ben gelecek sefer Don Mauricio'yla görüşeyim benim yük için.»

Ya da Shimojol'dan bir tüccar, malı iki gün geciktiği için sert bir mektup yazardı Don Laureano'ya.

Don Laureano encargado'ya sorardı: «Niye yürüyüşte iki gün gecikme oldu ha? Cevap ver!» Bu durumda, hangi arabanın kırıldığını, bunun neden olduğunu, suçun kimde olduğunu kendi ağızlarıyla söylemek zorunda kalırlardı.

Ve arabası çöküp yürüyüşü engelleyen carretero bir ya da iki ay ücret kesintisi görürdü. Bu gerçekten çok yararlıydı, sonuçta carretero ne kadar çok çalışsa da yine idareli olmaya çabalar, kendisine ne kadar az eğlence hakkı tanısa da patronuna borcu azalmaz, tersine gitgide kabarırdı. Borçlu olduğu sürece de çalışmak ve borçlandığı efendisinin yanında kalmak zorunda olurdu. Gidip başka bir yer arayamazdı kendine; daha çok kazanacağı ya da daha az çalışacağı, günün birinde özgür ve bağımsız olmak ve canının çektiği şeyler, yaşantısını güzelleştirebilecek şeyler yapmak için daha çok umut besleyebileceği bir yer.

Bir tekerleğin kırılması ya da bir carreta'nın yoldan çıkması, arasıra yürüyüşü yarım gün engellemek ve yükü geciktirmekle kalmazdı yalnızca; kırık yüzünden veya bir carreta'nın devrilmesiyle, carreta'da taşınan malların kırıldığı ya da değer kaybettiği de çok sık olurdu. Bir porselen eşya veya bir ilaç sandığı, carretero'nun bir hatasıyla bir anda değerini yitirebilirdi. Hele kırık felaketi carreta aşılacak bir ırmağın tam ortasındayken başına geldiyse, ıslanmaması gereken mallar söz konusu olduğunda çoğu zaman bütün yük telef olurdu.

Malları kötü paketlemiş olan pazarlamacı zarara karışmazdı. Carreta'yla taşımalarda sorumluluk namına bir şey almazdı o.

Bunu satış şartlarının içinde hemen açıklığa kavuştururdu. Malların yerine iyi durumda varmasının sorumluluğu taşımacıya yıkılırdı. O da kötü paketlenmiş yükü üstlenmeyebilirdi kuşkusuz. Ama o zaman riski başka bir taşımacı alır, Don Laureano müşteri kaybederdi.

Ne için deneyli carretero'lar bulunduruyordu ki? Onlara o yüksek ücretleri ne için veriyordu ki? Durumlarını düzeltmek için onun yanına gelmek istediklerinde adamların eski patronlarına borçlarını ne için üstleniyordu ki?

Onlara ne için bağımlı peon'lar gibi değil de, kırbaçlamadığı, sırığa bağlamadığı özgür işçiler gibi davranıyordu ki?

Eğer bu işçiler onun zarar görmemesine birazcık da olsun önem vermeyeceklerse, uygar bir girişimcinin onlar uğruna bütün bu çırpınması ne içindi ki?

Yolculukta meydana gelen bütün hasarları carretero'larının borç hesabına yazması yalnızca haktı. Carreta'larına iyi baksalar tek kırılma olmaz. Yolu iyi tanısalar, yürüyüşte uyumak yerine gözlerini dört açsalar hiçbir zarar olmaz.

Yürüyüş süreleri aksatılıyorsa, ya da tekerlekler kırılıyor, mallar telef ediliyorsa, bu yalnızca carretero'ların kayıtsızlığındandı. Kayıtsızlığa asla göz yumulmamalı. Kendi ihmalleri yüzünden ortaya çıkan her zarardan adamları sorumlu tutmasa, carretero'ların kayıtsızlığına prim vermiş olurdu. Onlara içip uyusunlar diye değil, çalışsınlar diye para veriyordu, onun yararına çalışsınlar diye. İşçi kendi istediğini yapsa ve yaptırabilseydi dünya nereye varırdı? Sonuçta her işçiye bir kafa veriliyordu düşünsün diye. Öküzlerden zararı karşılamalarını isteyemezdi ya. Aklı başında her insan öküzlerin düşünemediğini bildiğine göre budalaca olurdu bu çünkü. Onun için öküzlere para da verilmez ya. Ama carretero'lar düşünebildikleri içindir ki para veriyordu onlara Don Laureano. Ve onlara para ödediği için de, onlardan onun yararını düşünmelerini istemeye bal gibi hakkı vardı.

VII

Carreta'ların gerçekte sürekli olarak içinde bulundukları du-

rumda, kırıkları bir tek şey önleyebilirdi. Bu da, uzun zaman yeterince iş görmüş carreta'ları toptan yenisiyle değiştirmekti. Ama bu, her carreta'nın birkaç parçası daha bir iki ay önce takılmış olduğu için basbayağı yeni gibi olduğundan kullanım değerlerinin anlamsızca israf edilmesi demekti, ticaret kaldırmazdı bunu.

Don Laureano işleri çoğalıp da carreta'larının sayısını artırmak istediğinde, öncelikle bir yerlerden kullanılmış carreta almaya bakardı. Ancak kullanılmışını alamadığı zaman yenisini ısmarlardı.

Bu durumda carretero'lara, ne zaman bir saat vakit bulsalar carreta'ları onarıp düzene sokmaktan başka çare kalmıyordu.

Aslında Don Laureano carretero'lara malzeme gönderse ya da gerektiğinde satın almak üzere yanlarına para verse, carreta'ların bu onarımı da daha kolay olurdu tabii.

Carreta'lar asıl vatanlarında, Socton'da olunca, buradaki iki araba yapımcısı carreta'ları iyi cins malzemeyle yenilerlerdi elbette. Ayrıca her kervan, yola çıkarken birkaç yedek yeni lastik, boyunduruk ve aks alıyordu yanına. Ama tek tek konvoylar çoğu kez iki üç ay vatanlarına uğramazlar, yalnızca Arriaga-Tullum ya da Jovel-Balun Canan arasındaki yolda, ya da yeterince yük aldıkları başka yollarda kalırlardı.

Carretero'lar yolda malzeme satın alabilecekleri para almazlardı yanlarına. «Bunu yaparsam,» derdi Don Laureano, «iyice aptallık etmiş olurum. Muchacho'lar yolda ilk karşılarına çıkan tienda'da içkiye yatırırlar parayı. Ya da zarda, peso makinesinde yerler. Onların ciğerini bilirim ben.»

Belki böyle deneyleri olmuştu. Ama gerçek oydu ki, carretero'lar yanlarına para mara almıyorlardı. Olsa olsa, yolda hayvanlara mısır almaları için bono verebilirdi onlara. Onun bonolarını, ki altlarını bizzat imzalamış ve mührünü basmıştı, nakit para kadar sağlam olduğu için ülkedeki herkes kabul ederdi.

Öküzlerin beslenmesi iyi olmalıydı. Çünkü bir öküz düşüp ölünce hiçbir carretero'yu sorumlu tutamıyordu Don Laureano, nitekim öküz çayırın birinde zehirli yaprak yemiş de olabilirdi, ya da yılan sokmuş olabilirdi öküzü. Düşüp ölmüş öküz yeni takılacak parçalarla yenilenemiyordu, onun için de carretero buna karşı hiçbir şey yapamazdı. Çünkü bir öküzün başına gelen, kendi kesin emri olmadan kuyruklarından tek tüy düşmesin diye serçelere

gözcülük'eden yüce iradeyle oluyordu.

Carretero'larda carreta'ları onarmak için gerekli malzemeyi alacakları ne para ne bono bulunduğuna göre, malzemeyi nasıl ve hangi yolla sağlayacakları onlara bırakılmış oluyordu.

Onlar da, birkaç aylık ücretlerinden olmamak için carreta'ları iyi durumda tutmak zorundaydılar.

Onun için de, nereden bulurlarsa bulsunlar, malzemeyi sağlamak zorundaydılar.

Malzemeyi ne dünyanın, ne göklerin, ne de hele devletin yasalarına uydurulamayacak bir yolla sağlamaktan, öbür dünyadaki korkunç bedele ilişkin olarak içlerine kazınmış inançları bile alıkoyamazdı onları. İlk elden düşünecekleri en yakındakiydi ve bu da ne olursa olsun araba kırılmasından sakınmaktı. Çünkü iyi, sadık ve itaatli bir işçinin ilk görevi, patronuna hizmet etmek, onun zenginleşmesine yardımcı olmak, onu her türlü zarardan korumaktı. Bütün öteki görevler bekleyebilirdi.

VIII

Bir carreta'nın tek tek parçaları içinde aynı yılda takılmış olanların sayısı ne kadar azsa, aynı malzemeden olanlar da o kadar azdı.

Kimi parçalar maun ağacındandı, kimi abanozdan, bir başkası sedir ağacından, kimi meşe, kimi çam ağacından. O konvoyun geçtiği yollarda karşısına çıkan bütün ağaç cinsleri bulunabilirdi carreta'larda.

Balun Canan'dan birkaç kilometre ilerde, El Puente yolu üstünde, göz önünde canlandırılamayacak kadar görkemli ağaçları olan harika, güzel bir çam ormanı vardı. Çok gerilerde kalmış zamanlarda Kızılderilileri bu görkemli ormanı tanrılarına yurt olarak sunmaya iten, bu ormanın güzelliğiydi herhalde. Tam ortasına, tanrıların hoşlanacağı gibi bir küme piramit ve sunak dikmişlerdi. Kızılderili tanrılarının bugün hâlâ o ormanda oturdukları pek düşünülemez; ama pirametlerin hepsi hâlâ oradadır.

Bu orman ne Don Laureano'ya, ne onun carretero'larına, ne de bu çayıra dağılmış ve carreta'larını onarmakta olan öteki carretero'lara aitti.

Carretero'ların bu piramitleri seyre gidecek zamanları yoktu. Onlara bakmaya meraklı da değillerdi, çünkü onların bütün merakı, carreta'nın iyi durumda olmasına çevrilmişti.

Piramitlere kadar gitmek çok da uzak gelirdi carretero'lara. Onlar yalnızca, dingillerini, boyunduruk kirişlerini, tekerlek parmaklarını adam etmek için gereken cinsten ağaçları buldukları yere kadar giriyorlardı ormanın içine. Sonra öküzleri yanaştırıyor, kullanılmaya hazır yedek parçaları kamp yerine çekiyorlardı.

Ormanın sahibi o saatte, Aziz Caralampio onuruna bir garson kızın kollarında olurdu büyük olasılıkla. Dolayısıyla ormanında kimin hırsızlık yaptığına pek aldırış etmezdi.

Ama, arabaları beyleri adına iyi durumda tutmak için daha başka önemli şeyler de eksikti carretero'larda. O yüzden de geceleri sürüne sürüne çayıra çıkıp birkaç baş sığırı boğazlayıveriyorlardı. Eskileri bükülmüş olduğundan yeni kayış kesebilmeleri için deriye ihtiyaçları vardı.

Carretero'lar kendileri için asla çalmazlardı. Onca hasretini çektikleri kuvvetli bir yemeği yiyebilmek için, yollarının üstünde ne zaman isteseler oradan bir tavuk, şuradan küçük bir domuz çalabilirlerdi kolayca. Fakat şu anda, sığırların zaten kesilmiş olması dolayısıyla iyi birkaç parça sığır etini kampa götürürken bile, vicdanlarında huzursuzluğa benzer bir değişiklik oluyordu.

Burada bulunan her kervan benzer ilişkiler içinde yaşadığına göre, her kervanın yeni sığır derisine ihtiyacı vardı. Bu yüzden birçok sığır, taşımacıların esenliği uğruna bıçağın altında kalıyordu.

Ağaç çalmak, ele geçerlerse sıkıntılı bir durumdu carretero'lar için. Ucunda azar işitmek ve belki de kafaya bir miktar kamçı yemek vardı. Ama sığır boğazlamak, eğer bir inek çobanı onları görecek olursa, iyice kötü bir durumdu. O zaman hapsi boylarlardı. Don Laureano carretero'larını hapiste bırakmazdı kuşkusuz. Çünkü işi için gerekliydiler ona ve adamların çalışıp ödeyecekleri borçları vardı. Borçları olmasa herhalde vız gelirdi Don Laureano'ya. Ama sermayesini kurtarmak zorundaydı. Onun için de, olay ortaya çıkınca sürü sahibine sığırın değerini öder, carretero'sunun yattığı Carcel Municipal'in bulunduğu yerin belediye başkanıyla polis şefine de yirmi peso dostluk parası verir, böylece carretero'su serbest bırakılırdı. Don Laureano'nun, gerek parasını ödediği öküz için, gerekse dostluk paraları için yaptığı masraflar carrete-

ro'nun borç hesabına yazılırdı çok haklı olarak. Çünkü Don Laureano carretero'larına ağaç çalma, öküz boğazlama, evlerden çivi sökme, gece vakti nalbantlardan demir aşırma görevi vermemişti hiçbir zaman. Konvoylarından biri bir hafta boyu yolun aynı yerinde kalacak bile olsa böyle görevleri hayatta vermezdi. Çünkü o, topluluğunun çok saygıdeğer, çok hatırı sayılır bir üyesiydi. Kutsal Kilise'nin önünde alçakgönüllülük içinde yaşıyor ve devletin yasalarını, her ne kadar bunları bazı ufak tefek konularda mülk sahipleri yararına reforma muhtaç görüyorsa da, bütünü içinde kusursuz buluyordu; çünkü bunlar, onun meşru yollardan kazanılmış mülkünü güvenceye alıyor, mülk sahibi olmayanları ise layık oldukları yere oturtuyordu.

Hepsi bir yana, burada, çayırlıkta konaklayan carretero'lar sonuçta carreta'ları eli yüzü düzgün bir duruma getirmekteydiler.

İşi karıştırabilecek bütün kişiler Aziz Caralampio şenliğinin sarhoşluğu içinde bulunduklarından, gerekli malzemenin sağlanması carretero'ların beklediğinden daha kolay oluyor ve iş, beklediklerinden daha hızlı yürüyordu.

Böylece sonunda onlara da, sürekli açıkta, kentten bunca uzakta, çan seslerini ve havai fişeklerin atıldığını ancak arasıra, o da güçbela duyabildikleri bu ezelden beri rüzgârlı çayırda yatmaktan kurtulup, bayramı daha yakından görecekleri bol zaman kalıyordu.

Bir şenliğe giden herkes gibi, orada özel bir şeylerin olacağını ya da ellerine bir karşılama armağanı düşeceğini umuyorlardı.

Ama şenliklerde şaşırtıcı şeyler, insan hiçbir şey beklemezse olur yalnız.

Ne olursa olsun, hiç değilse bir saatliğine, durmadan, hiç durmadan öküz ve carreta sesi duymaktan, öküz ve carreta görmekten, öküz ve carreta koklamaktan başka bir şey duymaya, başka bir şey görmeye, başka bir şey koklamaya müthiş ihtiyaçları vardı carretero'ların. Aydın bir insan bile, her Tanrının günü çevresinde öküzden başka bir şey görmezse olağanüstü bir hızla öküze döner.

DOKUZUNCU BÖLÜM

I

Akşamüstüydü. Aziz Caralampio şenliği doruk noktasındaydı. Aşağı kentte, ana kilisenin önündeki küçücük alanda dalga dalga insan kaynıyordu. Kaz sürülerinden çıkıyormuş gibi bağrışmalar, çığlıklar, patırtı, şamata, haykırmalar, böğürmeler. Sarhoşlar bangır bangır naralar atıyor, avaz avaz şarkı söylüyorlardı. Orada burada orkestralar çalıyordu. Müzisyenler, yamalı pantolonlu, yırtık pırtık flanel gömlekli ve yalınayaktı. Bir sonraki ara sokakta, bir kentsoylu evinin geniş potio'sunda çadır açmış olan sirkin önünde bir marimba çalıyordu. Bir başka marimba, Cabildo'nun, belediye binasının önündeki meydanda çalmaktaydı. Polisler her on dakikada bir, carcel'e tıkmak üzere bir sarhoşu sürükleye sürükleye belediye binasına götürüyorlardı.

Sarhoşlar, peon'lar ya da Kızılderili köylülerdi çoğunlukla. Onlar para cezası ödeyemezlerdi. Sarhoş olmalarının cezasını çalışarak ödemek zorundaydılar. Sabaha, uyuyup sarhoşluklarını attıklarında, birer çanağa sıcak, şekerli kahve konurdu kendileri için. Bunu içince meydanlarla sokakları temizlemek zorundaydılar, bunun karşılığında da, silahı dolu bir polisin gözetiminde yapılan temizlik işinden dönünce, kahve, iki kaşık fasulye ve birkaç tortilla alırlardı. Sokak temizliği kent bütçesi hesaplarına kim bilir ne yüksek gündeliklerle, ne harika işlenmiş olurdu. Ama her gün yeterince sarhoş hapse atıldığından, sarhoş bulunmadığı zaman da ortalıkta dolaşan Kızılderililer sarhoşluktan suçlu bulunduğundan –öyle olmasalar bile–, belediye başkanıyla defterdarın bu pek güzel işlenmiş ücretleri ödemeleri gerekmezdi.

Tabii tutukluların bakım harcamaları da işleniyordu. Tutuklu masrafları hesaplarına bakılırsa, tutukluların durumu kentin iyi ve namuslu sakinlerinin durumundan kat be kat iyiydi. Masraf he-

saplarından anlaşıldığına göre et, yumurta, meyve ve sigara veriliyordu tutuklulara. Doğrusu insan, böyle mükemmel davranış karşısında, Kızılderili yoksul toprak işçilerinin kendilerini her gün tutuklatmamalarına şaşıyordu yalnızca. Çünkü başka hiçbir yerde kent hapishanesindekinden daha iyisini bulamazlardı.

II

Kilisenin önündeki meydan çok çukurdaydı. Yağmur zamanlarında bu meydan, her defası, birkaç günden birçok kez su altında kalırdı.

Şu anda ise bir baştan öbür başa satıcı tezgâhlarının, mutfak çadırlarının, atış barakalarının, kumar bankolarının ve zar masalarının baskınına uğramıştı. Bu banko ve tezgâhlar arasındaki geçişler öylesine dardı ki, ortalıkta hayran hayran bakınan insanlar son derece yavaş ilerleyebiliyorlardı. Sonu gelmez bir yığılma, itiş kakış ve sıkışıklık vardı. Böylece insanda, sanki bu meydanda on, yirmi milyon insan varmış gibi bir izlenim uyanıyordu; oysa sayılacak olsa üç binin üstüne zor çıkardı herhalde.

Bu üst üste yığışan, adım adım ilerleyen, itişip kakışan ve birbirini ezen insanlar aslında burada ne aradıklarını hiç kuşku yok bilmiyorlardı. Burada satın alınabilecek hiçbir şey yoktu ki, değil aynını, daha iyi, daha ucuz ve kat kat dayanıklısını, istedikleri her zaman kentteki herhangi bir dükkândan alamasınlar. Ama herkesin suratında, burada bir peso'luk madeni paraya karşılık değerli altın paralar bekliyormuş gibi bir ifade vardı.

İnsanlar buradan aldıkları şeyleri ihtiyaçları olduğu için değil de, gördükleri için, para harcamaya istekli bir ruh hali içinde bulundukları için, becerikli satıcılar onları cesaretlendirdiği için alıyorlardı. Bunu ya da şunu dünya yüzünde başka hiç kimseden değil, yalnız kendisinden alabileceklerine, buraya gelmiş olmasının onlar için büyük ve özel bir şans olduğuna, bu satın alınacak şeye tam şu anda ihtiyaçları olmasa bile yarın mutlaka gereksinim duyacaklarına, o zaman da çok geç olacağına ve hayatlarının büyük fırsatını kaçırmış olacaklarına onları inandırdığı için.

Böylece insanlar belli bir biçimde sersemliyorlardı. Bağrışmanın, gürültünün, müziğin, satıcıların haykırışlarının ve çevrelerindeki, sanki ertesi gün büyük bir afet her şeyi yok edecekmişçesine aldıkça alan insanların itişip kakışmasının etkisi altında, burada kendileri ve davranışları üzerindeki tüm denetimlerini yitiriyorlardı. Kafaları şişip ağırlaşıyor, sakin düşünemez oluyorlardı. Böylece, en anlamsız, en aptalca şeyleri, çirkin ve hiçbir biçimde kullanamayacakları eşyaları aldıkça alıyorlardı. Ve çevrelerinde aldıkça alan insanları gördükçe aldıkça alıyorlardı.

Atış barakalarında ve dikine yerleştirilmiş kartondan karakedilere top atılan pavyonlarda da durum aynıydı. On centavo'ya, havalı bir tüfekle küçük bir hedef levhasına üç kez ateş etme hakkı vardı. Bir nişancı üç kez siyaha denk getirmeyi başarırsa, ödül olarak son derece süslü püslü ve altın yaldızlı bir vazo alıyordu. Böyle vazolar daha büyük kentlerde yirmi centavo'ya satılırdı ve biraz olsun zevki olan hiç kimse satın almazdı bunları. Burada, bu küçük kentte bile, ki burada günün modası, büyük kentlerde otuz yıl önce sıra malı olmuş şeylerdi, bir tüccar böyle vazoları ve atış barakalarıyla vurma pavyonlarındaki öteki şeyleri müşterilerine zor satardı herhalde. Ama bu eşya bir atış barakasında kazanılınca armağan gibi oluyordu. Eve taşınır ve evde bir yere yerleştirilirdi. Gerçi evdeki tüm uyumu bozardı ama, böyle güzel yaldızlanmış bir vazoyu çöpe atmaya kim kıyabilirdi. Vazo olarak kullanmak denenirdi. Fakat içine gerçekten çiçek konunca, Çekoslovak fabrikatörler vazoya iyi bir denge vermeyi şatafatlı bir görünüm vermekten daha az düşünmüş oldukları için vazo, içindeki suyla birlikte devrilirdi. Ve vazo dünyada hiçbir işe yaramadığı için, nişancının evinde bir yere konmuş olurdu yalnızca. Bu yüzden de asla kırılmaz ve kuşaktan kuşağa geçebilirdi.

Bu yolla insanların zevki hep böyle yönlendirilmiş kalır ve her yeni kuşak, bir atış pavyonunda böyle bir vazo kazanabilmek uğruna on centavo'luk üç atışı yirmi kez yapmaya uğraşırdı.

Atış pavyonunda gerçekten bir şey kazanmak o kadar kolay değildi elbette. Ancak rastlantı eseri bir şey kazanılıyordu; rastlantıysa, bir yere isabet ettirmek isteyip de bambaşka bir yere üç kez nişan almışsan gerçekleşirdi ancak. Havalı tüfekler öyle ayarlanmıştı ki rastlantı bile pek ender olurdu. Atış yaptıran adam,

vazolarıyla, beyler için traş kaplarıyla, Saale nehri kıyısındaki hallerden alınma Japon yelpazeleriyle, çalar saatleri ve Meryem Ana resimleriyle iki yıl boyunca kırk çeşit feria ve kutsal şenliği dolaşabilir, günün birinde ona yeniden rastlandığında yine aynı vazolarla aynı çalar saatleri koymuş olurdu. İnsanlar da, uzun zaman durmaktan paslanmış ve birçok kere paketlenip açılmaktan hırpalanmış bir çalar saat kazanacağım diye, hâlâ on centavo'ya üç atış yapıyor olurlardı.

Ama atış pavyonundaki adam nazik bir adamdı. Birisi çok atış yapmış ve çaba gösterip bir iki de iyi atış yapmışsa, bir vazo değil ama atış yaptıran adamın iyi niyetli baş sallamalarını kazanıyordu. «Otra vez, caballero, mas buen suerte, gelecek sefere şansınız daha çok olur!» Böylelikle mükemmel atış, atışı yapanı şenliğe katılan öteki kişiler arasında pek önemli bir adam katına çıkaran bir madalya almış oluyordu.

Dikine konmuş sigara paketlerine de ateş edilebiliyordu. Yüz paket sigara üç peso'ydu ve bütün dükkânlarda paketi altı centavo'ya satın alınabiliyordu. Oysa burada, şenlikte, böyle bir paket kazanacağım diye, insanlar her biri on centavo'luk üç atışı on kez yapmak için birbirlerine giriyorlardı.

İnsanlar delicesine pek çok kör atış yapıp da paralarını yeniden kazanmak istediklerinde, kumar bankolarına ve rulet masalarına gidiyorlardı. Burada bir anda yirmi beş centavo'ya beş peso kazanmak işten bile değildi. Bu fırsat kaçırılmazdı ve herkes, bayrama gelip de insanlara bir gecede zengin olma fırsatını verdiği için ruletçiye hayırdua ediyordu. Tüfekle atış yapılan barakaların sahipleri, top atma pavyonlarının patronları ve benzer kişilerin hepsi dolandırıcıydı, bunu bütün bayram ziyaretçileri bilirdi. Tüfekler hedefe ateş etmezdi, atış kuvveti aşırı zayıftı ve tek bir sigara paketini vurmazdı, meğerki atış yaptıran adam öyle istesin ve paketi hafif bir dokunuşla yıkılacak biçimde, bilerek arkaya doğru eğik koysun. Yeni müşteri çekebilmek için arasıra birkaç paketi de kazandırması gerekiyordu elbette. Kartondan kedileri olan adam da, kedinin ayakta durmasını sağlayan tahtanın altına bazen bir fasulye tanesi koyuyordu ki, kedi düşsün ve atıcı, altın bir cep saati kazanmak için yeniden şansını deneyeceği altı bedava atış kazansın.

Ama ruletçi namusluydu. Bu belliydi. Parasını koyan her ziyaretçi ruleti çevirebiliyordu ve birisi rulctin eğri durduğunu ileri sürdü mü hemen ayar yapılıyordu. Bu işte dolandırıcılık yoktu. Buna polis de asla göz yummazdı zaten. İlginç olan bir tek şey vardı, o da rulet masasında sürekli kazanıp zenginleşenin ruletçi olmasıydı. Yoksa adam o yüksek vergileri nasıl öderdi! Hem o da yaşamak isterdi. Gene de, buraya peso'larını yatıran bütün kişilerin, ruletçinin buraya herkesi zengin etmek amacıyla geldiğine kesin inançları vardı. Oyuncular, canla başla para koymalarına karşılık zengin olmayıp tersine varlarını yoklarını yitirdikleri zaman da, kabahati yalnız kendilerinde buluyor ve çok şanssız olduklarını, zaten bu şanssızlığın her zaman kendi alınyazıları olduğunu söylüyorlardı.

Kuşkusuz burada oynayan akıllı kişiler, rulet sahibini bir peso olsun içeri sokabileceklerini bir an bile ummuyorlardı. Rulet sahibi için öyle bir tehlike olsaydı buraya gelmezdi. Fakat akıllılar, kendileriyle birlikte oynayanların parasını kazanmak ve böylece pazarı rulet sahibiyle bölüşmek için oynuyorlardı. Akıllılar saatlerce ayrılmıyorlardı masanın başından. Belli kurallara göre para koyuyorlardı. Sık sık kazanıyor ve böylece rulet sahibinin yeni müşteriler çekmesine yardımcı oluyorlardı. Çünkü rulet sahibi akıllılara kazandıkları paraları gürültülü çığlıklarla ödüyordu: «İşte caballero, toston'unuza karşılık yine bir elli peso kazandınız. Beni iflas ettireceksiniz siz. Yarın masamı kapatacağım. Bakılacak bir ailem var benim. Ama namuslu adamım ben. Yeni oyun başlıyor caballeros. Oturun, oturun caballeros! Se fue. Rırrr. Quince negra. Kim siyaha on beş koydu? Hiç kimse mi? Oturun caballeros, oturun, yeni oyun başlıyor!»

Akıllılar gerçekten kazanırlardı. Yirmi peso, otuz peso. Ama yüz peso kazanıp öyle bırakmak isterlerdi.

Gecenin 1'inde rulet masası kapandığında, sahibi bütün işi tek başına yapmış olur, akıllıların cepleri de aptallarınki kadar boşalmış olurdu. Günü kazançla kapatan tek kişi ruletçiydi.

Ruletin ve nakit paraya oyun oynanan ötcki masaların yalnızca gece 9'a kadar çalışma izni vardı. Ancak şartlı ruhsat almışlardı. Oysa iş asıl saat 9'dan sonra başlıyordu, çünkü bu saatte caballero'lar karılarını yatmaya gönderirlerdi. Artık özgür ve bağımsızdılar.

Polis şefi, rulet saatinin dolduğu haberiyle birlikte bir polis memuru gönderdi. Rulet sahibi masayı bir süre için yardımcısına bırakıp, polis şefini bulacağı cantina'ya gitti.

«Bir copita, jefe? Bir kadehçik?» diye sordu. Konuştuğu hükümet adamının yanıtını beklemeden iki büyük kadeh comiteco anejo ısmarladı. Henüz ellerindekilerin yarısını içmişken iki bardak daha ısmarladı. Sonra cebinden beş peso çıkarıp, polis şefinin aşağı sarkmış eline sıkıştırdı, bir gözünü kırparak, «Aileniz vardır tabii, Jefe? Çocuklar için,» dedi.

Saat 10'a kadar ruletin civarında polis görünmedi. Neşe içerisinde oynanıyordu. Ruhsata göre, aynı kişi tarafından aynı yere beş centavo'dan fazla para konmasına izin yoktu. Herkes on ayrı numaraya oynayabilir ya da her defasında toplam beş centavo'dan fazla koyabilirdi tabii. Akşamın yedisinde, birisi çeyrek peso'dan az koyarsa ruletçi hemen isteksiz bir tavır takınırdı. 8'de numaraların üstünde yalnızca yarım peso'lar görünürdü. Saat 10'da ruletçi numaraların üstüne beş peso kabul ederdi.

Saat 10'da, bunun artık son oyun olduğu ve oyuna devam edilmesine izin olmadığı haberiyle birlikte yine bir polis memuru göründü. Ruletçi memura bir peso verdi.

Ardından bir cantina'ya gitti yine. Bu defaki bir başkasıydı. Fakat tam isabet, polis şefini buldu. Ruletçinin uzun zaman kaybetmeden ve uzun uzun aramaksızın polis şefini doğru cantina'da anında bulmayı becermesi, zekâsının kanıtıydı. Bu yine iki kadeh comiteco anejo'ya patladı. Fakat bu kez aile için on peso'ya.

Şimdi bu kadarla da kalmadı. Polis şefi, bir masada oturan ve önüne bir şişe bira koymuş olan bir beye doğru belli belirsiz bir baş işareti yaptı.

«Başkandır, belediye başkanı,» dedi polis şefi.

Rulet sahibi derhal anladı.

O masaya doğru yürüdü.

«Como esta, Senor Başkan, nasılsınız?»

«Ah, Don Claudio, que tal? İşler nasıl? Size söylemem gerek, saat 10'dan sonra ruleti işletmenize hiçbir şekilde izin veremeyiz. Ruhsat şartlarımızı biliyorsunuz.»

«Derhal kapatıyorum Senor Başkan, yalnızca bir iki oyun daha. Bazı beyler mutlaka rövanş istiyorlar da. Bunu kabul etmemezlik edemem tabii. Beyler heyecanlı, bir rezalet çıkabilir, hatta

bir iki düzine revolver bile patlayabilir belki.»

«Hakkınız var Don Claudio,» diye başını salladı belediye başkanı, «bu koşullar altında, pekâlâ fakat çok da uzun olmasın, anlıyorsunuz. Oturup bir şişe bira içmez miydiniz?»

«Beni bağışlayacaksınız Senor Başkan,» dedi rulet sahibi, zaten hiç de ciddi söylenmemiş daveti ustaca geri çevirerek. «Fırsat düşmüşken,» diye sürdürdü, fakat bir yandan da işinin başına koşmaya can atar gibiydi, «duydum ki burada bir hastane yaptırmak istiyormuşsunuz. İzin verir miydiniz Senor Başkan, küçük bir yardımda bulunsam?»

«Kent halkının teşekkürleriyle,» dedi başkan yanıt olarak.

Rulet sahibi cebinden beş altın çıkardı, belediye başkanının hemen önüne bırakıp, başkanın masanın üzerinde dinlendirdiği kolunun altına doğru itti.

Ruletçi daha elini yeniden pantolon cebine sokmadan, altınlar kayboldu.

«Yüksek izninizle Senor Başkan, şimdi acele etmeliyim, bir rezalet çıkmadan gitmem gerekiyor.»

«Bueno, Don Claudio, ama söylediğim gibi, çok uzun değil.»

Gece saat 1'de rulet hâlâ dönüyordu. Asıl iş şimdi idi. Şu anda finquero'lar oynuyordu, büyük toprak sahipleri.

Yarım ya da ancak bir peso koyabilen bütün öteki insanlar artık yanaşmaya bile cesaret edemiyorlardı. Onlara fiş satılmıyordu. En ucuz fiş beş peso'ydu. Yalnız fişlerle oynandığı için de, polis şefi ya da belediye başkanı sonunda işi ciddi tutacak olsalar bile ruletçi fişlerin tanesinin yalnızca beş centavo olduğunu rahatlıkla açıklayabilirdi. Hiç kimse, bir gözlemci bile, fişlerin hangi fiyattan satıldığını görmeyi başaramazdı.

Polis şefi, bir cantina'da ruletçi tarafından üç kez daha ziyaret edildikten sonra, polislerine, sarhoşları ve olay çıkaranları izlemeleri, rulet masasındaki finquero'ları rahatsız etmemeleri görevini vermişti.

Aynı biçimde belediye başkanı da üç kez daha ziyaret edilmişti. Hastane meselesi için. Sonra yatmaya gitmiş ve kenti oyun oynayan finquero'ların koruyuculuğuna emanet etmişti. Onların koruyuculuğunda emin ellerdeydi kent; çünkü finquero'lar huzur ve düzenden yanaydılar, varolan düzeni iyi buluyor ve Tanrı tarafından böyle istenmiş olduğunu düşünüyorlardı.

ONUNCU BÖLÜM

I

Andres akşamüstü geç vakit kente gelmişti, artık akşam oluyordu.

İnsanların amaçsızca gidip gelmeleri daha da sıklaşmıştı. Satıcıların bağırtıları, seslerin kısılmış olmasına karşın daha da yüksekti şimdi. Her yanda bağrışılıyor, gürültü kopuyordu. Aslında neden, kimse bilmiyordu.

Fakat bir arada olunca bağrışmayı sevmek insanlara özgüdür. Tek tek herkes bir başkasının sesini bastırmaya can atar, çünkü herkes kendi söyleyeceğini öbürünün söyleyeceğinden daha önemli görür.

«Aqui, aqui, la seda legitima de Francia y la mas barata. Tek hakiki Fransız ipeği, dünyadaki en ucuz fiyata yalnız bende.»

Bas bas bağıran satıcının, dalgalanıp parıltısı görünsün diye upuzun, bayrak bayrak havalara kaldırdığı hakiki Fransız ipeği, Yucatan'dan Henequen ürünüydü. Fakat satıcı Fransız ipeği olduğunu böyle avazı çıktığı kadar haykırdığı için, çevrede duran kadınlar buna inanıyorlardı; çünkü adam yalan söylüyor olsa, böyle bağırırken kendi yalanından boğulurdu mutlaka. İpek satıcısı, küçük kentlerdeki Meksikalıların İspanyolca olarak en ustaca nasıl aldatılıp kandırılacağını bilmeye yetecek kadar uzun bir süre ülkede kalmış Tabascolu bir Arap'tı.

Bitişiğinde, ilaç satan Kübalı bir komşusu vardı. Tek bir insan hastalığı yoktu ki onda tam buna yarayacak bir ilaç bulunmasın. Kökler, otlar, haplar, ruhlar, sular.

Bir İspanyol'un, üstünde Peru diş tozu sattığı bir tablası vardı. İddia ettiğine göre ta İnkaların kullandığı tozdu bu. Peru ve Bolivya'da harabelerdeki mahzenlerden çıkarmıştı bunu. Bu harika diş tozundan çok yoktu elinde. Ancak birkaç yüz kilo daha. O

da satılırsa, dişlerini sürekli korumak isteyen kişiler havalarını alırlardı. Hazır almışken bir yerine beş paket almalarını öneriyordu insanlara. Yapabilecekleri en iyi yatırımdı bu.

Konuşmasının burasına gelince, o sırada ortalarda dolanmakta olan küçük bir Kızılderili çocuğu yanına çekti. Bir büyücü gibi bir sürü laf ve büyük tavırlarla çocuğun ağzını açıp bir parça tozu dişlerine sürdü. Çocuğun dişlerini parmağıyla bir o yana bir bu yana parlatırken, «Kardeşler, bu toz için diş fırçasına gerek yok. Eski İnkaların bu harika diş tozunda dişleri işaret parmağıyla temizlemek yetiyor, tıpkı eski İnkaların yaptığı gibi,» dedi. Durmadan konuşup malını göklere çıkararak bu işi bitirince, ağzına şar diye su boşalttı çocuğun. Çocuk, ağzını çalkalayıp suyu tükürmek zorunda kaldı. Sonra tozcu, çocuğun ağzını yeniden açtı, çocuğun normalde açabileceğinden çok daha kocaman olarak. Sonra da çocuğun yüzünü bir makineymiş gibi dört bir yana çevirdi. Çocuk, göz kamaştırıcı beyaz dişleriyle sırıttı. Çevrede dikilen insanlar, Peru diş tozuna gerçekten ihtiyaç duyduklarına ve dişlerinin kötü durumda olmasının nedeninin bu olduğuna kanaat getirmişlerdi artık. Bir taneyle tüm hayatları boyunca idare edemeyecekleri için önerilen beşer paketleri aldılar. Şimdiden sonra hayatta bir daha diş ağrısı çekmeyeceklerinden yana içleri rahattı. Onlara böyle söz verilmişti.

Tozcu tarafından sergilenen dört küçük Kızılderili çocuk, adam başı iki centavo ücret alıyorlardı. Karşılığında, dişlerini tozcunun yardımcısının köşe bucak bir yerlerde hazır bulundurduğu yeşilimsi sarı renkte mısır unu hamuruyla ovalamakla yükümlüydüler, sonra da çocuklar, sıraları gelince tozcunun dikkat çekmeden onları kalabalığın içinden çekebileceği şekilde, çevrede dolanıyormuş gibi tozcunun yakınında yer alacaklardı.

Tozcunun yanında başka masa yoktu, ama iki adamla bir kadın vardı burada. Adamlardan birinin gitarı, öbürünün kemanı vardı; kadınsa, elinde kırmızı, yeşil, sarı, mavi kâğıt parçaları tutuyordu.

«Bir yenilik, kardeşler,» diye bağırdı gitarlı adam. «Şimdi 'Soy Virgencita'yı çalıyoruz, 'Henüz kızoğlankızım ben, saf bir bakirecik' Haydi dinleyelim!»

Diz çöktü, gitarını öne uzattığı dizine dayadı, akordunu yaptı,

köprünün yerini değiştirdi ve tellere dokundu.

Keman girdi, sonra kadın şarkıyı söylemeye başladı. İlk kıtadan sonra erkekler de şarkıya katıldılar.

Yumuşak, biraz inildeyerek, ama son derece uyumlu seslerle söylüyorlardı. Kadın şarkıyı elinde tuttuğu kâğıtların birinden okuyormuş gibi yapıyordu. Oysa her sözcüğü ezbere biliyordu. O ve erkekler, çaldıkları bütün parçalar gibi bu şarkıyı da herhalde bin kereden fazla söylemişlerdi.

Bunlar corrido cantadore'leriydiler, oradan oraya dolaşan ve Meksika'daki hiçbir şenliği kaçırmayan Meksikalı balad şarkıcıları.

Şarkıyı sonuna dek söyledikten sonra, çevrelerini sarmış yoğun insan kalabalığına seslendiler: «Az önce burada tatlı ve parlak tonlarda çaldığımız, sizleri memnun eden ve bize büyük sevinç veren bu harikulade balad, artık sizlerin başımızın üstünde yeri olan kıymetli emirlerinize amade. Dos surtidos cinco centavos, cinco surtidos diez, nada mas, quien, cuales. Beş centavo'ya iki çeşit, on centavo'ya beş çeşit. Kim ister, hangisinden vereyim?»

Kâğıt parçaları elden ele dolaştı, incelendi, seçildi ve yirmi ya da yirmi beş centavo'luk satıldı.

Satış durunca şarkıcılar bağırdılar: «Bakireden isteyen başka kimse yok mu? Oiga, oiga, amigos, öyleyse yeni bir şarkı, yepyeni bir şarkı: General Santana'nın Hayatı, Yaptıkları ve Ölümü. Yoksa size Churubusco'lu Gringolar'ı mı çalalım? Söyleyin, isteğinize göre çalarız.»

Kemancı kemanını akort etti ve yeniden bir corrido söylendi.

Burası Andres'in durduğu yerdi. En ucuzu burasıydı. İnsan saatlerce dikilip balad şarkıcılarını dinleyebilirdi. Balad almak zorunda değildi. Andres iki corrido seçip bir kırmızı, bir de yeşil kâğıt aldı. Kâğıtları baştan sona okudu, katladı ve sigara paketinin bulunduğu gömlek cebine soktu. Sonra kiliseye gitmeyi kendine borç bildi.

II

Kilisenin kapıları ardına kadar açıktı. Kilisenin önünde, meydanda hüküm süren dünyevi yaygara ve gürültüler arasıra kilise-

nin içindeki küçük orgun sesiyle karışıyordu. Ama dışardan daha çok, kilisedeki insanların rahiplerin çağrılarını yanıtladıkları tekdüze terennümler duyuluyordu.

Andres Katolik dini hakkında çok şey bilmezdi. Bildikleri, Hıristiyanlık hakkında bildiğinden daha da azdı. Öğrendikleri oldukça karışıktı. Doğru dürüst yalnız bir şeyi biliyordu, o da dinsel görevin gerektirdiği törenlerdi. Doğru haç çıkarabiliyor, kendini suyla doğru ıslatmayı biliyor, ne kadar diz çökeceğini ve duanın belli yerlerinde kaç kez haç çıkaracağını biliyordu.

Katolik dini hakkında bildiği, annesinin ona öğretebildiği, finca'nın kulübelerinde komşuların bildiği ve finca malikânesinde çalıştığı sıralarda pek bir şey anlamadan az çok kaptığı kadardı.

Don Arnulfo ailesinin din hakkında bildiği ise sınırlıdan da öteydi. Onların dini de çok çok ayinlerle basmakalıp duaları ve Ave Maria'yı kapsıyordu. Yarı aydın bütün insanlar gibi yüzeyselliğe ve kuralları kuru kuru yerine getirmeye yöneltilmişlerdi ve bunlar o denli öne çıkmıştı ki özü unutulmuş, ayinler doğrudan dinle eş tutulmuştu.

III

Bu meydandaki kilise yükseğe kurulmuştu. Temelinin meydan yüzeyinden yüksekliği on metreden fazlaydı herhalde. Onun için de bina, yağış zamanında sık sık olan ve meydanı göle çeviren su baskınlarından etkilenmiyordu.

Ama kilise için böylesine elverişli olan bu alanı İspanyol rahipler keşfetmiş değillerdi. Tersine, kiliseyi binlerce yıldır burada bulunan eski Kızılderili piramit tapınağının temelinin üstüne kolayca dikivermişlerdi. Yalnızca pek azı dışında, Meksika'daki bütün kiliseler eski Kızılderili tapınaklarının ya da piramitlerin temelleri üstüne kurulmuştur.

Kiliseye çok geniş, taş bir merdivenle çıkılıyordu; bu öyle genişti ki, iki ucu kilisenin ana kapısından çok uzağa düşüyordu. Sayısız insan, erkekler, kadınlar, çocuklar, Ladinolar, Kızılderililer, merdivenden çıkıyor ya da iniyorlardı.

Kadınların hepsi başlarına siyah pamuklu başörtüler bağlamışlardı; kadınların kiliseye başı açık girmeleri yasaktır. Kadının

saçı görünürde olmamalıdır. Her yerde pusuda bekleyen ve iyi Katolik kiliselerine de sızan kötülük, erkekleri, hatta Cura Efendileri bile, kilisenin içinde günahkârca düşüncelere yöneltmek için kadınların saçını kullanabilir.

Ama geniş dış merdiven yalnız dindar kilise ziyaretçileriyle değil, gece gündüz basamaklarda oturan ve ziyaretçiler kadar çok olan dilencilerle de doluydu. Kilise insanlara sevap işlemeyi öğretir. Özel mülkiyetin katmerli güvencesi olarak. Açlarla umutsuzların kaybedecek bir şeyleri yoktur ve özel mülkiyete saldırmaya, hatta devrim yapmaya kolayca meyledebilirler. Fakat tüm açlarla umutsuzlar sevapla doyurulamayacağı için, sevap işlemek de bütün diğerleri gibi ciddi bir iş olur. Dindara iyilik yapması öğretilir ve önerilir. O da Kilise'nin sadık oğlu olarak bu buyruğa uyar ve en yakınında diz çöküp avuç açana iyilik yapar. Dindar, orada bir centavito, burada bir centavito uzatır ve böylelikle vicdanı rahatlamış olur.

En üst basamaklarda, kapıların dibinde, kutsanmış ve kutsanmamış mumlar, aziz tasvirleri, dualar, muskalar, minik haçlar, tespihler, gümüşten minik kalp, el ve ayaklar, gümüş eşek, at, inek ve gözler satan satıcıların yan yana sıkıştırılmış masaları duruyordu. Tam girişte kilisenin içinde bu masalar çoğalıyordu. Kilisenin içinde de, en az kilisenin dışındaki, büyük meydandaki kadar kapsamlı bir pazar vardı. Yalnız kilisenin içindeki pazarda daha az bağrılıyordu. Burada yalnız fısıltıyla, alçak sesle konuşulup pazarlık ediliyor, hararetli tartışmalar eller kollarla yapılıyordu.

IV

Andres merdivenleri tırmandı, delik deşik olmuş hasır şapkasını çıkarıp kiliseye girdi. Elini taş kurnaya daldırıp alnını ıslattı, diz çöktü ve ta girişten, öteki uçta bulunan kürsüye doğru eğilip bir miktar haç çıkardı.

Bu hareketlerle, dine ilişkin bildiği her şeyi yapmıştı. Böylece işi bitmiş oldu. Öteki binlerce kişi, Meksikalılar bile, daha çoğunu bilmez ve daha çoğunu yapmazlardı.

Ama Andres bilgiye susamış ve meraklıydı. Kilisede yapılan her şeyi ve olan biteni görmek istiyordu. Tenejapa'da, Socton'da, sık sık başka kiliselerde de bulunmuştu. Ama o zamanlar çocuktu henüz, çevresinde olup biten her şey gibi, kendi hayatının da daha az farkındaydı. Her şey çok yeni ve yabancı olmuştu onun için. Şimdi, büyümüş yaşıyla ve değişik taşımacılık firmalarından, çeşit çeşit yerlerden gelen ve bir yerlerden edinilmiş ya da işitilmiş sayısız fikir ve görüşleri olan çok sayıda carretero'yla sürekli birliktelik sonucunda daha bir bilinçlenmişti. Birkaç yıldır sürdürdüğü hayatta ona yabancı gelen pek bir şey yoktu. Artık onun için yabancı olmaktan çıkmış bütün şeylere, daha soğukkanlı ve daha anlayarak bakıyordu. Şeyleri, olayları, durumları birbiriyle karşılaştırmaya başlamıştı artık, böylelikle şeyleri eleştirmeye de başladı. Sözcüklere ve fikirlere artık uzun zaman takılıp kalmıyordu. Dinleyip bakıyor, onu, gördüğü ya da duyduğu başka şeylerle karşılaştırıyor ve ancak, edinilmiş ve durmadan daha çok büyüyen deneyim temelinde iyi ya da doğru bulursa benimsiyordu. Bağımsız düşünmeye başlamıştı. Düşünceleri zaman zaman sapıtıp bir yerlere toslayınca, bu toslama ona yanlış yolda olduğunu gösteriyordu. O zaman kafasında çıkış noktasına geri dönüyor, yeni bir yol izliyordu.

İşi kolaylaşmıştı, işini bütün girdisi çıktısıyla iyi öğrenmişti ve artık onun üzerinde kafa yormasına gerek yoktu. Böylece, düşünmek için büyük boşluk elde ediyordu. Yol iyi, carreta da yolundaysa, saatlerce rahat rahat carreta'nın üstünde çömelebilir ve bu sırada, düşünmek ve düşünmekten başka hiçbir şey yapmayabilirdi şimdi. Düşünceleri çok özgür ve engelsizce yol alırdı. Düşüncesinde önyargılı değildi. Her şeye, karşısındaki kim olursa olsun onun bu şeye ilişkin fikirleriyle ya da söylediği sözlerle engellenmeden, önyargısız yaklaşabiliyordu. Anahtarını, şeyin doğal durumundan ve kendi deneylerinden çıkarıyordu. Şeyleri ve olayları, başkalarının kendisine anlattığı gibi değil, olduğu gibi, ya da kendisine göründüğü gibi görüyordu.

Din hakkında da çok az şey bildiği, daha doğrusu pek bir şey bilmediği için, dine ve dinsel törenlere de çok soğukkanlı bakıyordu. Doğumdan sonra da kalan bakirelik, ölülerin dirilmesi, su üstünde yürümek, beş bin aç insanın iki alelade balıkla doyması, suyu şaraba çevirmek, gökyüzüne çıkış ve bütün benzerleri gibi,

dinin kendisine sunduğu her tür boşinandan, böylesi bütün boş inanışlardan uzaktı. Şimdi birisi bu tür şeyleri ona gerçek diye aşılamaya kalksa onu inandıramazdı. Bütün boş inanışlar içinde yalnız bir tanesini olası görebiliyordu, o da İsa'nın öldükten sonra havarilerine göründüğü söylentisiydi. Bunu da, Kilise ona böyle anlattığı için değil, babasının kulübesinde ve öteki Kızılderililerin kulübelerinde böyle görüntülerin sözü edildiğini çocukluğundan beri birçok kez işittiği için olası görüyordu. Komşularından birine amcası görünmüştü, bir başkasına çoktan toprak olmuş büyükannesi, başka birine de öldürülen oğlu. Andres'e ölmüş akraba ya da tanıdıklarından hiçbiri görünmemişti henüz. Ama böyle öykülerle büyüdüğü için, ölü İsa'nın onu tanıyan birçok insana görünmüş olmasına inanıyordu.

Bütün bunlardan şu yeterince anlaşılıyor ki, Andres, din yoluna geleceğinden umut kesilmesi gereken kötü bir dinsizdi. Ve durumu, Kilise'nin, cemaatini insan henüz çocukken, kendisine anlatılan şeye inanmakta tereddüt etmezken, kendi başına düşünme, kendi başına yargıya varma ve olabiliri olmazdan, olmazı simgeselden ayırma yeteneğinden yoksunken toplamakta haklı olduğuna iyi bir örnekti. Çocuğa henüz düşünemez ve fikir yürütemezken aşılanan şey iyi yerleşir ve ileri yaşlarda gençlik romantizmiyle birleşir, büyük insansa, ona bu masalı anlatan annesini gücendirmeyi gözü kesmediği için her şeye evet der. Bu şekilde yetiştirildiği ve artık insan toplumunun yararlı bir üyesi olduğuna inandığı için de, kendi karısı kendi çocuklarına aynı hikâyeleri anlatır ve bunlara inanmalarını öğütlerken, o, derin bir sevinç ve duygulu kendi gençliğini görür. Kilise, yeni kuşağa tam zamanında sahip çıktığı için gelişip büyür.

V

Andres, diz çökme ve haç çıkarma işlerini yaptıktan sonra kilisede daha çok kalıp ne yapacağını aslında bilmiyordu.

Ama kaldı; çünkü daha öyle çok insan vardı ki. Onlar da burada ne aradıklarını bilmiyor gibiydiler ve beşbelli, sırf başka ne yapacaklarını bilmedikleri için buradaydılar.

Andres'in kalma nedeni bu kadar çok insanın burada bulun-

ması ise, herhalde öteki kalanların da nedeni buydu. Herkes, başkaları da bulunduğu için bulunuyordu burada. Sürü, bir arada olmak ve bir arada kalmak istiyordu.

Ayrıca, kilisenin dışındaki gündelik yaşamlarında ve işlerinde asla birlik olamamış ve asla birlik olamayacak insanlar, burada, sürü olarak gereksinim duydukları birlikteliği bulmuşa benziyorlardı.

Yüzlerce mum yanıyor, titreşiyordu. Mumlar yalnız kürsünün önüne dikilmiş değildi. Kuşkusuz en çoğu oradaydı. Kilisenin her köşe bucağında mum vardı. Pamuklu ceket ya da pelüş mantocuklarla süslenmiş alçı heykellerin durduğu her gözde mumlar yanıyordu. Ve her sehpanın önünde. Patlak cam gözleri ve keçeleşmiş gerçek insan saçından saçlarıyla ürkütücü görünüşlü tahta birer heykelcik duruyordu bu sehpalarda ve bunlardan o kadar çok vardı ki yüzlerce mum yanmaktaydı. Kendi evinde yalnız çırayla aydınlanan, ama buraya mum dikebilmek uğruna son peso'sunu güzel boyanmış ve süslenmiş mumları satıcılardan almak için feda eden düzinelerce yoksul insan vardı galiba.

Diz çökmüş pek çok kadın ve çocuk mumlarını ellerinde tutuyorlardı. Bunu, balmumu ve alçıdan kutsal heykeller de kimin mum adadığını görsün ve bilsin diye yapıyorlardı. Çünkü mum öteki yüzlerce ve yüzlerce mumun arasına dikilerse – öyle inanıyorlardı – Aziz, mumu kimin verdiğini bilemez, hatta edilen duayı kabul etmeyi unutabilirdi.

Birkaç yüz insan diz çökmüştü burada. Ama dua eden yüz kişide yirmi erkek zor çıkardı herhalde. Çoğunluk, kadın, genç kız ve çocuktu.

Erkekler Kilise'nin ve havarilerinin etkisi altına girmişlerse, pek az istisna dışında, ticari ve politiktir nedeni. Erkekler, politikada ve ticarette namuslu ve şerefli bellenmek için iyi örnek olmak isterler, işlerine öyle gelir çünkü. Kırkmaya niyetlendikleri kuzularda güven uyandırmak isterler. Gözlemleriyle öğrenmişlerdir ki Kilise'nin ateşli yandaşı olmaya değer.

Buna karşılık kadın çoğunlukla, tüm varlığı ve tüm benliğiyle bağlanır Kilise'ye; hatta rahiplerin ve iktidar sahiplerinin buyruklarıyla, kocasından aşk sevinçlerini esirgeme derecesinde.

Meksika'nın, bu devrimci Cumhuriyet'in, Amerikalı kadından zekâca hiçbir geri kalır yanı olmadığı halde bugüne kadar Meksi-

kalı kadına politik hak vermekten kaçınması da bu yüzdendir, devrimciler, Katolik Kilisesi'nin, Meksika halkı üzerinde kurmuş olduğu, ama devrim tarafından kırılmış olan uğursuz etkinliğini kadının yardımıyla yeniden kazanmaya çalıştığını bilirler çünkü.

Bugünkü koşullarda Meksika'da kadına politik hak vermek demek, Meksika halkını yeni baştan Roma'ya teslim etmek demektir. İster Mexico City'de, ister koca ülkenin uzak bir köşesinde olsun, neresi olduğu hiç farketmez, bir Meksika kilisesinde aklı başında kadın ve genç kızlar bulmak için Protestan kiliselerine bakmak gerekir.

Kadının zekâsı, Katolik Kilisesi'nin etkisiyle körletildiği kadar Protestan Kilisesi'nin etkisiyle de körletilebilir. Kanıt: ABD'deki tutucu ve yobaz kadınlar.

Ama Meksika'da Protestan Kilisesi'nin hiçbir etkinliği yoktur.

VI

Dua edenlerin hepsi diz çökmüştü. Kilisede çok az sıra vardı. Yalnız ön kısımlarda. Bu sıraların oturacak yerleri, ödeyecek parası olanlara satılır ve kiralanırdı, çünkü bu kişiler, bitli bir Kızılderiliyle yan yana oturup aynı Aziz'e dua etmek istemezlerdi. Parası olan insandan böyle bir şey beklenemez, ayrıca İncil'in hiçbir yerinde, mendil kullanmayı öğrenmiş bir kişi kilisede burun karıştıranın yanında oturmalıdır diye bir kayıt da yoktur.

Bunun için de, kiliselerde maun kaplamalı locaları var diye milyonerleri kınamamak gerekir.

Tabanı taştandı kilisenin. Ama yere kalın bir örtü halinde taze çam iğneleri serilmişti ve bunun güzel kokusu, mumlardan ve rahipliğe hazırlanan küçük çocukların sağa sola salladıkları tütsü kaplarından yayılan dumanın ağır kokusuna karışmaktaydı.

Bu dumanlarla bütün kilise yoğun bir sis içinde gibiydi. Eşyalar net seçilemiyordu. Her şey birbirine karışıyor, her şey bulanıyordu.

Kadınlar siyah pamuklu örtülerini başlarına almışlardı. Bunlarla öyle örtünmüşlerdi ki arkadan bakınca yan yana dizilmiş siyah koniler gibi görünüyorlardı. Örtünmüş kadınların birçoğunun

sırtında, boyundan geçen bir kurdelenin ucuna bağlı, kutsanmış bir aziz tasviri asılıydı. Sırtına böyle tasvir ve madalyonlar asmış olan kadınlar, dünyevi olan her şeyden el etek çekmiş oldukları ve kötülüğün hiçbir baştan çıkarıcılığının artık onlara el süremeyeceği sırtlarından bile okunacak, özellikle sofu inanmışlardı.

Öndeki kürsünün yanında yapılan bir şey yoksa ve orada başka bir şey olmuyorsa, bu kadınlar ilahi söylüyorlardı: «Al cielo quiero ir, al cielo quiero ir, göklere çıkmak istiyorum, göklere çıkmak istiyorum.» Bunu en ufak bir canlılık vermeden, biteviye söylüyorlardı. Böylece kilise, Hindistan ve Çin'in Budist tapınaklarındaki tekdüze tagannideri hiçbir farkı olmayan, tekdüze, tuhaf bir ezgiyle doluyordu. Sözlerini önceden bilmeyen biri bu hiç değişmeyen tekdüze nakarattan hiçbir anlam çıkaramazdı. Söylenen, Çince, Japonca, Malezyaca da olabilirdi pekâlâ. Kimse bunu kesin olarak saptayamazdı.

Ama bu, şu anda kürsünün önünde yapılmakta olanla tam bir uyum içindeydi.

Bir adam duruyordu orada. Kuşkusuz Andres bulunduğu yerden onun erkek mi kadın mı olduğunu kesin olarak çıkaramıyordu. Çünkü adam, pantolon giyen öteki erkeklerden ilk bakışta ayırdedilmesi ve bütün insanların onun özel biri olduğunu anlamaları için, eteklik giymişti. Andres'de adamın büyücü ya da ona benzer bir şey olduğu izlenimi uyandı.

Adam, altın sarısı parıltılı kumaştan, insan figürünü tümüyle gizleyen, geniş, ağır bir mantoya sarınmıştı. Hiç kuşku yok manto, burada diz çökmüş olan bütün kadınların tüm hayatları boyunca kazanabilecekleri toplam paradan kat kat değerliydi.

Andres adamın altın sarısı sırtını görüyordu yalnızca. Yaldızlı manto da öyle genişti ki adamın ellerinin ne yaptığı görülemiyordu. Mantonun hareketlerinden, adamın birtakım tılsımlı işler yaptığına hükmedilebilirdi. Adam, sağında duran gümüş bir şamdanı alıp sol tarafına koydu. Sonra, bir süre geçince, bir yandan da durmadan mırıldanarak şamdanı yeniden sağına koydu. Sonra sol tarafında bulunan kalın bir kitaptan mırıldana mırıldana bir şeyler okudu. Daha sonra da, ortada ya da sağda duran kalın bir kitaptan.

Birkaç dakika için kitapların önünde eğildi. Küçük ruhani çocuklar da tütsü kaplarını salladılar.

Derken, karanlık duman tabakasının derinliklerinden bir adam çıktı. Basit bir adamdı bu, yalnızca pantolon ve gömlek giymiş, ayağı sandaletli bir yarı Kızılderili. Adam kürsünün önünde üç kez eğildi, sonra da orada çalışmakta olan adamın sırtına yeni bir parıltılı manto attı. Yeni manto öbüründen çok daha zengin ve güzeldi. İri taşlarla bezenmiş, altın ve gümüşten işlemelerle süslenmişti. Şimdi adam, bütün bölgenin yıllık bütçesinin karşılayabileceğinden çok daha büyük bir serveti taşımaktaydı üstünde.

Adam birkaç kez daha eğildi. Sonra bir yerlerden, üstüne küçük bir kadın mendili örtülmüş altın bir çanak çıkardı. Mendili aldı ve çanağı sağa sola salladı. Sonra mendili yeniden üstüne örttü ve çanağı tılsım masasında boş bulduğu bir yere bıraktı.

Bunun üzerine bir daha eğildi. Sonra, sanki boşluktan çıkarır gibi, üstüne altından bir de çelenk oturtulmuş altın bir sehpa çıkardı. Sağa sola salladı bu sehpayı. Derken, sonunda arkasına döndü ve adamın, çıban yaralarıyla delik deşik bir yüzü olduğu görüldü.

İki eliyle altın çelengi yüksekte tutuyordu.

Şimdi bütün kalabalık bir vecd sarhoşluğuna düşmüştü. Ayaktakiler diz üstü düştüler, diz çökenler, özellikle de iyice örtünmüş olan kadınlar, secdeye geliyorlardı. Adam çelengi dokuz kez salladı, her doğrultuya üç kez. Her sallamada, üstlerinde beyaz fırfırlı kırmızı gömlekler olan ruhani gençlerden birkaçı küçük bir çıngırak demetini çıngırdatıyordu. Çıngırakların her çıngırdamasında ise, örtünmüş kadınlar başlarını yere vuruyor ve parmaklarını alınlarında, ağızlarında ve göğüslerinde gezdiriyorlardı. Bütün bunlar, tıpkı Güneydoğu Asya'daki bir putataparlar tapınağı önünde yapılanlar gibiydi. Ruhaniler gonga vurunca, inanmış kalabalık diz üstü yere çöker, avuçlarını yere dayayıp kapanırdı, ve bu, burada çıngırakların her çıngırdamasında olduğu gibi, tekrarlanır dururdu.

Altın mantolu adam yeniden kürsüye döndü ve çelenkli sehpayı üç kez kaldırıp indirdi. Sonra bunu önüne oturttu ve eğildi.

Bir süre geçince, şamdanı yeniden soldan sağa, sağdan sola geçirmeye başladı. Sonra da konuşmaya başladı.

İnanmışlar buna bir şarkıyla karşılık veriyorlardı. Ama kilisedeki insanlardan biri bile, adamın mırıl mırıl söylediklerinin tek kelimesini anlamıyordu.

Oradakilerin üçte biri yalnız İspanyolca bilirdi, ikinci üçte bir hem İspanyolca hem Kızılderili dilini bilirdi, son üçte birin de yarısı Tseltal gerisi Tojolabal dilini konuşurdu. Zaten adamın da kendisini anlıyorlar mı anlamıyorlar mı diye tasa ettiği yoktu, Latince söylüyordu o.

Andres, olan bitene duyguları ve aklıyla ne kadar uymaya çalışsa da, adamın böyle şeyleri neden yaptığını kilisedekilerden birinin bile bilmediği duygusundan kurtulamıyordu. Her şey boş görünüyor, kuru hareketlerden başka bir şeye benzemiyordu. Burada görüp duydukları, babasıyla gittiği Kızılderili bayramlarında görüp duyduklarından hiç farklı değildi. Tarlalara bereket versinler ve peon'ların kulübelerini kazadan, afetten, salgından ve kötü ruhlardan korusunlar diye eski tanrılara seslenilirdi orada. Burada da daha farklısını görüp duymayan Andres'in elinden ne gelirdi ki! Yüksek kültürlü bir rahibi görev başında gören Avrupalı kültürlü Katolik, sihirbazlık ve soytarılık hissetmez. O bilir ki, her sözümona sihirbazlık ve maskaralık yalnızca bir simgedir, belki de süsleme.

Oysa Andres, bütün Kızılderililer gibi, buradaki eğitimsiz alt sınıfın büyük çoğunluğu gibi, sihirbazlık ve maskaralıktan, bir türlü anlaşılamadan mırıldanılan büyük ve afsun dualarından başka bir şey görmüyordu. Onun yalnız büyücülük görmesi, yalnız afsun duaları işitmesi ve çevresinde, için için yanan dumanların içinde boş hareketler yapan budala bir kalabalıktan başka bir şey görmemesi kendi suçu değildi.

VII

Çıngırakların çıngırdadığı sırada, mallarını kilisenin içinde satışa çıkarmış olan düzinelerce satıcı da pazarlığa bir süre için ara verdi. Tıpkı kilisedeki bütün öteki insanlar gibi, onlar da tablalarının yanında diz çöktüler ve Tanrı'nın önünde huşuyla eğilerek aynı biçimde başlarını yere vurdular. Ama bunlar öyle kusursuz işadamlarıydılar ki bu anlarda bile işlerini akıllarından çıkarmıyorlardı. Biri çıkıp bir mum ya da tasvir çalmasın, hatta tablaya kimse dokunmasın diye, yan gözle tablalarını kolluyorlardı. Kimisi öyle becerikliydi ki, çelenk sallanırken o pazarlığını yarıda

kestiği kadına göz ucuyla işaretler ediyor, parmaklarıyla da hâlâ anlaşamadıkları fiyatı belirten sayı işaretleri yapıyordu.

Büyük gösteri en sonunda bitince, tablaların başındaki gevezelik ve pazarlıklar, bağrış çağrış ve ateşli hareketlerle, kaldığı yerden anında sürdürülmeye başlandı. Aynı şekilde Kilise de işini açmaktaydı şimdi.

Meksika'da, ABD'de de olduğu gibi, devlet Kilise için vergi toplamaz; Kilise'ye, haklı nedenlerle, rakip firma gözüyle bakar çünkü. Ödenmemiş kilise vergileri yüzünden kimse yargıç karşısına çağrılmaz ve mallarına haciz konmaz.

Bu ülkelerde Kilise, yolunu nasıl bulacağına kendisi bakmak zorundadır. ABD'de Protestan Kilisesi, kilisenin içersinde caz eğlenceleri ve dindar bir mezecinin Kilise'ye bağışladığı bozulmuş konservelerin Kilise yararına satıldığı kermesler düzenlerse, pekâlâ namuslu ve açık bir ticaret denebilir buna; çünkü Kilise, tek başına Tanrı'nın ödülüyle yaşayamayacağını ve Cennet'i bekleyemeyeceğini açık sözlülükle itiraf etmektedir. Çünkü bir Mr. Preacher, bir Protestan Papazı da ev kirasını ödeyemediği zaman başka her yurttaş gibi mobilyasız falan sokağa atılmaktadır. Karısına yeni giysilerle yeni şapkalar alamadığı zaman da, dini görevlerini ve ruh temizleme faaliyetini sürdüremez olup, Mr. Henry Ford'un bir otomobil acenteliğini üstlenmesi tehlikesi doğmaktadır. Kunduracı, başka işte daha çok kazanabiliyorsan kundurada ısrar etme!

Katolik Kilisesi Protestan Kilisesi gibi hepten imansız değildir elbette, onun için de para kazanmakta daha az açık sözlüdür. Kilisenin içinde, aşağı sıyrılmış ipek çoraplar ve dizin 7 pus üstünde eteklerle çarliston ya da Black-Bottom danslarının yapıldığı eğlenceler düzenlemez o. Dizin 7 puş üstünde eteklerle. Dizin üzerinde. Göbekten hesap edilerek tabii. Ve Katolik Kilisesi, kilisenin içinde Protestan Papazının yararına evli kadınların jartiyer ve öpücüklerini de satmaz; o papaz ki, nüfuzlu Belediye Meclisi üyelerinden bazılarıyla arasını iyileştirmek için, içki yasağının en sıkı zamanında, beyleri birkaç dolu viski şişesini boşaltmaya çağırırdı. İçki yasağının bu döneminde, aç çocuklarına ekmek alabilmek için yarım litre konyak satan bir işçi dulu bu suçu için ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Çünkü içki yasağı içkinin satılmasında değil, hangi toplumsal katmandan olanın içki sattığındadır.

Günde iki yüz dolar faiz geliri olan bir mültimilyoner dulu

haftada beş yüz kasa viski satabilir, hem de polis merkezinin tam karşısında. Kimse onun bu namuslu işini bozamaz. Onu yakalayacak, hele ağzına kadar yüklü kamyonlarından birine el koymayı göze alacak Federal Polis Memuru, görevinden azledilir, ya da tam hak ettiği yere, Deliler Evi'ne kapatılır.

Ama ne eğlenceler, ne satılık çorap bağları, ne de kaçak viskiyle zenginleşmek istemeyen Katolik Kilisesi, geçimini başka yoldan sağlamak zorundadır.

VIII

Sol tarafta, kürsüyle giriş kapısının hemen hemen tam ortasında, bir sekinin üzerinde, onuruna bayramın yapıldığı Aziz Caralampio duruyordu.

Aslında durmuyordu sekinin üzerinde, diz çökmüştü. Tahtadandı; başında parlak bir çelenk, sabit cam gözleri ve bir sakalı vardı. Koyu mavi kadifeden bir manto giydirilmişti kendisine. Yüzü belli bir kürsüye dönük duracak biçimde diz çökmüştü. Bunun onun özel kürsüsü olup olmadığı anlaşılmıyordu. Elleri, açık durumda birbirine bastırılmış ve dua etmek üzere havaya kalkmıştı. Niçin dua ettiği ve kime dua ettiği belli değildi. Bunu öğrenmek için kimsenin zahmet ettiği de yoktu. Herkes, Aziz'in burada bulunmasıyla ve onu karşısında görebilmekle yetiniyordu.

Herhalde kilisedeki insanlardan pek azı ona bir tür fotoğraf ya da heykel diye bakıyordu. İnsanların çoğunluğu, Kızılderililerin hepsi ve Meksikalıların alt katmanının onda dokuzu, figürün, dua etmeye geldikleri gerçek Aziz'in ta kendisi olduğu, bu kişinin taşlaşmış, odunlaşmış ya da kurumuş olduğu inancındaydılar. Nitekim öbür azizlerin de bir yığın kurumuş parçaları vardı, saçlar, kemikler, parmaklar, dişler, altın kutularda tuzlanmış yürekler ve abanoz ağacından mahfazalarda beyinler. Ama buradaki figürün gerçek Aziz Caralampio olduğu inancı yaygın olsa da olmasa da, tek bir istisnasız hepsi, en azından Aziz Caralampio'nun ruhunun ve bilincinin bu figürün içine girdiği ve onu ebedi istirahatgâhı seçtiği kanısındaydılar. Bir ilaç tableti basit bir işlemle Tanrı'nın gerçek etine dönüşebiliyorsa, gerçek bir aziz de evleviyetle ve aynı derecede kolayca tahtadan bir figüre dönüşebilir, kendiliğinden ya

da törenler yardımıyla. Bu törenler herhalde yüzlerce yıl öncesinden başlamıştı ve o zamandan beri de figür, gerçek Aziz Caralampio'ydu.

Yüce ayin bittikten sonra, Aziz Caralampio'ya yakışık alır derin saygıyı sunmak üzere, varolan herkes uzun sıralar oluşturdu.

Koyu mavi kadife manto Aziz'in bütün gövdesini örtüyor ve yüzünü ona dönmüş, sırasını bekleyen insanların ayaklarının dibine, çıplak tabanlarına kadar iniyordu.

Sırası gelen, Aziz'in ayakları dibinde duruyor, bir dua, bir sihir duası ya da bir adak mırıldanıyor, sonra kadife mantoyu Aziz'in çıplak bacakları görünecek biçimde kaldırıyor ve heykelin ayaklarına üç öpücük konduruyordu. Sonra mümin, birkaç kez haç çıkarıyor, yeniden birkaç dua mırıldanıyor ve başka bir inanmışa ayak öpmek için yer açmak üzere çekiliyordu.

Ama Aziz'in ayaklarını öpebilen azat olmuyordu. Yoluna devam ederken bir tür engelle karşılaşıyordu. Bu engelde de, elindeki kutuyu müminin ta göğsüne tutan bir adam bulunuyordu. Aziz Caralampio'nun çıplak ayaklarını öpmek isteyen, bunun karşılığını da ödemek zorundaydı.

Andres kendi memleketinde, kendi hekimlerinin ve büyücülerinin hareketlerini, soytarılıklarını ve atlayıp sıçramalarını görmüştü, bir keresinde bir sirke gitmişti ve şimdi de büyük bir dini bayramda bir Katolik Kilisesi'nde Tanrı'ya ibadette bulunmuştu. Yanlış karşılaştırmalar yapması onun suçu değildi. Ona iyi bir eğitim vermesi gerekenlerin suçuydu bu. Ama Katolik Kilisesi'nin uluları Kızılderiliyi çocuk gibi görürler. Kızılderililerin ve halkın diğer proleter katmanlarının sonsuza dek çocuk kalmasını sağlamayı da kutsal görevleri bilirler. Bu çocukların babası Roma'daki Papa Hazretleri'dir ve Cura Efendiler ve ikinci baba ve amcalarıdır.

Andres, kendisi de hiç farkında olmaksızın, son aylarda hızla gelişmeye başlayan kavrayışından yola çıkarak, oradaki başka hiç kimsenin yapmaya kalkışmayacağı karşılaştırmalar yapan tek kişiydi herhalde. Öbürleri çocuktular ve tembelliklerinden ötürü çocuk kalmak istiyorlardı çünkü. Böyle hiçbir şeye kafa yormamak çok rahattı. Ama burada duran ve tam bir sürü gibi davranan kalabalığın etkisiyle, Andres de tıpkı öbürleri gibi taklitçiliğe kapıldı. Giyinişlerine bakılırsa aralarında bir hayli akıllı oldukları belli

birçok kişinin de bulunduğu bütün insanlar aynı şeyleri yaptıklarına göre, burada, bu insanları aynı şeyleri yapmaya iten, gizli ve onun bilmediği bir güç işbaşında olmalıydı. Hatta kendi içinde de, dışardan görülemeyecek bir değişiklik olabilirdi belki. Bunun doğru olup olmadığını ve yeni bir bilgi edinip edinemeyeceğini anlamak için, sonunda o da sıraya girdi. Kendini sürüden ayrılmış gibi hissetmek istemiyordu, onun için de sürü ne yapıyorsa o da onu yaptı. O da gidip Aziz Caralampio'nun lake ayaklarını öptü; tam tamına, kendisinden önce yüzlerce başka ağzın tükürük bıraktığı yerlerden. Ve o da kutulu adama bütün borcunu ödedi.

Sonunda kiliseden çıktığında, burada yapılması olağan her şeyi yapması halinde kendinde olacağını umduğu herhangi bir içsel değişime uğramadığını anladı.

Bu keşfi yapınca da çocuk olmaya son verdi. Babasını, amcalarını, dayılarını, amca ve dayıoğullarını düşündü, soyunun bütün erkeklerini. Karşılarında her zaman korkuya kapıldığı büyücüleri de. Ve dışarda, kilisenin kapısı önünde durduğunda, haykırıp bağıran satıcılarla dolu meydana bakarken, içinde yine de bir değişme olduğunu anladı.

Babasını, hatta büyücüleri bile çok aşmış olduğunun bilincine vardı. Şimdiden sonra halkının büyücülerinden bir daha korkmayacağını biliyordu. Bunun yanısıra, ister Kızılderililerin tanrıları ister başka tanrılar olsun, her tür tanrı korkusunu da yitirdi. Her biri kendi yöntemiyle olmak üzere bütün tanrıların ticaret yaptığı kanısına vardı. Böylece onun gözünde hepsinin sırrı çözülmüş oldu, ürkünçlüklerini yitirdiler, çünkü güçsüz oldukları ortaya çıkıyordu. Onlar ne yıldırım yapıyorlardı, ne gök gürültüsü, ne de deprem. Bu tür şeyler insanlar tarafından kullanılıyordu yalnızca; birtakım insanlar bu olayların sözde yaratıcısı tanrılar sayesinde ticaret yapmak istiyorlardı.

Böylece Andres, Kilise'nin ve buna bağlı her şeyin, aslında yalnız, düşünecek başka şeyi olmayanlar için ilgiç ve önemli olduğu sonucuna vardı.

Böylelikle de Andres'in Hıristiyanlığa dönme serüveni, daha doğru dürüst başlamadan sona ermiş oldu. Şimdiden sonra bütün ömrünce Kilise'siz de pekâlâ yaşabileceğini biliyor ve hissediyordu.

IX

Kilise merdiveninin alttan ikinci basamağında Luis oturmaktaydı. Luis de Andres gibi carretero'ydu, yalnız başka bir taşımacının yanında. O da Kızılderili kanındandı, ama bir finca'dan değil, Balun Canan'ın batısında bulunan Kızılderili kenti Yalanchen'dendi.

Luis, az önce satın aldığı ve hâlâ sımsıcak olan enchilada'ları yemekteydi. Yağlar ellerine damlıyor ve Luis ikide bir, elindeki yağ damlalarını yalamak için enchilada'ları bir elinden ötekine geçiriyordu.

Andres'le Luis uzun zamandır tanışıyorlardı. Birçok kez aynı kervanda gitmişlerdi. Bütün carretero'lar birbirleriyle dostça ilişkiler kurarlardı. Biri istasyona gider öbürü yaylalara tırmanırken yollarda sık sık karşılaşırlardı. Patronları orada değilse yolda birbirlerine yardım ederlerdi. Bu yüzden zaman kaybedecek olmalarına ve bunun ücretlerinden kesilecek olmasına aldırmadan, kırılmış carreta'ların onarımında, çamura saplanan carreta'ların çıkarılmasında bile yardımlaşırlardı, ve daha yüzlerce şeyde.

Luis lokmasını çiğnerken, «Kilisede miydin?» diye sordu.

«Evet,» dedi Andres ve Luis'in yanına, taş basamağa çöktü.

Luis yandan ona bakarak, «Sen dindar bir Hıristiyansın galiba?» diye sordu.

«Sanmam,» diye yanıtladı Andres. «Her şey öyle karışık ki. Orda neler oluyor, altın mantolu adam ne yapıyor, tek kelime anlamıyor insan.»

«Adamı iyi tanırım,» dedi Luis, yine enchilada'ları bir elinden öbürüne geçirir ve parmaklarındaki sıcak yağları yalarken. «Altın çanakla altın çelengi havaya kaldırıp gösteren altın mantolu adam Don Usebio'dur. Usebio adını kilisede çalışmaya başladıktan sonra aldı. Asıl adı Nicolas'tır biliyor musun. Babası terzilik yapardı Tonala'da. Sonra bir gün İspanyol piyangosundan para çıktı adama. Ne kadar çıktı bilmiyorum. O zaman babası bir okula yolladı Nicolas'ı, bir seminario'ya, büyücülük öğrensin diye. Der-

ken Nicolas sahiden de öğrendi büyü yapmayı, harina'dan yapılmış küçük tortilla'ları, yufkaları insan etine çevirmeyi, İspanyol şarabından insan kanı yapmayı falan. Bunları Felipe söyledi bana, o da epey bir zaman kalmış seminario'da, ama sonra evlenmek istedi diye atmışlar onu. Buna izin vermezler.»

«Nicolas şimdi de büyü yapabiliyor mu?» diye sordu Andres.

«Pek iyi değil,» diye yanıtladı Luis. «İyi öğrenememiş. Antonio'yu tanırsın, Don Ambrosio'nun carretero'su hani, o bir gün kiliseye gitmiş burda. Nicolas da ona yesin diye küçük bir tortilla vermiş. Ama Antonio o küçük tortilla'da hiç de et tadı yoktu diyor. Sadece un tadı varmış, anlaşılan Nicolas pek iyi öğrenememiş büyü yapmayı. Ama burda iyi kazanıyor biliyor musun, çocukların vaftiziydi, evlenmelerdi, cenazelerdi, cehennemden kurtarma dualarıydı derken iyi paralar kırıyor burada. Felipe bana dedi ki, seminario'daki ustalar, 'Cura'lar kilisede insanları korkutmalıdır' derlermiş. Öldüklerinde hepsi yanacak, cendereye konacaklar diye. Ama gerektiği gibi kiliseye gider, Cura'ların söylediklerini yaparlarsa yakılmazlarmış. Sadece ısıtılırlarmış, temizlensinler diye sıcak suyla yıkanırlarmış bir de. Felipe diyor ki, 'bütün bunlar hiç de doğru değil, sırf insanlar korksun diye anlatılıyor böyle şeyler. Görüyor musun, insanlar ne kadar aptal.' Es claro, çok açık. Doğru da. Öyle ya, insan öldükten sonra yakılsa ne olur kızgın cenderede sıkılsa ne olur, hissetmez ki artık. Ama ne yaparsın ki insanlar inanıyor işte. İnandıkları zaman derileri pek güzel gıcıklanıyor ya onun için inanıyorlar. Oysa Cura'lar insanlardan para sızdırıyor sadece. İyi yaşamak için, öyle sıkı çalışmamak için. Bizim Yalanchen'deki Brujo da öyledir, büyücü. Öldükten sonra gideceğimiz cehenneme dair öyle korkunç hikâyeler anlatır ki bize, yok yılan doluymuş, yok kaplanlar varmış. Babamla amcam ona bir koyun verdiler mi iş değişir ama. Küçük bir domuz ya da. O zaman bizi yılanlarla kaplanların yanına atmasınlar diye santito'larla konuşacağını söyler, tanrılarla.»

Andres onun sözünü kesti: «Bizim Brujo öyle söylemez,» dedi. «Size buyurulanları yapmazsanız, öldüğünüzde derin, kapkara bir çukura atılırsınız der bize. Çamurlu bir göl varmış bu çukurda, çenemize kadar bu çamura sokulurmuşuz, o zaman da ne ölür ne yaşayabilirmişiz, sadece donar kalırmışız çamurun içinde, dışarı da çıkamazmışız, duvarlar dimdik ve kayganmış çünkü,

üstelik küçük yılanlarla, kocaman kurbağalarla kaplıymış.

Biz Brujo'ya tekila'yla mısır verirdik habire, o zaman dans edip dua ederdi, santito'lar da gece ona, onun söylediklerini yaparsak çamura sokulmayacağımızı söylerdi. Ama içimizden biri Brujo'nun kim olduğunu finquero'ya söyleyecek olursa kesinlikle sokulurmuşuz çamura, ondan sonra bizi Brujo'ya verilen tekila'yla küçük domuz da kurtaramazmış.»

Bunun üzerine, Andres'in hemen hemen iki katı yaşında olan Luis, «Sana bir seferlik bir öğüt vereyim,» dedi. «Brujo'nun ya da burdaki Cura'nın söylediklerine aldırmazsan, yanmaya, cehennemlere, çukurlara falan inanmazsan çok rahat edersin, mutlu yaşarsın. Benim gibi keyfin yerinde olur hep. Beni hiç üzüntülü gördün mü sen? Kesinlikle görmemişsindir. Elbette, öküzlere kızarsam bir küfrederim ki ortalık gümbürder, hele de arabam kırılırsa. Ama sadece bir andır bu. Yaşa, tükendiğin zaman da bırak başkaları tasalansın. Hayatta işin bitmişse senin için kimse tasalanmaz artık. Sen öldükten sonra daha yıllarca kim uğraşır seninle! Senden sonra yeterince şey kalır uğraşacak, senden çok daha önemlidir bunlar. Biz de öyle yapmıyor muyuz, bir öküz kuyruğu titremişse, onu yola yatırıp bir carreta'yı barranca'ya attı diye kamçılıyor muyuz? Şimdi gidip bir comiteco içmeliyim, enchilada'ları hazmetmem gerek.»

«Enchilada'lara kaç para verdin?» diye sordu Andres.

«Altısına bir real. Bundan iyisi can sağlığı.»

«Nerde?»

Luis, bambulardan duvarlar arasında duran bir tezgâhı işaret etti.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

I

Luis, bir comiteco yuvarlamak için bir cantina aramaya gitti, Andres de, çok ilkel bir tür çardağın içersine oturtulmuş bir masadan ibaret olan mutfağa doğru seğirtti.

Masanın arkasında, içinde odun kömürü közü bulunan küçük bir sac sobacık vardı. Sobanın üstünde ortası hafifçe çökük bir teneke duruyordu. Çöküğün içinde yağ cızırdamaktaydı.

Sobanın yanına, liflerden yapılma bir yelpazeyle hiç durmadan odun kömürünü yelleyen yaşlı bir Kızılderili kadın çömelmişti. Restoranın aşçısıydı kendisi.

Enchilada'ları kızartıyor ve ısmarlayanın isteğine göre içlerini barbacao'yla, guajalote'yle, pollo'yla, res'le, ternera'yla, queso'yla dolduruyordu. Barbacao, harlı ateşte kızartılmış domuz etiydi, guajalote kızarmış hindiydi, pollo piliçti, res sığır eti, ternera dana etiydi ve queso da rendelenmiş keçi peyniriydi, bu peynirin suçunu başka kim üstlenirse ya da, enchilada'nın ve içinin hangi dilde ısmarlandığı aşçı için hiç farketmiyordu. Kendisi İspanyolca, Tsotsil, Tojolabal ve Tseltal dillerini bilirdi. Tezgâhı onunkinin tam karşısında olan bir İspanyol, birisi istediği et cinsini aynı zamanda parmağıyla da gösterince, Kızılderili kadının İngilizce ve Arapça da anladığını söylüyordu. Aslında buradan enchilada alan herkes, enchilada'larının neyle doldurulmasını istiyorsa onu parmağıyla da gösterdiği için, Kızılderili kadının Tojolabal'den başka bir dili bilip bilmediği kesin olarak saptanamazdı.

Kadının yanında, yerde, bir düzineden fazla toprak çanak ve tencere duruyordu. Çünkü et cinsleri dışında, daha soğan, domates, kırmızı chile, yeşil chile, yeşil salata, yeşil limon yaprakları, calabaza çiçekleri ve yirmi çeşit daha baharlı bitki, yaprak ve kök koyuyordu enchilada'ların içine.

Kızaran enchilada'ları yağın içinde çevirmek için yalnız bir sac kaşık kullanıyordu. Bıçak, çatal ya da başka yardımcı araçları tanımıyordu. Et, tavuk ya da dana budundan, çıplak parmaklarıyla koparıp alıyordu. Bu çok hızlı oluyor ve Kızılderili kadın bir enchilada için gereken miktarı parmaklarının arasına şaşırtıcı bir hassasiyetle alıyordu.

Pişirme işi için kendisine kalan ufacık yerde onca et cinsi ve sebzeyle birbirine hiç karıştırmadan başa çıkmasını seyretmek başlı başına bir eğlenceydi.

Küçük masanın başında, burada hizmet eden iki kızı duruyordu. Uzun dökük saçlı Kızılderili kızlar. Bunlar, hazır enchilada'ları küçük bir tabakçığa koyup müşteriye uzatıyorlardı. Müşteri, restoranda öyle şeyler bulunmadığından, ne çatal, ne bıçak, ne de kaşık alıyordu. Ama enchilada'sını bitiren, ağzını ve parmaklarını silebileceği, gri, yağlı bir bez parçası alıyordu. Sonra da herkes, ağzını çalkalasın diye su dolu küçük bir testicik alırdı. Aşırı lüks düşkünü olanlar, bir çanak da, dörtte bir real tutan, sütsüz, şekerli kahve isterlerdi.

Tabaklar ve testi hiçbir zaman gerçek anlamda temizlenmiş değildi. Olay kısa ve açık bir evet'le tam anlamıyla açıklanamayacağı için, tabak çanakları pislik götürüp götürmediği sorusundan kaçınmak gerekir. Tabak çanaklar inanılmaz derecede pisti; ama ilginçtir, burada insanın aklına böyle düşünceler gelmiyordu. Kimse pisliği kötü ve rahatsız edici bir şey olarak görmüyordu. Bulutların göklere ait olması gibi bir konuydu bu da. Tüm ortamın uyumu hiçbir biçimde bozulmazdı.

İşin tuhafı, gene de tabaklar her zaman yeni yıkanmış gibi görünüyordu. Kuşkusuz, nerede, nasıl ve neyle yıkandıkları görülemez, öğrenilemez ve sırrına varılamazdı. Tabaklar daha müşteri yerken önünden çekilip alınıyor ve adam kalan enchilada'sını eline almak zorunda kalıyordu. Bu arada yeni enchilada'lar hazırlanmış oluyordu, tabaklar bir yerlerden gene ortaya çıkıyor ve daha tabakların yıkanmış olup olmadığını saptayacak zaman kalmadan, yeni kızartılmış ve yağları damlayan enchilada'lar tabaklara yatmış oluyordu; bundan sonra da, yağlı kahverengi sosun yeni enchilada'dan mı aktığı, yoksa daha öncekinden mi kalmış olduğu artık söylenemezdi. Kahvenin sunulduğu çanakta da aynı şey oluyordu. Kahve hep fazla doldurulyor ve dışarı taşıyordu;

bu yüzden, çanağın kenarındaki sızıntı yenisinden dökülmüş de olabilirdi, bir öncekinden de. Eğer kuşkulu bir şey görülürse, servisi yapan kız kıvrak bir el hareketiyle fincanın ya da tabağın kenarını siler temizlerdi. Sonra da parmağını yalar ya da beyaz önlüğüne silerdi, bu da yol yol sos lekeleriyle öylesine doluydu ki, burada da, kız buna parmağını hemen şimdi mi yoksa üç saat önce mi kuruladı, söylenemezdi.

Ama buraya gelen insanlar tabak çanak satın almak değil, enchilada yemek istiyorlardı. Onlar için asıl sorun tabak çanaklar değil, iyi pişmiş ve lezzetli enchilada'lardı. Hem enchilada'lar da nefisti. Bu yüzden de iş iyi gidiyordu. İnsanlar, sırada önce kim var diye birbirlerine giriyorlardı.

Andres, enchilada'larını alıncaya kadar epey bir süre beklemişti.

II

Başka hiçbir büyük kentte satılmayan her tür kıvır zıvırın satın alınabilmesinin dışında, öyle gerçek bir eğlence ya da vakit geçirtecek bir şey yoktu burada. Atlıkarıncalar, döner salıncaklar, kaydıraklar, ya da böylesi şenliklerde başka yerleri şenlendiren benzeri şeyler yoktu burada. Öyle makineler buraya getirilemezdi, çünkü getirmek öyle zor ve pahalı olurdu ki nakliye parası bütün kazancı yutardı.

İnsan, satıcıların haykırışlarıyla, esnek ve kırılmaz altın kalem uçları, cam kesicileri, bıçak bileyileri, dikiş iğnesine iplik geçirme aletleri, okumakta, hileli ipeği anlamakta ve dürbün olarak kullanılabilecek cam mercekler, çamaşır suyu, güzellik kremleri, mide ilaçları, göz damlası, romatizma merhemleri, ben kalemleri ve nasır ilaçları satan becerikli adamların yaptığı esprili konuşmalarla yetinmek zorunda kalıyordu.

Ama bu, kısa süre sonra Andres için bile canısıkıcı olmaya başladı, çünkü adam, göklere çıkardığı şeyleri sırayla geçerken, espri ve nüktelerini hep aynı sözcüklerle yineleyip duruyordu.

Her biri öbürlerinden bağımsız kendi hesabına çalışan ve yanında yalnız karısı ya da bir yardımcısı olan ateş yutucu, yılanlı adam ve zincirden kurtulma ustası da aynı biçimde can sıkıyorlar-

dı, çünkü her biri bir tek numara biliyor, bunu da karşısında bir müşteri durduğu sürece –cebinde yolunacak beş centavo'su olduğu izlenimini uyandıran bir müşteri– öğleden sonra dörtten gecenin on birine kadar yineliyordu. Oyun masaları da insan kendisi oyuna katılmayınca ilginçliğini çok çabuk yitiriyordu. Gene de bunların çevresinde sürekli insanlar duruyordu, bunlar oyunu seyrediyor, içlerinden bir numara tutuyor, tuttukları numara kaybedince de paraları ceplerinde kaldığı için seviniyorlardı. İnsanların çoğunluğu için eğlence asıl olarak ortalıkta dolaşmaktan, burada bir an durup orayı bir çeyrek saat seyretmekten, sonra yeniden kalabalığa karışıp dolaşmaktan ibaretti.

En çok eğlenenler de, kalabalık arasında itiş kakış dolaşmaktan, göze batmadan birbiriyle cilveleşmek ve yakınlaşmak için yararlanan kentli delikanlılarla kızlardı. Böyle fırsat kolay kolay çıkmazdı, çünkü balolarda bile, anneler ya da teyzeler her zaman hazır bulunur ve kızlar onlardan habersiz tek bir bağımsız adım atamazlardı. Burada yapılabiliyordu bu. Gerçi plaza'ya anneleriyle çıkıyorlardı ama yarım saat için gözden kaybolmayı ayarlamak kolaydı. Buna karşı yapılacak hiçbir şey yoktu. Kalabalık insanı sıkıştırıyor, bir yerlere sürükleyiveriyordu.

Böylece kentin onca iyi korunan ve onca gözetim altında tutulan bu bakireleri, kalabalığın içinde ya da bir evin gölgesinde, hoş bir dudak takdisine, hatta çabucak ve ustaca gerçekleştirilmiş bir anatomik yoklamaya erişme fırsatını bir değil birçok kez bulmuş olurlardı. Bunlar da, tatlı duygular uyandırdıkları ve sürmekte olan bayramın canlanmasına katkıda bulundukları için, Aziz Caralampio'ya asla hürmetsizlik sayılmazdı. Saygıdeğer kentsoylu ailelerin kızlarından bazıları, zaman zaman kalabalıkta yarım saatliğine kayboluyordu. Temelli kaybolmuyordu kız. Biraz dağılmış saçlarla, ayrıca, sevgili ailesini bulmak için kalabalıkla nasıl cenkleştiğine yeterli kanıt olacak biçimde biraz da hırpalanmış olarak, onu boşu boşuna aramış olan ailesinin yanına geliyordu yeniden.

Ortalıkta dolaşan insanlar, artık her masayı ve her tezgâhı üç yüz seksen kere görüp de başka ne yapacaklarını bilemedikleri zaman, bir çeyrek saat için yine kiliseye gidiyorlardı. Kilise, kapılarını sürekli açık tutuyor, orgları çaldırıyor ve örtünmüş kadınlara ilahiler söyletiyordu. O pek güçlü satıcılardan ya da ruletçilerden hiçbiri bastıramıyordu onun sesini. Böylelikle, ortalıkta dolaşan

insanlar, bütün paralarını satıcılarda, ruletçilerde, enchilada'lar için ve comiteco için çar çur etmeyip, birazını da sonsuz yaşam için ayırmaları konusunda tam zamanında uyarılmış oluyorlardı.

«Burada verdiğin centavito sana göklerde altınla geri verilecektir.» Bağış kutularının önünde çoğu zaman böylesine çekici bir duyuru varken Katolik Kilisesi'nden daha iyi reklamı kim yapabilir? Bankasının penceresine böyle bir duyuru asacak olan banker, mevduatları kötüye kullandığı gerekçesiyle derhal tutuklanacaktır. Yargıç ondan, mevduatların gökte geri verilmesini, bir göğün bulunmasını ve bunun nerede olduğunu kuşkuya yer bırakmayacak biçimde kanıtlamasını ister. Meksika'da Kilise bunu kanıtlamak zorunda değildir. Ona inanılır. Ona inanmayan Tanrı'ya karşı gelmiş olur.

Bir Kızılderili işin içinden nasıl çıksın burada?

III

Andres de aynı yerde birkaç yirmi kez dolaştıktan sonra, ne yapacağını bilemez olmuştu. Kiliseden gelen ve insanı her şeye evet dedirtecek derecede gevşeten, düşünmeye üşendiren ve uyuşturan ilahileri ve orgların inlemesini duyuyordu.

Bir kez daha kiliseye gitmek için içinde en ufak bir istek yoktu.

En azından, meydanın yan tarafında bulunan ve bütün kente su sağlayan çeşmenin yakınına birkaç müzisyen gelmiş ve çalmaya başlamış oldukları için.

IV

Bu çeşme kentin günlük gazetesiydi. Başka gazetesi yoktu kentin. Ama çeşme, bu dezavantajı ya da avantajı tam istendiği biçimde karşılıyordu.

Kentin su tesisatı olmadığı için, kentliler kullandıkları bütün suyu çeşmeden sağlamak zorundaydılar. Her ailenin evinde, her biri aşağı yukarı seksen, yüz litre su alan birkaç toprak küp bulunurdu. Bu büyük küpler, iki bin yıl önce yapıldıkları biçim ve yön-

temle Kızılderililer tarafından yapılıyordu.

Kentin en iyi aileleri, besleme kızlarını çeşmeye gönderip kafa üstünde taşınan testilerle su getirtmeyi kibarlıklarına yakıştıramıyorlardı. Bu kentli ailelerin bu kibarlığı, kentte özel bir ticaretin gelişmesine yol açtı: Suculuğun. Sucular, kentli olmuş ve kentin varoşlarında oturan Kızılderililerdi. Her gün sabahın altısından akşamüstü geç saatlere kadar işleyen iki ya da üç eşeği olurdu bunların. Eşekler, su dolu kocaman toprak küplerin kolay taşınmasını sağlayan bir sehpa taşırlardı. Su satıcıları sularıyla ev ev dolaşır, mallarını sunarlardı. Bir müşteri bulduklarında, müşterinin evindeki büyük yedek küpler doluncaya kadar belli bir ölçekle su taşırlardı. Küçük, belirli bir ücret hesaplarlardı bu ölçeğe.

Ötekilerden daha kibar olmak isteyen aileler kendilerine ait bir eşeğe sahip olurlardı çoğunlukla ve evde hizmet gören Kızılderili gençlerden biri taşırdı suyu.

Bir alt tabakadan olan aileler, suyu bir real (on iki centavo) ya da daha az ödeyerek, ağırlık hesabıyla satın alırlardı.

Bundan sonraki tabakaya mensup aileler, su getirtmek için zaman zaman ikinci Kızılderili hizmetçiyi çeşmeye gönderirlerdi.

Bunu, her şeye, dolayısıyla su getirtmeye koştukları yalnız bir hizmetçi tutabilen tabaka izlerdi.

En son da en alt tabaka gelirdi, bunlarda suyu kadınların kendisi veya çocuklar getirirdi, çünkü bunlar için, azıcık bir suyun bedeli olan iki centavo bile, insanın kendisinin yapabileceği bir işte kullanılmaması gereken iyi bir paraydı.

Çeşmeye gelen hiç kimse, hatta mesleği suculuk olanlar bile, bir sürü borudan gece gündüz hiç kesilmeden oluk oluk akan suyu testilerine çabucak doldurup gitmezdi. Çeşmeye gelen herkes burada bir süre kalır ve oradakilerle gevezelik ederdi. Erkekler birer sigara sararlar, kızlar saçlarına ve etekliklerine çeki düzen verirlerdi. Buraya gelip de su doldurup hemen gitmenin hiç tadı olmazdı. Su almak, büyük ağırkanlılıkla ve çok yavaş hareketlerle yapılırdı.

Testiler dolunca önce yere konulurlar ve kızlar, acaba testiyi alsam mı yoksa biraz daha beklesem mi diye düşünür gibi, dikilip dururlardı. Sonradan gelenin gitmek isteyene testiyi başına koymasında yardım etmesi gerektiği için de, en az iki kızın burada

bulunması zorunluydu da.

Akşamları bütün hizmetçi kızlar, hizmetçilerini çeşmeye hiç yollamayan kibarlarınkiler bile, on dakikalığına da olsa çeşmeye gidebilmek için bir bahane ararlardı. Büyük yedek küpteki suyun bayatlayıp bulandığını söyler, akşam yemeğine çeşmeden taze ve serin su getirmenin beyin sağlığı ve iştahı için çok iyi olacağını ileri sürerlerdi.

Hizmetçi kız çeşmeden döndüğünde, özellikle de akşamları, evin hanımı mutfakta onu bekliyor olurdu, ama su nedeniyle değil de son haberleri öğrenmek için: Mesela Don Jorge'nin bu hafta içinde üç kez dul bayan Amalia'nın evine gittiği söylentisinin aslı olup olmadığını ve oradan gerçekten sabahın 1'in de mi çıktığını; önceki gün öğleden sonra Senor Osorio'nun Senora'sıyla ettiği kavganın nasıl sonuçlandığını, adamın, karısını gerçekten kadıncağızın insan içine çıkamayacağı kadar kötü mü dövdüğünü; partera Dona Ana'nın, yani ebe kadının, Senora Zavala'nın yeni doğan çocuğu hakkında söylediklerinin doğru çıkıp çıkmadığını, çocuğun gerçekten bir ay erken mi doğduğunu yoksa Senora daha sekiz ay önce evlendiğine göre bebeğin yedi aylık mı olduğunu... Bunlar, Don Porfirio'nun son defa yeniden başkan seçilişinde, bilinci yerinde olsun olmasın her Meksikalı kimin başkan seçileceğini seçimlerin altı ay öncesinden bildiği için tüm Meksika halkının yalnızca yüzde üçünün sandık başına gitmesi ve Cumhuriyet'in her köşe bucağında, bu tiranlığa bir son verilmesini amaçlayan bir devrimden söz edilmesi gibi ikinci derecede konulardan çok daha büyük önemi olan şeylerdi.

Hizmetçi kızların bu çeşme başında birbirine anlatacak o kadar çok aşk hikâyesi, kıskançlık komedisi ve trajedisi olurdu ki, burada gecenin geç vakitlerine kadar beylerine su alan testili hizmetçi kızlarla karşılaşmak hiç olağanüstü bir şey değildi. Ve kentin delikanlıları beğendikleri kızları burada bulacaklarını kesinlikle bildiklerinden, her zaman geç vakitlere kadar pek canlı olurdu burası.

Kuşkusuz feria sırasında çeşmenin tadı tuzu kalmamıştı. Etraf satıcıların haykırışlarıyla ve ileri geri dolaşan ziyaretçilerin gevezelikleriyle dolmuştu. Ay ışığı olmaması koşuluyla başka zaman çeşmenin en derin karanlıkta olduğu saatlerde bile şimdi çeşme başında hiçbir kucaklaşma gözlerden saklanamıyordu. Çok fazla

ışık vardı alanda, aydınlatılan satıcı tezgâhlarından yayılan ışıklar. Oysa çevresinde ışık sevenler, evliliği iki ayı geçmiş olanlardır sadece. Akılları yeniden başlarına gelmiştir ve «Hey, ben ne eşeklik ettim?» sorusuna bir yanıt bulmak ve karşılarındaki kişiyi daha iyi tanımak için onu görmek isterler de ondan.

V

Müzisyenler çeşme başına yerleşmiş ve neşeyle çalmaya başlamışlardı. Su alanlara ve su taşıyan eşeklere yeterli yer bırakmak zorunlu olduğundan, hükümet makamlarının satıcılara satmadığı bir parça boş alan kalmıştı burada.

Şimdi bu alancıkta kentin Kızılderili delikanlılarıyla kızları hemen dans etmeye başlamışlardı. Bir dans sona erince gençlerden biri müzisyenlere beş centavo veriyor, onlar da anında yeni bir dans müziği çalmaya başlıyorlardı.

Burada sabahın ikisine üçüne kadar dans edileceği şimdiden kesinlikle söylenebilirdi. Çünkü kentin delikanlılarıyla kızları, burada dans edildiğini duyar duymaz büyük gruplar halinde kentin en uzak köşelerinden buraya koşuyorlardı. Dansı kaçıramazlardı. Başka eğlenceleri yoktu. Ne alt sınıftan olanların, ne de üst sınıfların. Hali vakti yerinde olan kentliler bile, eğlenceye gereksinim duyduklarında dans ederlerdi. Bu hafta Suarez'lerin evinde, öbür hafta Cota'ların. Bu bütün yıl böyle sürer giderdi. Burada evin beyinin cumpleano'su olurdu, doğum günü, şurada evin hanımının dia da santos'u, vaftiz günü. Bir başka evde aileye yeni katılanın vaftiz töreni yapılırdı, derken şurada da bir düğün olurdu. Sonra iki hafta posada yapılırdı. Yeni yıl şenliğiydi bu. Eğer dans etmek için hiçbir neden kalmamışsa, kentin genç beyleri bütün hanımları oteldeki bir baloya çağırırlardı. Sırf balo olsun diye. Derken genç bekâr bir doktor, Birleşik Devletler'e gidip eğitimine orada devam etmek üzere kentten ayrılırdı. Bir balo düzenlenirdi onuruna. Başka bir genç adam yüksek öğrenimini Mexico City'de tamamlamış olur ve burada diş doktoru ya da avukat olarak yerleşmek üzere geri dönerdi. Bir hoşgeldin balosu yapılırdı.

İnsanlar başka ne yapsınlardı ki? Sinema tiyatro yoktu burada, konser olmazdı, hiçbir sanat ehli buraya kadar yapılacak yorucu bir yolculuğun eziyetine katlanmazdı. Açlıktan yarı ölü bir sirk bile çok seyrek gelirdi.

Kızılderililer, dansta eğlence arayıp bulmakta çok daha ileri giderlerdi.

Kızılderililer cenaze törenlerinde bile dans ederlerdi. Cenazenin konduğu tabut evin en büyük odasına tam ortaya yerleştirilirdi. Ailenin birkaç peso'su kalmışsa, cenazeyi takdis etsin ve üstüne su serpsin diye Cura getirtilirdi. Paraları yoksa, onun hiçbir şeyi bedava yapmadığını bildikleri için, Cura'yı çağırmayı göze alamazlardı. Papaz işini bitirip gidince neşeli bir müzik başlar ve ölenin ya da çevresinin en yakın akrabaları olan çiftler tabutun çevresinde neşeyle dans ederlerdi. Sabaha kadar oynarlardı. Sonra tabut omuzlara alınır ve hepsi, yana yakıla, ağlaya sızlaya mezarlığa yürürlerdi.

Meksikalılar, Ladinolar, böyle bir şeyi yapmazlardı elbette. Onlar böyle bir davranışı putataparların barbarlığı olarak görürlerdi. Kültürel olgunluk yoktu Meksikalılarda. Ayrıca sağlıklı bir doğal felsefeden de yoksundular. Yüzyıllar boyu başka hiçbir şey değil, sade bir öğreti olarak algılanmak isteyen sade bir öğretinin yerine şatafatlı bir töreni geçiren Kilise'nin etkisi altında dura dura insanlar yapmacıklı olmuşlardı, böylelikle de içlerinde sade ve içten bir insanın gelişmesine yarayan ve varsa yok etmişlerdi. Bir çocuğun doğumunda ya da vaftizinde, yani bir insanın kendi isteği değilken hayatın sıkıntı ve üzüntülerine atıldığı durumda dans etmek bütün dünyada yakışık alıyor da, insan hayatın meşakkat ve kötülüklerine veda edip sonsuz huzur ülkesine döndüğünde neden yakışık almasın, neden putataparlık olsun? Ama onlar alçak ikiyüzlülerdir. Eğer dinlerinin öğütlerine gerçekten inansalardı, veda edenin artık sonsuz şenlikler ve harp nağmeleri ülkesine yerleşebilecek olmasına sevinmeleri, taşkın sevinçlerinden de dans etmeleri gerekirdi.

Oysa Kızılderili, Katolik Kilisesi'nin derin gizemini kavrayamayacak kadar aptaldır. O yüzden de her şeyi bizden farklı yapar, biz de onun barbarlığından dehşete düşeriz.

VI

Şu anda burada dans etmekte olan Kızılderili delikanlılarla kızlar hiç de barbarlara benzemiyorlardı ama. Bunlar, en azından kızlar, ucuz, çok ucuz, ama çok temiz giysiler içindeydiler. Hepsi iyice yıkanmışlar ve uzun siyah saçlarını öyle güzel taramışlardı ki, Baltimore'daki bir güzellik salonunda bile, değil daha iyisi ancak daha baştan savması yapılırdı.

Kızlar bir tarafta dikilmiş ya da yere çömelmişlerdi, delikanlılar da karşı tarafta dizilmiş durumda ya da gevşek gruplar halinde ayakta duruyorlardı.

Kızılderili delikanlılar dans etmek istedikleri kızın yanına gitmezlerdi, önünde eğilmez, kitap gibi bir konuşma ve iyi hazırlanmış sözcüklerle kendileriyle dans etme onuruna erişip erişemeyeceğini sormazlardı.

Delikanlılar, beyaz pantolonlar ve beyaz, ceketimsi gömlekler giymişlerdi. Kiminin sandaleti vardı ayağında, ama çoğu yalınayaktı. Kızların çoğunluğu da aynı biçimde yalınayaktı. Ancak birkaçının çok yüksek ökçeli rugan terlikleri vardı.

Müzik başlar başlamaz delikanlı yarım adam öne çıkıyor, gömlek cebinden kırmızı ya da yeşil bir ipek mendil çıkarıyor ve bunu dans etmek istediği kızın kucağına atıyordu, ya da kız ayaktaysa yüzüne. Kız mendili yakalıyor ve bu, mendili kabul edip dans edeceği anlamına geliyordu. Mendili geri atarsa, bu da onunla dans etmek istemediğini anlatıyordu. Ama kız mendili ancak delikanlı sarhoşsa ya da tercih ettiği başka bir delikanlının mendil attığını görürse reddederdi. Bir delikanlıya mendilin geri atılması onur kırıcı bir şey sayılırdı. Kızların çoğunluğu, delikanlı sarhoş bile olsa, onu kırmamak için mendili kabul ederlerdi. Kuşkusuz bu durumda kız onunla yalnız birkaç adım dans eder, yerine otururdu. Bu durumda delikanlı en azından reddedilmiş olmanın utancından kurtulur, bu birkaç adımla yetinirdi.

Delikanlı dans sırasında eşiyle tek kelime konuşmazdı, dans bittiğinde de.

Çiftler dansta birbirlerine sarılmazlar, karşılıklı dans ederler-

di, herkes kendi tarafında. Yalnız arada bir, her birinin öbür tarafa geçmesi için, birbirlerine yakın dans ederek yer değiştirirlerdi. Delikanlıların hepsi aynı tarafta dans ediyorlardı, kızların hepsi de karşı tarafta. Yer değiştirdiklerinde de yine bütün delikanlılar bir tarafta, kızlar karşıda oluyordu.

Dans sırasında kız, delikanlının mendilini sağ elinde tutuyordu. Dans sona erince mendili geri veriyor ve bir teşekkür sözü ya da başka bir şey söylemeden arkasını dönüyor, yeniden, çömelmiş oturan ya da ayakta duran kızların yanına gidiyordu.

Dans çok uzun sürer de kız yorulduğunu hisseder ya da başka bir nedenle dansa son vermek isterse, dans sırasında eşine doğru yürüyor, mendili geri verip yerine dönüyordu.

Kız, ne zaman isterse mendili geri verip dansı bitirme hakkına her zaman sahipti. Delikanlının, mendili geri verilmedikçe dansı bitirmeye hakkı yoktu. Müzik bazen hiç ara vermeden yarım saat çalardı. Eğer kız bütün Kızılderili kızlar gibi çok soluklu bir dansçıysa, delikanlı onun kadar dayanıklı olmadığında, eşi yıkılıncaya kadar dans ederdi kız. Kızlar bunu zaman zaman yaparlardı, bir delikanlıdan herhangi bir şeyin acısını çıkarmak istediklerinde. Bu durumda onu, gecenin geri kalan kısmında bir daha iflah olamayacağı kadar yorarlardı. Bir erkekten tam isabetli öc alma konusunda kusursuz bir içgüdüsü vardır kadınların. Kızılderili kadınlar da, en etkili çareyi bulmakta ve bunu uygulamaya koymakta pek ustadırlar, tabii bunun işe yarayacağı görünüyor ve onları eğlendiriyorsa.

Fakat burada, kentin meydanında, Ladinolar'ın balolarında alışılmış olduğu gibi birlikte dans eden birçok çift de vardı. Çünkü buradaki kızlarla delikanlıların belki de yarısı, kentte ya da bir varoşta doğup büyümüş kentli Kızılderililerdi.

VII

Andres delikanlıların arasındaydı. Dans etmek istiyordu. Ama kızlardan hiçbirini tanımadığı için çekiniyordu. Çayırlıkta birlikte kamp kurdukları carretero'lardan birkaçı daha dikiliyordu

çevrede. Bunlar, birisi dans etsin de öbürleri de onu izlesin diye birbirlerinin böğürlerini dürtüyorlardı, birbirlerini gayrete getirmek için. Ama hiçbiri cesaret edemiyordu. Kendilerini yabancı ve tedirgin hissediyorlardı burada.

Andres, orada küçük bir çocuk gibi aptal aptal dikilip durmak için hiçbir neden bulamayıp, yavaş yavaş delikanlıların arasından sıyrıldı ve bir eve doğru yöneldi, arkasını duvara vererek çömeldi, dizlerini yukarı çekip baldırlarına sarıldı ve öylece oturdu kaldı.

Buradan da dansı oradaki kadar iyi görebiliyordu. Müziği daha hafif ve daha uyumlu duyuyordu, notalar büyük bir alana dağılıp birbirine daha iyi karışabiliyordu çünkü. Önünde görüşünü kapatan bir yığın delikanlı durduğundan dans edenleri o kadar iyi izleyemiyordu. Dans eden kız ve delikanlıların yalnız kafalarını görüyordu, arada bir insanlar arasında bir boşluk olursa bir şeyler görebiliyordu.

Ama bu kadarı yetiyordu ona. Bu sırada düşlere dalabiliyor ve rahatsız edilmiyordu.

Arada sırada bir gülme ya da kızların kıkırdamalarını duyuyordu, ya da bir an duyulup kaybolan bir fısıltı. Sonra yeniden, bir şeyler için çekişen gençlerin yarı gürültülü atışmalarını.

Öylece oturmuş, müziği dinler ve kızların bastırmaya çalıştıkları gülüşlerini duyarken, kavrayamadığı tuhaf bir duyguyla doldu. Kendisi niçin vardı, buradaki herkes niçin vardı? İnsan pekâlâ ölü de olabilir diye düşündü, hiçbir şey eksik olmazdı dünyada.

Üç kız konuşa konuşa hemen önünden geçip köşedeki koyu karanlıkta kayboldular. Biraz sonra giysilerini çekiştirerek geri döndüler. Üçü bir ağızdan cilveli cilveli konuşuyorlardı.

Ve bu, kimi kısa cümlelerde derinden, belli belirsiz soluyan, ama sonra yine tok ve gür bir biçimde çınlayan cilveli sıcak konuşmada, Andres hayatında ilk kez cinselliğin farkına vardı.

Üç Kızılderili kız İspanyolca konuşuyorlardı, ama uygun sözcüğü hemen bulamayınca Andres'in ana dili olan Tseltal'i de karıştırıyorlardı konuşmalarına. Kızlar, onun duvarın koyu gölgesinde oturduğunu görmemişlerdi, konuşmalarına öyle dalmışlardı ki hiçbir şeyi görecek durumda değildiler zaten.

Andres, kızların arasıra yalnız fısıltı halinde anlattıklarını bütünüyle anlayamıyordu. Yalnız konuşmalarının ana tonunu, birbi-

rine karışan seslerinin ezgisini duyuyordu. İşte onu uyaran da bu cilveli, soluyan ezgiydi. Bir hasret kapladı içini. Bunun annesine duyduğu hasret olduğunu sandı. Ama hemen anladı, çok güçlü bir biçimde hissediyordu ki başka bir hasretti bu. Bir şeye hasret. Herhangi bir şeye. Güzel bir şeye. Ama bu güzel şeyin ne olduğunu kafasında açık açık canlandıramıyordu. Sonra bunun sıla hasreti olduğunu sandı. Ama o da değildi. İçinde uyanıp kabaran, sıcak bir şeydi.

Kendini sınırsız kederli hissetmeye başladı. Ve derinden yalnız.

Bütün bunlar şimdiye dek hiç gelmemişti başına.

Kadınların ve genç kızların konuştuğunu yüzlerce kez duymuştu. Ama daha önce bir kadının sesinde onu uyaran bir şey olmamıştı hiç. Onlarca kez kadınlar olmuştu kervanlarda. Genç kadınlar, yaşlı kadınlar, güzel kadınlar, evlileri, bekârları. Kocalarına eşlik eden carretero eşleri kervanda haftalarca kalırlardı bazen.

Böyle durumlarda kadınların ne kadar yakınında olursa olsun, onların yanında özel bir şey hissetmemişti hiçbir zaman. Kadınları carreta'dan indirmiş ya da binmelerine yardım etmişti. Irmaklarda sayısız kez sırtında taşımıştı kadınları. Rancho'larda kadınları sabah erkenden uyandırmış ve onları yarı giyinik ya da sıcak yüzünden tümüyle soyunuk durumda yataklarında dinlenir bulmuştu. Kervanlarla yolculuk eden kadınları yolun üstündeki çalılıklarda olmadık işler üstünde ve olmadık durumlarda yakalamıştı yanlışlıkla. Geceleri ani bir şimşek ışığında ya da kamp ateşlerinin beklenmedik bir alevlenmesinde birçok kez bir carreta'nın altında ya da başka bir yerde kocalarıyla sarmaş dolaş görmüştü kadınları. Irmakları, dereleri ve su birikintilerini geçerken, yüzlerce kez, eteklerini kalçalarına kadar kaldırmış yıkanan kadınlar ve tepeden tırnağa çıplak genç kızlar görmüştü.

Ama hiçbir zaman, kendisini etkileyen ya da içinde herhangi bir istek uyandıran bir şey hissetmemişti.

Her kadın bir erkek gibiydi onun gözünde. Bedence biraz farklı yaratılmıştı o kadar. Kendi yurdunda erkekler gibi kadınlar da çalışırlardı. Bu konuda hiç fark yoktu aralarında. Fark, kadınlar daha güçsüz oldukları, içlerinde çocuk taşıdıkları, çocuk doğurup baktıkları ve beslediklerini için, işin türündeydi yalnızca.

Olgun bir kadına, tıpkı annesine ya da teyzesine beslediği duygularla yaklaşırdı Andres. Genç bir kızı da bir kızkardeş gibi görürdü.

Büyüdüğü kulübe tek bir odadan ibaretti. Çocukluğundan beri, babasının annesinin yanından başka bir yerde uyumadığını, o ince petate dışında başka bir yatağı olmadığını görmüştü. Tropik Ay'ının parlak ışığı duvarların aralıklarından içeri sızar ve Andres annesiyle babası döşeklerinde ne yaparlarsa görürdü. Ay ışığı olmayıp kulübenin içi zifiri karanlık olunca da solumalarını duyardı. Çocuklarından gizlisi saklısı yoktu anne babanın. Bir şeyi yararlı ya da zorunlu görürlerse çocuklarından izin istemez ve onların varlığına aldırmazlardı. Çocuklarının onlara sınırsız bir saygı beslemesi ve bu saygıyla sevginin hiçbir şeyle, hele de onlar için güneşin doğup batması ya da mısırların ve çiçeklerin büyümesi kadar doğal olan şeylerle sarsılmaması kendiliğinden anlaşılır olduğu için, bunu bilir, ama üzerinde kafa yormazlardı.

Yalancı romanlar, şiirler ve aldatıcı filmler bilmezdi Andres. Ahlak öğütçüleriyle yasalardaki fuhuş maddelerinin çocuklarla yetişkinlere ahlaksızlığın ne olduğunu anlattığı, bunun nerede bulunacağını ve insanın namuslu yurttaş sayılmaya hak kazanmak için bundan nasıl yararlanacağını öğrettiği bir ülkede büyümemişti o, ne de öyle bir ülkede yaşıyordu. Şimdi, şu anda, içini böyle sıcak bir hasret basmasının derinlerdeki nedenini bulup çıkaramazdı. Benzeri bir şey daha önce hiç başına gelmediği için kendince açıklamaya çalıştı bunu. Yarım dakika için, bunun bir yerlerden kaptığı ve ancak şimdi ortaya çıkan bir sıtma olduğunu sandı. Ama daha bunu düşünürken bile sıtma olmadığını biliyordu. Bir başka biçimde başlıyordu calentera. Ne baş ağrısı vardı, ne de her yanının ağırlaştığını hissediyordu.

Daha çok tersi. Dönmesine karşılık başının hiçbir zaman şimdiki kadar berrak olmadığını düşündü. Ve şimdi, bütün gece ve bütün ertesi gün yürümek, yürümek isteği vardı içinde. Herhangi bir yere. Yalnızca yürümek. Ona sıkıntı veren ağır organları yoktu yani.

Gülen, gevezelik eden, alanda amaçsızca oradan oraya dolaşan insanlar vardı burada. Kilisenin orglarının sürekli dans müziğine karışan tıngırtısı ve tekdüze nakarat vardı. Ve dans müziğinin kendisi vardı, hiçbir şey söylemeyen, ama yine de neşeli mü-

zik. Bembeyaz pantolonları ve parlak gömlekleri içinde heyecanlı delikanlılar vardı. Siyah, uzun, güzel taranmış saçları çiçeklerle örülmüş, kıkırdayan, fısıldaşan kızlar vardı. Ve kızların beyaz, parıldayan dişleri vardı, dolgun dudakları, zaman zaman aç aç parlayarak ona rastlayan, gece siyahı, araştıran gözleri vardı. Ve bütün kızlar iyice yıkanmışlardı, boylu boslıydular ve mis gibi sabun kokuyorlardı. Giysileri tertemizdi. Hareket ettiklerinde de arasıra bir şey uç veriyordu, çiçek beyazı, tertemiz bluzlarından.

Ama o üç kız o kadar yakınına gelip burada epey bir süre durduklarında hafif terlerinin kokusunu almıştı Andres. Ve bu, taze olduğu ve yeni yıkanmış bedenlerden fışkırdığı için, daha da belirgin gelmişti ona. Bir tatlı gibi hissetmişti bunu.

Yine de bütün bunlar içinde onu gerçekte çeken, kızların sesi olmuştu. Seslerinde müzik olduğundan değil. Ama onda müzik etkisi yapmıştı sesler.

Ama bu başka tür bir müzikti. Sıcak, cilveli ve şehvetle akan seslerde, kızlar hiç farkında olmadan, aynı anda hem sevgili hem ana olabilen kadının derin iyiliği kabarıyordu. Yeryüzündeki bütün erkekler içinde dünyayı gül goncalarına sararak onlara kimin sunabileceği, bu akşam onlar için açıklığa kavuşmuş gibiydi.

Andres, kendisini tuhaf bir uyanışa götüren şeyin ne olduğunu bilmese bile bir şeyi biliyordu yine de: Artık bir saat önceki erkek olmadığını.

Bir değişme olmuştu onda ve bunun kendisini tümüyle ele geçireceğini şimdiden hissediyordu.

Kadınların sesinin erkeklerinkinden farklı olması yeni bir şey değildi onun için. Ama kadınların, seslerindeki ezgiyle erkeklerden böylesine farklılaşması, seslerindeki ton, seslerinde tüm ruhlarının ortaya çıkması ve yalnız bunlar yüzünden erkekle kadın arasında bir dünya varmış gibi görünmesi, hiç umulmadık yeni bir bilgiydi onun için.

Bu bilgi kısa bir süre için onu öyle sarstı ki korkuya kapıldı. Kendini güvenliksiz hissetmeye başladı. Artık dünyada bir daha yolunu bulamayacağını sandı birden. Belirsiz, ama güzel olan bir şeye duyulan hasret, güvensizlik ve korkuyla kaynaştı duygularında.

Birden kadına karşı bir korku aldı onu. Artık bir anda anlayamadığı bir şey bütünleşmişti kadınla. İçinde sağlam bir tek duy-

gu kaldı: Yalnız annesini anlayabildiği, ne şimdi ne de başka zaman yeryüzünde korku duymayacağı tek kadının o olduğu duygusu.

Ama, kadının yabancılığından duyduğu bu korkuyla birlikte, aynı zamanda, kadın konuşması dinlemek ve kendini onun sesinin anaca iyiliğinin okşamalarına, sevgisine bırakmak için bir istek de kapladı içini.

Derin bir kedere gömülmüştü ve içinde azgınca ağlama isteği vardı.

Kızlar salına salına yürüyerek gitmişlerdi. Onların yine, delikanlıları bekleyen kızların arasına girdiklerini gördü. Kızların böyle açık bir kayıtsızlıkla gitmesiyle, alandaki onca kalabalığa karşın, Andres şimdi tümüyle terkedilmiş ve yapayalnız olduğu duygusuna kapıldı. Tek arkadaşı yoktu onun. Ona şefkatli sözler söyleyecekhiç kimsesi yoktu. Hissettiklerinden ve içinde olan bitenden söz edebileceği hiç kimsesi yoktu.

Yorulduğunu hissetti. Böyle kolayca ve acısız ölüp gitmeyi istedi. Şu anda. Doğrulmak zorunda bile kalmadan.

Bu zayıf düşünceler içinde hasretinin bilincine vardı. Şimdiye dek onca belirsiz ve bulanık olan hasret, açıklığa kavuştu.

ON İKİNCİ BÖLÜM

I

Kuşkusuz, dinin derinliklerine yeterince girmiş olmaması oldukça üzücüydü onun için. Öyle olsa şimdi doğruca kiliseye gider, göklerin kraliçesine, üstüne renkli kâğıtlar yapıştırılmış iki büyük, kalın mum adar ve ona içten yakararak, yüreğinde dilediği şeyi artık kendisine vermesini dilerdi. Tanrılara ve tanrıçalara yalvarmak, ister çalışarak olsun, ister ayağına çıkan fırsatları akıllıca ve ustaca değerlendirerek olsun, istediğini elde etmek için insanın kendisinin çabalamasından daha kolaydır. Temkinle dilenen şeyler her zaman gerçekleşmez ve tam dilendiği şekilde gerçekleştiği de pek enderdir. Ama şiddetle istenen şeyler, yalnızca yarım kalple dilenen ya da hiç dilenmeyen şeylere göre, daha yakınına gelir insanın; yeterince yaklaşınca da insan çok daha kolaylıkla tutabilir bunları. Bu çok doğaldır ve hiç de gizemli bir şey değildir. Zekâsı gelişmemiş ve az eğitilmiş insan, isteği üzerinde yoğunlaşabilmek için dua etmek zorundadır.

Bu yüzden neye dua ettiği hiç önemli değildir, isterse bir danaya olsun; çünkü bu bir dua değil, istenen şeyi yakınlaştıran şiddetli istektir.

Andres engin deneyimiyle pek iyi bilirdi ki, insan dua etti diye yoldaki tek bir çökük bile yok olmaz. Eğer kendisi ya da campanero'ları çökükleri taşla doldurmaz ve gözlerini dört açmazlarsa carreta kırılıverirdi. Saatlerce Kutsal Bakire'nin önünde diz çöktüğü zaman, patronun kendisine yarım real'lik ücret artışı vermeyeceğini iyi bilirdi Andres. Bunu patronuyla kişisel mücadeleye girerek elde etmesi gerekirdi, doğru ya da yanlış yoldan.

Ve bir öküz uçuruma yuvarlanmışsa, ne kadar içten olursa olsun hiçbir dua onu yeniden yukarı çıkaramazdı. Öküz, carretero'ların saatler süren, zorlu, kanlı çalışmasıyla çekilirdi yola; las-

so'lar ve ağaçlarla, basamaklar kazarak ve yollar açarak.

Kilise açık kapısından onu onca etkili biçimde çağırdığı halde, istediği arkadaşı Kutsal Bakire'den dilemek düşüncesi bir saniye bile gelmedi Andres'in aklına.

II

Ne yapacağı konusunda kararsızdı Andres. Bulunduğu Kızılderili usulü çömelmiş durumda kıpırdamıyordu bile. Biraz uzaktan bakınca, eve ait bir süs gibi görünüyordu dayandığı duvarın gölgesinde. Kafasını bile döndürmüyordu. Yarı ışıklı alanda olan bitenden hangisini görmek istiyorsa görebiliyordu, hatta gözlerini bile oynatmadan.

Kızlarla karşılaşması sonucunda yalnız içinden tedirgin olmuştu. Artık burada daha fazla oturup kalmak istemiyordu, ama gitmek de istemiyordu. Görecek yeni bir şey yoktu artık burada. Kızlarla delikanlıların dansı sürüyordu. Ama sırf seyreden için sıkıcı oluyordu dans. Çayırlık siyah geceye sarınmıştı. Carretero'lar uyuyorlardı, uyumayanlar da sarhoştular ve anlamsızca böğürüyorlardı. Andres carreta'ları, öküzleri ve carretero'ları her gün görebilirdi nasıl olsa. Ama tembel tembel oturup rahatsız edilmeden seyredebildiği bir feria, az bulunur bir şeydi hayatında.

Buradaki kadar tembelce kim bilir bir daha ne zaman katılacaktı bir fiesta'ya? Bir ya da iki yıl geçebilirdi üstünden.

Uzun yürüyüşte olur da işinden fırsat bulamazsa belki de daha yıllarca bir kutsal bayrama katılamayabileceği düşüncesiyle, sonunda satış tezgâhları, çardaklar ve rulet masaları arasında biraz daha dolaşmaya karar verdi. Yine de, görülecek ilginç bir şey her zaman bulunurdu. Bir cantina'ya gidip kendine bir comiteco ısmarlamayı düşündü. Belki de, sevgilisi olmayan ve kendisi gibi ortalıkta bir başına dolaşan bir kıza rastlardı. Bu, bir kızla karşılaşabileceği düşüncesi kanını kaynattı; hatta bakarsın, içinde onun için öylesine yeni ve öylesine ilginç bir heyecan uyandıran o üç kızdan biri gibi olurdu bu kız. Onunla konuşmaya, onunla dans etmeye, onunla çarşıda gezmeye, hatta belki de onunla biraz uzak-

lara gitmeye, son evlerin önünden, küçük köprüden geçip, çayırlığın başladığı son çiftliklere kadar yürümeye hazır olacak bir kıza rastlaması pekâlâ mümkündü.

III

Bacaklarını uzattı. Sonra, başından kaymış olan yüksek hasır şapkasına uzandı.

Ayağa kalkmaya hazırlanırken, bastırılan bir iççekiş gibi çıkan bir ses duydu.

O doğrultuya, sağına baktı. Burada çömelmiş oturduğu uzun süre boyunca bir kez bile bakmamıştı o tarafa. Dar bir sokağın başladığı yerde iyice yoğunlaşan koyu bir karanlık vardı orada. Herhangi bir ilginçliği olabilecek hiçbir şey yoktu. Çünkü görülmeye değer olan her şey, önünde ve solundaydı. Sağda kilise vardı yalnızca, ama daha ilerde. Şimdi daha yakından bakınca, evin köşesine yapışmış küçük bir insan külçeciği farketti. Sanki dünyadan ve öteki insanlardan çok fazla yer almaktan korkuyormuş gibi, iyice büzülmüştü. Ve bu külçecik, burada herhangi bir yer kaplamaya hakkı olmadığına inanıyor gibiydi. Öylesine büzülmüş, oturuyordu orada. Kıpırdamıyordu külçecik. Ne başı, ne de ayakları görünüyordu. Hepsi, siyah yünden, ince giri çizgili bir jorongo'yla sıkı sıkı örtülmüştü.

IV

Andres, külçeciğin buraya, neredeyse tutabileceği kadar yakınına nasıl gelmiş olduğuna bir açıklama bulamıyordu. Herhalde düşünceleri uzaklara gitmiş ve külçeciğin oraya ne zaman ve nasıl büzüldüğünü farketmemişti. Belki de kendisi buraya geldiğinde o zaten buradaydı. Ne olursa olsun hiç farkına varmamıştı onun.

Ve şimdi, böyle hiç beklenmedik bir biçimde burada olduğu

için, külçecik gökten düşmüş gibi geldi ona.

Biraz daha yakınına süründü. Ve bunu yaparken, külçecik biraz daha büzülmüş gibi geldi Andres'e.

Uzun bir ağlamanın soluması gibi çıkan hafif bir iççekiş duydu yine.

Yavaşça sordu: «Niye ağlıyorsun küçük kız?»

Bir yanıt almadı.

Belki de kızın İspanyolca anlamayabileceği aklına geldi. Bunun üzerine kendi anadilinde, Tseltal'de sordu: «Küçük kız, neden kederlisin?»

Külçecik kıpırdadı ve biraz yükseldi.

«Annen yok mu?» diye sordu Andres.

Külçecik, «Muquenal,» dedi yavaşça ve yine içini çekti.

«Mezarlıkta öyleyse,» diye karşılık verdi Andres.

Sonra da, «Ya baban?» diye sordu.

«Mee muquenal, tat milvil, nebahachisch, muchul aquil namal,» dedi külçecik. «Annem mezarlıkta, babam vuruldu, ben de öksüzüm şimdi, köyüm buralardan uzaktadır.»

Bu birkaç sözcükle tüm öyküsünü anlatmış oluyordu galiba.

V

Andres kıza daha da yaklaştı.

«Sana yardım edemez miyim küçük kız?» dedi.

Kız, düşünmesi gerekiyormuş gibi bir süre sustu. Sonra konuştu: «Bocon, artık gideceğim.»

«Gecenin bu saatinde nereye gidersin? Vahşi kurtlar parçalar seni, hem yollarda yatan sarhoşlar da rahat vermezler.»

«Ben korkmam,» dedi kız bunun üzerine, «Dişlerim keskin, parmaklarımda da sert tırnaklarım var. İki de büyük taş bulur, koltuğumun altında taşırım.»

Konuşurken yavaş yavaş jorongo'sundan sıyrılmıştı. Başı açıktaydı şimdi.

«Kaç yaşındasın?» diye sordu Andres.

«Jolajuneb, on beşimdeyim,» diye yanıtladı kız.

«Anelvaneg, kaçak mısın?» diye sordu Andres.

«Evet, anesvil, finca'dan kaçtım,» dedi kız.

Saçları dağınık, keçeleşmiş ve taranmamış, kirli ve Andres'in kolayca gördüğü gibi bit doluydu. Yüzü ve elleri günlerdir yıkanmamıştı. Teni koyu bronzdu. Gözleri, karmakarışık saçları gibi koyu siyahtı, kocaman ve parlaktılar.

Andres, kız yüzünü ona çevirip de çarşının ışığı üstüne düşünce bütün bunları görebiliyordu şimdi.

«Gece için yatacak yerin yok mu?» diye sordu.

«Çayırlığa çıkacağım,» dedi kız.

Andres kıza bakarak güldü. Ve onun çekingen bir gülümsemeyle karşılık verdiğini görünce, «Seni yanıma alacağım,» dedi, «carreta'ların oraya. Carreta'lardan birinde sıcak, yumuşak bir yatak yaparım sana. İster misin?»

«Çok iyisin binash yutsil, güzel delikanlı,» dedi kız kısaca. Böylelikle davetini kabul etmiş oluyordu.

VI

«Ama önce çeşmeye gidelim,» diye önerdi Andres.

«Niye?»

«Suquel, yıkanalım diye.»

Çok nazik ve kibardı. Kızın yıkanması gerektiğini söylemek istiyordu çünkü. Ama çoğul söylenince, yıkanmasının gerekli olduğunu duymak kızı incitmezdi.

Cebinden bir parça sabun çıkarıp kıza verdi. Kız çeşmenin kenarında yıkandı, buraya getirilen hayvanlara içecek su olsun diye suyun yalaklara aktığı yerde.

Andres, «Bir dakikacık bekle,» dedi ve koşup gitti.

Bir dakika sonra geri gelmiş ve bir tezgâhtan beş centavo'ya satın altığı tahta bir tarak getirmişti.

«Şimdi gidelim de saçlarımızı bir güzel tarayalım,» dedi.

Kızın elini tuttu ve birbirlerini buldukları yere, evin gölgelerine döndüler.

Kız özene bezene saçlarını taramaya koyuldu. Uzun bir za-

man aldı bu. Doğuştan çok gür ve karışık olan saçlar keçe yumağı gibiydi.

Andres kıza bakıyor, gülüyor ve sanki onu yıllardır tanıyormuş gibi konuşuyordu onunla. Kız, bir erkek kardeşe olduğu gibi içtendi ona karşı. Konuşabildiği birini bulmak ona son derece iyi gelmiş gibiydi. Kızın gösterdiği bu içtenlik Andres'i tuhaf bir sıcaklık duygusuyla doldurdu. Sanki yüreğini sıcak güneş ışığında yıkamış gibi bir duygu vardı içinde. Galiba tüm bedeninde çağıldıyordu bu. Hiçbir şeye yönelmiş olmadığı ve yalnızca hasret duyma isteğine hasret olduğu için onu o denli hüzünlendiren hasret, dingin ve büyük bir sevinç halinde çözülüyordu içinde. Bir ad veremezdi buna; onun için yeni olan ve bildiği hiçbir şeyle bağdaştırılamayacak bir sevinçti çünkü bu. Bu gecenin hiç bitmemesini ve kızın hiç durmadan konuşmasını, konuşmasını istiyordu.

Kız, yatıştırmak için saçını öne getirdi, sonra da başı yarı eğik durumda Andres'e döndü ve yüzünü onun üzerine eğip güldü. Gülüşünde beyaz dişleri parlayınca Andres'e yeni bir dünya doğmuş gibi geldi. Sınırsız zengin hissediyordu kendini, kıza bir tarak alabilecek kadar zengin. Hatta daha da zengin, ona bir carreta'yı ev olarak sunacak kadar.

Kız saçını sonunda halletmişti. Saçlarını arkaya attı, yüzünü tamamen ona döndü ve güldü. Kopmuş saçları taraktan topladı, tarağı taşlara vurarak temizledi, sonra da Andres'e uzattı.

«O tarak senin,» dedi Andres, «kutsal bayramdan bir armağan sana.»

«Onu koyacak cebim yok ama,» dedi kız gülümseyerek. «Onu benim için cebinde taşır mısın?»

Andres tarağı aldı, cebine soktu ve, «Onu senin için taşıyacağıma öyle seviniyorum ki küçük kız,» dedi. «Böylece saçını taramak istedikçe hep benimle geleceksin.»

«Seve seve gelirim,» diye yanıtladı kız.

Andres ayağa kalkıp, «Şimdi de,» dedi, «vehel te hacabatic, bir şeyler yemeye gidelim. İster misin? Aç mısın?»

Kız, çömelmiş konumunda Andres'in gözlerinin içine bakabilmek için başını arkaya attı. «Öyle açım ki güzel delikanlı, iyi binash yutsil, iki gündür lokma koymadım ağzıma.»

VII

Daha önce Andres'in enchilada aldığı küçük Kızılderili mutfağına gittiler.

Andres kibarca sordu: «Pekâlâ, akşam yemeği olarak ne istersin bakalım, tujom ants?»

O bunları söylerken kızın yüzü kardı ve utanmış bir tavırla önüne baktı. Çünkü «tujom ants» güzel kadın demektir. Ve Andres'in bunu söyleyiş biçiminde, söylerken de ona gülümseyişinde yalnız hayranlık değil, daha fazlası vardı.

Ama sonra başını çevirdi kız ve gülümseyerek, yarı kısılmış gözlerle yandan Andres'e baktı.

Andres, «Evet?» diye sordu yeniden. «Küçük kız akşam yemeği için ne istiyor?»

«Tibal,» diye yanıtladı kız. «Et, esaslı bir et, çok açım.»

Andres enchilada'ları ısmarladı. Hazırlanmasına bakarlarken kız, «Ama ben hiç de küçük bir kız değilim artık,» dedi. «Büyüdüm artık. Bir yıldan fazladır kanıyorum. Bana inanabilirsin binash yutsil huinic, güzel delikanlı.» Bu sırada yine güldü.

Yalınayaktı. Yol yol kurumuş toprakla kirlenmiş, siyah yünden, delik deşik kaba eteği kaslı baldırlarının ancak başlangıcına kadar iniyordu. Bacakları da tıpkı kolları gibi, hafifçe cilalanmış abanoz ağacı gibi görünüyordu. Ayakları çok küçüktü, ama parmakları etliydi ve sağlıklı biçimde yan yana duruyorlardı. Bir ayakkabı büyümelerine hiçbir zaman engel olmamıştı. Eteğin altında gömleğinin olmadığı görülüyordu. Ama göğsü, kenarına kırmızı yünle düz çizgiler ve basit yıldızcıklar işlenmiş beyaz bir pamuklu cepkenle örtülüydü, pislikten ve iyice emilmiş tozdan koyu gri olmuştu cepken.

Cepkenin üzerinde de jorongo'su vardı, ince gri çizgilerle örülmüş, siyah, kaba bir yün örtü. Yün örtünün ortasında, kafasını geçirdiği bir yarık vardı. Böylelikle jorongo gövdesini örterek aşağı dökülüyordu. Kısaydı, ancak kalçalarına geliyordu. Burada, kalçaların üzerinde, yün etek büyük bir kabarıklık yaparak büzülmüştü, çünkü Kızılderili modasına göre etek, giyen kadın bebek

beklediği zaman da değişikliğe uğratılmasına hiç gerek olmayacak kadar genişti. Kalçaların çevresinde iç içe geçirilerek dolandırılmış kırmızı yünden enli bir kuşakla tutulmuştu etek.

Kolları dirseklerinin üstüne kadar çıplaktı. Boynu açıktı; ama ensesi, kalçalarına kadar inen, sık, gür, dağınık ve taranmış olmasına karşın hâlâ keçe gibi olan saçlarıyla örtülmüştü.

Enchilada'lar sonunda hazırlanmıştı. Andres parayı ödedi, bir parça muz yaprağına biraz daha tuz ve küçük bir limon koydurttu.

Sonra da, «Karşıda, kilisenin merdiveninde yiyelim, sonra gene buraya gelir, birer fincan kahve içeriz,» dedi.

«Hutsil,» dedi kız gülümseyerek, «çok iyi olur.»

VIII

«Sen de yemez misin?» diye sordu kız, basamaklarda otururlarken.

«Ben daha önce yedim, aç değilim,» karşılığını verdi Andres.

«Ama hiç değilse her enchilada'dan bir lokma ısırmalısın, yoksa boğazımdan geçmez, aç kalırım,» dedi kız ve bir enchilada'yı Andres'in ağzına tuttu.

«Adın nedir küçük kız?» diye sordu Andres.

«Henüz bir adım yok,» diye yanıtladı kız. «Babamla annem beni sadece huntic diye çağırırlardı, çocukçuk, o kadar. Finca'daki hanım da antsil vinic diye çağırırdı beni, besleme. Jose ise, beyin oğlu, mejayel diye çağırırdı beni.»

Andres kızgın bir tavırla, «Niye mejayel derdi sana?» diye sordu. «Senin için böyle çirkin bir ad, küçük kız! Bu Jose aşağılık herifin biri olmalı! Bak, şu karşıdaki, cantina'daki boyalı kızları görüyor musun, hepsi mejayel'dir bu kızların. Masalardaki erkeklere comiteco getirirler, adamların dizine otururlar, ellerini eteklerinin altına sokmalarına, memelerini tutmalarına izin verirler. Karşılığında da iyi paralar alırlar onlardan.»

Normal bir insan için yaradılıştan günaha düşkünlük masalı ne kadar yeni ve anlaşılmazsa, kız için de Andres'in anlattıkları o kadar yeni ve anlaşılmazdı. O yüzden de hepsini anlamadı bunla-

rın. Ama önünde, yabancı ve alışılmamış bir dünyanın açılmakta olduğunu kavrıyordu.

Bu yeni dünyadaki olayların bağlantılarını göremiyordu. Böylece, en azından ilk bakışta, hiçbir bağlantı göremediğini sandı.

Ama cantina'ya daha iyi baktıkça, kızları ve yaptıklarını daha iyi gözleyip bir yandan da gördüklerini Andres'in az önce anlattıklarıyla birleştirmeye çalıştıkça yavaş yavaş anlamaya başladı. Hatta bağlantıları Andres'in beklediğinden daha hızlı kurmaya başladı kafasında.

Ve bir süre bakıp seyrettikten sonra, cantina'da yapılanların finca'da gördüklerinin aynısı olduğunu farketti. Yalnızca cantina'da, kilisenin burnunun dibindeki bu evde, kılıklar ve ışıklar değişikti. Tek fark buydu.

Şöyle dedi sonra: «Jose yalan söylemiş. Mejayel'in ne olduğunu biliyorum şimdi. Ama Jose yalan söylemiş, mejayel değilim ben. O beni öyle yapmak istiyordu ama. Bunu biliyorum artık. Finca'dan kaçmamın nedeni de bu zaten. Sana her şeyi anlatacağım, binash yutsil,» dedi, yemeğini yedikten sonra.

Andres, «önce birer fincan kahve içelim,» diye önerdi, «susamışsındır.»

IX

Az sonra yine kilise merdivenine oturmuşlardı. Kiliseden dua eden kadınların sonu gelmez mırıltısını duyuyorlardı, arada da tekdüze bir ezgi.

Alandaki satıcıların gürültü ve haykırışlarının hızı kesilmişti.

Hâlâ ortalıkta bir yığın insan dolaşıyordu, ama artık kimse bir şey satın almıyordu. Ancak şimdi de oyun masalarında, kimi oynayan kimi de seyreden büyük kalabalıklar oluşmaktaydı. Rulette, zar masalarında, altın yaldızlı kötü vazoların, japon yelpazelerinin ve çalar saatlerin piyangoya konduğu takırdayan numaralı tekerlekte ve tombalalarda. Bunlarda, çıkan resme göre kartların üstüne fasulye tanesi koyuyordu insanlar; bir hizadaki dört resmi kapatan, bir demet kâğıt çiçek, bir konyak bardağı ya da bir tarak kazanıyordu.

En büyük gürültü de bu tombalalarda kopuyordu. Kartları

çeken adamın haykırışları yükseliyordu: «El diabolo!» Oynayan herkes çıkan resim eğer kendi fişinde varsa bir fasulyeyle kapatabilsin diye yardımcısı da tekrarlıyordu: «El diabolo!» «El glabo» – «El glabo»; «El alacran» – «El alacran»; «La vaca» – «La vaca». Resimleri çekenler, çıkan resimleri esprili olduğunu sandıkları sözlerle süslemeyi pek seviyorlardı.

Satıcıların çoğu, yağlanmış keten bezleriyle masasını örtmeye başlamıştı, kimisi eşyalarını sandıklara kaldırmaktaydı, kimisi de sergilenmiş malların üstüne hasır seriyordu. Bunlar yapılınca da, satıcı kadın ve erkekler masalarının altında veya yanında bir minderin üstünde uykuya yatıyorlardı.

Tüten fenerler ve içinde yağa batırılmış bir parça pamuk yanan teneke şişeler yavaş yavaş sönmekteydi. Sağda solda dolanan insanlar, dükkânlarını bugünlük kapatmış olan satıcı masaları arasında hayalet gölgeler gibi görünüyorlardı.

Ama çeşmenin yanındaki dans neşeyle sürmekteydi.

Epey arkadaki bir sokaktan bir marimba'nın hüzünle çağlayan, ıslık çalan ve tınlayan ezgileri duyuluyordu. Kimi zaman bir harp sesi gibi, kimi zaman çeşitli büyüklükte obua sesleri gibi, kimi zaman da yumuşak bir çan sesi gibi çıkıyordu bu. Herhalde bir kentli özel eğlence düzenlemişti evinde. Bir âşık pencere önünde sevgilisine serenat yapıyor da olabilirdi. Veya bir aile, mensuplarından birinin vaftiz gününü kutlamaktaydı.

Andres, «Benimle biraz dans etmek ister misin?» diye sordu.

«Seninle dans etmeyi elbette isterim güzel delikanlım, ama korkuyorum,» dedi kız.

Andres, «Korkman gereksiz,» diyerek yatıştırdı onu. «Dansta Ladinolar yok ki, hepsi bizim gibi insanlar, İndiolar, senin benim gibi. Gel gidelim.»

Dans edenlere doğru yürüdüler.

Kimse dikkat etmedi onlara. Andres buradaki bütün öteki delikanlılar gibi görünüyordu, kız da çevredeki köy ve kasabalardan bayrama gelmiş öteki Kızılderili kızların çoğunluğu gibiydi.

Andres renkli boyun atkısını kızın eline verdi ve onlar da, buraya dans etmeye gelmiş bütün ötekiler gibi neşeyle ve gamsızca, Kızılderili zapateado'su oynamaya başladılar.

Birbirlerini topu topu iki saattir tanıdıklarını tümüyle unutmuşlardı. Birbirlerinin adlarını bilmemeleri de hiç rahatsız etmi-

yordu onları. İkisine de, sanki ta dünyanın doğmaya başladığı uzak zamanlarda tanışmışlar gibi geliyordu.

X

Gecenin geç saatleri olmuştu.

Müzisyenler yorulmuşlardı. Üç haftadır gece gündüz, çoğunlukla da yeni gün doğuncaya kadar çalıyorlardı. Çok para kazandıkları yoktu. Onlara dans etmeye gelenlerin harcayacak pek az parası oluyordu çünkü. Ama onlar –bütün buradakiler gibi Kızılderililer– başka insanlara sevinç vermekle, onlara gelenlerin, tek tek herkesin kaygılarını gecenin birkaç mutlu saati için de olsa unutturabilmiş olmakla, ücretlerinin yeterince ödenmiş olduğunu hissediyor gibiydiler.

Kız atkısını geri verdiğinde Andres, «Şimdi bir cezve kahve içmeye gideceğiz yine, bir de tatlı ekmek alacağız,» dedi.

«Nasıl istersen binash yutsil,» dedi kız, Andres'e bakıp gülerek. «Sen emret, ben itaat ederim.»

Andres kızı dirseğinden tuttu ve öylece, sobasının yanında uyuklayarak oturan Kızılderili kadının mutfağına götürdü.

Bu kadın gece gündüz burada oturuyor, gelen aç Kızılderili müşterilere bir şeyler pişiriyordu. Satıcıların ve oyun masası sahiplerinin çoğunluğu gibi o da daha önce Sapaluta'daki şenlikte bulunmuştu. Ne zaman uyuduğu belli değildi. Anlaşılan, sobasının başında çömelmiş otururken, tezgâhta müşteri olmadığı zamanlarda yeteri kadar uyumak becerisini gösteriyordu. Müşterilerinin hiçbir zaman acelesi yoktu; onu hiçbir zaman sıkıştırmaz, enchilada'lar yeterince çabuk hazır olmasa bile bağırarak kötü kötü konuşmazlardı. Böylece kadın, sobanın başında çalışır gibi görünürken şekerleme yapabiliyordu. Tezgâhta kimsenin durmadığını görünce de, rebozo'sunu yüzüne çekiyor ve hemen, horul horul horlayacak kadar derin bir uykuya dalıyordu. Ama kızlarından birinin, «Madrecita, das con pollo, das con res, iki tavuklu, iki de sığır etli,» diye bağırması yetiyordu, o zaman hemen uyanıyor ve bir otomat gibi, istenen enchilada'ları hazırlıyordu, onca değişik garnitür ve sosu asla birbirine karıştırmadan.

Uykudan uyanınca ilk hareketi, yine aynı biçimde otomatik olarak, közlenen ateşi yellemek oluyordu. Toprağın üstünde ya da kerpiç bir ocakta gece gündüz için için yanan közlenmiş ateşi yellemek, bir Kızılderili kadının uyandıktan sonraki ilk işidir her zaman; tıpkı, cengellerde ya da el değmemiş ormanlarda bir yolcuya eşlik eden Kızılderili uşakların da ilk işi olduğu gibi.

XI

Hava hissedilir derecede soğumuştu artık. Ve birkaç biscocho'yla (tatlı ekmek) sıcak kahve, iki genç insancığa iyi geldi, neşelendirdi onları.

«Düşünüyorum da küçük kız, sen bir hayli yorgunsun herhalde,» dedi Andres yumuşacık bir tavırla. «Artık yatmaya gitsek nasıl olur? Bir carreta'da sıcak, güzel bir yatak yaparım sana, istediğin kadar uyursun.»

Kız içtenlikle, «Sen öyle söylüyorsan ben de sana itaat etmek zorundayım herhalde,» diye yanıtladı.

«Bana her zaman itaat eder misin küçük kız?» diye sordu Andres yavaşça.

«Her zaman,» dedi kız kısaca, «her zaman. Bana çok iyi davranıyorsun sen.»

Uzun, sessiz caddelerden yürüdüler. Plaza'dan uzaklaştıkça karanlık da artıyordu. Sık sık tökezliyorlardı. Sokak lambaları sönmüştü.

Resmi merciler, ya da daha doğrusu resmi merci olan kişiler, sokakların iyileştirilmesine harcanması gereken paraları kendilerine daha yararlı görünen başka biçimlerde kullandıkları ve bunu kendi kişisel amaçlarının hizmetine sundukları için, asıl kent merkezinden çıkar çıkmaz sokaklar acınası durumdaydı. Dış kentin sokaklarında iki adımda bir, kırılıp yerinden çıkmış taşlar, içine düşünce insanın kendini üç metre derinlikte bulduğu derin çukurlar, cıvık pislik ve pis pis kokan balçıkla dolu derin oluk ve araba izleri, su irkintileri ve taşmış lağım birikintileri, ağaç kökleri, tahtalar, carreta okları, uçmuş ev çatıları, yıkılmış ev duvarları bulu-

nuyordu. Büyük çukurların ortasından geçen köprücükler vardı, kiminin parmaklıkları da vardı, ama yer yer kırılıp düşmüştü bunlar, kiminin hiç yoktu zaten. Gündüz bile bu sokakları tehlikesizce geçmek zor bir işti, geceleriyse her on adımda bir kol-bacak kırıkları ve pis kokulu çukurlarda yıkanmak bekliyordu insanı.

Andres arka pantolon cebinden çıralı çöpler çıkardı ve yolu aydınlatmak için bunları yaktı. Hayattaki en büyük dileklerinden birisi olan pilli bir cep lambasını şimdiye dek satın alamamıştı. İnsanın hayatta böyle bir lambaya sahip olabilmesini pek uzak bir olasılık olarak da görmüyordu.

Ama o da kız da çıralara alışkındılar. Ne evde ne de işte başka ışık bulunmazdı. Her carreta'nın bir feneri olurdu tabii. Ama bu fenerin yararı o kadar azdı ki, doğru dürüst bir ışığa gereksinim duyduklarında, aydınlatma için çıralı çöpler kullanırlardı carretero'lar. Bunun için de carreta'larında her zaman bol miktarda çıra bulundururlardı. Çıra beylere bir cent'e bile mal olmuyordu; çünkü carretero'lar bunu yolda rastladıkları ve kimin olduğuna aldırış etmedikleri çam ağaçlarından kesiyorlardı. Beylerin fener petrolü masrafını azaltıyordu bu.

XII

Andres bir bayıra oturup, «Burada biraz mola verip birer sigara içelim. İster misin?» dedi.

«İsterim,» dedi kız ve onun yanına oturdu.

Andres yanında bulundurduğu kuru mısır yapraklarına iki sigara sarıp birini kıza verdi.

Çevrelerini bütün ağırlığıyla gece sarmıştı.

Ama bu onlara ağırlık vermiyor, sıkmıyordu onları.

Koyu karanlığın ve insanı ferahlatan hoş sessizliğin baskınıydı bu. Çayırlıkta, cırcır böcekleri ve otlarda yaşayan bütün öteki sevinçli yaratıklar cırıldıyor, vızıldıyor ve cayırdıyorlardı.

Arasıra çok uzaklardan bir sığırın boğuk böğürtüsü ya da bir katırın iniltili tepinmeleri duyuluyordu.

Tepelerinde yıldızlar tropikal parlaklıkla küçük güneşler gibi

yanıp sönüyor, ışıl ışıl parlıyorlardı.

Derken hemen üstlerinden iki yarasa geçti, sonra geri geldiler ve bir genişleyen bir daralan çemberler çizerek çevrelerinde uçmaya başladılar.

Kentten birkaç etkisiz ışığın parıltısı yansıyordu.

Birkaç kez, geç kalmış havai fişekler patladı kentin üstünde, havada yer yer birkaç donanma fişeği uçtu. Aziz Caralampio'yu canlandırmak içindi bunlar.

Doğum gününde uyuyup kalamazdı. Buna izin verilmezdi.

XIII

Kız konuştu: «Şu karanlık, ama bunca açık gökyüzünü gördükçe, şu yayılmış yıldızların sanki konuşmak istiyorlarmış gibi yanıp söndüklerini gördükçe anneciğimi düşünmekten kendimi alamıyorum. Belki o da bu yıldızlardan birindedir şimdi. Yüce doğadaki başka her şeyden çok severdi yıldızları. Geceleri saatlerce kulübenin önünde oturup yıldızlara bakardı, beni de ya kucağında ya da dizlerinin arasında tutardı, büyük bir zevk alırdı onları seyretmekten. Böyle gecelerden birinde, babam evde yoktu, finquero sığırları yanına verip birkaç günlüğüne göndermişti onu, annem yıldızlarla ilgili bir öykü anlattı bana. Hiç unutmadım bu öyküyü, hep yüreğimde. Onun için de hiç korkmam geceleri, ne kadar karanlık olursa olsun. Kimseye anlatmadım bu öyküyü, benim için kutsal o, anneciğimin bana bırakabildiği en sevgili, en güzel şey. Ama sana binash yutsil, sana anlatmak istiyorum galiba. Sen bana çok iyi davranıyorsun, öyle iyi davranıyorsun ki yalnız annem böyle davranırdı bana, dünyada başka hiç kimse böyle iyi davranmadı bana. Babacığım bile. Çok çalışmaktan hep yorgun olurdu o. Cengelde çalıştığı için de gövdesi yara içinde olurdu hep.»

Uzun bir süre sonra, çıkan serin rüzgârdan korunmak için kızın Andres'e yaslandığı sırada, Andres yavaşça ve yumuşacık şöyle dedi: «Bu öykü küçük kız, bana verebileceğin en güzel armağan. Dikkatle, kendimi vererek dinleyeceğim seni, benimle sevgili anneciğin konuşuyormuş gibi sanki. Eminim bir yıldızda otur-

muş sana bakıyor o. Ve seni yaralayabilecek her kötülükten bütün gücüyle koruyor seni.»

Kız iyice sokuldu Andres'e. O da kızı kollarına aldı ve kendi jorongo'suyla sıkıca sardı.

XIV

Kız, tıpkı Andres'inki gibi yumuşak bir sesle anlatmaya başladı: «Güneşi yaratan tanrının öyküsü bu.

İnsanlık iyi tanrıların eseri olduğu için, onu yok etmek isteyen kötü tanrılar iyi tanrıları yenmişler ve hepsini öldürmüşler.

Sonra da karla, buzla ve soğuk fırtınalarla güneşi söndürmüşler.

O zaman sonsuz bir gece başlamış yeryüzünde.

Her yer buzlarla örtünmüş. İnsanlar soğuktan donuyorlarmış.

İnsanları ancak hayatta tutacak kadar, azıcık bir mısır yetişiyormuş.

Yine de çoğu ölmüş açlıktan, birçoğu.

Tatlı meyveler veren ağaçlar yetişmiyormuş artık.

Çiçekler açmıyormuş.

Kuşlar ötmüyormuş.

Cırcır böcekleriyle ağustos böcekleri cırıldamaya son vermişler.

İnsanlık ölüp gidiyormuş. Ormanlarla çayırların bütün hayvanları da ölüyormuş. Öyle ki erkekler avlayacak hayvan bulamaz olmuşlar neredeyse, çocuklarını besleyemez, onlara sıcak postlar giydiremez olmuşlar.

Yokluk büyüdükçe Kızılderili halkının bütün reisleriyle kralları büyük bir toplantıda bir araya gelmişler, yeni bir güneşi nasıl yaratacaklarını tartışacaklarmış.

Çünkü gökyüzünde yalnız parlak yıldızlar duruyormuş artık.

Ölmüş insanların ruhları yaşarmış bu yıldızlarda, ve bunlar kendilerini savunmayı iyi bilirlermiş, yıldızları sonsuza dek parlak tutsunlar diye iyi tanrılar onlara güç bahşetmiş çünkü.

Kralların büyük toplantısı haftalarca sürmüş.

Ama yeni bir güneşin nasıl yapılabileceğini hiçbiri bilmiyormuş.

Ancak kralların arasında, üç yüz yaşını geçmiş ve doğanın bütün sırlarını bilen bir sabio varmış. Ve bu büyük bilge:

'Yeni güneş yapmanın bir yolu var sanırım,' demiş.

'Genç, güçlü kuvvetli ve çok yiğit bir erkeğin yıldızlara gitmesi gerekiyor. Orada da ölmüşlerin ruhlarından rica edip her yıldızdan ufak bir parça istemesi gerekiyor.

Bu küçük yıldız parçacıklarını toplayıp yükseklere çıkarması gerekiyor, gökkubbenin en tepesine, en tepedeki orta noktasına.

Orada bütün yıldız parçacıklarını kalkanına takması gerekiyor. O zaman kalkanı, ışık saçan, büyük, sıcak bir güneşe dönüşecektir.

Ben kendim gider, bunu yapardım kuşkusuz.

Ama çok yaşlı ve güçsüzüm.

Artık iyi sıçramayı başaramıyorum.

Onun için de yıldızdan yıldıza sıçrayamam.

Hem kötü tanrılar yeni bir güneşin yapılmasına engel olmak isteyeceklerdir, onlarla savaşacak, kargı ve kalkan kullanacak kadar güçlü ve çevik de değilim artık.'

Bilge bunları söyleyince, toplantıda bulunan bütün krallar, reisler ve büyük savaşçılar ayağa fırlayıp bağırmışlar:

'Biz gitmeye hazırız.'

Bunun üzerine bilge şöyle demiş:

'Gitmek istemeniz sizleri onurlandırıyor.

Ama ancak bir kişi gidebilir ve bu kişi, yalnızca bir güneş yapılabileceği için kalkanıyla yalnız gitmek zorunda.

Çok sayıda güneş yakıp kül eder yeryüzünü.

Giden kişi bir insanın yapabileceği en büyük fedakârlığı yapmak zorunda.

Karısını, çocuklarını, anasını babasını, dostlarını ve halkını terketmek zorunda.

Yeryüzüne geri dönemez artık.

Sol elinde kalkanıyla gökkubbede sonsuza dek dolaşmak zorunda. Ve kötü ruhlar güneşi yeniden söndürmekten vazgeçmeyecekleri için, sonsuza dek onlarla savaşmaya hazır olmak zorunda.

Yeryüzünü ve halkını her zaman görebilir, ama geri dönemez.

O sonsuza dek bir yalnız adam olacak evrende.
Gidecek olan bunları iyi düşünsün.'
Krallar bunları duyunca hepsi yılmış, umutsuzluğa kapılmışlar.
Hiçbiri, karısından ve çocuklarından, annesinden, dostlarından ve halkından sonsuza dek ayrı kalmak istemiyormuş.
Her biri, günün birinde ölüp, halkının arasında ve kendi toprağında huzura kavuşmayı yeğliyormuş.
Mecliste uzun bir suskunluk olmuş.
Ama sonunda en genç reislerden birisi şunları söylemiş:
'Siz yiğit erkeklere bir şey söylemek istiyorum.
Ben genç ve güçlüyüm, iyi de silah kullanırım.
Çok sevdiğim, kendimden bile çok sevdiğim, genç ve güzel bir karım var.
Ve canım ciğerim, nurtopu gibi bir oğlum var.
Ve sevgili, iyi yürekli bir annem var, onun güvencesi ve umuduyum ben.
Ve birçok aziz dostum var.
Ve içinde doğduğum, ayrılmaz bir parçacığı olduğum halkımı seviyorum.
Ama karımdan da çok, oğlumdan da çok, annemden de, dostlarımdan ve halkımdan da çok, insanlığı seviyorum ben.
İnsanlığın sıkıntı ve yokluk çektiğini görürken tam anlamıyla mutlu olamam.
İnsanlara bir güneş gerek.
Güneş olmazsa insanlık yok olup gidecek.
Alınyazım ve geleceğim ne olursa olsun, gidip insanlara güneş getirmeye hazırım.'
Bunları söyleyen Chicovaneg'miş.
Karısına, oğluna, annesine ve halkına veda etmiş.
Bilgenin öğüdüne uyarak, silahlanmak üzere yola düşmüş.
Kaplan ve yılan derisinden, güçlü bir kalkan yapmış kendisine.
Heybetli bir kartaldan bir miğfer yapmış.
Cengelde öldürdüğü heybetli bir kaplanın pençelerinden de güçlü ayakkabılar yapmış.
Sonra da tüylü yılanı aramaya çıkmış.
Yıllar süren aramalardan sonra, karanlık, derin bir mağarada

bulmuş onu. Dünyanın simgesiymiş bu yılan.

Bu yüzden de kötü tanrıların hizmetinde olan kötü bir büyücü tarafından korunuyormuş.

Chicovaneg birçok hile ve kurnazlıkla kötü büyücüyü öldürmeyi başarmış.

Tatlı maguey sularıyla sarhoş etmiş onu.

Ve kötü büyücü tümüyle kendinden geçmiş yatarken ve kırk gözünün kırkı da kapalıyken, Chicovaneg yanına sürünüp kargısıyla öldürmüş onu, zehirliymiş bu kargı, üstüne sürdüğü yüz çeşit zehirin adını bilge tek tek saymış ona.

Sonra Chicovaneg güzel şarkılar söyleyip kavalıyla dokunaklı ezgiler çalmış, derken tüylü yılan ortaya çıkmış ve bütün buyruklarına boyun eğerek Chicovaneg'i izlemiş.

Bunun üzerine Chicovaneg büyük yürüyüşüne çıkmış, kötü tanrılarla savaşa savaşa yıllar sonra dünyanın sonuna gelmiş.

Burası yıldızların yeryüzüne en yakın olduğu yermiş.

Chicovaneg hafif bir sıçramayla en alttaki yıldıza ulaşmayı başarmış.

Bu yıldızda oturan ve Kızılderili kanından olmadıkları için kara yüzlü olan ölmüşlerin ruhlarına, insanların güneşi olmadığını ve insanlara yeni bir güneş götürmek için karısını ve halkını terkettiğini anlatmış.

Ruhlar, insanlara yardım etmek için yıldızlarının ufak bir parçasını seve seve vermişler ona.

Chicovaneg parçacığı kalkanının ortasına takmış ve takar takmaz da parça ışıl ışıl bir güzellikle elmas gibi ışık saçmaya başlamış.

Kalkanındaki bu küçük yıldız ona ışık verdiği için, Chicovaneg karanlık gecede yolunu daha iyi görebiliyormuş şimdi. Böylece yıldızdan yıldıza atlamaya başlamış.

Ve nereye giderse gitsin, ruhlar ister sarı, ister beyaz, ister kara, ister esmer yüzlü olsun, her yerde yıldızlarının küçük bir parçasını seve seve vermişler ona.

Kendi kanından olanların yanına geldiğindeyse büyük bir sevinçle karşılanmış.

İnsanlara güneş götürmeye çıkanın kendi kanlarından olması gururlandırmış onları. Chicovaneg'in yorgun bedenini güçlendirip silahlarını bilemişler. Yıldızdan yıldıza her sıçrayışında kalkanı bi-

raz daha parlıyormuş.

Sonunda kalkan o kadar çok ışık saçmaya başlamış ki parıltısı yıldızların en büyüğünün parıltısını bile bastırır olmuş, o zaman kötü tanrılar da işin farkına varmışlar.

Onun yeni bir güneş yapacağını anlamışlar.

Ve büyük bir öfkeyle ona savaş açıp, ilerlemesine engel olmaya başlamışlar.

Bir sonraki yıldıza sıçrarken hata yapsın diye, yıldızları sarsmak için yeryüzünü sallıyorlarmış.

Yalnız bir sıçraması bile hatalı olsa karanlık evrene düşeceğini iyi biliyorlarmış çünkü, bir düştü mü de artık kurtulamazmış oradan, çünkü orada bütün güç kötü tanrıların elindeymiş.

Ama Chicovaneg akıllıymış.

Bir yıldız iyi görülemeyecek kadar küçükse önce tüylü yılana gösteriyormuş onu.

O da, sıçraması ne kısa gelsin ne de yıldızın ötesine düşmesin diye, sıçrayacağı uzaklığı adımı adımına söylüyormuş ona.

Aradaki uzaklık bir sıçramayla geçilemeyecek kadar büyük olunca da, Chicovaneg önce tüylü yılanı fırlatıyormuş yıldıza. O da kuyruğunu öyle sarkıtıyormuş ki, Chicovaneg küçük bir sıçramayla kuyruğu yakalayıp yılanın gövdesine tırmanabiliyormuş.

Chicovaneg gökkubbede gitgide yükselip de kalkanı gitgide daha parlak ışık saçmaya başlayınca, sonunda yeryüzündeki insanlar da görmüşler onu.

Onun kendilerine güneş getireceğini anlamışlar böylece. Çok sevinmişler ve bir dizi şenlik yapıp kutlamışlar bunu.

Ama yolunun ne kadar zor olduğunu da görüyorlarmış. Bir sonraki yıldızın uzaklığını görüp, onun sıçrarken hata yapabileceğini düşününce derin bir umutsuzluğa düşüyorlarmış.

Kötü tanrıların açtığı savaşı da görüyorlarmış.

Kötü tanrılar, insanların kulübelerini yerle bir eden, tarlalarını çöle çeviren fırtınalar estirmişler.

Güneş gökyüzünde durmadan önce, insanları yok etmek için yeryüzünü sellere boğmuşlar, dağlardan kızgın lavlar püskürtmüşler.

Ve kötü tanrılar, gitgide yükselen Chicovaneg'in arkasından kor halinde taşlar atmışlar.

O kadar çok taş atmışlar ki bugün bile geceleri binlerce taş

uçarmış gökyüzünde.

Ama Chicovaneg yükseldikçe yükseliyormuş.

Kalkanı da gitgide daha çok parlıyormuş. Yeryüzünde çiçekler büyümeye, açmaya başlamış.

Kuşlar geri gelip neşeli şarkılar söylemişler.

Ağaçlarda mango'larla papaya'lar olgunlaşmaya başlamış, muzlar, tuna'lar, domatesler az zamanda bollaşmış.

Ve sonunda insanlar bir gün bakmışlar ki tepelerinde sıcak güneş duruyor, göğün yükseklerinde, gökkubbenin tam ortasında pırıl pırıl ışıyor.

O zaman Chicovaneg'in onuruna büyük bir güneş bayramı kutlamışlar.

Ama kötü ruhlar güneşi yine söndürmek için hep iş başındadırlar.

Yeryüzünü kara bulutlarla sarar, insanları güneş söndü diye korkuturlar.

Ama yiğit Chicovaneg nöbettedir.

İnsanları kötü tanrılardan korumak için kalkanının arkasında bekler.

Kötü tanrılar bir kötülüğe yeltenecek olduklarında da hemen gazaba gelir; karanlık, kalın bulutların arkasına saklanan kötü tanrıları bulup defetmek için şimşek çaktıran oklarını fırlatır yeryüzüne.

Sonra da kalkanını bir sallar ki gümbürtüsü havaları titretir.

Sonunda kötü tanrıları defedince de rengârenk yayını çizer gökyüzüne, insanlara rahat edebileceklerini anlatır böylece, kötü tanrıların güneşi yeniden söndürüp yok etmesine izin vermeyeceğini.»

XV

Hâlâ Andres'e iyice sokulmuş durumda oturan genç kız öyküsünü bitirmişti galiba. Artık bir şey söylemiyordu.

Bir süre sonra Andres, «Annen Huh'u, Ay'ı yapanın kim olduğunu da anlattı mı sana?» diye sordu.

«Evet,» dedi kız.

«Chicovaneg'in oğlu. Oğlan büyüyünce babasını ziyarete gitmek istemiş. Ama tüylü bir yılan bulamamış, bir tane tüylü yılan varmış çünkü, onu da babası yanına almış. Güneşi yaptığı zaman da, yeryüzünün çevresini sararak yatmasını emretmiş ona, gökkubbenin yeryüzüne değdiği yere. Orada nöbet bekler tüylü yılan. Gökkubbenin öbür tarafındaki kötü tanrılara karşı. Gökkubbenin altında etkilerini güçlendirmek için bunlar içeri girmek isterler çünkü.

Ama Chicovaneg akıllıdır.

Tüylü yılana pek güvenmez, onun uyuyakalıp nöbetini savsaklamasından korkar.

Onun için de her akşam, uyuyor mu diye bakmak için onun yanına gider.

İşte, yalnız bir tane tüylü yılan olduğu için, Chicovaneg'in oğlu gökyüzüne çıkınasına yardım edecek başka bir hayvan aramak zorunda kalmış.

Adatavşanları iyi sıçradığı için bir adatavşanı seçmiş kendine.

O da adatavşanının yardımıyla atlamış yıldızlara.

Ama ölmüşlerin ruhları ona babasına verdikleri kadar büyük parçalar verememişler yıldızlarından.

Yoksa yıldızlar çok küçülürmüş.

O yüzden onun kalkanı babasınınki kadar büyük ve parlak değil.

Ama babasına yakın olmak için bütün gökkubbede izler onu. Babasının yanından geçerken de, yüksek bir dağda karların altında uyuyan annesinden selam götürür.

Oğlanın yıldızdan yıldıza kolay atlayabilmek için yanında götürdüğü adatavşanını kalkanında görebilirsin belki.»

XVI

Andres geniş çayırlıktan ötelere, gökkubbeye baktı. Hayalinde genç reisin yıldızlara tırmandığını gördü.

Genç kız bu dini öyküyü anlatırken Andres'in hissettiği şiir öykünün kendisinde değildi. Şiiri daha çok, kızın yalın anlatımında, yumuşak ve sakin sesinde hissetti, en güçlü biçimde de, öykü-

sünü anlattığı sırada kızın onun yanında ve onun kollarında kendini dünyanın tüm acılarına karşı korunmuş hissettiğini ona duyurmasında. Andres, kızı korumaya yetkili olduğunun, onu koruyabileceğinin ve kızın kendini sorgusuz sorusuz tümüyle onun korumasına bıraktığının bilinciyle, büyümüş ve güçlenmiş buluyordu kendini.

«Yuvasından düşmüş çaresiz bir yavru kuş gibi,» dedi yavaşça.

Kız yanıt vermedi. Ama sözlerini işitmişe benziyordu, ancak üzerine alınmadan. Çünkü ona biraz daha sokulup iyice yerleşti Andres'in kollarına.

Ama Andres başını kaldırıp yıldızlı büyük çatıya yeniden bakınca, öykü belirgin bir biçimde hemen şekillendi yine. Hemen genç reisin yükseklere tırmanışını gördü yine, karısını ve çocuğunu terkedişini gördü, kötü tanrıların yanan bir taşının alevli bir yay çizerek ona doğru yükselişini gördü.

Ve kendine, bir tanrı olup ışık saçan bir güzellik içinde yaşamanın istenmeye değer olup olmayacağını sordu. Kuşkusuz, eğer insanların güneşi yoksa ve büyük yokluk çekiliyorsa onlara güneş getirmek zorunlu olurdu, genç reisin yaptığı iş hiç kuşkusuz güzel, soylu bir davranıştı. Bir tanrı olmayı ve insanlar tarafından onurlandırılmayı hak etmişti o.

Yine de Andres artık insanların bir güneşi olduğu için yüreğinin derinliklerinde sevinç duyuyordu, böylece kendisi o reisin yaptıklarını ya da ona benzer bir şeyler yapmak zorunda kalmayacak, vicdanının ve yardımseverliğinin işkencesine uğramayacaktı. Göğsünde kızın sıcacık varlığını duyumsuyor ve bu ona, kendisinin o tanrı gibi, karısını, çocuğunu ve halkını sonsuza dek terketme fedakârlığını gösterecek güçte olmayabileceğini düşündürüyordu.

Ama böyle düşünür ve hissederken, bir insanın hayatını değerli kılan her şeyi insanlara yardım etmek uğruna feda eden o tanrının davranışının ne kadar büyük, ne kadar insancıl, ne kadar mükemmel bir davranış olduğunu da gitgide daha derinden kavrıyordu. Ve bu hayranlık duyulası davranış, o tanrı hiç ölmediği, hiç uyumadığı ve hep, sonsuza dek, terketmek zorunda kaldığı sevdiklerini düşündüğü ve onları hiç unutamadığı, onun kayıplarının acısı hiçbir zaman dinmediği için daha da büyüyordu. Çünkü yer-

yüzündeki bütün tanıdıklarının on binlerce yıl önce öldüklerini bildiği halde, onlar onun belleğinde her zaman canlı kalıyorlardı, insanlık adına onları terkettiği günkü kadar canlı. Oğlunun yakınında olması ve yeryüzündeki insanlar için güneşin bir saatliğine karardığı o ender günlerde oğlunu kucaklayabiliyor olması ise çok yetersiz bir avunçtu onun için.

Böyle olunca da, Andres'de halkının bir tanrısı olma hırsının uyanmaması elbette doğaldı, çünkü ölçüp biçmeleri sonucunda tanrıların yazgısının hiç de imrenilecek bir şey olmadığı kanısına vardı. Tanrıların parıltısı ve yüceliği pahalıya mal oluyordu.

XVII

Bir şey sormak istiyordu. Ama kızın derin bir uykuda olduğunu gördü.

Onu şefkatle kendine çekti, kaldırdı ve carreta kampına kadar olan uzun yolda kollarında taşıdı.

Arkadaşları uyumuştu çoktan. Kimisi Aziz Caralampio bayramını saygılı bir biçimde kutlamaktan ötürü adamakıllı sarhoş olmuşa benziyordu. Uykularında horuldayıp sayıklıyor, kütük gibi yatıyorlardı yerde.

Kızı usulca yere bıraktı. Sonra carreta'sında yumuşak bir döşek hazırladı ona.

Döşek istediği gibi olunca, kızı özenerek arabaya taşıyıp yatırdı.

Kızcağız büyük yorgunluğuyla derin bir iç çekti yalnızca.

Sonra Andres kendi petate'sini carreta'nın altına, toprağa serdi ve uykuya yattı.

Uyanık olarak son düşüncesi, tüm hayatı boyunca hiçbir zaman, bugünkü kadar mutlu, sevinçli ve umutlu olarak uykuya dalmadığı oldu. Uykuya dalmadan önceki son alacakaranlıkta, yüreğinin derinliklerinde, yaşamının en güzel ve en tatlı devresinin başlamış olduğunu kavradı. Çetin yaşamının tüm zorluk ve kaygılarını unutturacak olan bir devrenin.

Ve düşler içindeki düşüncelerine öylesine daldı ki, kendi kendine fısıldadı: «Hayatta en güzel şey carretero olmak.»

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I

Carretero'lar erkenden ayaktaydılar. Her zamanki gibi. Yapılacak çok iş vardı. Carreta'lar gelecek haftaların hasarsız atlatılması için gereğince düzene sokulmuş değildi henüz. Adamlar kahvaltı hazırlıyorlardı.

Paraları daha iyi cins comiteco içmeye yetmediği için, içtikleri kötü ve hileli tequila'dan ötürü kiminin kafası felaket ağırdı.

Andres konvoyun iyi durumda olmasından sorumluydu. Ama görüyordu ki carreta'ların adam edilmesi için bugün pek fazla bir şey yapılamayacaktı. Adamlar bayram sarhoşluğu içindeydiler. Öğleden sonra erkenden içmeye başlarlardı yine. Başka bir eğlence, başka bir avuntu bilmiyorlardı, bilseler de öylesi burada bulunmazdı.

Adamların en işe yaramayacak durumda olanlarını, sarhoşluk sonrasında ıslak bulaşık bezi gibi olanlarını, öküzlerin uzağa dağılmamalarına ve sinek ısırmasıyla yaralanmamalarına baksınlar diye çayıra gönderdi. Kolay işti bu, çocuklar bile yapabilirdi bunu.

Kendisiyse, başka birkaç adamla birlikte El Puente yolu yakınındaki çam ormanına gidip yedek araba oku ve boyunduruk kirişi yapmayı kararlaştırdı.

Kahvaltı hazır olunca, genç kızın ne yaptığına bakmak için carreta'sına gitti Andres.

Kız çoktan uyanmıştı, carreta'daki bir sandığın üstüne oturmuş, saçlarını tarıyordu.

«Buenos dias küçük kız, günaydın. Nasıl uyudun?» diye sordu gülerek.

Kız sevinçle yanıtladı: «Mükemmel uyudum. Çoktandır uyumadığım gibi. Ben de sana aydın bir gün dilerim binash yutsil.»

«Acıkmışsındır,» dedi Andres. «Öyle iyi bir şeyimiz yok kahvaltıda. Kara fasulye, tortilla, chile ve kahve.»

«Ama bu zengin yemeği,» dedi kız. «Fena halde açım.»

Tutuna tutuna carreta'dan indi. Sonra ortası delik eteğini düzeltti, jorongo'yu göğsüne çekti ve çekine çekine, adamların fasulyeleri tortilla'larla kürekleyerek aç midelerine indirmeye başladıkları ateşin başına yaklaştı.

Genç kız yaklaşınca hepsi başlarını kaldırıp baktılar, ama meraklı bakışlar atmadan ya da utanmazca göz dikip bakmadan. Onu Andres carreta'sından getirdiğine göre kızın kime ait olduğunu anlamışlardı çoktan.

Andres, «Mi mujer,» dedi kısaca ve çok kuru bir biçimde, «karım. Artık bizimle gelecek.»

Bu sözlerle kızın tanıtılması bitmekle kalmıyor, evlilik ortaklığı da bağlanmış oluyordu, ve bu, bütün carretero'larca olduğu gibi, Andres'in arkadaşları tarafından da aynen kilisede yapılmış gibi kabul ediliyordu. Kendisi bir fırsat vermezse eğer, kız şu andan itibaren tıpkı patronun karısı gibi dokunulmaz ve istek dışıydı.

Carretero'lar, buradakiler de, yollardaki bütün ötekiler de, aptalca işlere kalkışmayacak kadar akıllıydılar. İnsanın hayatına mal olurdu bu. Herkes bilirdi bunu. Açık kavgada olmazsa, gecelèyin öküzler aranırken çalılığın herhangi bir yerinde. Çalılığı yarmak için herkesin machete'si elinde olur tabii. Ve machete, suçlu daha ne olup bittiğini anlayamadan sırtını boylayıverir. Suçlu toprağa verilir. Carretèro'ların kendi ahlak anlayışları ve kendi yasaları vardır. Öldürülen, hak ettiğini bulmuştur. Neden kadınları rahat bırakmaz? Zamanında uyarılmıştır da. Kız da onu hiç istememiştir. Olayı gören carretero'ların yargısı kısa ve açıktır. Belirsiz hiçbir şey yoktur. Uzun tartışmalar ve gereksiz sözlere yer yoktur. Patrona, mahkûm edilenin cengelde öküz ararken öldüğü anlatılır. Tut ki sarhoş bir carretero'nun gevezeliğiyle olay ortaya çıksa bile, hükmü veren, öldürülenin borçlarını kendi hesabına geçirdi mi her şey unutulur. Hiçbir yargıç bunlarla uğraşmaz. Yargıç carretero'ların özel sorunlarıyla uğraşmaya kalksaydı, bir kez olup bittiğine göre artık değiştirilemeyecek şeylere devlet boşuna para harcamış olurdu. Hem yargıç carretero'ların özel haklarını kendine dert etmeye kalkıştı mı, çok sürmez, taşımacıların işe yarar tek bir carretero'su bile kalmaz.

Kaldı ki, yargıcın para kazanabileceği başka işleri vardır ya-

pacak. Carretero'lardan tek bir cent bile kazanamaz. Öyleyse onca zahmet niye; tozlanan, kimsenin okumadığı, yazılması ve düzenlenmesi zaman ve güç kaybından başka bir şey olmayan onca dosya yığını niye?

II

Carretero'lar kayıtsızca konuştular: «Como esta, chico, nasılsın küçük?» Bu sırada atıştırmaktan da geri durmuyorlardı.

Konvoydan birinin bir yerden bir kadın bulup yanına alması, ne önemli, ne de yeni bir şeydi.

Bir yürüyüşte, kâh orada kâh burada sık sık olurdu bu.

Bazen kadın yalnız bir yürüyüş boyu kalırdı konvoyda. Hoşuna gitmezse, karşılarına çıkan herhangi bir yerde bir iş arardı kendine. Veya yaşayış biçimi kendisine daha uygun gelen ya da karakterini daha çok beğendiği yerleşik bir toprak işçisi bulurdu. O zaman evlilik de bozulurdu. Gözyaşı ve duygusallıklar olmaksızın.

Carretero'ların sert ve kaba yaşamı, ne yüreğin ne de ruhun gevşemesine izin verir. Yaşam onu buldukları gibi ele alınır. Kendi doğal sağlamlıklarını bozabilecek romanları, filmleri, gözü yaşlı ozanların şiirlerini bilmezler onlar. İnsanlara gerçekte hiç sahip olmadıkları ve doğal olarak hiçbir zaman hissetmedikleri duygular aşılayan yalancı romanlar ve uydurma şiirler vardır yalnızca.

Adamlar, kız da ateşin yanına oturabilsin diye, ona yer açmak için biraz sıkıştılar. Vakit çok erkendi henüz. Güneş doğup doğmamakta kararsız gibiydi. Çayırın üzerine kalın, ıslak bir sis yayılmıştı ve iyiden iyiye hissedilen bir soğuk vardı.

Andres kızın yanına çömeldi ve içindeki sulu sosta yağsız ve etsiz sıcak fasulyelerin yüzdüğü toprak bir çanağı ona uzattı. Tortilla'ları da ısınsınlar diye çıplak ateşin üstüne koydu. Ateşte birkaç kez çevirdi ve yeterince ısınmış görününce kıza verdi.

Kız fasulyeleri tortilla'lardan kopardığı parçalarla küreklemeye koyuldu. Kaşık yoktu.

Andres bir tortilla'nın üstüne birkaç chile (yeşil biber) koydu ve kıza uzattı. Kız, tatsız siyah fasulyeleri tatlandırmak için bir parça yeşil biber ısırdı. Sonra Andres toprak tasına kız için sıcak

kahve boşaltıp tası kıza doğru itti. Kendisi bir kabak kabuğundan içti kahvesini.

Bütün carretero'lar kahvelerini böyle bir meyve kabuğundan içerler. Fasulye haşlaması için de yine yalnızca meyve kabukları vardır hepsinin. Genç kızın elindeki tas ve toprak çanak, bu ateşin başında uygarlığı biraz olsun hatırlatan tek tabak çanaktı.

Gelişmiş bir uygarlığı ise, içinde fasulyelerin kaynadığı mavi emaye tencere hatırlatıyordu yalnızca. Ama bu tencere öylesine yamulmuştu ki, en iyi durumda, uygarlık tarafından herhangi bir yere tükürülmüş bir süprüntü yığınına ya da bir çöp tenekesine ait olabilirdi. Sac tencere simsiyah islenmişti ve öylesine yamulmuş ve çarpılmıştı ki, ancak üzerindeki birkaç küçük lekecikten, yüz yıl önce dışının mavi, içinin de beyaz emayeli olabileceği çıkarılabiliyordu. Tenceredeki fasulyeler, kırılmış bir tekerlek parmağı parçasıyla karıştırılıyordu.

III

«İyi ye kız,» dedi Andres kızı dürterek.

Kız uysal bir çocuk gibi başını salladı.

«Çok zayıfsın chico,» dedi Manuel, adamlardan biri. «Bacaklarının üstünde yastığın çok küçük. Bir şey söyleyeyim mi, benim zevkime göre değilsin. Hoşnut kalmak istiyorsam ellerimde et hissedebilmeliyim ben.»

Kız ona da baş salladı. Söylediklerini anlamamıştı, pek az İspanyolca biliyordu ve onun da Andres'in söylediklerine benzer bir şeyler söylediğini sanmıştı.

«İspanyolca anlamıyor,» dedi Andres, «hem sululuğu da bırak.»

«Ayıp ettin Andresillo,» dedi Manuel gülerek, «İspanyolca bilmemesi daha iyi ya, dudaklarımızı büzmemiz gerekmez böylece. Ama hombre, sen bu kuru sopacıkta ne buluyorsun söylesene hele! Bir kerecik doğru dürüst binmeye kalksan o saniye elinde kalır. Sağlam kalmaz ki bu, o saniye arkadan çıkarsın inan olsun.» Adamlar güldüler bunun üzerine.

Sözlerini sakınmazlardı onlar. Düşündüklerini, hissettikleri

gibi söylerlerdi. Ve birinin zevkine göre kızda yeterince et yoksa, ne kadar nitelikli olursa olsun böyle bir kıza ilgi duyamazdı. Bu açık, basit ve somuttu. Psiko-cinsel sorunlar yabancıydı onlara. Onun için de hayatta yok yere huzurları kaçmazdı. Erkek erkektir, kadın da kadın, ve ikisi bir araya geldiklerinde birbirlerinden ne istediklerini bilirler. Cinsel felsefeleri bununla sınırlıydı. Böylece kendilerini çok iyi hisseder ve her zaman doyuma ulaşırlardı.

Andres neyin kastedildiğini ve neden söz edildiğini pekâlâ anlıyordu elbette. Kuşkusuz, bu alanda kişisel bir deneyim yaşamamıştı şimdiye dek. Şimdi bu kızla bir deneyim geçirmeyi umup ummadığını ise kendisi bile bilmiyordu. Açık bir isteği olmadığı gibi belli bir umudu da yoktu pek. Şimdiye dek yalnızca, derin bir arkadaşlık ve sıcak bir yardımseverlik duyuyordu kıza karşı. Ama kıza duyduğu bu ilginin, annesine ya da kızkardeşlerinden birine duyduğundan farklı türde olduğunu da yeterince güçlü biçimde hissetmekteydi.

Eğer gerçekten belirli bir isteği varsa, bu da, ikisinin arasındakilerin hep dün gece olduğu gibi ve bu sabahki gibi kalmasıydı. Böyle bir durumda tümüyle mutlu olacağını hissediyordu. Daha ileriye giderse, bunu da sevinç ve minnetle kabullenirdi.

Ama zorlama düşüncesi hiç yoktu kafasında.

Ve bunu düşününce, kendini iş arkadaşlarından üstün hissetti. Onlar doğal olarak onu iyice tanımak için getirirlerdi kızı, onu yanlarına almaya, ona bakmaya değip değmeyeceğini anlamak için.

Hiç kuşkusuz, daha sonraları şaşkınlıkla öğreneceği gibi, bunda haksızlık ediyordu Andres. Şimdi böylesine kaba davranan ve hemen amaca varmayı düşünen Manuel'in, tıpkı şimdi kendisinin yaptığı gibi, bekleyerek ve umarak davranmasında anladı bunu. Manuel bir kız buldu ve ona tıpkı bugün Andres'in kıza davrandığı gibi davrandı. Ve Andres, ikisinin gerçek anlamda karı koca olmadan, haftalarca bir arada ve yan yana kaldıklarını gördü. Sonunda, artık bir saat bile karşı koyamayacaklarını sandıkları bir isteğe yenilip, delicesine birbirlerinin kollarına atıldıkları geceye kadar.

Andres için iyi bir ders oldu bu. Çünkü bu deneyle, kendisini arkadaşlarından üstün hissetmeye hiç hakkı olmadığını, yalnız kendisinin duyabileceği ve arkadaşlarının yoksun olduğu duygulara hiçbir biçimde sahip olmadığını öğrendi. Bu duygular onda o

zamana kadar, soylu ve iyi şeyler düşünen ve öyle hisseden tek insanın kendisi olduğu inanıcını doğurmuştu. Şimdi ise, bu duyguları herkesin hissedip büyütebileceğini, bunun da belki yalnızca koşullara bağlı olduğunu öğreniyordu.

IV

Adamlar, hele de kızın konuşulanları anlamadığını öğrendikten sonra, ikide bir Andres'e takılmak ve eğlencenin tadını çıkarmak fırsatını kolay kolay bırakmazlardı artık.

Kötü niyet yoktu ortada, ama her şey dobra dobra söyleniyordu. Kız yanlarında oturuyor olmasa, sözlerine eşlik eden hareketler sözlerden de açık olurdu.

«İkiniz gece iyi becerdiniz mi bari?» diye sordu Esteban.

Andres üstün bir tavırla gülümsedi.

«Kaç kere? Merak ediyoruz,» diye sordu Hilario.

«Buraya bakın pollitos,» dedi Andres gözlerini kısarak, «Sandık yüklüyorsam sayarım, paramı son peso'ma kadar cantina'da yiyeceksem o zaman da sayarım, ama bazı şeyleri saymam. Anlıyor musunuz hombres?»

«Hem de nasıl,» diye atıldı Manuel kısaca. «İnsan sayıda yanılabiliyorsa çok ve fazla sayıda olmuş demektir.»

Meyve kabuğunda kalan kahve telvesini ateşe döktü, ayağa kalktı, gerindi ve sonra da, «Hadi artık ok kesmeye gidelim,» dedi. «Öğleden sonra yine plaza'ya gitmek niyetindeyim. Bakarsın şansım rast gider, bu gece de ben evlenmiş gelirim. Ama söylüyorum size, benimki etli butlu olmalı.»

Artık hepsi ağırdan ağırdan kalkıyorlardı. Akşamdan kalma oldukları için Andres'in o işe verdiği iki adam öküzlere bakmak üzere çayırlığa gittiler. Geri kalanlar da machete'lerini bellerine asıp, ormana gitmeye hazırlandılar.

Kız, tasıyla tabağını yamulmuş bir gaz tenekesindeki suyla yıkadı ve uyuduğu carreta'ya götürdü.

Andres de peşinden seğirtti.

Carreta'nın yanına geldiklerinde Andres pantolon cebinden

üç tane bakır beş centavo'luk çıkardı, kızın eline sıkıştırıp, «Tujom ants, benim güzel karım,» dedi, «şimdi kente git, dikiş iğnesiyle siyah iplik al. Sonra gelir etekliğindeki bütün delikleri güzelce dikersin.»

«Olur,» dedi kız, «sen söyle, ben seve seve yaparım.»

«Sonra da,» diye sürdürdü Andres, «dereye inersin. Bak, şurada, aşağıda. Ayaklarını bir güzel yıkarsın, bacaklarınla yüzünü de yıka. Sonra da buraya gelir saçlarını tararsın, uzun uzun tara ki parlasınlar.»

Kız ona bakıp güldü ve, «Hepsini aynen yaparım,» dedi.

«Birisi sana neredensin diye soracak olursa Don Laureano'nun carreta'larındanım dersin, carretero'lardan birinin de marido'n, kocan olduğunu söylersin. O zaman kimse kötülük yapamaz sana, polis de sahipsiz ve kaçak olduğunu sanıp carcel'e tıkmaz seni. Bir de na'n, memleketin neresi, nere tocvil'lisin, nere doğumlusun diye sorarlarsa Socton de. Hepsini anladın mı küçük kız?»

«Evet, hepsini anladım,» diye yanıtladı kız, «hepsini de aynen yapacağım, tam emrettiğin gibi.»

«Burada carreta'ların yanında Vicente nöbetçi kalıyor.»

Andres epeyce ilerleyen arkadaşlarına yetişmek için gitmeye hazırlandı.

«Vicente su getirmeye gidince sen nöbetçi kalırsın carreta'ların yanında. Burada kimsenin kötülüğü dokunmaz sana, sakın korkma küçük kız. Benim gitmem gerekiyor artık, yapacak çok işimiz var.»

V

Andres genç kıza bütün bu tuhaf öğütleri neden verdiğini çok iyi biliyordu.

Kız köle değildi. Kimsenin bedensel hakkı yoktu onun üstünde. Özgür bir Meksika yurttaşıydı o. Ama kentte tek başına gezerken bulunur da inanılır iyi bir hikâyesi olmazsa, polis alır, belediyeye götürürdü onu; çünkü polis, kızın besbelli ki borçlu olduğu ve yanından kaçtığı beyden bir peso'luk bir ödül alacağını umardı.

Çünkü, bağımsız bir komünden olmadıkça, patrona borcu olmayan bir Kızılderili erkek ya da kadın olmazdı. Hele de hiçbir beye ait olmadı mı, haydi haydi tutuklanırdı kız. Herhangi bir suç her zaman bulunurdu nasıl olsa. Sarhoş olmakla suçlanırdı, ya da bir satıcının tezgâhından düğme çalmakla, veya serserilik etmek ve yeri yurdu olmamakla. O zaman da ya belediye başkanı, ya polis şefi, ya vergi tahsildarı, ya bölge politik şefi ya da immigration şefi ucuz bir hizmetçi kız kazanırdı. Kız ayda bir peso alırdı ücret olarak, köle değildi çünkü; huysuz hanımından ve onun öfkeli kızlarından dayak yerdi, evin beyinin ya da oğullardan birinin ondan hoşlanması halinde de istesin istemesin bir de çocuk sahibi olurdu, çünkü o, itaat etmek ve kendisine buyurulanı yapmakla yükümlüydü, bunun ne olduğu hiç farketmezdi, isterse sırt üstü yatıp bacaklarını ayırmak olsun. Ama bir marido'su, yani ona bakan bir kocası oldu mu onu götürmekten vazgeçerdi polis.

Carretero'ların da bir Kızılderili kızdan daha çok hakları yoktu gerçi, ama günün birinde o polis ya da belediye başkanının atla bir başka kente gideceği tutarsa –ki mutlaka tutardı– yolda pekâlâ carretero'lar da olabilirdi. Kesinlikle olurdu. Ve şaşmaz bir kesinlikle, o yetkili yüzünden sevgilisinden olan carretero da bulunurdu bunların arasında.

Yetkili bir daha evine dönemezdi, nerede kaldığını kimse bilmez, altında etinin çürüdüğü toprak tümseğini kimse bulamaz ve bunu yapanı bir düzine yargıç ortaya çıkaramazdı. Ne ödüller kâr ederdi, ne tutuklama, ne de işkence. Ve Jefe Politico'dan en aşağıdaki baldırı çıplak polis memuruna kadar bütün yetkililer bunu iyi bildikleri, hem de çok sayıda deneyimle bildikleri için, bir carretero'nun karısı, âsasını elinde taşıyan bağımsız bir Kızılderili komünü reisi kadar dokunulmazdı.

Carretero'ların ne sendikaları ne de sendika birlikleri vardı. Yine de devlette saygı görürlerdi. Yalnız zorla hak alma yolunu bilirlerdi. Ama bunu zorbaca kullanırlardı, zorbaca ve hiçbir kaçışı olmayan bir kesinlikle.

Acınacak ücretleri, sefil yemekleri, acımasızca ağır ve yıpratıcı işleri vardı. Bunları, daha doğarken içine atıldıkları kaçınılmaz alınyazısı gibi görür, kabullenirlerdi. Ama birçok şeyi de kabullenmezlerdi. Yönetilir, ezilir ve kanlarının son damlasına kadar sömürülebilirlerdi. Ama yalnızca, yönetici ve sömürücülerin neyi ya-

pıp neyi yapamayacaklarını çok iyi bilmeleri sayesinde yönetilebilir ve bol bol sömürülebilirlerdi. Bunu en iyi bilen taşımacı da en iyi carretero'lara sahip olur ve onların sırtından en çok parayı kazanırdı. Meksika, Peru, Bolivya ve Venezüela'daki onca kalabalık proleter katmanlar gibi carretero'lara da kurşuna dizilecek ya da asılacak olmak vız gelirdi. O yüzden de yasaların dışında dururlardı, özellikle de kendi hak anlayışlarına uygun bulmadıkları tüm yasaların dışında.

VI

Öğleden sonra erkenden adamlar yeniden kamp yerine döndüler. Kesilen araba oklarını ve kirişleri ertesi gün öküzlere çektirip getireceklerdi.

Öküzlere bakacak olan iki carretero henüz dönmemişti.

«Bir yere çökmüş hâlâ uyuyorlardır,» dedi Andres, «kaybolmazlar.»

Kız gururla, onardığı eteğini gösterdi Andres'e. Olamayacak kadar beceriksizce onarılmıştı etek. Ama en azından kızın iyi niyetini ortaya koyuyordu. Ne de olsa eskisinden biraz daha iyi görünüyordu şimdi. Biraz. Daha iyi olması için yama gerekirdi, bunun için gerekli bez de kızda yoktu. Ama Andres birkaç bez bulmaya çalışacağına söz verdi.

Kızın ayaklarıyla bacakları yeni yıkanmıştı, elleriyle yüzü de. Yine de en güzeli saçlarıydı. Saatler süren özene bezene tarama sonucunda başındaki keçe yumağı uzun, pırıl pırıl parlayan, koyu siyah dalgalara dönüşmüştü, öyle de gür ve zengindi ki gövdesinin tüm üst kısmını sarabiliyordu.

Andres şimdi gün ışığında ilk kez görüyordu onu. Çünkü sabah gittiğinde hava öyle sisli, öyle kapalı ve ıslaktı ki, kızla ilgili doğru dürüst bir izlenim edinememişti. Biraz görülebilecek olan da, ya sert soğuk nedeniyle yalnızca gözleri, burnu ve ağzı açıkta kalacak biçimde sarındığı jorongo'yla örtülmüştü, ya da her yeri pislik, toz ve toprak parçalarıyla kaplanmış olduğundan, altında ne olabileceğini çıkarmak çok zordu.

Andres, şaşkınlık ve ondan hiç de az olmayan bir hoşnutluk-

la, kızın, beyaz güçlü dişleri, oranlı yüz hatları, parlak siyah gözleri, küçük düzgün burnu, yuvarlak çenesi ve koyu bronz renkte solgun teniyle bayağı hoş bir genç kız olduğunu gördü.

Kız ona gülüp, «Her şeyi emrettiğin gibi yapmış mıyım?» dedi.

«Evet küçük kız, yapmışsın,» dedi Andres, onu iki kolundan tutarak.

Kız daha yakınına gelerek, «Benden hoşnut musun peki?» diye sordu.

«Hoşnudum,» diye yanıtladı Andres.

Kızı döndürdü ve her açıdan inceledi. Yarım bir gömlek ve yırtık pırtık bir yün etek içersinde yalınayak bir insanoğlundan başka bir şey yoktu ortada. Hepsi buydu. Cengelin bir hayvanından daha fazla olan şeyi, bu yarım, biraz süslü gömlek, eski, kısa, siyah yün etek ve kısa jorongo'ydu yalnızca. Ve öyle görünüyordu ki dünyada mutlu olabilmek için daha fazlasına da ihtiyacı yoktu. Çünkü, onun yanında ne denli mutlu olduğunu hiç sıkılmadan gösteriyordu Andres'e.

«Daha sonra, yemekten sonra,» dedi Andres, «yine çayırlığa gideriz. Sen ve ben. Oturur, güzel bir şeyler anlatırız birbirimize.»

«Mutlaka yapalım bunu,» dedi kız onaylayarak. «Güzel bir şeyler anlatmak. Sen o kadar çok güzel şey biliyorsun ki. Senin söylediklerinin hepsi güzel, binash yutsil. Sen konuşsan ben hep dinleyebilirim. Her sözün öyle akıllıca ki.»

Kız bunları söyleyince Andres'in içi bir tuhaf oldu. Birisi, sözlerinin akıllıca olduğunu ve anlattığı her şeyin güzel olduğunu hiç söylememişti ona. Ama kızın böyle söylemesi, bunları annesi ya da değer verdiği başka biri söylemiş gibi, iyi geldi ona.

«Sana hep güzel şeyler söyleyeceğim küçük kız,» dedi yavaşça.

«Öyleyse ben de hep mutlu olacağım,» diye karşılık verdi kız.

VII

Çocuk fasulyeleri erkenden ateşe koymuştu, artık neredeyse yumuşamışlardı.

Adamlar ellerini yıkadılar, kahveyi ateşe oturttular ve sonra, yemek hazır oluncaya kadar zamanı uykuyla geçirmek için, yorgun argın, toprağın üstüne attılar kendilerini.

Sabah öküzleri aramaya gönderilmiş olan iki uşak da şimdi geliyorlardı.

Andres'e açıkladıklarına göre öküzleri bulamamışlardı.

«Tabii bulamazsınız,» dedi Andres, «hâlâ uyku sersemliği var gözlerinizde. Derenin kenarında uyumuşsunuzdur.»

İkisinden biri kızgın kızgın sordu: «Bize emir mi veriyorsun pollito?»

«Size hiçbir şey emrettiğim yok,» dedi Andres, «pekâlâ biliyorsunuz bunu. Size emretmek falan da istemiyorum. Ama öküzlerin arkasından üç gün koşmak zorunda kalır da, carreta'ları comerciante'lerin, tüccarların istediği zamanda yola hazır edemezsek patronla hırlaşacak olan benim. Siz orada durur, sırıtırsınız sadece.»

Yorgunluktan boylu boyunca yere uzanmış olan Manuel doğruldu ve ikisine, «Andres haklı,» dedi. «Eğer zamanında gitmezsek Viejo kabağı onun başında patlatır. Bunun suçlusu da siz olursunuz. Utanın biraz sinvergüenzas, paranderos, leperos, borranchongos, cabrones!»

Bu yakası açılmadık küfürlerden epeyce bir yağdırdı adamların yüzüne. Bu arada da gitgide sinirleniyordu. Sonunda ayağa fırladı ve yarı sine sine adamların üstüne yürüdü. Yumruklarını sıkıp haykırdı:

«Ne utanmaz adamlarsınız siz, pislik herifler! Çabuk gidip öküzleri arayın, ufalarım yoksa sizi!»

İki tembel, Manuel'le ciddi olarak bozuşmanın iyiye varmayacağını bilirlerdi. Yararlı görürse kötü vururdu. Yeniden çayırlığa gitmek üzere döndüler.

Ama Andres, «Burda kalıp uykunuzu alın daha iyi,» dedi. «Yarın sabah hep birlikte gideriz öküzleri aramaya. Oklarla kirişleri getirmek için onlara ihtiyacımız olacak nasıl olsa. Hem yarın mısır da vermemiz gerekiyor hayvanlara. Oye, Vicente, frijole'ler pişti mi? Bueno. Tortilla'ları getir. Artık yiyebiliriz öyleyse.»

Adamlar yemeklerini yiyip ardından da biraz uyuduktan sonra, yıkandılar ve yine kente gitmek üzere yola düştüler. Havai fişekler patlamaya başlamıştı bile.

Meksika'daki proleter sınıfın milyonlarcasının demeyelim ama yüzbinlercesinin ne doğru dürüst bir gömleği, ne de doğru dürüst pantolonu vardır, ayakkabı zaten söz konusu değil. Ama Kilise'nin sayılara sığmayan bayramlarında çok miktarda havai fişek alacak paraları her zaman vardır bu insanların, yaşamın zorunlu gereksinimleri için onca şiddetle muhtaç oldukları parayı havaya atabilirler yani. Kilise'nin onuruna. O Kilise ki, paralarını daha iyi kullanmaları öğüdünü hiçbir zaman vermez onlara, aynı Kilise, bir proleter aileye, elindeki son peso'yu kilisedeki azizleri aydınlatmak için muma harcamaması öğüdünü de vermez. Bu milyonlarca proleter kendi evinde aydınlanmak için çıra kullanır yalnızca. Ama Katolik Kilisesi'nin etkisinin böyle uğursuz bir biçimde hüküm sürdüğü bu ülkede, milyonlarca proleter kendi kulübesinde aydınlanma aracı olarak yalnız mum kullanırken, azizlerin pek hoşlandığı mumların çoğu ve havai fişiklerin büyük miktarı onlardan gelir. Mumları ve havai fişekleri olmasa da azizler aziz kalırlar. Bunları pekâlâ unutabilirler, çoktan ölüdürler çünkü. Yaşayan proleterin bir pantolonla bir gömleğe gereksinimi, azizin mum ya da havai fişek gereksiniminden yüz kat daha dirimseldir. Ama Kilise alır da alır, alır da alır; kişiye, bir tarihte gökyüzüne çıkmak için vermek ve fedakârlık etmek zorunda olduğunu söyler ama, bu kişinin hayatta en zorunlu şeylerden yoksun olup olmadığı hiç derdi değildir Kilise'nin. Yoksullar varsa, milyonlarca proleter arasında sefalet büyüyor ve onulmaz bir hastalık gibi yayılıyorsa Kilise'ye ne bundan; bunların onun öğrettikleri yüzünden olması, hiç kimsenin görmediği ve nerede bulunduğunu hiç kimsenin bilmediği bir Cennet'teki sonsuz mutluluk vaatleri yüzünden olması Kilise'yi niye ilgilendirsin? Dünyada yoksullar ve açlar arttıkça, işlerini büyütmek için yoksullara ihtiyaç olduğunu anlayanların kazançları da artar. Aç bir mide ve partal bir gömlek, gıkı çıkmayan en yumuşak başlı proleteri yaratır, çünkü boş midesi haykırır ve teni daha koruyucu sıcaklık ister. Yeter ki Kilise zengin olsun ve zengin kalsın, onunla birlikte, «Proletaryayı dine kazanın, çünkü bizim en büyük güvencemiz dindir» diye haykıranların tümü de.

Proleter, yeryüzünde nelere sahip olabileceğini görür, kör değildir çünkü. Ama bir tarihte Cennet'te nelere sahip olabileceğini göremez ve bilemez. Eğer gerçekten bir cennet varsa ve hayatın eziyetlerinden sonra proleter sonunda oraya ulaşırsa, çanakların

başında aynı adamların oturduğu gerçeğiyle karşılaşabilir, yeryüzünde de hayatın kaymağını yiyenlerin yani. Yaradılışları güçlüdür çünkü bu kişilerin, yeryüzünde olsun gökyüzünde olsun nerede alınacak bir şey varsa onlar tetik davranırlar. Avuçlarını yalamazlar onlar. İçinden deve geçecek iğne deliği küçük gelirse hemen genişletirler onu ve dezavantaj giderilmiş olur. Yalnızca gerçekten sahip olduğun şey senindir Proleter, onun tadını doya doya çıkarmaya bak. Eldeki serçe çalılıktaki yağlı iki hindiden daha değerlidir senin için. Eğer burada, yeryüzünde sana layık olanı kapmayı, ona sahip çıkmayı öğrenirsen, yukarıya gittiğinde de deneyim olur sana. İlle de mumlara para harcamak istiyorsan kendi evinde yak mumları. Sevin onlara Proleter. Dünyevi deneyimi olanlara inan Proleter: Kilise'den cent'lerini, dualarını ve onun otoritesine olan inancını esirgersen, kutsanmış Tanrı görevlileri de tıpkı senin gibi maden ocaklarına inip kömür küreklemek zorunda kalırlar. O zaman, senin yanında durmuş seninle birlikte tehlikeli galeriler açarlarken, artık omuzlarında cübbeler ve altın yaldızlı mantolar olmadığında gerçek değerlerinin ne olduğunu çok çabuk öğrenirsin. Sonra, seninle birlikte ıslak toprağa oturmuş, senin gibi pis ve tere bulanmış durumda teneke tasladaki sefil hayvan yemini kaşıklarlar ve bilinç altlarında tıpkı senin gibi sürekli olarak grizu patlaması, su basması ve ocak çökmesi beklerlerken Cennet öyküleri anlattırırsın onlara. O zaman onları bir başka biçimde anlatacaklardır sana. Sen burada senin olanı ve emeğin dolayısıyla sana ait olanı almak yerine Cennet'in sonsuz zevklerini beklerken, onlar senin tüm hayatın boyunca olabileceğinden yüz kat daha hızlı devrimciler olurlar, ve yüz kat daha hızla.

Aziz Caralampio onuruna patlatılan havai fişeklerin sesini duyduğunda Andres'ten böyle düşüncelere varması beklenemezdi elbette. Öbür dünyada bir cennet bilmezdi o. Bundan kimse söz etmemişti ona. Ama o, bu dünyada da cennet bilmiyordu. Varlıklı finquero'ların nasıl yaşadığını bilirdi elbette, hali vakti yerinde tüccarlarla başarılı taşımacıların nasıl yaşadığını da bilirdi. Yine de, onların refahından pay alabileceği, hele de yeryüzündeki servetlerden kendisi için büyük bir pay talep etmeye hakkı olduğu hiç aklına gelmezdi.

Bütün diğer carretero'lar gibi o da bu dünyada yaşayan insan olarak işine öyle gömülmüştü ki, günde yirmi beş centavo fazla kazansa, yemeğinde et bulsa, patronuna borçları çalışmasıyla ka-

zandığının çok üstüne çıkmasa da bu borç azalsa ve bir de kapansa, cennet bu olurdu onun için.

Şu yeryüzünde gerçekten sahip olduğu ve fırsat bulursa sevinebildiği tek şey, sahip olduğu çıplak candı. Bu da çok şeydi aslında. Henüz memleketindeki finca'da yaşarken bir gün bir peon'un yetiştirmiş olduğu bir domuzun fiyatı için çıkan tartışmada peon'un finquero'ya karşılık verdiğini anımsıyordu. Bir tüccar domuz için sekiz peso önermişti peon'a. Finquero ise peon'a domuz için topu topu beş peso veriyordu. Peon da domuzu patrona satmak zorundaydı, kendi arazisinde büyümüş hayvanlar üstünde patronun şufa hakkı vardı çünkü. Hayvanı kimin yetiştirdiği, peon'un onu kendi bir parça toprağında kendi eliyle yetiştirdiği mısırla beslemiş olması hiç önemli değildi. Tartışma çok uzayınca finquero sinirlenmiş ve machete'siyle peon'un başına vurmuştu. Peon kanlar içinde yere devrilmiş ve yattığı yerden sızlanıp durmuştu: «Merhamet patroncito, merhamet, öldürme beni patroncito.»

Patron, adamın böğrüne bir tekme atıp şöyle demişti: «Sevin İndio'nun pis köpeği, sevin ki canını almadım. Daha ne istersin?»

Andres'in canı alınmamıştı. Daha ne isterdi? Ama Kilise'nin, bu büyük ruh kurtarıcısının, ne ona, ne de bağımlı yaşayan başka Kızılderililere öğretmediği bir şey vardı, bunu öğretmek ruh kurtarıcılarının ilk görevi olması gerekirken hem de : İlkönce kendi yaşamını düzelt, öbür şeylerle sonra uğraş.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I

Andres, «Kente, plaza'ya gitmek ister misin?» diye sordu kıza.

«Hayır, ya da yalnız sen istersen,» dedi kız yanıt olarak. «Ben çayırlığa gidip seninle oturmayı yeğlerim, dünyayı seyretmeyi ve eğer anlatırsan seni dinlemeyi.»

Böylece çam ormanına gittiler. İlk ağaçların altına çöktüler. Buradan bütün çayırı görebiliyorlardı, aynı zamanda ağaçların altmış yetmiş metreye çıktığı ve dev bir halin sütunları kadar kalın olduğu ormanın geniş bir parçasını da. Ormanda eğreltiotları metrelerce uzuyordu, birçok yerde de yüksek otlar vardı. Yere kavun büyüklüğünde çam kozalakları yayılmıştı.

«Hep sadece yaylalarda mı bulundun?» diye sordu Andres.

«Evet, hep.»

«Hiç palmiye görmedin öyleyse, cengel, tropik orman?»

Kız hayır anlaminda başını salladı.

«Buna sevindim,» dedi Andres ona bakarak.

«Niye o?»

«Sana bunların hepsini ben göstereceğim de ondan, bütün bunları hayatında ilk kez benim sayemde göreceksin. Böylece bunlar belleğinde benim anımla birlikte olacak hep.»

«Belleğimde mi?» diye sordu kız, ona kocaman açılmış gözler çevirerek. «Hep seninle kalmamı istemiyor musun yoksa? Ben her seninle kalmak istiyorum. Senle ilgili anı istemiyorum ben. İyi ya da kötü nereye gidersen git seninle olmak istiyorum.»

Andres kızın elini tuttu. Önüne bakıyordu.

Uzun bir süre sonra, «Kim bilir,» dedi, «bakalım sen benden hep hoşlanacak mısın küçük kız? Ben iyi biri değilim sanırım. Bir kadına nasıl davranılır bilmiyorum. Hiç kadınım olmadı şimdiye

kadar. Belki de senin düşündüğün gibi biri değilimdir. Beni topu topu bir gündür tanıyorsun.»

Kız başını eğdi ve ağırlaşmış bir sesle, «Evet,» dedi, «seni topu topu bir gündür tanıyorum. Ama sen de beni bir gündür tanıyorsun. Ama birçok aydan sonra birbirimizi bir yıldır tanıyor oluruz.» Andres güldü. Kız da katıldı onun gülmesine.

Ayaklarına doğru iki koca böcek geliyordu.

O sırada kız ona bakmadan, «Her dişi böceğin bir erkek böceği var,» dedi. «Yalnız olmak istemiyorum ben. Seninle olmak istiyorum. Öküzlere bakmakta ve bütün işlerinde sana yardım etmek istiyorum. Senin çamaşırını yıkayacağım, söylediğin her şeyi yapacağım. Kendim de yıkanacağım, senin için saçımı da tarayacağım. Kendim için saçımı taramam ben. Rüzgârdan, uykuda yine dağılır nasıl olsa. Ama senin için hep tarayacağım saçımı, her zaman. Senin için etekliğimi de dikeceğim. Etekliğim delik olmuş olmamış hiç farketmez benim için.»

«Böylesi iyi,» dedi Andres yapmacık bir ciddilikle, «carreta'lardaki kimi muchacho'ların kadınları gibi olmanı istemem, hiç yıkanmayan, hep pasaklı gezen, ne zaman nerede fırsat bulsa içip içip sarhoş olan, sonra da yerlerde yuvarlanıp naralar atan ve utanmazca sözler böğüren kadınlar gibi yani.»

«Hiç kuşkulanma, ben öyle şeyleri hiç yapmayacağım binash yutsil,» karşılığını verdi kız, dudaklarına keskin bir biçim vererek. Sonra da ekledi: «Ama ne iyidir ne doğrudur neden hoşlanırsın sen bana söylemezsen ben nereden bilirim? Senin gibi akıllı ve görmüş geçirmiş değilim ben. Yapmam gereken, yapmamı istediğin her şeyi sen söylemelisin bana. Kocamsın sen benim. Mi senor. Başkası değil kocam sensin diye seviniyorum. Ama eğriyi doğruyu, neden hoşlandığını sen söylemezsen ben bilemem. Babam öldü öleli kimse ilgilenmiyor benimle. Ama sen...» Kız kocaman açılmış gözlerle ona baktı birden, içinde aynı anda hem rica, hem keder, hem de çaresizlik bulunan gözlerle. «Ama sen kocam, sen ilgileniyorsun benimle, benim için endişeleniyorsun. Bana her istediğini yapabilirsin, yapmaya hakkın var ve yapmalısın.»

Andres, sözcüklerini ağır ağır söyleyerek, «Hiç kuşkun olmasın, seni hiç terketmeyeceğim küçük kız,» dedi, «seni bulduğuma, kocan olmamı istediğine nasıl seviniyorum sana anlatabilmek isterdim.»

Elini kızın başının arkasına koydu, başını göğsüne çekti ve saçlarını okşamaya başladı.

Kız Andres'in elini yakaldı, eliyle sıkarak iki yanağına götürdü, sonra da öptü. Andres kızın saçlarına eğilip ağzıyla dokundu saçlarına. Bu durumda hiç sesini çıkarmadan, kutsal bir duadaymışçasına sessiz o kadar uzun zaman kaldı ki, hiç hissedilmeden evrende yüzyıllar akmış gibi geldi ona.

İkisi de hiçbir şey söylemiyorlardı artık. İpincecik bir korkuyla, yaşadıkları anda ve dünyada, bilmedikleri ama hoş bir şeyin bozulabileceği korkusuyla ikisi de bir harekete kalkışmıyordu. Ve böylece, ölen günün son parıltısı da aktı gitti. Çayırlık, aceleyle yaklaşan geceye doğru gerinerek ve aynı anda her yandan kabararak yürüyen bir sis perdesine büründü.

Gece oldu.

Sonunda ikisi de uyandılar yitik durumlarından, ve gözlerini açıp çevrelerine bakınca kendilerini koyu karanlıkla sarılmış buldular. Sınırsız sonrasızlıklar geçip gidivermiş ve onlar olan biten olayların hiç farkında olmadan geride yapayalnız kalkışlardı sanki. Birbirlerinden koparılmış olmayıp bir yazgının onlardan yana çıkmasına ve ikisinin yüreğini, ruhunu ve bedenini doğanın tek bir parçası olarak iç içe biçimlendirmiş olmasına seviniyorlardı. Ama gelen gece, ayrılıp giden günün bıraktığı gibi sonsuz mutlu buldu onları. Derin bir mutluluk hissediyorlardı ve bu, şu andaki duyguları içinde onlara öyle geliyordu ki ne olursa olsun hiçbir şeyle bozulamazdı, gelecek günler kötülük ve üzüntü olarak onlar için ne saklıyor olursa olsun.

II

Kız biraz ayrıldı Andres'in kollarından. Şaşkın şaşkın dört bir yana bakındı.

«Bak,» dedi, «gece olmuş. Kapkara gece. Hiç farkında olmadık.»

«Carreta'lara gidelim mi artık, ya da plaza'ya mı gidelim, yoksa burada kalıp biraz daha konuşmak mı istersin?» diye sordu Andres.

«Burası güzel,» diye yanıtladı kız, «eğer carreta'larda çalışman gerekmiyorsa soğuk çıkıncaya kadar burada kalalım.»

«Acıkmadın mı?» diye sordu Andres.

«Hayır acıkmadım, acıksam da açlık bekleyebilir ayrıca. O kadar çok beklemek zorunda kaldım ki açlık nasıl unutulur öğrendim artık. Bütün bir gün hiçbir şey yemediğim bile oldu, hatta iki gün bile. Ama annemi toprağa verdiğimizden beri sadece. Bir gün öldü annem. Neden öldü anlamadık. Belki de sıtmaydı. İlaç yoktu finquero'da, beyaz toz yoktu. 'Defol git,' dedi bana, 'anneninki tembellik, sabaha iyileşir,' dedi. Ama sabah hiç sesi çıkmıyordu annemin. Ölmüştü. Çok rahat yapmıştı bunu.

«Ondan sonra babamın yemeğini ben pişirdim ve tacal'deki her işi ben yaptım. Ama sonra bir gün Aziz Antonio bayramı oldu. Finquero her peon'a bir büyük şişe konyak verdi. Biraz kafa bulmalıydı adamlar. Ama yeterince kafayı bulunca daha çok konyak istediler. Ateş suyu bu yüzden daha başlangıçta verilmişti onlara. Ama şimdi daha çok istediklerine göre ondan satın almak zorundaydılar. O da istedikleri kadar sattı onlara. Hesaba yazarak değil ama.»

«Bunu biliyorum,» dedi Andres, «aquardiente'yi hesaba yazarak satamaz finquero'lar. Yasalara aykırıdır bu.»

Kız anlatmasını sürdürdü: «O zaman peon'lar ellerindeki son paraları da getirdiler aquardiente almak için, daha sonra da baltalarını, gömleklerini, pantolonlarını, domuzlarını, keçilerini, koyunlarını getirdiler. Sırf aquardiente almak için. Hepsini içemediler. İçebildiklerinden daha çoğunu döküyorlardı. Yine de tekrar tekrar aldılar. Yalnız babam pek az içti.

«Annem yüzünden keyifsizdi.

«Ertesi gün büyük bayramdı. Kilisenin eski capitano'su değişecek, yeni kilise yılı için yeni capitano seçilecekti o gün. Bu yıl capitano seçilme sırası babamdaydı. Ama kendisinin de sırada olduğunu söyleyen başka bir adam daha vardı. Yeni capitano'nun herkese evinde bayram yemeği vermesi gerektiği için de, bu adam babamın yemek veremeyeceğini söyledi, 'Karısı yok onun' dedi. Bunun üzerine babam, 'Ama bir kızım var' dedi. Adam da, kızın, benim yani, yemek pişiremeyeceğimi söyledi, 'Kız güzel yemek çıkaramaz' dedi, ben pişirirsem insanlar kutsal yemeklerini yiyemeyeceklerdi.

«Adamların hepsi hâlâ sarhoştular, sabahlara kadar aquardiente satın almışlardı finquero'dan sabah erkenden de içmeye başlamışlardı yine. Derken, ikisinden hangisi yeni capitano olacak diye tartışma çıktı, babam mı, yoksa öbürü mü? Tartışma gitgide kızıştı, sarhoşluktan ne yaptıklarını bilmeyen adamlar machete'lerle oynamaya başladılar. Bu da gitgide kızıştı, derken babam, – onun machete'si yanında değildi– gövdesine derin bir yara aldı öteki adamdan. Daha o gece öldü. Ama sonra öbürü de yaralandı. O ölmedi ama.

«Babamı mezarlığa gömdükten sonra finquero iki erkek kardeşimi çağırıp babamın hesabını gösterdi onlara. Onlar bunu ödeyemezlerdi ama. Finquero babamın hesabına karşılık parasını istiyordu tabii, onun için iki kardeşimi de sattı, İspanyolların balta girmemiş ormanlarda maun ağacı çıkardıkları bir monteria'ya sattı.»

«Zavallı kardeşlerinin başına bu mu geldi?» diye sordu Andres üzüntüyle.

«Evet,» dedi kız, «bu geldi. Çok da gençler daha, biri on altısında, öbürü tam on yedi. Bu kadar genç olunca finca'dan bir parça bile toprak alamazlar tabii, tabii karıları da olmadığı için. Finquero da borçlarını çalışarak ödemelerini istemedi. Onlara çalışmaları karşılığında vereceği birkaç centavo'yla parasını asla çıkaramayacağını söylüyordu. Monteria'da daha çok kazanabilirlerdi. İspanyollar monteria'lara hiçbir zaman yeterince adam bulamıyor, o yüzden de borçlu peon'ları satın alıyorlarmış, bunlar da ödenen borç ne kadarsa onu çalışarak ödüyorlarmış sonra.»

Andres, monteria'nın cehennemden bile beter olduğunu ve bir Kızılderilinin oraya satılmışsa orada gömüldüğünü söylemek üzereydi. Ama kızı üzmemek için sustu, kendisine anlatılmış olanları sakladı.

«Finquero beni de satmak istedi. Ama monteria'nın simsarı bedava bile almak istemedi beni, çok güçsüz ve küçükmüşüm, yemek pişirmeye bile yardım edemezmişim. Ayrıca cengelde haftalarca süren yürüyüşe de dayanamazmışım.»

Hüzünlenerek sürdürdü: «Köydeki herkes kardeşlerimi bir daha göremeyeceğimi söylüyordu. İspanyolların monteria'sına satılan bir daha dönemezmiş evine. Sefillik içinde ölür gidermiş, bir hayvandan bile sefil. Onun için de simsarlar yeni peon'lar satın

almak için dolanır dururlarmış, özgür insanları da sözleşmeyle kandırmak için.

«Kardeşlerim gidince finquero kulübemize gelip şöyle dedi: 'Artık kulübeyi Daniel'e verdim, sen casa'ya, bey evine geliyorsun, mutfakta çalışacaksın. Hemen şimdi,' dedi. Ondan sonra evde çalıştım. Sabah erkenden, güneşten üç saat önce kalkıyordum, maza ovuyor, bulaşık çamaşır yıkıyordum, odaları temizliyordum, gün batımından dört saat sonrasına kadar çalışıyordum. Hiçbir şey vermezdi bana, etek de vermedi, hiçbir şey.»

Andres araya girdi: «Onun için mi kaçtın?»

«Yo, onun için değil,» diye karşılık verdi kız. «Bütün hizmetçiler böyle çalışır. Ama Jose, finquero'nun oğlu peşimi bırakmıyordu, geceleri beni şuraya buraya gönderiyor, sonra da yakalayıp yatağına girmemi söylüyordu. Ama ben çok korkuyordum ondan. Öyle insafsız, öyle zalimdir ki. Peon'lardan sekiz kızı var, hepsinin de çocuğu oldu ondan, sonra kızlar kocasız kalıyorlar tabii, kızlar Jose'nin olduğu için bütün delikanlılar korkuyor Jose onları vurur diye. Birisi kendisinden hoşlanan bir delikanlı bulsa bile, Jose'nin bir daha ne zaman kızı yatağına isteyeceğini bilemez delikanlı, bir şey söyleyecek olsa Jose döver onu, ya da vurur. İki tanesini vurdu zaten. Ama municipalidad hiçbir şey yapmadı ona, başkan Jose'nin arkadaşıydı çünkü. Ormanda kaybolan sığırları ararken iki delikanlının machete'lerle başına vurmak istediklerini, hayatını kurtarmak için de onları vurmak zorunda kaldığını söyledi. İkisini aynı günde vurmadı. Birini geçen yıl vurdu, ikinciyi de bu yıl. Başka birini daha vurmak istedi ama o bir gece Tabasco'ya kaçtı karısını alıp. Ama kızlar hiçbir şey yapamazlar ona karşı. Öyle güçlüdür ki. Böylece çalışır dururlar evde. Jose kentten ipek kurdeleler, inci kolyeler, küpeler getirir onlara, sonra da onları hep yanında tutacağını, bir hanımefendi gibi rahat yaşayacaklarını söyler. Kızlar bütün bunların yalan olduğunu bilirler tabii. Ama hiçbir şey yapamazlar. Peon kızıdır hepsi. Bir gün ırmağa gitmiştim yıkanmaya, Jose atıyla geldi, durdu, 'Bugün yatağıma geliyorsun, anladın mı sıçan?' dedi. Ben de dedim ki: 'Ben gelmek istemiyorum, senden korkuyorum ben, kızlar ağlıyorlar, dövüyorsun onları,' dedim. O zaman o, 'Korkmana gerek yok sıçan,' dedi, 'sen bana iyi davranırsan ben de sana iyi davranırım. Kızlar terbiyesiz, yalan söylüyorlar, köyde ve annemin yanında yalan atmasınlar diye de

dövmek zorunda kalıyorum onları. Postaya çıktığımda kırmızı ipekten kurdeleler getiririm sana.' Böyle dedi. Ben de, 'Beni rahat bırak patroncito,' dedim, 'gelmek istemiyorum, gelmeyeceğim.' O zaman atından inip kamçılamaya başladı beni, acıdan ve korkudan çöküp kaldım diz üstü. Sonra iyice yanaştı bana, saçımdan kavrayıp kaldırdı, öyle acıdı ki haykırmışım. Saçımdan tuttu, bir o yana bir bu yana savurdu beni. 'Sıçan, bu akşam yatağıma geliyorsun,' dedi, 'gelmeyecek olursan seni saklandığın köşede bulur, saçlarını derisiyle birlikte yüzer, domuzların önüne atarım, fareler bir güzel yesin diye de seni bütün gece mısır ambarına kapatırım, kalan parçalarını da domuzlara atarım. Sana Kutsal Bakire'nin ve çocuğunun önünde yemin ederim ki bu gece gelmezsen bütün bunları yaparım sana. Pencereyi açık bırakacağım.'»

«Biliyor musun Andres,» diyerek Andres'e döndü kız, «mısır ambarında sayısı bini aşan kocaman sıçanlar vardır, gece ambara düşen her şeyi yerler. Çok korkmuştum. Onun için de emrettiği gibi geceleyin gidecektim yanına. Ama ırmaktan dönerken kızlarından biriyle karşılaştım, ondan üç çocuğu vardı kızın, o bana, 'Chico, biliyorum, Jose peşinde,' dedi, 'ama dinleme onu. İyi bir koca edinemezsin ama bir çocuk edinirsin, daha öyle ufaksın ki nasıl bakacağını bilemezsin ölür gider çocuk.' Böyle dedi kız. Ben de yemekten sonra patron ve evdeki herkes uykudayken, Jose de uyurken kaçtım evden. Büyük ormanda ürktüm önce ve geri dönmek istedim. Ama sonra Jovel'e domuz götüren bir Kızılderiliyle karısı geldiler. Böylece onlarla birlikte epeyce bir yol yürüdüm. Bana Balun Canan'da Aziz Caralampio bayramı olduğunu, oraya gitmemi söylediler. 'Orası bir kenttir, kolayca iş bulabilirsin orada,' dediler, 'finquero'lara karşısın herhalde.'

«Bana çok iyi davrandılar, benim gibi konuşuyorlardı, benim dilimde. Sonra bir yola çıkınca oradan gitmemi söylediler. Balun Canan'a giden kısa yolmuş orası. Onlarla Jovel'e gidersem, yol çok dolaşık olduğu için bayramı kaçırırdım, hem onlar domuzlarla birlikte benim kadar hızlı yürüyemezlerdi, tek başıma gider, taşıyacak bir şeyim olmazsa çabuk varırdım.

«Bana her şeyi anlattılar, satıcılarla karşılaşacaksın dediler, Kızılderili çanak çömlek satıcılarıyla, şapkacılarla, petate örücüleriyle, post satıcılarıyla, yün kuşak dokumacılarıyla, mallarını satmak için Balun Canan'a giden herkesle. 'En dost görünenlerine

katıl birlikte yürü,' dediler, 'birisi niye yalnız gittiğini, bir finca'dan mı, bir hizmetten mi kaçtığını soracak olursa ölmüş annen için Aziz Caralampio'ya adağın olduğunu söyle,' dediler, ona bir mum armağan edip ayaklarını öpeceğim diyecektim. 'Bunu söylersen herkes inanır,' dediler. Bir finca'dan geldiğimi de söyleyecektim, Bachajon'danım diyecektim. Orası bağımsız bir pueblo'ymuş çünkü, özerk Kızılderili köyü.

«Yol için birkaç tortilla, frijole ve chile verdiler bana, ben de yola düştüm. Ama ilk gün kimseye rastlamadım, bütün gün. Akşamüstü geç vakit bir milpa'ya geldim, Kızılderililerin yaşadığı iki kulübe vardı burada, milpa da onlarındı. Büyük Tanrı Caralampio'nun ayaklarını öpmek için Balun Canan'a gidiyorum dedim, annem için ona adağım var dedim, domuz götüren adamla karısının öğrettiği her şeyi söyledim yani. İnsanlar yiyecek verdiler bana, geceyi onların kulübesinde ateşin başında geçirdim, sıcaktı içersi. Sabah gün doğunca gitmeye kalktım, ama bana yalnız gitmememi söylediler, yolda kaplanlar varmış çünkü, hatta aslanlar da. Hoş onlar o zamana kadar çevrede hiç aslan görmemişler ama kaplan çok görmüşler. 'Sen yine de beklə,' dediler, 'bugün öğleden sonra ya da yarın sabah çoluğu çocuğuyla bir yığın Kızılderili satıcı geçer buradan, hepsi de Balun Canan'a giderler,' dediler. O evden de gidecekler vardı zaten, bir adamla bir kadın orada satmak için papağanlarını bayrama götüreceklerdi.

«Öyle de oldu. Daha öğlende satıcılar çoluk çocuk sökün ettiler. Concuc, Oshchus, Chiilum, Hucutsin, Sivacja, Teultepec, Chanjal dolaylarından geliyorlardı, daha bilmem nerelerden. Hepsi Achlumal'da toplanmışlardı. Burada kentin başkanı salıvermemiş onları. Önce geçit hakkı diye ona haraç vermek zorunda kalmışlar, yoldan geçebilmek için yani. Başkanın son paralarını da alacağını bilememiş satıcılar, 'yoksa yolu dolandırır, başkanların olduğu yerlere uğramazdık,' dediler. Onun için de başkanların hepsi zengin oluyormuş, çok geçmiyor birer finca satın alıyorlarmış kendilerine.

«Sonra bu satıcılarla birlikte buraya geldim işte. Bir iş bulamadım ama. Kimse bana iş istiyor musun diye sormadı. Ben de çekindim Ladino'lara iş sormaya. İş sormak için ne zaman bir kapının önünde dursam, bir bakıyordum ki evden çıkan çok kötü suratlı biri. Hep öyle oldu. Ben de korktum, iş soramadım. Ama

aç olduğum için gene de bekledim kapıların önünde, belki biri çıkar da evde iş isteyip istemediğimi sorar diye. Ama evin hanımı veya beyi dışarı çıkınca sırtıma vuruyorlardı. 'Defol git,' diye bağırıyorlardı bana, 'bir şeyler çalacaksın galiba, defol, bir daha görmeyeyim seni buralarda!' Hep korktum onun için. Ne yapacağımı, ne yiyeceğimi bilemiyordum. Sonunda karanlık bir köşeye oturdum, ölmek istiyordum, öyle kederliydim ki. Öyle kederli kederli oturur az sonra öleceğimi düşünürken de sen geldin işte, bana çok iyi davrandın, beni tanımadan hem de. Kimsin, nereden geliyorsun diye sormadan karın yaptın beni. Sen öyle iyisin ki binash yutsil, ben de hep iyi olacağım sana karşı, hiçbir zaman üzüntü ya da acı vermeyeceğim sana!»

III

Andres kızı kendine çekip yüzünü okşadı.

Onu son aylarda çektiği bütün sıkıntılardan uzaklaştırmaya ve ona yeryüzünde yalnız olduğunu unutturmaya karar verdi. Kız yalnızlığı ve çaresizliği içinde her konuda ona öylesine uysal davranıyordu ki, Andres kendini zavallı hissetmeye başlamıştı onun karşısında.

Ne yapması gerektiğini bilmiyordu, ilişkilerini şimdi içinde bulunduğu durumda mı bırakmalıydı, yoksa onu ciddi ciddi karılığa kabul mü etmeliydi? Genç kızı mutlu ve hoşnut etmek için ne yapması gerektiği konusunda akıl danışabileceği kimsecikler yoktu ortalıkta, ne burada, ne de carreta'larda. Annesi yanında olsa neyin iyi ve doğru olduğunu söyleyebilirdi mutlaka. Yine de, üstünde daha çok düşündükçe, bu durumda annesi bile akıl veremezmiş gibi geldi ona. Bunun kendi özel sorunu olduğu ve bu yüzden de kıza karşı eğilimini nasıl belirleyeceğine ya da belirlemesi gerektiğine yalnız kendisinin karar verebileceği sonucuna vardı.

Bu ölçüp biçme ve değerlendirmelerle gitgide daha çok bocalamaya başlıyordu. Artık kendinden emin değildi. Kararsız olmak onun tarzı değildi. Hele carretero olarak, ne yapacağına karar ve-

rememek olmazdı. Çoğu durumda carretero'lar ne yapılacağına hızla ve kesinlikle karar vermek zorundaydılar. Uzun uzun temkinli bir düşünme, carreta'ya, mallara, bir çift öküze, hatta belki de bir arkadaşın hayatına mal olabilirdi.

Şimdiye dek kadınlarla hiç kişisel deneyimi olmadığı halde, başka bir kadının yanında ne yapılacağını ve doğru olanın nasıl yapılacağını uzun uzun düşünmeksizin bileceğini içgüdüsel olarak hissediyordu Andres. Buna karşın bu kızın karşısında karar vermekte ikircimliydi. Yalnız bir tek şeyden emindi, onu sevdiğinden ve onun sevgisini kaybetmek istemediğinden. Korkuyordu da; eğer doğru olmayanı yaparsa onun güvenini ve sevgisini kaybedebilirdi. Ama bugün doğru olmayan neydi, bunu bilmiyordu işte. Bakarsın bugün doğru olmayan yarın doğru olurdu.

Kızın ne beklediğini bir çıkarabilseydi. Ama onun hiç deneysiz olduğunu ve onun da, yarı sezdiği şeyle ilgili belirli bir fikri olmadığını öğrendiğinden beri, onun ne beklediğini bir nebze bile hissedemiyordu.

Son saatlerde kızın içinde uyanmış olması olası yarı düşsel, yarı zorlayıcı bir isteği karşılamak, kızın karşısında içinde bulunduğu bu huzurlu duruma, bu isteği karşılamaması kadar zararlı olabilirdi.

Onun karşısında tam belirgin olarak hissettiği tek dürtü ya da istek, onu kaybetmek istemediği ve kendi kendine «onun sessiz varlığı» diye adlandırdığı şeye zarar vermek istemediğiydi.

İspanyolca söylediği için, kız Andres'in onu carretero'lara karısı olarak tanıttığını anlamamıştı. Ama ne demek istediğini pekâlâ hissetmişti. Kız kendisi, artık onun karısı olduğunu söylemişti ona.

Fakat şimdiye dek, kız için bir erkeğin karısı kavramının nerelere gittiğini bilmiyordu Andres. Öyle bir izlenim edindi ki, kız şu saate kadar, bir kadının bir erkekle ilişkisinden, bir kadının belli bir erkeğe itaat etmesi, onu efendisi olarak görmesi, erkeğin kadına bakması, kadının da erkeğin işlerine tüm gücü ve yeteneğiyle destek olmasından daha fazlasını anlamıyordu.

Böylece sonunda Andres, tüm düşünüp taşınmaları sonucunda bir noktaya varıp da, daha fazla düşünüp kafa patlatmanın aynı şeyleri yinelemek olduğunu ve bir çemberde dönüp durduğunu görünce, birlikteliklerinin şimdiki durumunu bugün ya da yarın

hiçbir biçimde değiştirmeme ya da etkilememe kararına vardı. Böylelikle kendine güvenini yeniden kazandı. Ve kazandığı bu güvenle, kendisinin ya da kızın fazladan isteyecekleri her şeyin bir gün ya da bir gece tümüyle kendiliğinden olup biteceği kanısına vardı; olup bittiği anda, değiştirilemez, önüne geçilmez ve kaçınılmaz olan bir şey gibi tıpkı. O zaman en güzeli olacaktı.

Kız da benzer bir şeyler düşünmüş olabilirdi belki. Deneysizdi. Ama olaydan belli bir bilgisi olmayacak kadar da değil. Bir Kızılderili kızdı o; içgüdüleri, sezgileri ve dürtüleri bakımından ormanın bir hayvanı kadar doğaldı. Memleketindeki evlerde neler olup bittiğini görmüştü, ve ötekiler, yaşça ondan daha büyük olan evli kızlar doğal bir biçimde söz etmişlerdi böyle olaylardan. Görünüşte, yemek yemek, uyumak, çalışmak, dans etmek kadar basit şeylerden söz eder gibi. Bunlar, ne sözlerde ne de jestlerde üstü örtülmeyen, bir gömleğin ya da bir cepkenin işlemesinin renginden söz eder gibi üzerinde serbestçe ve sıkılmadan konuşulan olaylardı. Zorunlu oldukları ortada, kaçınılamayacak olaylardı bunlar. Öncelikle de, herkesin hoşuna gittiği belli, herkese haz veren ve insanın, içinde buna istek duydukça giriştiği olaylardı.

Andres'in tüm düşüncelerini ve isteklerini kafasında karşılıklı tartıya vurduğu o uzun suskunlukta, kız da yarı bilinçdışı ve sessizce, yüreğinde kendi duygularına baş vuruyordu.

Kızı, Andres'le aynı dakikada aynı karara götüren, duyguları ve içgüdüsüydü. Andres'in hiçbir şey talep etmemesi, hiçbir şey istememesi, hiçbir şey ima etmemesi, yalnızca onun yanında oturup onu kollarında emniyette tutması olağanüstü iyi geliyordu kıza.

Buydu; Andres'in zorlamaması, talep etmemesi, kendisinin de beklediği önüne geçilmez hükmü beklemesiydi, kızın yüreğinde, şimdiye dek hiç hissetmemiş olduğu bir şeyi doğuran ve usul usul büyüten. Bir ad veremeyeceği bir duyguyu. Onu iliklerine kadar ısıtan, ruhunu hafifleten, ona tuhaf yaratma güçleri veren, ona derin bir emniyet hissi ve huzur bağışlayan bir duyguyu. Yüreğinin büyüdükçe büyüdüğünü hissediyordu, o kadar ki bütün bedenini kapladığını sandı. Yüreğinin yalnız göğsünde değil, bedeninin her noktasında çarptığını sandı. Öyle hissetti. Yüreğinin, aklının, ruhunun ve bedeninin, dalgalanan ama ayrılmaz bir bütün haline geldiğinin bilincine varması büyülüyordu onu.

Sonunda bir tek istek taşımaya başladı, ve sandı ki bu isteğin iyice anlaşılması için sözler verebilirdi Andres'e: İsterdim ki beni öldürsün, yeryüzünde olabileceklerin en tatlısı olurdu bu. Andres-'in ellerini öptü ve ona daha yakın olmak için kollarına iyice gömüldü. Onunla tek bir bütün olmak için onun içine giremiyor olması acı veriyordu kıza.

O sırada Andres kızın saçlarını okşadı ve konuştu: «Dinle tujom ants, benim güzel, küçük karım, gökteki küçücük bir yıldızcık gibisin sen. Ne zaman sana baksam, ya da seni hissetsem, veya düşünsem, anneciğinin sana anlattığı, senin de bana anlattığın öyküyü düşünmekten kendimi alamıyorum. Benim gökyüzümdeki küçük bir yıldızcıksın sen. Düşünebileceğim en güzel, en sevimli yıldızcık. Yoksul insanlara güneş getirmeye giden bir kral olsaydım, parlayan ilk yıldızcığım olarak seni takardım kalkanımın ortasına. Gökyüzünün büyük mavi kubbesine çıktığımda hep yanımda olurdun böylece, her zaman. Hiç yalnız olmazdım böylece, tersine hep mutlu olurdum, ne denli mutlu ve sevinçli olduğumu bütün dünya duysun diye de sevinç çığlıkları atardım gökkubbeden. Artık yeryüzünün hiçbir yerinde keder kalmasın diye, artık finca'larda hiçbir Kızılderili peon sıkıntı ve eziyet çekmesin, hepsi topraklarında mutlu olsunlar diye, ürünleri başka kimsenin değil kendilerinin olsun diye, yalnızca sevinç, mutluluk ve kahkaha dağıtırdım insanlara. Seninle birlikte, kalkanımdaki küçük yıldızcığımla birlikte bütün kötü tanrılara göğüs gererdim, yeryüzünden uzaklarda, başka her şeyden çok uzakta, gökyüzünün tam tepesinde durmaktan da hiç gocunmazdım. Nerede yaşarlarsa yaşasınlar tüm insanlara mutluluk getirmek için kalkanımdaki senle birlikte varolan tüm dünyaları fethedebilirdim. Bir adın yok senin küçük kız. Ama ben sana bir ad vermek istiyorum: Estrellita. Bu ne demek biliyor musun küçük kız? Bu, küçük yıldızcık demek. Estrellita mia, dulce estrellita, gökyüzünden düşen, hem de benim kucağıma düşen tatlı, küçük yıldızcığım benim.»

Hissettiklerini ve yüreğindekileri sözcüklerle ifade etmekte onun kadar yetenekli olmayan kız, basit bir biçimde, «Sense binash yutsil huinic, sense, bana güneş veren Chicovaneg'imsin benim,» dedi. «Ama sana bu adı veremem, başkasının adı çünkü. Benim için her zaman, hep Chicovaneg olacaksın sen. Yine de

seni çağıracak bir ad vermek istiyorum sana: Viltesvanel. Çünkü gerçekten Viltesvanel'sin sen, yeryüzündeki her şeye güzel adlar verebildiğin ve olağanüstü güzel anlatmayı bildiğin için. Hey, binash yutsil huinic'im, adın hoşuna gitti mi?»

«Taşımayı isteyeceğim en güzel ad bu, çünkü onu bana sen verdin yıldızcığım.»

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

I

Andres'in konvoyu harekete hazırdı. Gece yarısını az geçe hareket edilecek ve satıcıların balyalarıyla birlikte bekledikleri kentten geri kalan mallar alınacaktı. Konvoyunun sabah dörtten önce yola koyulmasını istiyordu Andres.

Carretero'lar, büyük ve güçlü bir kervan oluşturabilmek için, konvoyların, gidilecek yolun sağında bulunan eski Junchavin tapınağının karşısında birbirini beklemesini kararlaştırmışlardı. Çünkü Kızılderili kasabası Tsobtajal'e kadar, yol haydutlara karşı pek güvenli değildi. Issız rancho'larda oturan bu haydutlar, ustaca davranmaları halinde, Aziz Caralampio'nun yüzlerce satıcıya ve kumarhane işleticisine bağışlamış olduğu zengin bereketten kendilerine de iyi bir pay düşebileceğini hesaplarlardı.

Artık carreta'ların hepsi yürüyüş için iyi durumda bulunduğu, öküzlerin hepsi getirilmiş olduğu ve hareket emri verilince hemen el altında olmaları için kampın yanında gözcü denetiminde tutulduğu için, akşam kampta yapılacak hiçbir iş yoktu aslında.

Ve artık ezbere bilinen kamp yerinin hiçbir çekiciliği kalmadığı için de, birkaç carretero, bitmek üzere olan şenliğin son kalıntılarının zevkini çıkarmak ve son saatlerde yakalanabilecek eğlenceden çabucak yararlanmak üzere bir kez daha kentin yolunu tuttular.

Kente giden carretero'ların arasında Manuel de vardı, Andres'in dostu ve iş arkadaşı.

Kente geldiğinde, pazar yerinin şimdiden iyice sessizleşmiş olduğunu ve bütün kentin, o gürültülü patırtılı haftalardan sonra yeniden kendi sessiz ve içine kapalı durumuna dönmeye hazırlandığını gördü. Her yerden, en azından ıssızlaşan pazar yerinden anlaşıldığına göre, kent ve sakinleri, o çılgınca bayramın

geçmiş olmasından ve kendilerini yeniden, tek eğlendirici ve canlı yanı dedikodu arayıp olabildiğince yaymak, hısım akraba arasında kin ve kıskançlık uyandırıp beslemek, büyütüp genişletmek olan sessiz yaşama adayabilecek olmaktan temelde hoşnuttular. Zaten iyi yurttaşlar yeni kentliler dölleme işine girişmişlerdi bile. Bu çocukların çoğu da, anne ve babaları tarafından, aslında Meksikalı kulağına kötü geldiği halde ömür boyu Caralampio adını taşımaya mahkûm edilmişti. Başka bir nedenle değil, sırf anneler ve babalar, eğer bu seçkin adı alırsa çocuğun dünyevi ve uhrevi hayatın her alanında Aziz Caralampio'nun özel korumasına en iyi biçimde erişeceğine inandıkları için.

Satıcıların çoğunluğu dükkânını kapatmıştı, ödünç alınmış masa ve barakalar kaldırılmıştı ya da ödünç verenler tarafından şimdi sökülmekteydi. Yalnız oyun masalarında hâlâ bir hayli iş vardı, bir de mutfaklarda, çadır restoranlarda ve elbette cantina'larda. Bu cantina'larda garson kızlar anneleri tarafından sinirli bir aceleyle son akşamı en başarılısı olarak örgütlemeye teşvik edilmekteydi.

Bu cantina'larda, saatler ilerleyip de kentin aç erkeklerini onca neşelendirmiş olan kızların gitme vakti yaklaştıkça işler iyice kızışmaktaydı.

II

Hükümet makamlarında oturan ya da doğrudan hükümet görevlisi olan herkes, bol bol akmış comiteco ve biraların büyük mutluluğu içindeydi. Neşelenenlerle birlikte hükümet de neşelenmişti. Artık hiçbir şeyi görmüyor, hiçbir şeyi duymuyordu. Aziz Caralampio bu yılın son dansını hoş görüyor ve kutsuyordu.

Kentin saygıdeğer burjuvalarının saygıdeğer hanımları yataklarına gömülmüşlerdi. Meksika'da bir kadının gece vakti sokaklarda koşturup, cantina'larda, eğlence yerlerinde ve zevk tapınaklarında kocasını araması her tür terbiyeye aykırı olduğu için ve kadın keyifli gecenin bu güzel vaktinde kocasının ne yaptığını zaten bildiği için, erkekler Aziz Caralampio'ya son derin

ve saygılı teşekkürlerini sunma çabalarında rahatsız edilmezlerdi.

Çalışan erkeğin eğlencesi de olmalıdır, çalışmayan erkeğinse daha çok eğlencesi olmalıdır.

Balun Canan'ın saygıdeğer küçük burjuvalarının çoğu çalışmazlar. Olgun erkek olarak asıl hayatları başlayınca, ne yapıp yapıp bir yirmi beş peso toparlamaya bakarlar. Bu yirmi beş ya da yirmi dört pesoya sahip olunca da –birkaç centavo eksik ya da fazla olması önemli değildir– evlenirler. İki hafta evli kalıp evlilik hayatının en üstteki kremalı tabakalarını kaşıkladıktan sonra, gündelik yaşamın en zorunlu gereksinimlerinin satıldığı küçük bir tienda satın alırlar, küçük bir dükkân.

Tabii dükkânda birinin bulunması gerektiği için de karılarını oturturlar oraya. Kadın her gün dükkânın kazancından iki peso verir kocasına, bazen üç, bazen de bir peso. Kocasının üç ya da iki pesoluk günlük payını ayırdıktan sonra, ev için ve ailenin geçimi için gerekli bütün harcamaları dükkândan çıkarmak zorundadır kadın.

İşi, mum dökme, giysiler dikme, ürünlerini satan Kızılderililerle pazarlık etme, yumurta likörü, rompope üretme, arka bölmelerde kaçak comiteco satma ve sınırdan ipekli kumaş getiren Guatemalalı kaçakçılarla saatlerce tartışma yoluyla genişletir.

Erkek de ona bol bol çocuk yapar. Onun bütün işi budur. Kraliçe kocasının görevi. O her zaman neşelidir, güleryüzlüdür ve genelde dünyadan, özelde de bütün hemşerilerinden hoşnuttur. Ayrıca politika yapar. Revolveri her zaman belindedir. Seçimler gelip çatınca bir mevki kapmaya, belediye başkanı ya da polis şefi olmaya çalışır, veya damga pulu satıcısı, vergi tahsildarı, o da olmazsa posta müdürü. Eğer belediye başkanı olursa, bütün yakın dostları da iyi birer mevki sahibi olurlar. Hiçbirini unutmaz. Bu yaşantıyla ve ne tüberküloz ne de kanserin izine rastlanmayan çevrenin eşi bulunmaz güzellikteki, bütün yıl boyunca hep aynı kalan pelesenk kokulu havasında, hiçbir çaba göstermeden seksen, yüz, yüz otuz yaşını bulur. Hiçbir zaman yaşlı adam gözüyle bakılmaz ona; çünkü yirmi yıllık büyükbaba bile olsa karısı durmadan çocuk getirir dünyaya. Seçimler çekişmeli geçerse ancak o zaman ölür, en etkili oy pusulası revolverdir çünkü. Taşıyıcısının gerçek bir erkek olduğunu göstermek üzere bol süslü kemerde

şan için taşınan revolver değil elbette; onun mevki sahibi olmak isteyen hemşerilere ilişkin politik görüşüne katılmayanların üzerine boşaltılan revolver. Ama, öbür seçmenlerin de birer revolveri olduğundan, özgür seçim tek bir gruba özgü değildir. Parti yandaşı olarak en keskin nişancılara sahip olan en keskin nişancı, kentin en üst makamına seçilir. Hakkında çok şarkılar yakılmış olan heybetli eski Roma Cumhuriyeti örneğine göre Cumhuriyet ve seçim sistemi. Sezar'ı öldür, ilk Roma Konsülü olursun; Francisco Madero'yu öldür, yeryüzündeki en güzel ve en zengin ülkenin başkanı olursun, yeryüzündeki en sıcakkanlı ve en sabırlı halkın başkanı, Meksika Birleşik Devletleri'nin başkanı.

Böylece, seçim olmadığı zaman, şirin ve konuksever Balun Canan kentinin erkeklerine de, sessiz, kendi halinde ve heyecanı az kentli yaşamına değişiklik getirmek için Aziz Caralampio bayramından başka bir şey kalmaz.

İyi bir Cumhuriyet'te devlet adamları halkın önünde gider. Ve devlet adamı olan kendini kentin öteki hemşerilerinden ayırmaz. Devlet adamları yarın yine sade vatandaştırlar, bugün sade vatandaş olanlarsa yarın devlet adamı olurlar. Evet, mademki herkes eğlenceyi başka her bakımdan onca hüzünlü olan dünyevi varolmanın en değerli parçası olarak görüyor, öyleyse bütün dünyada insanların eğlencesi neden kısırlaşsın? İnsanların çalışmakla yaşaması, yobazların ve manen iğdiş edilmişlerin felsefesidir. Eğer insan hayatının kuşkulanılabilecek bir anlamı gerçekten varsa, bu anlam tek ve bir tanedir: Gönlünce eğlen, bırak ötekilerin her biri de kendi biçiminde eğlensin; sana ve senin yakınlarına kişisel zarar vermedikçe de rica ederim rahat bırak onu; sen hiçbir konuda ondan daha iyi değilsin, o da hiçbir konuda senden daha kutsal ve daha değerli değil; çünkü, uğursuzlar, kötüler ve suçlular, eylemlerinde yakalananlardır yalnızca.

Yarın Aziz Caralampio şenliği koskoca bir yıl için yine sona erecek. Onun için de, hazır zamanıyken, hazır, onuruna eğlendiğimiz ve kendisine methüsena etmekle tüm günahlarımızın bir günah çıkarma ya da iyi para harcanmış bir kuddas ayini veya kilise kapısından kürsüye kadar diz üstünde kayma karşılığında bağışlandığı Aziz Caralampio'nun koruması altındayken, bırak da bugün neşelenelim.

Din insanlara maske özgürlüğü hakkıyla karnaval yapma izni vermese hangi insan bir dinde bu kadar kalır?

III

Ah sevgili Aziz Caralampio, son gece cantina'larda senin onuruna neler yapıldığını iyi ki görmedin! Tahtadan Aziz Caralampio'yu katedralin karanlık ve sessiz bir köşeciğine tam zamanında koyan ve kilise kapılarını kapatıp sürgüleyen akıllılara şükürler olsun ki, Caralampio, müritlerinin neler yaptığını görmek için gece vakti Harun gibi dışarı çıkamadı.

Cantina'larda artık kimse yaprak takmaz olmuştu, ne aşağıya, ne yukarıya. İçki dağıtan kızlar istendiği gibi kıvırtıyorlardı, herhangi bir biçimde ve herhangi bir giysisiz. Birinin altında öne, öbürünün altında aşağı. Artık carreta'lar beklediği için, son, en son peso'ların hızla iç edilmesi gerektiği için, kimse perdeleri çekmek, kapıları örtmek ve pencereleri kapatmakla zaman yitirmiyordu. Birçokları işi kaçırmamak için, para un ratito, yani kısa bir süre için oda kiralayan ailelerden birine koşacak zamanı bile ayırmıyordu, ya da otelcide bulunan ve yeterince yüksek fiyata kiraladığı bir fırsat odacığı arayacak kadar. Bu odacıklar, ABD'deki Road-Houses odacıkları gibi, aceleden ve zaman darlığından ötürü hemen her zaman aynı anda iki, üç, hatta dört çift tarafından meşgul edilmiş olurdu. Ama annelerle teyzeler kendi yüzdeleri nedeniyle sıkıştırdıkları ve küfrettikleri için şimdi bu kadarcık zaman bile yoktu. İşler bir köşede ya da bir kenarcıkta hemen görülüveriyordu. Cantina'nın içindeki ve yanındaki köşelerle kenarcıklar meşgulse, kilise kapılarından birinin köşelerinde, Aziz Caralampio'nun koruması altında.

Herkese açık bir zevk bayramıydı bu, altın buzağıcık için bulunmaz fırsat. Zamanı ve isteği olan herkes seyretmek yoluyla neşesini bulabilirdi. Çünkü saatler ilerledikçe, şenlik de iyice engelsiz ve iyice örtüsüz bir biçimde alt alta üst üste kızışmaktaydı. Ama barışçı bir biçimde yürüyordu. Zaman zaman birisi böğürüyor, başka biri haykırıyor ya da biri şarkı söylüyordu. Ama

herkes kardeşçe geçiniyordu. Ve her şeyin fiyatı gereğince ödenmişe benziyordu, çünkü para kavgası duyulmuyordu hiç. Kentin sakinleri yorulmuşlar, varlarını yoklarını tüketmişlerdi. Ortalıkta gitgide daha az görünür oluyorlardı. Sonunda da meydan, artık sonunda Aziz Caralampio'nun bereketinden biraz da biz yararlanalım deyip, cantina'ların kapanacağından korkarak aceleyle cantina arayan finquero'lara, simsarlara, monteria komisyoncularına ve yabancı satıcılara kaldı.

IV

Çeşme başında herkese açık dans sakin sakin sürmekteydi. Cantina'lardaki çılgınca arbedeyle karşılaştırılınca, her centavo'yu büyük güçlüklerle kazanan halk kesiminin eğlenmekte olduğu burada işler bayağı edepli ve ahlaka uygun yürüyordu. Buradaki insanlar ötekilerden çok daha iyi ve çok daha dindar olduğu için değil elbette, sadece, cantina'larda cirit atacak paraları olmadığı için. Paraları olsa bile, ceplerinde her zaman bol parası olanların sahip olduğu deneyden yoksundular. İyi ve başarıyla eğlenebilmek, bütün diğer işler gibi, uzun ve sabırlı çalışma gerektirir.

Burada da çiftler zaman zaman danstan ayrılıp, mimarlık eğitimi görmek üzere kilisenin karanlık köşelerine gidiyorlardı elbette. Ama burada dans eden insancıkların çoğunluğu danstan daha çok hoşlanıyora benziyordu, dans dışındaki işlerde danstakinden fazla bir şey bulmuyor gibiydiler. Belki de öteki şeyleri istedikleri her akşam elde edebileceklerini biliyorlardı da ondan, yeter ki istesinler. Ama müzik olmayınca dansı her akşam bulamazlardı, çünkü marimba buradaki gezginci Kızılderili müzisyenler kadar ucuza çalmazdı dans müziğini.

Carretero Manuel sonunda buraya da ulaşmıştı, artık Plaza'da görülecek başka ilginç bir şey kalmamıştı çünkü. Tıpkı cantina'lardaki gibi, son birkaç saatte iyi Balun Canan'dan son centavo kırıntılarını da koparmak amacıyla çılgınca bir aceleyle çalışılan oyun masaları Manuel için cansıkıcı olmuştu, kumarda

yiyecek bir şeyi yoktu çünkü, şansına ise, birkaç centavo'suyla bir servet ya da en azından birkaç peso kazanmayı umacak kadar güvenmiyordu. En eğlendiricisi ve en keyiflisi buradaki danstı yine de, bütün insanlar kendi ayarındaydı hiç değilse.

Dans edecek bir kız bulmak için çevresine bakınırken, elinde küçük bir bohça tutan bir kız çarptı gözüne. Kimseye ait değil gibi gözüküyordu kız, belki de yarın sabah carreta'larla evine dönecek olan bir satıcı kadının kızıydı. Yakınına gitti kızın. Bir süre kararsızca durdu. Belki de dans eden delikanlılardan biri kızın kocasıydı da onu bekliyordu kız. Ama bir sürü dans geçip de delikanlılardan hiçbiri kıza doğru gelmeyince Manuel biraz daha yaklaştı.

Yine bir süre durdu. Kız da onu farketmişe benziyordu. Ona bakıyordu. Ve kız kendisine bakınca Manuel güldü. Kız da güldü. Bunun üzerine Manuel, «Dans edelim mi chico?» dedi.

«Como no,» dedi kız, «neden olmasın? Ama bohçamı nereye koyarım? Bohçayla dans edemem ya.»

«Ah, küçük bohça,» diye karşılık verdi Manuel, «ben elime alırım onu.» İpek fularını kıza doğru attı, kız ustaca yakaladı fuları.

Manuel bohçayı sağ eline aldı ve dansta kıza sarılması gerekmediğinden, elinde bohçayla dans etmeye başladı. Çok komik görünüyordu. Ama birisinin değil elinde bohçayla, koltuğunun altında bir sandıkla dans etmesi bile kimsenin dikkatini çekmezdi. Birisi buna gerçekten dikkat etse bile şöyle derdi kendi kendine: «Birisi elinde bohçayla dans ediyorsa, bu rahatsız bir şey olduğuna göre böyle yapması için iyi bir nedeni var demektir.»

İlk dansı bitirdikten sonra Manuel kızı bir fincan kahve içmeye davet etti. Kız buna sevinmiş göründü. Ve kahvesini içerken öyle derin bir keyifle höpürdetiyordu ki Manuel sordu: «Epey açsın galiba?»

Kız, «Evet,» dedi, Manuel de birkaç enchilada aldı ona.

Sonra da, kahvesini içtikleri Kızılderili kadına bohçayı bir saatliğine oraya bırakıp bırakamayacağını sordu.

Daha sonra, dans edenlerin yanına gittiler yeniden.

Bir danstan sonra, «Adın nedir chico?» diye sordu Manuel.

Kız, «Bunu niye bilmek istiyorsun?» diye karşılık verdi.

«Seni yanıma alacaksam hep chico diyemem ya,» dedi Manuel gülerek.

«Bu kadar çabuk mu?»

«Neden olmasın,» diye karşılık verdi Manuel kuru kuru. «Acele etmeliyim, gece yarısından hemen sonra yola çıkıyoruz. Carretero'yum ben. Sen de bizimle gelebilirsin istersen.»

Kız bir işaretle anladığını belirtti, sonra sordu: «Nereye gidiyorsunuz?»

Manuel bütün kervan sanki kendisininmiş gibi, «Önce Jovel'e gidiyorum konvoyumla,» dedi, «sonra Niba'ya, ondan sonra da Socton'a. Oradan yeni siparişler alacağım. Sonra da Tullum'a giderim herhalde, daha sonra da Arriaga'ya. Belki Tonala'ya kadar da giderim.»

«Bu işime gelebilir,» dedi kız, «Tullum, büyük orası, ayda on, hatta bakarsın on dört peso'ya bir iş bulabilirim orada.»

«Herhalde,» diyerek kızın sözünü kesti Manuel, «hem orada iş bulamaz da devam etmek istersen Arriaga'yla Tonala da fena değildir, criada'lara her zaman ihtiyaç vardır oralarda. Ama bana adını söylemezsen yanıma almam seni, burada bırakırım.»

«Rosario Lopez, su servidero, sadık hizmetkârınız,» dedi kız kibarca.

«Pekâlâ Rosario. Rosita, querida mia,» dedi Manuel.

Fakat kız hemen atıldı, gülüyordu yine de: «Ahora ahora, caballero, biraz yavaş, biraz yavaş. Querida suya! Sevgilisiymiş! Dur bakalım, biraz yavaş! Daha sizden hoşlanıp hoşlanmadığımı bile bilmiyorsunuz. Eh, para persando, yo creo que si.»

«Ne que si'si?» dedi Manuel. «Ne eveti? Ya hoşuna gidiyorumdur ya gitmiyorumdur. Açık konuş da rengini görelim.»

Kız kızardı ve utangaçça gülümseyerek yanıtladı: «Sanırım hoşuma gidiyorsunuz.»

«Şimdi oldu,» dedi Manuel kısaca. «Seni yanıma alıyorum öyleyse. Geri kalanına yolda bakarız artık. Bugün bana uyku yok. Daha yükleme yapılacak, öküzler koşulacak. Ama sen iki üç saat uyuyabilirsin. Yüklenmiş bir carreta'nın altında bir yatak hazırlarım sana. Bir kız daha var yanımızda, Andres'in kızı. Onunla yatabilirsin, ısınırsınız birlikte. Bu gece kadınlarımızla uğraşacak vaktimiz yok, Andres'in de yok. İşimiz başımızdan

aşkın. Bak, yeni bir dans başlıyor. Haydi Rosita yanaş, bacakların sallansın!»

Manuel, apartopar evlenme teklifini ve evlilik sözünü sakin kafayla ancak şimdi, dans sırasında düşünmeye başlıyordu. Birçok kez o farketmeden kıza baktı, çünkü kız dans sırasında gözlerini hareket eden ayaklarından ayırmıyordu, Kızılderili zapateado'su oynanırken terbiyeli bir kıza yakışacağı gibi. Ona baktıkça kız gitgide daha çok hoşuna gidiyordu Manuel'in. Kızılderiliydi; ama bir kentte büyümüştü. Ülkenin sınır bölgelerinde konuşulduğu gibi Guatemala aksanıyla karışık temiz bir Meksika İspanyolcası konuşuyordu çünkü. Hiç kuşku yok deneyimliydi, hayat hakkında kara cahil değildi artık. Çünkü Manuel'in, sözünü etmeksizin ima ettiği şeye nazlanıp duraklamadan razı olmuştu. Yalnızca, teklifinin hızlılığını, doğrudanlığını ve açıklığını eleştirmişti biraz; bunu da her kız görev bilirdi kendine, örtünün hiç değilse bir ucunu kapalı tutabilmek için. Hemen ilk dakikada kendini erkeğin ayaklarının altına atıp, değer verdiği erkek tarafından ayıplanmayı hiçbir kadın sevmezdi. Fırsat çıkar çıkmaz hemen değerlendirmeye can atıyor ve atmış olmayı da sevmezdi kadınlar.

Manuel bunları düşündükçe kızı iyice gözüne kestiriyordu. Eğer durum zorlayıcıysa ve daha iyisini bulamıyorsan kızın geçmişini unutursun. Bir süre sonra hep ortaya çıkar ki farklar düşünseldir yalnızca, gerçek farklar değil. Geçmişinin ne ve nasıl olduğu hiç farketmeksizin her kadın iyi olabilir ve her biri dayanılmaz olabilir. Bir kadına geçmişi, bir erkeğe göre çok daha seyrek yapışıp kalır. Erkek, kılı kırk yarmaya, ahlakçı ve sapına kadar şerefli olmaya, vicdanının sesini dinlemeye, hoşgörüsüz ve ahmakça şereflilliğe her şeyi, karısını bile feda etmeye her zaman fazlaca eğilimlidir. Örümcek kafalı sofular ve sararıp solmuş evde kalmışlar bir yana, erkek kadına göre çok daha çekilmez ve çok daha kokuşmuş bir yobazdır. Yalnız beylere mobilyalı oda kiralayan biri olarak bile çok daha anlayışlı, çok daha hoşgörülü ve böylece çok daha doğal ve gerçekte çok daha ahlaklı olan kadına göre çok kuşkucudur erkek. Kadın yalnızca, ateşli Luther zamanından kalma yasaların hâlâ yürürlükte olduğu ülkelerde bozulur, bütünüyle görece olup bir banka soygununun tanımlanabileceği kadar bile tanımlanamayacak suçları, fuhşa

teşviki ve açık rezaleti diline dolamış olan yasaların yani. Ama böyle ahmakça yasalarda ısrar eden, onları savunan ve ikiyüzlü bir tavırla, ne denli şerefli, ne denli derin ahlakçı olduklarını kamuoyuna kanıtlamak için başka hiçbir şeyleri olmadığı için bunları kullanan, kadınlar değil erkeklerdir. Yine de, ahlakçı erkeklerin bütün kadınlara kendilerinin sahip çıkmak istedikleri ve başka birine tek bir kadın bırakmadıkları da gerçektir. Buna tarihteki en iyi örnek, Kuzey Amerika'da Mormon Kilisesi'nin kurucusu, büyük ahlakçı ve dünya düzelticisi Joseph Smith'dir.

Mormon mezhebinin en parlak devrinde, atlarını ve ineklerini servet gösterir gibi seksen kadını servet gösteren erkeğin yüce ülküleri, doğruluk, iffet, ahlaklılık ve dindarlıktı.

V

Manuel yeni bulduğu kızıyla birkaç kez daha dans ettikten sonra, saatin kaç olduğunu yıldızlardan anlamak için gökyüzüne baktı. «İki kere daha dans edebiliriz Querida, sonra gideriz,» dedi. «Yapacak çok işimiz var.»

İki dans da bitince kızın koluna girdi ve bohçayı almaya gittiler. Bir cantina'nın önünden geçiyorlardı.

Manuel durup, «Hey chico, şuraya bir baksana,» dedi. «Finquero'larla monteria'ların büyük patronları sırf zevk olsun diye para saçıyorlar ortalığa, San Caralampio'yu bir seferlik iyi yaşatıyorlar doğrusu. Adı batasıcalar! Her biri boyalı mujer'lerden iki tanesini bindirmiş dizlerine, masaların altında da yuvarlanıyorlar. Şu arka köşeye bir baksana, karşılarına üç kız oturtmuşlar masaya, donlarına varıncaya kadar da soymuşlar kızları. Kızların bütün giysileri şapka çengellerinde asılı. Oh, vur patlasın çal oynasın, işte hayat! Cantinero'nun cebi dolsun. İyi be!»

Kız öfkeyle, «Ne bakıp duruyorsun?» deyip Manuel'i kolundan çekiştirdi. «Sen de orada olmak isterdin galiba. Pek hoşuna giderdi.»

«Celosa? Kıskançlık mı?» diye sordu Manuel ve güldü. «İyi başladın ha querida mia. Boşver chico, biz ikimiz iyi geçineceğiz

birbirimizle. Şikâyet edemeyeceksin. Yine de,» diye sürdürdü, «şurada bunların böyle işler yaptıklarını görünce peon'ları düşünmekten kendimi alamadım, bir de monteria'lardaki, hiçbir şeyleri olmayan, katırlarla köpeklerden bile daha berbat durumda geberip giden muchacho'ları. Burada ise para yeniliyor. İçiliyor para, yakılıyor, önden arkadan kadınlara sokuluyor. Altın parçası olsun da nereye sokulursa sokulsun razı onlar da. Hoş kadınların da bundan zengin olduğu yok ya. En büyüğünü duena'lar alıyor, kızların fedaileri. Zavallı kızlar sarhoş olup yatağa düşünce çalıyor bunlar paraları. Kızlara kalanını da patrote'leri alıyor bu kez. Kızların Tapachula, Vera Cruz, Frontera, El Carmen, Progreso ya da kimbilir nereden buldukları ve onların sırtından geçinen herifler. Adamlar kızların kazandığı parayı köşede başka kızlarla yiyorlar bu kez. Bizimle gelen bir konvoyda bir dolu vardı bu kızlardan. Aralarında dalaşırlarken söylediklerini duydum. Rezil bir dünya bu, Allah belasını versin!»

Birden kızı kolundan sımsıkı tutup kendine çekti, kızı bedenine sıkı sıkı bastırıp, «Ah, boşver querida, gel gidelim,» dedi. «Carreta'mı düşünüp de buradakilerle birlikte gözümün önüne getirince ne kadar boka battığımızı düşünüyorum, cesedimizin üstünde hiçbir zaman tam bir bez yok bizim. Evet, bu dünyayı kim yarattıysa Allah bir kere daha belasını versin, kim yarattı bilmek isterdim doğrusu!»

Biraz yürüdüler, ama bir kez başlamıştı ya içi gümbürdeyip duruyordu Manuel'in. Kızın sıcak bedenini kendininkinin hemen yanında hissederek ve karanlık sokaklarda taşlara, çukurlara, irkintilere ve lağım suyu birikintilerine rastlamamaya çalışarak düşe kalka yürürken, belki de hayatında ilk kez, kendi ekonomik durumunu, hatta tüm sefil yaşantısını olanca açıklığıyla görmeye başladı.

Kız, Andres'in karı diye aldığı çocukla hiçbir benzerliği olmayan, güçlü, sağlıklı biriydi. Kızla dans ederken, sonra onunla dolaşırken, birlikte kahve içerken yeni bir şey görmüştü bir kadında. Şimdiye dek görmediği bir şey.

Elleri ağır işten onca sertleşmiş bu güçlü ve sağlıklı kızın açıklığı, ona karşı açıksözlülüğü ve kızdan yayılan sıcak, olgun kadınlık, vahşi, aynı zamanda da neredeyse onur kırıcı bir istek uyandırıyordu Manuel'de.

Biraz daha ilerlediler. Derken durdu Manuel, kızı iyice göğsüne bastırıp, «Rosita,» dedi, «seni birkaç dakika tanıdım ancak. Ne olduğun ve neden kaçtığın hiç farketmiyor benim için. Kadınım olmanı istiyorum.»

Kız, «Ama–» dedi, «bari yola çıkıncaya kadar bekle – hemen olmaz ki – bekle biraz – beni Tullum'a kadar yanına almanı istedim senden, niye aldığını da biliyorum elbette. Ben de istiyorum elbette. Biliyorsun – ama –»

«Yo, hayır,» diye yanıtladı Manuel, «öyle değil, onu söylemek istemedim. Evet, onu da düşünüyorum elbette. Ama ben başka bir şey söylemek istiyorum. Gerçekten karım olmanı istiyorum. Her zaman için. Söylemek istediğim şu: Küçük bir toprak parçasında, bir kulübede seninle oturmak istiyorum. Ya da iş bulabileceğim bir kente gideriz, sen de hep benimle olursun. Ne istiyorum anlıyor musun, çocuklarımız olsun, tam anlamıyla karı koca olalım istiyorum. Biraz para bulmaya bakacağım, Arriaga'ya varınca bir sonraki istasyona kaçarız. Bilet alırız sonra, kimsenin bizi tanımadığı bir kente kadar gideriz, kaçtığımı ve patrona borçlu olduğumu kimsenin bilmediği bir kente. Tapachulalı olduğumu söylerim. Bir süre sonra oradan da gideriz, daha büyük bir kente. Orada kimse bir şey bilemez artık. Bir fabrikada çalışabilirim, ya da neresi olursa. Tam anlamıyla bize ait bir hayatımız olur o zaman, sana ait, bana ait ve çocuklarımıza ait bir hayat. Bunu ister misin Rosita?»

«Sanırım isterim,» dedi kız basitçe.

Bu konuşmayla, ama belki de daha çok, kızın sade, şiirsiz yanıtı sonucunda, zorlayıcı anlık istekleri dağıtıp uzaklara götüren, mutlu, doygun bir rahatlık sardı Manuel'i. Ruhunda, birkaç gece önce Andres'in duygularında olup bitenlere benzer bir şeyler oldu, nedenler ve koşullar tümüyle farklı olduğu halde. Andres'in Manuel'den ve Estrellita'nın Rosario'dan farkı kadar farklı.

Manuel için bir kadınla yakın beraberlik yeni bir şey değildi. Sezdiği kadarıyla Rosario da hayatın doğallıklarından haberliydi. Hiç kuşkusuz ne Manuel ne de Rosario için, incanca hayat belirtilerinin gözle görülür ve hissedilir süreçlerinde çözülmemiş gizler yoktu.

Ama içinde, son saatlerde kendisine azap çektirmiş olan zor-

layıcı isteğin yerinde bir umut büyüyordu, güzel bir şeyin olacağı umudu. Bunun güzel olup olmadığı kafasında açık değildi. Ama duygularında, uğrunda hayatın değer kazanacağı en iyi şey gibi görünüyordu. Carretero olarak yüzlerce kez, bu biçiminin hiçbir zaman sona ermeyeceği belli bu umutsuz ve çetin hayata katlanmaktansa insanın yaşamamasının daha iyi olacağını düşünmüştü.

Güçlü, sağlıklı ve o derecede de açıksözlü olan bu kızın karşısında, Kızılderililerde yaradılıştan olan çılgınca aile özlemi alevlenmişti Manuel'in içinde. İnsanın, başladığını, geliştiğini, olgunlaştığını görerek, hedeflerini ve ürünlerini gözleyerek bir emek harcadığı yurt ve toprakla bütünleşen aile özlemi. İnsanın bir dinginlik noktasına duyduğu ve hiçbir zaman yatışmayan, hiçbir zaman doymayan özlemdi bu, hayatın merkezine duyulan özlemdi. Durmamacasına, hep ama hep hareket olan hayatın.

İçinde sıkışıp kaldığı meslek, bu meslekte boğulma sınırına gelen insanlarda böyle bir özlem doğururdu. Manuel bugüne kadar, hatta şu saate değin pek hissetmemişti bunu. Carretero'lar içlerindeki bu isteği öldürmeyi gerçekten başarırlar.

Bütün bunları farkedince, kızın karşısında bütün akşam boyunca göstermiş olduğu atak saldırganlığı yitirdi. Artık onu, sağda solda bulunmuş, birlikte olunacak ve hissedilenlere göre alıkonacak ya da konmayacak bir kız olarak görmüyordu. Bu kadını temelli yanında alıkoymak istiyordu Manuel. Onu alıkoyabilmek için de öncelikle onu kazanmak istiyordu.

Onu yönlendiren duygusallık değildi, hile dolap da bilmezdi Manuel. Yumuşak ve tatlı duygular ona yabancıydı, bunlarla hayatını sürdüremezdi zaten. Kadını kazanmak dediğinde, onu uzun konuşmalar ve güzel sözlerle ya da özenli bir incelik ve yapmacık bir saygıyla etkilemeyi düşünüyor değildi. Böyle bir şey aklından bile geçmedi. Henüz doğallığını ve sağlıklı yaşam biçimini koruyan hiçbir Kızılderili bunu aklına getirmezdi.

O, içgüdülerini izliyor ve şu anda alabileceklerinin hiçbirini almayarak, hatta bunun düşüncesini bile aklından çıkararak kazanmaya çalışıyordu kadını. Bunun çirkin ya da iğrenç olduğu, ya da bu koşullar altında namusluca olmadığı gibi bir düşünceyle rahatsız olduğu için değil ama.

Ansızın özgürlüğüne kavuşmak özlemine kapılmıştı. Özgürlüğüne yalnız bu kadın aracılığıyla ve yalnız onunla birlikte kavu-

şabileceğini bütün benliğinde hissediyordu. Bu kadın onun özleminin merkezi oldukça kendini carreta'lardan kurtarma düşüncesinden vazgeçemezdi artık. Kendini tutmasa, olabilir ki kadın daha bugünden onun dilediği şey olmaktan çıkacaktı. Belki de öyle. Ama o bu «belki de öyle»yi önünü ardını düşünmeden harcamak istemiyordu. Güzel bir şeyi, bugünkü gibi raslantı sonucu ve hesapta olmayan bir fırsatta değil de daha bilinçle değerlendirmek isteği, yurt ve aile özlemiyle iç içe geçiyordu.

Eğer Manuel yüksek uyarlar güruhundan bir adam olsaydı, böyle bir davranışın, onun kılı kırk yararcasına yalnız kendi çıkarını ve bu çıkarın nasıl yükseleceğini düşündüğü görünümünü uyandırması gerekirdi. Ama Manuel Kızılderili ve carretero'ydu. Ustaca oyunlar, hazırlıklar ve ertelemelerle çıkar sağlamak ona yabancıydı. Bu konuda fikirleri olsa bile bunları uygulama zahmetine asla katlanmazdı. Çok uzun gelirdi bu ona. Onun düşüncesi, hedefe en kısa yoldan, en güvenli biçimde ulaşmaktı.

Neden böyle davrandığını açıklayamazdı. İçgüdüsel olarak izliyordu bu yolu. Kadını ancak tek bir saat duraksamama yoluyla tutabilecek olsaydı, hiç kuşku yok onu yapardı. Ama o, eğer beklerse bu kadınla daha iyi anlaşabileceğini ve daha iyi arkadaş olacaklarını hissediyordu. Kadının ondan almasını beklediği şeyi Manuel'in almaması düşündürecekti kadını. Böylelikle de kadın, onun kendisi için, şimdiye dek sandığından daha fazlasını ve daha ciddi şeyler hissettiğini anlayacaktı.

Onun için hissettiklerini ve bu hissettiklerinin yüreğinin derinliklerinden geldiğini ona söylemenin başka yolunu bilmediği için böyle davranıyordu Manuel. Bu duyguya uygun sözcükleri şekillendiremezdi çünkü. Derin duygulanmaları sözcüklerle dile getirmeye gücü yetmezdi onun, tıpkı, ruhunda keder ya da acı hissettiğinde gözyaşlarını bastırmaya da gücünün yetmediği gibi.

VI

Bu arada yürümeye devam etmişlerdi.

Manuel kızı kendine yakın tutmuyordu artık. Ne istediğini belirlemek için kendisiyle hesaplaşırken hiç farkında olmadan ayrılmışlardı birbirlerinden.

Asıl nedeni yoldu belki: Karanlık yolda yürümeyi zorlaştıran taşlar, delikler, birikintiler, lağımlar, çukurlar, kütükler. Birbirlerine sarılmış durumdayken tökezleme durumuna geliyorlardı bunlar yüzünden. Her birinin kendi yolunu kendisinin tek başına bulması daha iyi oluyordu. Kentin en son, en dıştaki yoluna ulaşıp da açık çayırlığın karşısında durduklarında yol düzeldi. Rosario onun yanında yürüyordu şimdi.

Manuel'in aklına bir şey geldi ve, «Rosita,» dedi, «kaçmak istediğim konusunda kimseye bir şey söyleme olur mu, muchacho'lara bile söyleme. Biliyorsun, patron öğrenirse bir daha arriaga'ya, istasyonlara bırakmaz beni. Ya da bin kere daha kötüsü olur, kaçmamla parasının gitmemesinden emin olmak için borcum karşılığında bir monteria'ya satar beni. Monteria'dan da kaçılmaz, orada muchacho'lar çok sıkı gözetim altındalar, bir ceza kampındakinden bile sıkı.»

Kız, «Hiçbir şey söylemem muchacho,» diyerek yatıştırdı onu. Sonra da ekledi: «Ama adın nedir senin delikanlı, sana ne diyeceğimi bileyim – ha sahi, Manuel. Evet Manuel, yemin ederim ele vermem seni.»

Planını gizli tutacağı konusunda kızın söz vermesi onu duygusal olarak daha sıkı bağladı kıza. Müttefik olmuşlardı. Yalnız müttefik değildiler, aynı zamanda sadık arkadaşlar olmuşlardı şimdi. Onları birbirine daha yakından, daha içten bağlayan, görünüşte önemsiz böyle birkaç sözcüktü. Ama tek başına sözcükler de değildi, daha çok kızın konuşma tonu ve biçimiydi, bu ton Manuel'e, değeri olan bir kadınla doğru yolda olduğunu sezdiriyordu. Kız çok konuşmuş değildi şimdiye dek. Konuşma meraklısına benzemiyordu. Kızın Manuel'in tahmin ettiği yaradılışına aykırıydı bu.

Çocukluktan çoktan çıkmıştı kız. Yirmi beşinde ya da o civarda olmalıydı.

VII

Şimdi yalnız parlak yıldızlarla azıcık aydınlanan karanlıkta kızın yanında yürürken Manuel onu yalnızca bir gölge gibi görü-

yordu. Kendisinden birazcık kısaydı yalnız.

Yalınayaktı ve iri, emin adımlarla yürüyordu.

Bohçasını hâlâ Manuel taşıyordu.

Kız böyle suskun yürüyüp gidiyor diye, sırf bir şey söylemiş olmak için sordu Manuel: «Bohçanda ne var querida?»

«Pazarlık giysim sadece, iki gömlek, bir havlu, bir çift terlik, bir çift de uzun yün çorap,» dedi kız.

Kız, vahşice nesnel cümlelerle ve herhangi bir süsleme yapmadan korkusuzca anlatıyordu olan biteni, Manuel'i kaybetmek ya da onun kendisini aşağılayacabileceği gibi bir korkusu yoktu. Yaşadıklarında trajik bir şey görmüyordu, tıpkı Manuel'in de carretero'ların yazgısına trajik bir şey ya da hele kaderin laneti olarak bakmadığı gibi. Bütün benzerleri gibi onlar için de her nesne, her olay, başa gelen her şey, her keder, her sevinç doğal bir şeydi, insan kurnaz olursa bunlardan kaçınabilir veya kurtulabilirdi, ama insanı bulmuşlarsa ve zamanında kaçılamamışsa kabullenmek gerekirdi bunları. Yine de bir açıklama ararlarsa, o zaman da kafalara iyice sokulmuş olan itaatlilik vardı: Tanrı başka türlüsünü istemedi. Tanrı insanın kendini kendi sağduyusuyla, kendi kararıyla kendi isteğiyle zorlamasını isteyemezdi, bu alışılmış bir şey değildi onlar için. Yoksa halkın bu kadar alt, en alt ve en düşkün katmanından olmazlardı ki. Çünkü, proleterlerin hak ettiklerini almalarının en büyük engeli, insanın kendisinin harekete geçmesi yerine her şeyi Tanrı'ya havale eden çocuksu inanç ve sabırlı dindarlıktır.

VIII

Şimdi çayırlıktan geçerken anlattığına göre, evde çok fazla çocuk olduğu için Rosairo doğduğu bağımsız Kızılderili köyünü on iki yaşındayken terketmek zorunda kalmıştı. Babasının komündeki toprağı taşlı, cılızdı ve büyük bir aileyi geçindirmek için çok küçüktü. İyi ve verimli topraklar Don Porfirio'nun politik şefleri eliyle Kızılderili komününden alınmış, İspanyol ve Alman büyük toprak sahiplerine satılmıştı.

Rosario Yajalon'a gitmiş, dükkân sahibi bir Meksikalının

hizmetine girmişti orada. Ayda bir peso ücret alıyordu. Daha on dördüne girmeden işvereni onu bir çocuk sahibi yapmıştı. Rosario işinde kalmıştı, ayda bir peso elli centavo ücret alıyordu. Çocuğu öldü, işvereniyse ona ikinci bir çocuk kazandırmak istiyordu.

İlk çocuğu, Rosario nasıl olduğunu anlayamadan olmuştu. Bir gün birdenbire dünyaya gelince şaşırmıştı Rosario, ocağın önünde durmuş, yemek pişiyordu o sırada, çocuk ansızın ayaklarının dibine düşmüştü. Evin hanımı gelmiş, ilk yardımı yapmıştı. Çocuğun kimden olduğunu biliyordu kadın. Bu yüzden de kız evde rahatça kalmıştı, sonuçta çocuk yasal olarak eve aitti çünkü. Meksika'da böylesi saf doğal olaylar trajedi yaratmaz. Kadın birkaç saat kadar bağırır çağırır kocasına, sonra yeniden barışırlar. Boşanmayı bir saniye bile aklına getirmez. İyi bir Katolik evliliği yapmışlardır ve Katolik Kilisesi'yse, evlilikte her türlü pisliğe, dayak atmaya, bağırıp çağırmaya izin verir ama boşanmaya izin vermez, ne evli çiftlerin nefretten kudurmaları, ne de gözlerinin hiçbir şey görmez olması kâr eder. Çünkü Tanrı birleştirmiştir onları; evlilik salt bir para sorunu ya da geçim sigortası, hatta artık daha fazla dayanamayacak bir zorlama olsa bile.

İşvereni onun üzerinde hak kazandığına inandığı için, şimdi daha kolay olacağı beklentisiyle yeniden ona yaklaşmak istediğinde Rosario akıllanmıştı artık. Çocukların nereden ve ne yolla geldiğini deneyimiyle öğrenmişti. Gecenin bir yarısında olay çıkarttı. Hanımı üstlerine geldi ve çocuk yapıcısı temize çıktı.

Rosario birkaç ay daha kaldı evde. Ama adam rahat vermediği için ev gitgide dayanılmaz oluyordu onun için. Sonunda çekip gitti ve bunu izleyen yıllarda yörenin çeşitli yerlerinde ayda iki, üç, dört pesoya hizmetçilik yaptı. En sonunda da Balun Canan'a geldi. Burada çeşitli evlerde aşçı ve ortalık hizmetçisi olarak her tür işte çalıştı. Birkaç yer değiştirmeden sonra, yatağında erkek olmadığı için öfkelenen dul bir kadının yanına girdi. Kadının huyu aydan aya kötüleşiyordu. Ama Rosario'ya karşı samimi olduğu zamanları da vardı, çoğu kez de öyle samimi ki, cinsel içgüdüleri hiç bozulmamış olan bu Kızılderili genç kız, Meksikalı kadının kadından çok erkek mi olduğunu anlayamaz oluyordu. Genç kızı şaşırtan ve çoğunlukla da tiksinti verecek kadar huzurunu kaçıran şeyler ve davranışlar istiyordu kadın.

Böylece genç kız yavaş yavaş kadından korkmaya başlamıştı,

ve bu korku, sırf büyük korkusu ve adamın dayakları yüzünden baş eğdiği ilk patronuna duyduğu korkudan bile çok daha şiddetliydi.

İşten affını istedi. Bunun üzerine, menopozun en kötü döneminde bulunan kadın, aklını hepten yitirdi. Rosario'da, zamanla ve armağanlarla ve başka iltifatlarla, doğallıktan uzak sapık isteklerine hazırlayacağını sandığı elverişli bir obje bulduğunu ummuştu. Rosario işten çıkmakta diretince, kadın, hâlâ kızı uysallaştırmak umuduyla, ona misilleme yaptı. Polise gidip, parasını çaldı diye şikâyet etti kızı. Para da kızın yattığı karanlık delikte bulundu.

Mahkemeye çıkarılsa hapisle cezalandırılması gerekirdi kızın. Fakat kadın, kıza artık baş eğdirip onu mum gibi yapma umudunu hep koruyarak, polis şefiyle konuşup, şikâyetini son sınırına kadar götürmek istemediğini söyledi, ama polis şefi kızı kent hapishanesine kapatabilir ve onu multa'ya, yani elli peso'luk para cezasına çarptırabilirdi. Polis şefi için bu multa son derece tercih edilir bir şeydi. Birini hapse atmaktan eline bir şey geçmiyordu. Multa olursa eline daha çok şey geçiyordu, multa'yı en büyük payı kendi cebine girecek biçimde hesaplayabiliyordu çünkü. Multa'lar, küçük kentlerde yeni devlet memurları seçilirken, seçim kavgasının şiddetine göre beş ya da elli seçmenin savaş alanında kalmasının nedenlerinden biridir çünkü. Ölü olarak kalmalarının. Şansları varsa sakat olarak.

Kadın, hapishanede Rosario'nun direncinin kırılacağını ve hanımından, hapisten çıkması için multa'yı onun adına ödemesini rica edeceğini bekliyordu. Kutsal Bakire'nin önünde kayıtsız koşulsuz bağlılık yemini etmesi ve bu bağlılığın, kendisinin emrettiği her şeyi kapsaması koşuluyla, serbest bırakacaktı onu kadın.

Ama Rosario hiç de hanımının düşündüğü kadar korkmadı hapishaneden. Hanımıyla onun istediği biçimde ilişkiye girmektense hapishanede kalmayı yeğledi.

Belki de bunun nedeni, Rosario'ya hapishanede kötü davranılmamasıydı. Meksika'da küçük yerlerdeki hapishaneler çoğu zaman fare, bit, pire ve en kötü pislikle dolu gerçek felaket inleridir kuşkusuz. Ama bu, hiçbir disiplinin olmamasıyla bol bol dengelenir. Gündüzleri avlulardadır içerdekiler. İstedikleri kadar kumar aynayıp sigara içebilirler. İstedikleri zaman ve istedikleri sürece

ziyaretçilerle görüşebilirler. Kendilerine getirilen yiyecekleri, içecekleri, sigaraları, giyecek eşyalarını, gazeteleri, çoğunlukla yalnızca üstünkörü bir aramadan sonra alıkoyabilirler. Kadınların çocukları çoğunlukla yanlarındadır, meme çocuklarıysa hiçbir zaman alınmaz annelerinin elinden; çoğu kez, iyi örgütlenmiş devlet ve eyalet hapishanelerinde bile. Tutuklu bir kadından çocuklarını almayı gaddarlık olarak görür Meksikalı. Ağır ceza hükümlüleri bile zaman zaman karılarıyla görüşür, bütün gün, hatta bazen de gece yalnız kalabilirler onlarla. Meksikalı, bunun hapsedilmiş kişinin sağlığına ve ruhsal durumuna yararlı olduğunu ve tutuklunun doğal alışkanlıkları için tecritten daha uygun olduğunu bilir. Tüm insan eylemlerinde olduğu gibi burada da, olmaması gereken kanunsuzluk ve haksızlığın yeterince yaşanıyor olması gerçeğine karşın, yeryüzünün bütün ülkeleri arasında en hoşgörülü ve en insanca ceza infazı sistemi Meksika'dadır bugün.

Rosario hiç beklemediği kadar çok ayrıcalık sağladı kendisine. Becerikli, işe yatkın ve çalışmaya istekli bir kız olduğundan, tutukluluğunun daha ilk gününde polis şefinin evinde çalıştı. İkinci gün tek başına alışverişe bile gitti, polis şefinin karısı da alışveriş için gerekli parayı hiç tereddütsüz teslim etti ona. Şefin karısı ona bir saat bile bir hükümlü gibi davranmadı. Üçüncü gün hapishanede de yatmaz oldu artık, böyle becerikli bir kızı işgücü olarak evinde bulundurduğuna en az karısı kadar sevinen polis şefinin evinde yattı. Çünkü polis şefi ona hiçbir şey ödemek zorunda değildi, tam tersine, üstelik kızın yiyip içme masraflarını da kentin hesabına geçirebilir ve kız evde yemek yediğinden, kendi sigara masrafını karşılayan bu centavo'ları cebe indirebilirdi.

Eski hanımı, öcünü ve özellikle de bir sevgili kazanma umudunu tümüyle unuttu. Kızın kovuşturulması ve cezalandırılması konusunda polis şefiyle anlaşmış olduğu için artık hiçbir şey yapamazdı.

Ama polis şefi için elli peso'luk multa ucuz hizmetçi kızdan daha önemliydi. Evde çalıştırabileceği ve kendisine beş paraya mal olmayacak bir yığın kadın ve genç kızı geliyordu hapishaneye. Eğer ev işinden anlamıyorlarsa onlarla cebelleşmek karısının sorunuydu. Onu ilgilendirmezdi bu.

Rosario'nun tutukluluğunun üçüncü haftasıydı ki, polis şefi otelde bir doktorla karşılaştı, başka bir yerden gelip buraya

yerleşmiş olan doktor, becerikli bir aşçı kadın bulamadığı için karısının şikâyet ettiğini anlatıyordu. Bu konuda konuştular ve polis şefi Rosario'yu aşçı olarak tutabileceğini söyledi doktora, eğer elli peso tutarındaki multa'yı ve sekiz peso'luk masrafı ödemeye yanaşırsa; doktor bu multa'yı ücretinden kesebileceği borç olarak kızın hesabına yazabilirdi tabii, bir işçinin yaptığı her borçta olduğu gibi bu da onun hakkıydı çünkü. Polis şefi kızın bir dolandırıcı olduğuna inanmadığını ve bu işte düzmece bir suçlama olduğunu açıkça söyledi; ama kendisi hiçbir şey yapamıyordu, kızın eski işvereni, tanık olarak sözü bir Kızılderili kızın sözünden daha geçerli olan saygın bir yurttaştı çünkü.

Doktor, karısıyla konuşacağını söyledi. Kadın, kızı hemen denemek istediğini söyledi.

Kızı eve aldı ve çalışmasından, temiz paklığından öyle hoşnut kaldı ki, kocasına, Rosario için multa'yı ödeyebileceğini söyledi.

Böylece polis şefi multa ve masraflar karşılığında Rosario'yu doktora sattı. Doktorun karısı pinti değildi. Rosario'ya yedi peso gibi, kent için hiç işitilmemiş ve çok dedikodusu yapılan bir ücret veriyordu; oysa kızın hakkı, doktorun karısının alenen açıkladığı gibi, yirmi peso'yla bile ödenmezdi, çünkü artık doktorun hanımının evde hiçbir işle ilgilenmesi gerekmiyordu.

Ama borcun ödenmesi gerektiği için, Rosario sekiz ay bedava çalışmak zorunda kaldı. Hâlâ tutukluydu ve borcu kapatılmadan kaçacak olursa her an yeniden hapishaneye konabilirdi. Polis şefi, kıza bu konuda kefil olduğuna dair doktora söz vermek zorunda kalmıştı.

Tabii Rosario'nun bazı şeylere gereksinimi oluyordu, gömleğe, eteğe ve başka birkaç şeye. Bu eşyaları satın alabilmek için de hanımından borç para istemek zorunda kalıyor, böylelikle borcu da artıyordu.

Yine de on sekiz ay sonra borcu temizlendi ve Rosario istediği yere gitmekte özgür oldu. Tullum'a gitmeyi kuruyordu, kıyıda köşede kalmış art bölgelere göre arada daha iyi ücretler verildiğini biliyordu. Ama çıkışını istediğinde bayan doktor on peso ücret önerdi ona, Rosario da kaldı. Bu ücret yüzünden doktorun karısı, kentte kendi toplumsal sınıfındaki öteki kadınlar tarafından dışlandı, hizmetçi kızların ücretlerinin çarkına okuduğu, çalışma koşullarını ve ilişkileri kötüleştirdiği için. Kentin, çevrelerinde

köleler olmasına alışmış saygıdeğer burjuva bayanlarının zararına olarak kötüleştirdiği için tabii.

Rosario iki yıl kaldı Doktor'un evinde. Ona kalsa bir «iki yıl» daha kalırdı herhalde. Ama, fazlasıyla alıştığı, bu yüzden de artık kendisini yeterince doyurmayan karısını değiştirmeyi özleyen doktor, Rosario'yu pek çekici bulmaya başladı, çünkü kız –öyle umuyordu doktor– karısının verdiğinden daha çoğunu ve daha iyisini verebilirdi ona.

Bir gün karısı başka kadınlara öğleden sonra toplantısına gitmişti. Doktor yalnızdı.

Kızı consultario'suna çağırıp şöyle dedi: «Rosario, bir şey farkettim, ciğerlerin hassas senin, kolayca tüberküloza yakalanabilirsin.»

Bunun ne demek olduğunu açıkladı ve ölebilir, zayıflayıp çirkinleşebilir, hatta belki koca bulamaz, birini bulsa da bütün çocukları küçük yaşta ölür, o da hayatta çok mutsuz olur diye korkuttu kızı.

En sonuncusu etkili oldu. Hoşuna gidecek bir erkek bulur bulmaz evlenmek niyetindeydi Rosario. Sürekli erkeksiz kalamayacak kadar kadındı. Öncelikle de çocuk yapmak istiyordu kocasından.

Doktor uzun uzun konuşup, insanları kilisede bulup paralarını toplamak istediklerinde rahiplerin insanı cehennem ve şeytanla korkuttukları gibi korkuttu kızı, sonunda kız muayene olmaya razı oldu.

Doktor, tahmin ettiği gibi kızın ciğerlerinin ileri derecede rahatsız olduğunu ve tedaviye başlamakta daha fazla gecikmemek gerektiğini söyledi. Ama tedavi pahalıya mal olurdu, kız evden biri olduğu için doktor tedavi parası almayacaktı ama ilaç ve iğneleri kızın kendisinin satın alması gerekiyordu.

Olmayan hastalığını geçirmek için hemen oracıkta bir iğne yaptı kıza. Hastalığı falan yoktu tabii, Kızılderili kanından bir genç kızın olabileceği kadar sağlıklıydı.

Enjeksiyon aletlerini temizledikten sonra, «İğnenin fiyatı üç peso,» dedi doktor, «ama senin için sadece iki. Eğer seni hayatta ve sağlıklı tutacaksam her hafta en az üç tane yapmamız gerekiyor bundan.»

«Ama Senor Doktor,» dedi kız o zaman, «ben haftada topu

topu iki buçuk peso kazanırken altı peso'yu nasıl öderim?»

Doktor aletleriyle uğraşmaktaydı, en azından uğraşır gibi yapıyordu.

Sonra dönüp, «Bunu görüyorum Rosario,» dedi, «sen bu kadar parayı ödeyemezsin. Ama ben de hediye edemem sana. Benim mesleğim bu. Biz doktorların bir şey armağan etmemiz meslek onuruna aykırı olur, anlıyorsun. Öğrenim çok paraya mal oluyor, aletler ve ilaçlar da çok pahalı. Ama kolayca kurtulabilecekken ölmek olur mu! Ölmek istemezsin herhalde, değil mi? Yoksa ister misin?»

«Hayır, kesinlikle istemem!» dedi kız korkuyla. «Sevgili Senor Doktor, bana yardım edin de ölmeyeyim!»

Doktorun yüzü yumuşadı, «Doğru,» dedi, «bu hoşuma gidiyor. Kurtulabilecekken, kocan ve çocuklarınla hayatta mutlu olabilecekken niye ölesin!»

Rosario güldü, ama güldüğünde gözleri nemliydi.

«Bunu düşündüm Rosario,» diye sürdürdü doktor, «bak şimdi. Sana bir şey söylemem gerekiyor. Ama sakın karıma söyleme. Seni öldürür sonra. Uzaktan sağlıklı görünse de karım pek sağlıklı değil. Söylemek istediğim şu: Benimle yatamıyor. Ne demek istediğimi anlıyor musun?»

«Evet, anlıyorum,» dedi kız, ardından ne geleceğini hemen sezerek. İlk patronunun söylediklerinin benzeriydi bu da, yalnız o daha kaba ve daha etkili sözcüklerle söylemişti. Ayrıca ilk patronu zor kullanmış, onu dövmüş ve kadınım olmazsan seni boğar, vururum diye tehdit etmişti.

«Bak Rosario,» dedi Doktor, «ne demek istediğimi hemen anlayacaksın. Bir kadınım olmalı benim. Her hafta Tapachula'ya, Tonala'ya ya da başka bir yere gidemem. Seni tedavi etmek için her hafta ihtiyacın olan üç iğneyi yaparım sana, sen de ödersin – her iğnenin karşılığını gösterirsin demek istiyorum. Hayatın ve sağlığın, gelecekteki çocuklarının sağlığı bu kadar eder diye düşünüyorum. Yoksa öyle değil mi?»

Fakat çocuk sözünün geçmesi kızda tepki yarattı. «Ama ben sizden çocuk sahibi olmak istemiyorum Senor Doktor. İyi ve uygun bir koca bulmak pek kolay olmaz sonra. Bunu siz de bilirsiniz Senor Doktor.»

Doktor, yatıştırır bir tavırla kızın omuzlarına vurdu ve, «ama

ben doktorum değil mi, doktorum ben! Kaygılanmana gerek yok. Çocuğunun olmasını önlerim ben. Esposa'mla başımın derde girmesini istemem. Böyle, bana inanacaksın. Çocuğun olursa Senora Doktor her şeyi öğrenir sonra. Sen bu konuda müsterih ol.»

Kız bir şey söylemedi.

Doktor biraz sabırsızlanmıştı. «Pekâlâ, nasıl istersen Rosario. Ölmek istiyorsan bana göre hava hoş.»

Kız yutkundu, sonra, «Hayır, ölmek istemiyorum,» dedi.

Çekinerek ve yavaşça ekledi sonra: «Evet, bu durumda galiba söylediğiniz gibi yapmam gerekiyor Senor Doktor.»

Üç hafta böyle geçti.

Sonra bir akşam Senora Doktor toplantıdan doktorun beklediğinden daha erken döndü. Ve Senor Doktor'la Rosario'yu öyle bir durumda buldu ki – üstelik de kendi yatak dairesinde, kendi yatağında – Tanrı'nın, Kutsal Bakire'nin ve bütün öteki azizlerin önündeki en cüretkâr yemin bile, gördükleri konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmazdı.

Dahası, Aziz Caralampio onuruna yapılan bayram gününde.

Senora Doktor bağırıp çağırıp olay çıkarmadı. Bütün bunları Senor Doktor için saklı tutuyordu besbelli.

Kısaca ve sertçe, «Rosario,» dedi, «hemen eşyalarını topla, paranı almak için sala'ya gel. Seni göndermek zorunda kaldığıma üzgünüm. Becerikli bir kızsın. Ama bu evden dışarı! Sapasağlamsın. Senor Doktor'un tedavisine ihtiyacın yok.»

Bu sözlerle Rosario yeni bir deney ediniyordu. Senor Doktor tarafından ölümcül bir hastalıktan kurtarılacak olan ilk kız kendisi değildi. Böyle yakalanmaktan ve değer verip saydığı Senora tarafından kapı dışarı edilmekten duyduğu utanca karşın, ölümcül hasta olmadığını ve ilaca ihtiyacı olmadığını öğrenmesi sevindirmişti onu.

Beş dakika içinde bohçasını toplamıştı. Biraz korkulu, sala'ya Senora'nın yanına gitti. Ama Senora kızgın değildi. Kocasını tanıyordu herhalde. Katolik olduğu için boşanamazdı da. Dayanmak ve Senor Doktor'un kaçamaklarına katlanmak zorundaydı. Yeni bir hizmetçinin aynı biçimde Senor Doktor'un eline düşeceğini kesinlikle bildiğinden, kısa bir an Rosario'yu alıkoymayı bile düşündü.

«İşte ücretin Rosario,» dedi. «Evimdeki iyi çalışman için de

teşekkürler. Hak ettiğinden on peso fazla var burada. Ama yarın sabah kentten gideceksin, yoksa hapse attırırım seni. Ve bir şey daha, burada olanlar hakkında tek kelime söylersen, evimin itibarını zedelediğin gerekçesiyle bir yıl hapiste kalman için elimden geleni yaparım. Haberin olsun. Adios Rosario.»

Rosario parasını aldı. Hanımının karşısında yalınayak dikiliyordu, sırtında yalnızca yünlü iş önlüğü vardı. Bohçasını giriş kapısının yanındaki antreye bırakmıştı.

«Mil gracias Senora Doktor,» dedi, «burada gördüğüm iyi muamele için. Hayatım boyunca hep iyi anacağım sizi. Para için de mil gracias. Emrettiğiniz gibi yarın sabah gideceğim, ve kesinlikle kimseye bir şey söylemeyeceğim, Kutsal Bakire'nin önünde yemin ederim size.»

Hiç istemeden Senor Doktor'un kurbanı olduğuna ilişkin tek sözle savunmadı kendini. Bunun Senora'yı inciteceğini sanıyordu.

Diz çöktü ve Senora'nın elini öptü.

Sonra da çıktı evden.

Böylece, bohçasıyla, sabah erken kentten birlikte gidebileceği birini bulma umuduyla dans edenlerin yanına gelmişti. Yola çıkan satıcılara katılmayı düşünmüştü, böylece yalnız gitmek zorunda kalmazdı.

«İşte böyle Manuel,» diye bitirdi, «hepsi bu. Artık beni yanına alıp karın yapabilirsin. Eğer istemiyorsan söyle başkalarıyla giderim. Ama sana karşı tam anlamıyla dürüst olmak istediğim için her şeyi olduğu gibi anlattım sana. Sen de bana karşı dürüst ol ve bunlardan kimseye söz etme, Senora'ya kimseye söylemeyeceğime dair yemin verdim. Fakat beni tanıman için sana söylemem gerekiyordu. Yeryüzünde başka hiç kimse benden öğrenemeyecek bunları. Senora hep iyi davrandı bana. Bir santa o, bir azize, bütün kutsal bakirelerden daha çok saygı duyuyorum ona, onlar bana hiçbir zaman bir şey vermediler.»

Manuel bohçayı yere bıraktı, kızı kucakladı ve, «Querida Linda,» dedi, «bana anlattıklarını unuttum bile. Şimdi düşünüyorum da, galiba pek de iyi dinleyemedim zaten, söylediklerinin çoğunu kaçırdım herhalde, çünkü bütün bunları bana anlattığına göre yavaş yavaş karım olduğunu düşünüyordum sadece. Sadece seni düşündüm ben, bir de seni yürekten mutlu etmek için ne yapabileceğimi. İkimiz için yeni bir yaşam başlıyor. Ne istediğimi bi-

liyorum şimdi. Hem de senin sayende biliyorum. Carreta'lardan kaçmak istiyorum, umut yok orada. Ve seninle kaçmak istiyorum, ayaklarımızın üstünde gidebileceğimiz yere kadar. Özgürlük uzaklarda.»

Kız, salt duygularına dayanarak, «Özgürlük her zaman uzaklardadır,» dedi.

IX

Sarılmış ve birbirlerine sıkı sıkı sokulmuş durumda epey bir zaman öylece durdular geniş çayırlıkta. Daha başka bir şey konuşmadan, düşünmeden, birbirlerini hissederek, birbirlerini anlayarak, birbirlerine güvenerek.

Tepelerinde yıldızlar ve çevrelerinde olgun gece yarısı.

Az ötelerinde mavi-siyah ufka karşı gölgeler içindeki carreta'lar ve dinlenen öküzler yükseliyordu. Carretero'ların kamp ateşleri parlak diller halinde titreyerek yanmaya başlıyor ve carreta'lar, öküzler ve çalışan carretero'lar ateşlerin ışığında bir ışığa boğulup görünür oluyor, bir gölgelerde kayboluyorlardı.

Manuel kızın kollarından sıyrıldı, bohçayı yeniden eline aldı ve yan yana, Manuel'in konvoyuna yakın kampa doğru yürüdüler.

Adamların hepsi, gerek buradakiler, gerekse komşu konvoydakiler çoktan kalkmışlardı.

İslenmiş kahve cezveleri ve kocaman, yamulmuş emaye fasulye tencereleri ateşteydi.

Carretero'lar öküzleri getiriyor ve boyunduruklayıp arabalara koşmaya başlıyorlardı.

Manuel bir süre kararsızca durup, canlanmakta olan kampa baktı. Daha şimdiden kendini yarı yarıya oraya ait hissetmiyordu. Düşüncelerinde karısını alıp kaçmaya hazırdı.

Andres Manuel'i görünce, «Olla!» diye keyifle bağırdı, «iyi ki geldin Manuelito. Senin eksikliğini hissediyorduk. Biliyorsun, ötekiler körpe kuzucuklar, hiçbir boktan anlamıyorlar. Lanet olası öküzlerle başımız dertte. Mırın kırın ediyorlar. İşleri bitik.»

«Merak etme Andrucho,» dedi Manuel, anında her zamanki

haline bürünerek, «şimdi canlandırırız onları.».

Andres saçını yüzünden çekerken, «Caralampio'ya veda olarak iyi bir demlendin de seni de arabaya yüklemek zorunda kalacağız sanmıştım,» dedi gülerek.

«Az kalsın öyle olacaktı,» dedi Manuel, «ama yapacak başka işlerim çıktı.»

«Hey hombre,» diye bağırdı o sırada Andres, işine alışkın bir tavırla, «hombre, hele bir bakın çevreye, boynuzunun yarısı kırık Allahın belası Amarillo nereye gitmiş. Tam burada kaçmıştı elimizden, karşılarda olabilir, Luciano'nun konvoyunun oralarda.»

Sonra Rosario'ya baktı Andres.

«Buenos dias muchacha,» diyerek kibarca selamladı kızı.

O da, «Manuel'in karısıyım ben,» diyerek kendini tanıttı, «sizinle arriaga'ya ineceğim.»

«Felecitaciones,» diye bağırdı Andres gülerek, «ikinize bol şans, Bienvenido. Hoş geldin.» Kıza elini uzatarak, «Böylece benim küçük yıldızcığım da yalnız kalmaz artık,» dedi, «onun yanına git muchacha. Benim yıldızcık şurada yatıyor, soldaki carreta'nın altında. Onun yanına petate'ye uzan da uyu biraz. Yola koyulmadan önce bizim bir yarım saatlik daha işimiz var burada. İkiniz de yürümek zorundasınız, carreta'lar ağzına kadar dolu. İstersen bir yudum kahve iç, cezveyi Yıldızcık'a da götür.»

Rosario carreta'ya gitti, sürünerek Yıldızcık'ın yanına girdi. Yıldızcık uyanmıştı, Rosario ona ikisinin de bildikleri dilde, neşeli yüreğinden gelen bir şeyler söylemeye, fısıldamaya başladı.

Hemen eski tanıdıklar gibi olmuşlardı. Çünkü hemen anlaşmışlardı. Çünkü ikisi de aynı sevinçli umutla doluydular, ve bu umutla, kapalı, bulutlu günlerden sonra güneş doğuyordu onlar için.

Ama daha onlar uykuya dalmadan, konvoyun ilk carreta'ları sallana sarsıla, gıcırdaya takırdaya çayırlıktan ayrılmaya başlamıştı bile.

Çağdaş Dünya Edebiyatının en coşku verici, en merak uyandırıcı romanlarını yazan, bunları en sarsıcı biçimde toplumsal suçlamalarla birleştirmeyi başaran **B. Traven** yüzyılın en gizemli yazarlarından biridir. Romanları 36 dile çevrilen, Ret Marut, Berick Traven Torsvan, Hal Croves gibi takma adlarla yazan B. Traven'in gizemi ölümünden 20 yıl sonra çözüldü.

1917 devriminden önce Troçki ile birkaç kez buluşan, Rosa Luxembourg'un yakın arkadaşı olan, Spartakist ayaklanma sırasında Bavyera'da kurulan İşçi Cumhuriyetinde üye olan, Devrimin ezilmesiyle birlikte yakalanıp idama mahkûm edilen, idama götürülürken arabadan atlayıp kaçan Traven'in asıl adı **Maurice Rathenau**'dur (ö. 1969). Bir Alman sanayicinin oğlu olan M. Rathenau, ölümüne kadar tek arkadaşı olan Gabriel Figuero'ya göre, «her zaman haksızlıkların karşısında yer alan, enerji dolu bir militan, tehlikeli bir solcu»dur. *Pamuk İşçileri, İsyan, Dinamit, Ölüm Gemisi, Altına Hücum, Hükümet, Köprü, Kanlı Oyun, Gece Ziyaretçisi* gibi romanlarından tanıdığımız B. Traven'in 1931'de yayımladığı, Meksika devriminin hemen öncesinde Güney Meksika'da yaşayan yoksul yerlilerin yaşamını aktardığı **Araba** adlı romanını kıvançla sunuyoruz.

Araba, dağlık, yolsuz Meksika'da iki tekerlekli öküz arabalarıyla akla gelebilecek her çeşit malın taşınmasını gerçekleştiren «carretero»ların yaşamını anlatıyor. Katlanmak zorunda oldukları meşakkatler gibi, içinde yaşadıkları toplumsal koşullar da insanlıkdışı. Büyük gerçekçi yazar B. Traven bunları eleştirerek [illegible]lan ve sömürülenlerin savunucusu olarak yaptığı adı bir kez daha [illegible]kiştiriyor. Ama, romanın kalbi, genç Andres'le sevgilisi Fr[illegible]relita'nın yaşadıkları ve toplumsal gerçekçi B. Traven'in değil, insan yüreğinin tüm kımıldanışlarıyla tanışık şair B. Traven'in yazmış olduğu büyüleyici aşk öyküsüdür.

ISBN 975 – 406 – 343 – 5